

ІНСТИТУТ ПРАВОТВОРЧОСТІ
ТА НАУКОВО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ
ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ
ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КРУГЛИЙ СТІЛ

м. Київ, 13 березня 2025 року

Видавництво
«Юридика»
2025

УДК 342.5-048.35:341.38(477)(062.552)

А 43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії наук України
30 квітня 2025 року, протокол № 5*

Редакційна колегія:

Гриняк А. Б., Кот О. О., Купіна Л. Ф.

Відповідальний редактор:

Гусар О. А., Купіна Л. Ф.

А 43 **Актуальні проблеми модернізації змісту функцій держави в умовах повосенного розвитку України** : збірник матеріалів науково-практичного круглого столу (м. Київ, 13 березня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 304 с.

ISBN 978-617-8574-05-5

13 березня 2025 року в Інституті правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України проведено науково-практичний круглий стіл «Актуальні проблеми модернізації змісту функцій держави в умовах повосенного розвитку України», в якому взяли участь представники органів державної влади, науковці та науково-педагогічні працівники. Видання адресоване державним службовцям, правоохоронцям, науковим та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, здобувачам освіти, аспірантам, докторантам та всім, хто цікавиться проблемами модернізації змісту функцій держави в умовах повосенного розвитку України.

УДК 342.5-048.35:341.38(477)(062.552)

© Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України, 2025

© Видавництво «Юридика», 2025

ISBN 978-617-8574-05-5

© Автори, 2025

ЗМІСТ

Правотворча діяльність державної митної служби України в умовах реалізації економічної функції держави Атаманчук Н. І.	9
Правове регулювання кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу: реалізація функцій держави у сфері охорони довкілля Бабайлова Л. М.	13
Роль органів місцевого самоврядування України в повоєнному відновленні територіальних громад: до питання про компетенційно-процесуальне супроводження і забезпечення профільних процесів Баймуратов М. О., Кофман Б. Я., Єфремова Н. В.	17
До питання про імплементацію конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок Балинська О. М., Перунова О. С.	24
Оборонна функція держави в умовах воєнного стану та повоєнного розвитку України Богдан І. В.	27
Методологічні підходи до нормопроєктування в умовах євроінтеграції України Бодюл Є. М.	31
Функції держави як наукова категорія: поняття та види Борденюк В. І.	35
Логіко-методологічні основи дискреційних повноважень Ванджурак Р. В.	40
Правове забезпечення економічної функції держави в сучасних умовах Вінник О. М.	43
Правотворча функція держави в умовах воєнного стану: теоретико-правовий аналіз Волохов О. С.	48
Актуальні проблеми модернізації змісту функцій держави в умовах нинішньої російсько-української війни з кримінологічних позицій Гладкова Є. О., Кріцак І. В.	52

Комплементарність функцій держави і ринку як структуроутворююча опора повоєнного розвитку України Гриценко А. А.	58
Законодавча влада в системі демократичного урядування Грубінко А. В., Турчинов К. О.	62
Забезпечення well-being державних службовців як функція держави в умовах повоєнного розвитку України Губань Р. В.	66
Організаційно-функціональні зміни діяльності публічних інституцій щодо розвитку громад і територій в умовах повоєнного відновлення України Гусар О. А.	70
Проблеми реалізації соціальної функції держави у воєнний та повоєнний періоди у контексті фінансування соціального захисту військовослужбовців Дмитренко Е. С., Дмитренко Ю. П.	75
Вплив форми державного устрою на адміністративно-правовий статус органів законодавчої влади Дракохруст Т. В., Турчинов К. О.	79
Державна політика кібербезпеки в умовах повоєнного відновлення: протидія несанкціонованому доступу до критичної інфраструктури (ст. 361 КК України) Дрижакова Д. Ю.	83
Конституційне закріплення правовладдя як фундаментального принципу розбудови української держави Дронь Д. А., Луцький Р. П.	88
Щодо власних назв у стандартах української правничої термінології Зозуля О. І.	91
Реалізація економічної функції держави через механізм митної політики в умовах правового режиму воєнного стану Іванченко Е. П.	95
Криміналістичні аспекти модернізації функцій держави в умовах післявоєнного розвитку України Калюга К. В.	99

До питання про зв'язок між функціями держави та обмеженнями конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану Карнаух В. С.	104
Безпекова цінність у сфері містобудування через призму владно-управлінської діяльності суб'єктів Квасницька О. О.	108
Модернізація функцій української держави: розуміння та реалізація Колодій А. М., Колодій О. А.	112
Функціональні можливості феноменологічного аналізу адміністративної відповідальності Колпаков В. К.	117
Модернізація правового інструментарію соціально-економічної політики держави в умовах війни та пост-воєнного відновлення Король В. І.	121
Світоглядні проблеми зміни підходів до функцій держави у воєнний та повоєнний часи Костицький М. В.	125
Соціальна та професійна адаптація ветеранів війни в умовах повоєнного розвитку України Костюченко О. Є.	128
Межі державного регулювання у поствоєнній когнітивній економіці Кошовий Б.-П. О.	132
Модернізація змісту правозахисної функції держави у сфері реалізації судового способу захисту прав та інтересів іпотекодержателя в умовах воєнного стану та повоєнного розвитку України Крижовий Д. В.	135
Проблеми реалізації оборонної функції держави Кузнецов В. В.	139
Попередні судження про <i>ius puniendi</i> та концепцію покарання у міжнародному кримінальному праві Кузьмін Е. Е.	145
Концептуальні засади зміцнення соціальної функції держави для розвитку людського капіталу України Купіна Л. Ф.	148
Інформаційна безпека громадян в контексті реалізації основних функцій держави: українські реалії Кушакова-Костицька Н. В.	152

Реформування державного управління в умовах повоєнної відбудови України Лаврьонов Р. П.	156
Правова експертиза як запорука ефективного правотворення у відбудові України Лапко А. Г., Лакійчук Я. О.	161
Сучасний вимір контрольно-координаційної функції держави Легеза Ю. О.	166
Захист суверенітету і територіальної цілісності України як найважливіша функція держави Логвиненко Б. О.	169
Правозахисна функція сучасної держави: до питання про трансформацію в умовах сьогодення Лубчук О. Д.	172
Особливості реалізації законодавчого процесу на території країн Європейського Союзу Луцький Р. П.	176
Дисфункції права у державотворчому процесі Мельник Я. Я.	180
Досвід ЄС та держав-членів у регулюванні інституційної спроможності Монаєнко А. О.	185
Модернізація соціальної функції держави через призму забезпечення конституційного права на освіту Назаров І. В.	189
Теоретичні аспекти правотворчої діяльності Нашинець-Наумова А. Ю.	193
Правозахисна функція держави у сфері культури та захисту культурної спадщини в контексті співпраці з міжнародними організаціями Оганов А. Т.	196
Щодо термінологічних недоліків закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» Осінський О. Л.	201

Перспективи модернізації системи нормативно-правового регулювання сфери оборони України Остапенко А. І.	203
Постмортальна репродукція як нова концепція модернізації функцій держави у сфері охорони репродуктивних прав людини Островська Б. В.	207
Модернізація зовнішніх та внутрішніх функцій держави в контексті перебудови національної космічної галузі Пічко Р. С.	211
Концептуальні особливості модернізації зовнішніх функцій держави в контексті повоєнного розвинення України Предместніков О. Г., Бехтер А. Р.	216
Охорона здоров'я як засаднича функція держави: традиція інтерпретації та перспективи вдосконалення реалізації Проневич О. С.	219
Консолідований текст нормативно-правового акта: поняття та значення для реалізації функцій держави Риндюк В. І.	224
Політичні та економічні інститути у процесі забезпечення фінансової безпеки держави Сакалюк Д. В.	228
Соціальна функція держави в сучасних умовах розвитку України Скоробагатько А. В.	232
Модернізація судової системи України як складова інституційних реформ для повоєнного відновлення Слуцька Т. І.	236
Державна політика у сфері науково-технічної діяльності у воєнний та повоєнний період задля відновлення України Смерницький Д. В., Тригубенко М.В.	240
Актуальні проблеми модернізації судової системи в умовах повоєнного розвитку України Смокович М. І.	244
Правове визначення оборонних функцій правоохоронних органів, які беруть участь у протидії збройній агресії Степанова Ю. П.	248

Представницька діяльність прокуратури в контексті реалізації правосуддя як функції держави Стефанчук М. М.	251
Правове регулювання залучення інвестицій у повоєнну відбудову України Сущ О. П.	256
Політична функція держави на сучасному етапі розвитку України Токарчук О. В.	260
Модернізація соціальної функції публічного управління гральним бізнесом в Україні в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення Топорецька З. М.	265
Функції держави у сфері нарахування та виплат грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України Хамініч С. Ю.	268
Феноменологія «конституційна людина» як основоположна управлінсько-телеологічна домінанта функцій держави в повоєнному відновленні України Хван Р. М.	271
Проблеми визначення змісту та особливості реалізації політики держави щодо публічного управління сферою інтелектуальної власності Хрідочкін А. В.	278
Розбудова інклюзивного суспільства як важливий напрям діяльності української держави у поствоєнний період Циганов О. Г.	282
Права людини в повоєнному відновленні України: до вирішення питань національного законопроектування (нормопроектування) Чорнолуцький Р. В.	285
Модернізація правоохоронної функції держави Шакун В. І.	291
Розширення можливостей оскарження рішень вищої ради правосуддя заявниками скарг як умова забезпечення права на справедливий суд Юринець Ю. Л., Белкін Л. М.	297

ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Атаманчук Н. І.,

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Досліджуючи окремі аспекти діяльності митних органів на сучасному етапі та перспективи їх подальшого реформування, було доведено, що економічний розвиток нашої держави, захищеність національних інтересів України та безпека суспільства напряму залежать від ефективності та успішності виконання митними органами, покладених на них завдань і функцій. Важливим аспектом діяльності митних органів є адміністрування митних платежів, які є важливою складовою наповнення державного бюджету нашої країни, а також засобом регулювання зовнішньо-економічних відносин та захисту національного товаровиробника [1, с. 388].

Державна митна служба України (далі – Держмитслужба) є центральним органом виконавчої влади, що відіграє ключову роль у реалізації економічної функції держави, забезпечуючи наповнення бюджету, впливаючи на торгівлю, конкурентоспроможність економіки та захист внутрішнього ринку. Так, за даними Держмитслужби у листопаді 2024 року до державного бюджету надійшов 51,3 млрд грн митних платежів, що на 12,1 млрд грн перевищує показник аналогічного періоду минулого року. Загалом, від початку року до державного бюджету надійшло 537,6 млрд грн митних платежів, що перевищує показник минулого року на 122,5 млрд грн [2]. Протягом 2024 року митниці виявили 9 409 порушень митних правил на суму 18 млрд грн [3]. Дійсно, митні платежі є не лише важливою складовою наповнення державного бюджету нашої країни, а також засобом регулювання економіки та захисту національного товаровиробника, зовнішньо-економічних відносин в цілому.

Варто зазначити, що Національною стратегією доходів до 2030 року визначається «необхідність переосмислення засад та шляхів діяльності Держмитслужби, яка є невід’ємною складовою органів державної влади

України, що забезпечує стан економічної та безпекової стабільності в країні» [4, с. 109].

З урахуванням вимог, які на сьогодні постали перед митними органами, існує необхідність як подальшого реформування Держмитслужби, так і нормативного закріплення відповідних перетворень, нових завдань, повноважень та стандартів функціонування. Важливим аспектом подальших змін є напрям правотворчої діяльності Держмитслужби, який реалізується через закріплені в законодавстві повноваження, що визначають завдання і функції, покладені на контролюючі органи.

Зокрема, Держмитслужба відповідно до покладених на неї завдань:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до компетенції Держмитслужби, вносить в установленому порядку на розгляд Міністра фінансів пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади, наказів Мінфіну, а також подає Міністрові фінансів для погодження позицію щодо проектів нормативно-правових актів, розробниками яких є інші центральні органи виконавчої влади; 2) розробляє проекти законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів Мінфіну з питань, що належать до компетенції Держмитслужби, та в установленому порядку подає їх Міністрові фінансів [5].

Зауважимо, що правотворча діяльність, як одна з основних функцій митних органів потребує подальшого удосконалення в умовах прийняття Закону України «Про правотворчу діяльність» [6]. Відповідно до ст. 4 Закону суб'єктом правотворчої ініціативи, є орган державної влади, інший державний орган, його посадова особа, інший уповноважений суб'єкт, який відповідно до Конституції України та (або) закону чи прийнятого відповідно до них іншого нормативно-правового акта має право вносити на розгляд суб'єкта правотворчої діяльності проект нормативно-правового акта для його прийняття (видання) в порядку, встановленому законом [6, ст. 4].

Відповідно до п. 3.1 та п. 3.3 розділу III Порядку взаємодії Міністерства фінансів України з центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 29 грудня 2011 року № 1789 [7], а також до п. 4 Положення про Держмитслужбу [5], всі проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, що належать до сфери діяльності Держмитслужби, в установленому порядку направляються до Міністерства фінансів України.

Варто зазначити, що праву суб'єкта правотворчої ініціативи на внесення правотворчої ініціативи завжди кореспондує юридичний обов'язок суб'єкта правотворчої діяльності розглянути її, прийняти або відхилити. Окрім того, у суб'єктів правотворчої ініціативи, на відміну від суб'єктів правотворчої діяльності, немає повноважень щодо прийняття (видання) нормативно-правових актів установчого характеру у сфері оподаткування. Отже, Держмитслужба як суб'єкт правотворчої ініціативи наділений правом вносити на розгляд суб'єкта правотворчої діяльності проекти нормативно-правових актів, що належать до сфери діяльності цих органів.

Вважаємо, що прийняття Закону України «Про правотворчу діяльність» та його подальше введення в дію безперечно сприятиме вдосконаленню як правотворчого процесу, так і правозастосовної практики, адже якість законодавства, забезпечення його системності, повноти, логічності, відповідності визнаним світовим і європейським стандартам безпосередньо залежить від впорядкованості самої правотворчої діяльності.

Процес планування правотворчої діяльності митними органами, розробка та надання пропозицій щодо нормативно-правових актів з питань, що належать до їх компетенції, а також здійснення правового моніторингу є досить важливим і потребує подальшого вивчення в умовах сьогодення. Вироблення науково обґрунтованих шляхів удосконалення правотворчої діяльності митних органів сприятиме впорядкуванню правотворчості, посиленню взаємодії між її учасниками у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпеченню участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості митного та податкового законодавства України. Оскільки, реформування законодавства з дотриманням вимог, закладених у міжнародно-правових документах залишається пріоритетним завданням правотворчої діяльності в умовах отримання нашою державою статусу кандидата на членство в ЄС.

Аналізуючи питання гармонізації законодавства України щодо адміністрування митних платежів з правом Європейського Союзу, було наголошено на необхідності подальшого реформування митного законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються в державі [8, с. 271]. Формування та удосконалення митного законодавства відповідно до міжнародних стандартів, гармонізація нормативно-правової бази з вимогами ЄС, створення прозорих механізмів митного адміністрування залишаються основними завданнями митних органів.

Важливого значення в цьому контексті набуває правотворча діяльність Держмитслужби як важливий інструмент реалізації

економічної функції держави, через наповнення бюджету, захист національного виробника та спрощення зовнішньоекономічної діяльності. Оскільки, на Держмитслужбу як суб'єкта правотворчої ініціативи, що наділений правом вносити на розгляд суб'єкта правотворчої діяльності проекти нормативно-правових актів, покладається відповідальність за ефективність та своєчасність підготовлених та поданих законопроектів та інших нормативно-правових актів, яких потребує наша держава на сучасному етапі.

Література:

1. Атаманчук Н.І. Митні органи як суб'єкти адміністрування митних платежів: сучасний стан та перспективи подальшого реформування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. 1. С. 384-389.

2. У листопаді до державного бюджету спрямовано 51,3 млрд грн митних платежів. Офіційний вебсайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/u-listopadi-do-derzhavnogo-biudzhetu-spriamovano-513-mlrd-grn-mitnikh-platezhiv-1919>

3. За 2024 рік митниці Держмитслужби виявили порушень митних правил на 18 млрд грн. Офіційний вебсайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-2024-rik-mitnitsi-derzhmitsluzhbi-viiavili-porushen-mitnikh-pravil-na-18-mlrd-grn-1967>

4. Національна стратегія доходів до 2030 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf.

5. Положення про Державну митну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 227. URL: <https://customs.gov.ua/polozhennia>.

6. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#n59>.

7. Порядок взаємодії Міністерства фінансів України з центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України: наказ Міністерства фінансів України від 29 грудня 2011 року № 1789. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-12#Text>.

8. Атаманчук Н.І. Гармонізація законодавства України щодо адміністрування митних платежів з правом Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2025. № 87. Ч. 2. С. 267-273.

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ
ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ: РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ
ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ**

Бабайлова Л. М.,

*аспірантка кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна*

Знищення чи пошкодження об'єктів рослинного світу становить загрозу екологічній безпеці, біорізноманіттю та безпечному середовищу життєдіяльності людей. Охорона навколишнього середовища є однією з найнагальніших проблем людства. Особливо важливо сьогодні впроваджувати ефективну політику охорони рослинного світу. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу є одним із заходів державної політики у цій сфері.

Наслідки оголошеного в Україні воєнного стану вимагають від держави вжиття заходів. Почастішали випадки знищення та пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухої дикорослої трави та рослинності на землях сільськогосподарського призначення. Крім того, масові обстріли та пожежі, спричинені ними, а також умисне руйнування Каховської ГЕС, призводять до значних втрат флори та фауни, створюючи загрозу для життя і здоров'я людей. Реагування державною владою на такі виклики відбувається, зокрема, шляхом удосконалення механізмів юридичного впливу на порушників законодавства у сфері використання та охорони рослин.

Зокрема, з метою протидії цим негативним явищам, 13.04.2020 Верховна Рада України прийняла Закон України № 556-9 (далі – Закон) [1], яким суттєво підвищено розміри штрафних санкцій за забруднення атмосферного повітря, а також пошкодження чи знищення об'єктів рослинного світу. Таким чином було вжито заходів з виправлення тієї критичної ситуації, що склалася на території України.

Конституція України як Основний Закон Української держави у контексті закладення принципів правовідносин Держава-Суспільство-Природа встановлює засади сталого розвитку та гарантії у сфері охорони довкілля. А відтак закладає основи юридичної відповідальності, зокрема і за порушення законодавства у сфері використання рослинного світу.

Серед конституційних норм, що закладають правові основи охорони навколишнього середовища, можна виокремити ст.16 (визначає обов'язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги), ст. 50 (гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої шкоди), ст. 13 (встановлює, що природні ресурси є власністю Українського народу, а держава зобов'язана забезпечувати їх збереження та раціональне використання) [2]. Вони формують базис для сталого розвитку, що передбачає збалансоване використання природних ресурсів без шкоди для майбутніх поколінь. Погоджуємося із висновком О. Зражевського, що «в силу своєї загальності при визначенні основних засад реалізації прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, Конституція України не містить прямої вказівки на конкретні охоронювані складові навколишнього природного середовища до яких відноситься, зокрема, рослинний світ і не вказує, що охорона даної групи суспільних відносин забезпечується серед інших засобами кримінального примусу» [3].

Конституційні норми є базою для розвитку кримінального законодавства, яке встановлює відповідальність за незаконне використання рослинних ресурсів, зокрема пошкодження та знищення об'єктів рослинного світу. Це простежується у закріпленому ст. 66 Конституції України обов'язку кожного громадянина держави охороняти природне середовище та відшкодовувати заподіяні ним збитки [2].

Адміністративно-правові норми встановлюють адміністративно-правові гарантії безпечного навколишнього природного середовища. Зокрема, адміністративна відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ настає за діяльність, що передбачена ст.ст. 52–92 Кодексу України про адміністративні правопорушення [4].

Основними рисами, що притаманні правопорушенням у сфері довкілля, на думку І. Куяна та О. Зубцова, є «по-перше, специфічний характер правовідносин, який утворюється внаслідок поєднання екологічних й адміністративних чинників у змісті цього правового явища, і, по-друге, особливі підстави виникнення правовідносин адміністративної відповідальності – екологічне адміністративне правопорушення» [5, с. 9; 6, с. 526].

До спеціального законодавства, що регулює відносини Людина-Природа, відносять закони України, які закріплюють положення про відповідальність особи за порушення норм у сфері використання та охорони природних ресурсів. Такими, для прикладу, є Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. ст. 68, 70)

[7]; «Про оцінку впливу на довкілля» (ст. 15) [8]; «Про рослинний світ» (ст. 40) [9] та інші.

Кримінальній відповідальності підлягають особи за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого нормою КК України. Кваліфікація знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу як кримінального правопорушення неодмінно вимагає знань у сфері екології. Наприклад, військові дії в Україні призвели до масштабних екологічних катастроф, зокрема знищення лісів та природних зон через обстріли і пожежі. Такі дії можуть кваліфікуватися не лише за ст. 245 КК України, а й за ст. 441 КК України («Екоцид»). Екологічні проблеми є одним із головних викликів ХХІ століття, оскільки загрожують існуванню людства. Для їх подолання потрібні спільні зусилля всіх держав, міжнародних організацій, наукової спільноти та кожного громадянина.

Враховуючи функціональність екологічної злочинності КК України включає положення, що передбачають відповідальність за злочини проти довкілля. Формами знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу є знищення природних територій під інфраструктурні проекти; шкідливий вплив на них хімічних речовин, відходів промисловості; видобуток корисних копалин; незаконна вирубка дерев, підпали лісів, степів, луків тощо. Також передбачається кримінальна відповідальність за порушення законодавства у сфері використання рослинного світу. Таким чином, відповідно до КК України правопорушники можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245), незаконну порубку лісу (ст. 246), порушення законодавства про захист рослин (ст. 247) [10].

З огляду на вказане, для кримінальної відповідальності за даний вид правопорушення характерними особливості є такі: 1) неоднорідність суспільної небезпеки діянь: знищення рослинності (наприклад, шляхом підпалу лісу) зазвичай має більш тяжкі наслідки, ніж пошкодження (часткова шкода). Однак межа між цими поняттями не завжди чітко визначена у правозастосовній практиці; 2) форма вини: більшість подібних злочинів вчиняються з умислом, але пошкодження лісів через необережність (наприклад, необережне поводження з вогнем) також має бути враховане при кваліфікації; 3) значимість шкоди: у законодавстві відсутні уніфіковані критерії оцінки матеріальної шкоди, завданої об'єктам рослинного світу. Це ускладнює диференціацію діянь за ступенем тяжкості; 4) кваліфікуючі ознаки: кримінальні статті часто передбачають кваліфікуючі ознаки, такі як вчинення діяння повторно, за попередньою змовою групою осіб, або із заподіянням великих матеріальних збитків. Але їх застосування не завжди узгоджується із

супільною небезпечністю конкретного злочину; 5) відмежування адміністративної та кримінальної відповідальності: у випадках, коли знищення чи пошкодження рослинності не завдає значної шкоди, може застосовуватися адміністративна відповідальність за статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення. Межа між кримінальною та адміністративною відповідальністю іноді є розмитою; 6) екологічна компенсація: важливим є питання не лише покарання, але й відшкодування шкоди, завданої природному середовищу, що потребує вдосконалення механізмів кримінально-правового впливу.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу: Закон України від 13.04.2020 № 556-9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 04.03.2024).

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 03.03.2024).

3. Зражевський О. Історичні етапи становлення законодавства України про захист рослин. *Перспективи розвитку юридичної науки на Рівненщині*: Матер. І міжвуз. наук.-практ. конф. (Рівне, 5–6 жовт. 2004). Рівне, 2004. С. 68–78.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 04.03.2024).

5. Куян І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 18 с.

6. Зубцов О. О. Особливості юридичної відповідальності за знищення або пошкодження рослинного світу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 525–528.

7. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 03.03.2025).

8. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 03.03.2025).

9. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 № 591-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 03.03.2025).

10. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 03.03.2025).

**РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В
ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД:
ДО ПИТАННЯ ПРО КОМПЕТЕНЦІЙНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ
СУПРОВОДЖЕННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОФІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ**

Баймуратов М. О.,

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік Української академії наук,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Кофман Б. Я.,

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
Заслужений юрист України,
доцент кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Єфремова Н. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Одним із трагічних наслідків російсько-української війни став величезний об'єм збитків, завданих державою-агресором та її збройними силами Україні, а також її територіальним громадам (далі – ТГ). Руйнування житлового фонду, енергетичної, промислової та транспортної інфраструктури, систем водопостачання, тепlopостачання, систем освіти та охорони здоров'я, велика кількість людських жертв, – тобто фактичне руйнування простору життєдіяльності та життєзабезпечення ТГ та їх жителів-членів, причому: а) на територіях України, де велись воєнні дії, а також б) міст та інших населених пунктів, що знаходяться на територіях, де бойові дії не ведуться, але які регулярно руйнуються внаслідок ворожих бомбардувань і ракетних обстрілів, – об'єктивно актуалізує та гостро ставить в порядок денний

питання повоєнного відновлення локальних спільнот, що існують та функціонують на відповідних територіях Української держави. Це об'єктивно потребує зосередження зусиль державних і місцевих органів влади, військових адміністрацій саме в цьому напрямі. Попри усі проблеми, що викликані війною, органи місцевого самоврядування (далі – ОМСВ) своєчасно реагують на непередбачувані виклики, забезпечуючи не тільки відновлення зруйнованих об'єктів, надання послуг населенню, створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб, а й залучення інвестицій, в тому числі й іноземних, а також початок робіт по відновленню (реанімації, реновації, оновлення) територій в сучасних умовах воєнного протистояння з агресором.

Серед актуальних на сьогодні питань пошуку механізмів відбудови України та забезпечення регіонального розвитку через розвиток ТГ доцільно виокремити дослідження таких авторів, як: І. Арутюнян, М.О. Баймуратов, М.М. Баймуратов, О. Батанов, Д. Бобровник, Д. Вишневський, М. Габрель, І. Древаль, М. Добровольська, О. Завальний, О. Квасніцька, Р. Кірін, М. Коваленко, Б. Кофман, В. Кузнецов, О. Нижник, А. Петровських, І. Поповиченко, А. Радкевич, М. Омеляненко, Р. Хван, У. Хоменко, М. Шкрізінянц та інші. Однак у таких дослідженнях залишаються ще невирішеними питання ролі ТГ та ОМСВ у плануванні відбудови та пошуку ефективних механізмів негайного і перспективного відновлення територій в умовах воєнного стану та після його скасування, особливо у контекстуалізації компетенційного супроводження і забезпечення профільних процесів.

Звідси треба усвідомлювати і розуміти, що ОМСВ, як органи публічної влади, в цьому процесі повинні і будуть відігравати основоположну роль, бо саме вони:

а) існують та функціонують на відповідній території, де існує ТГ (*просторовий критерій* – авт.),

б) є не тільки найбільш наближеними до населення управлінськими структурами (*управлінський критерій* – авт.), але й,

в) відповідно до своїх компетенційних повноважень, зобов'язані створювати належні умови для стабільного існування і функціонування ТГ та їх жителів-членів (*просторово-компетенційний критерій* – авт.),

г) забезпечуючи існування, функціонування і розвиток системи життєзабезпечення людини, її груп та асоціацій (*екзистенційний критерій* – авт.), що, по великому рахунку

г') базується на системній реалізації прав, свобод і обов'язків людини, її груп та асоціацій (*біхевіористично-реалізаційний критерій* – авт.), а також

д) загальний локальний розвиток (*поліпредметно-релятивістський критерій* – авт.).

Варто зазначити, що визначальним і важливим елементом і тригером у цьому процесі виступає організаційне і організаційно-правове забезпечення ОМСВ відбудови та відновлення економіки та іншої критичної інфраструктури зруйнованих територій ТГ України – міст, селищ та сіл, оскільки фактично все населення нашої країни проживає саме там.

Водночас під відновленням України та її міст розуміється всеосяжна трансформація, суть якої полягає не стільки у відбудові країни до передвоєнного стану, скільки у її глибокій модернізації. Йдеться про реформування таких ключових елементів економіки та суспільства загалом як інфраструктура, технології, бізнес-середовище, управлінські і промислові інституції, освіта, охорона здоров'я тощо, – що сприятиме остаточному відходу України від пострадянського минулого та перетворенню її на повноцінну демократію із сучасною економікою та потужним оборонним сектором.

Також на сучасному етапі муніципальної реформи в Україні важливим завданням держави є зміцнення місцевого самоврядування (далі – МСВ) та наповнення його реальним змістом, насамперед, міського самоврядування. Адже саме міста є цим особливим феноменом людської цивілізації, де концентруються основні людські, економічні та інші ресурси. Але укріплення, вдосконалення і гарантування МСВ на інших рівнях його функціонування (село, селище, район, область) також виступає важливим завданням, особливо в контексті створення і формування об'єднаних ТГ.

Для вирішення наведених завдань, на нашу думку, основоположними виступають наступні настанови:

– формування мотивації ТГ та їх ОМСВ щодо участі у повоєнному відновленні, що може бути детермінованою наявністю у наведених суб'єктів адекватних, оптимальних, ефективних та телеологічно обумовлених повноважень у профільній сфері (в контекстуалізації формування муніципальної свідомості і правосвідомості, що, своєю чергою, веде до формування муніципальної психології, що розуміється як системний комплекс поведінково-діяльнісних настанов, що реалізують муніципальні цінності [1]);

– формування належної суб'єктності ОМСВ саме в профільному процесі за рахунок формування відповідного нормотворчо-компетенційного масиву, що надає відповідні компетенційні повноваження вказаним суб'єктам (в контекстуалізації формування спеціального блоку повноважень ОМСВ відносно повоєнного відновлення ТГ – до речі, йдеться про формування більш широкого спеціального масиву компетенційних повноважень ОМСВ /на період воєнного стану, ведення воєнних дій на території ТГ, тимчасові

окупації територій ТГ, післяокупаційного періоду та періоду післявоєнного відновлення/ – через формування і врахування особливостей і потреб «мілітарного муніципалізму» [2];

– формування системи належної компетенційної забезпеченості ОМСВ в профільному процесі за рахунок належного організаційного та організаційно-правового супроводження і забезпечення відповідних повноважень (в контекстуалізації формування блоку процесуально-функціональних та організаційно-технологічних норм, процедур, їх стадій та етапів) [3];

– формування інституціональної (інституційної) спроможності ОМСВ для участі в профільному процесі, включаючи матеріально-фінансову, ресурсну, кадрову, екологічну, організаційну /управлінську/, нормативну характеристики (в контекстуалізації формування системного блоку повноважень у вигляді відповідних прав і обов'язків щодо їх реалізації в різних сферах управління і економіки) [4];

– формування системи належного адміністрування ОМСВ у повоєнному відновленні, через створення спеціалізованих управлінських структур з забезпеченням їх відповідними і належними повноваженнями (в контекстуалізації формування системного блоку повноважень у вигляді відповідних прав і обов'язків щодо формування і фіксації правового статусу та повноважень таких структур – авт.) [5];

– формування системи логістичного супроводження і забезпечення ОМСВ відповідних форм діяльності, що використовуються у повоєнному відновленні ТГ (в контекстуалізації формування системного блоку управлінсько-технологічних та організаційно-функціональних зв'язків профільних інституційних структур для забезпечення і гарантування відповідного супроводження і реалізації їх управлінських повноважень – авт.) [6];

– використання т. зв. «зовнішніх факторів» на національному та міжнародному рівнях щодо супроводження і забезпечення діяльності ОМСВ, що можливо ефективно використовувати у повоєнному відновленні ТГ (наприклад, функціонування Державного фонду регіонального розвитку, міжнародне партнерство між громадами та з міжнародними організаціями місцевих влад, залучення різного роду нових субвенцій, а також додаткових джерел надходжень до місцевих бюджетів за допомогою іноземних та міжнародних банківських, фінансових та інших підприємницьких структур) (в контекстуалізації формування системного блоку відносин з різними «зовнішніми» суб'єктами для реалізації профільних телеологічних домінант – авт.) [7];

– скерування і залучення отриманих коштів від міжнародних донорів та грантів на реконструкцію зруйнованих об'єктів на фінансування проектів відбудови держави, що знаходяться на території громад або на

інших територіях, але таких, що мають важливе значення для стабільного функціонування таких громад (об'єкти енергетичної, промислової, транспортної, соціальної інфраструктури тощо) (в контекстуалізації формування системного блоку повноважень щодо принципів організації взаємовідносин між різними рівнями публічної влади, а також становлення якісно нового виду локально-центрального співробітництва, а також державно-приватного партнерства – авт.) [8];

– формування процесуальної основи діяльності ОМСВ в профільній сфері через реалізацію низки системних завдань щодо: а) нормативного закріплення оптимальних з погляду законодавця відповідних технологій реалізації матеріальних норм права і здійснення публічно-владної діяльності та алгоритмів її здійснення (*технологічна ознака* – авт.); б) формування ефективного способу забезпечення самообмеження влади і створення сприятливих умов для уніфікації владних структур у межах діяльності МСВ (*управлінсько-уніфікаційна ознака* – авт.); в) застосування процесуалізації як однієї з найважливіших умов реалізації принципу верховенства права (*основоположно-засаднича ознака* – авт.); г) використання засобу інформування невіддільних суб'єктів про порядок вирішення найважливіших питань функціонування муніципальної влади, закріплення гарантії існування її правосуб'єктності, забезпечення реалізації, охорони і захисту муніципальних прав і свобод особистості (*муніципально-інформаційна ознака* – авт.) [9, с. 76] (в контекстуалізації формування системного блоку процесуальних норм для супроводження і забезпечення реалізації муніципально-владних повноважень ОМСВ – авт.);

– врахування позитивного іноземного досвіду муніципальної реанімації, реновації і відновлення територій з метою їх запозичення (в контекстуалізації розробки відповідних організаційних та нормативних моделей щодо післявоєнного відновлення ТГ – авт.) [10, 11];

– використання матеріально-фінансових можливостей держав-партнерів України в сфері європейської та атлантичної інтеграції та співробітництва та інших форм колаборації (в контекстуалізації розробки відповідних організаційних та нормативних моделей співробітництва щодо післявоєнного відновлення ТГ в межах Європейського Союзу та НАТО – авт.).

Резюмуючи, можна дійти наступних висновків:

– діяльність органів місцевого самоврядування України в повоєнному відновленні територіальних громад відіграє визначальну роль, особливо у вирішенні питань про компетенційно-процесуальне супроводження і забезпечення профільних процесів;

– органи місцевого самоврядування є відповідними індикаторами повоєнного відновлення, бо своєчасно реагують на непередбачувані виклики, забезпечуючи не тільки відновлення зруйнованих об'єктів,

надання послуг населенню, створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб, а й залучення інвестицій, в тому числі й іноземних, а також початок робіт по відновленню (реанімації, реновації, оновлення) територій в сучасних умовах воєнного протистояння з агресором;

– аргументами на користь важливої ролі органів місцевого самоврядування виступає те, що вони будучи органами публічної влади, в процесі повоєнного відновлення: а) існують та функціонують на відповідній території, де існує ТГ (*просторовий критерій* – авт.), б) є не тільки найбільш наближеними до населення управлінськими структурами (*управлінський критерій* – авт.), але й, в) відповідно до своїх компетенційних повноважень, зобов'язані створювати належні умови для стабільного існування і функціонування ТГ та їх жителів-членів (*просторово-компетенційний критерій* – авт.), г) забезпечуючи існування, функціонування і розвиток системи життєзабезпечення людини, її груп та асоціацій (*екзистенційний критерій* – авт.), що, по великому рахунку, г') базується на системній реалізації прав, свобод і обов'язків людини, її груп та асоціацій (*біхевіористично-реалізаційний критерій* – авт.), а також д) загальний локальний розвиток (*поліпредметно-релятивістський критерій* – авт.);

– визначальним і важливим елементом і тригером у процесі повоєнного відновлення територіальних громад виступає організаційне і організаційно-правове забезпечення органами місцевого самоврядування відбудови та відновлення економіки та іншої критичної інфраструктури зруйнованих територій ТГ України – міст, селищ та сіл, оскільки фактично все населення нашої країни проживає саме там;

– для вирішення завдань повоєнного відновлення територіальних громад в Україні, основоположними для органів місцевого самоврядування виступає сукупність настанов психологічного, управлінського, нормативного, процесуального, матеріального, фінансового, колабораційного та іншого характеру.

Література:

1. Бобровник Д.О. Муніципальна правосвідомість: структурний аналіз. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «ПРАВО». 2022. № 2 (5). С. 30-32. DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-2

2. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Мілітарний муніципалізм: доктринальна ідея чи об'єктивні потреба та необхідність. Право України. 2024. № 6. С. 38-60. URL: <http://jnas.nbuuv.gov.ua/article/UJRN-0001503974>

3. Стрельчук В.А. Процесуалізація муніципального права як одна з тенденцій його подальшого розвитку в світі, що глобалізується. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 1. С. 77-80.

4. Баштанник О.В. Інституціональна/інституційна спроможність інститутів політичної системи як аналітична категорія та функціональний аспект публічного управління. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2023. № 2(80). С. 83-88. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2023.2.15>

5. Ковалів М.В., Стахура І.Б. Особливості адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2200/005-022-026.pdf>

6. Донченко О.І. Діяльність органів місцевого самоврядування як складова державного управління. Правова держава. 2014. №18. С. 27-32.

7. Боярський О.О. Міжнародний компонент у діяльності органів місцевого самоврядування України. Часопис Київського університету права. 2020. № 4 С. 122-129. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2020.22

8. Баталов О.А., Валюшко І.В. Особливості застосування державно-приватного партнерства як механізму реалізації нової регіональної політики. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2023. № 27, травень. С. 150-151.

9. Батанов О.В. Муніципальне право України: підручник /Відп. ред. М.О. Баймуратов. Харків: «Одісей», 2008. 528 с.

10. Мігал М. Моделі відновлення після руйнації: світові кейси для України. 2023. 29 червня. URL: <https://iaa.org.ua/articles/modeli-vidnovlennya-pislya-rujnaziyi-svitovi-kejsy-dlya-ukrayiny/>

11. Покровська Н.М. Концептуальні засади післявоєнного відновлення України, економічні аспекти. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2022. № 4 (274) С. 41-47. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-274-4-41-47>

**ДО ПИТАННЯ ПРО ІМПЛЕМЕНТАЦІЮ КОНВЕНЦІЇ ООН
ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ
ЩОДО ЖІНОК**

Балинська О. М.,

*доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
вивчення протидії торгівлі людьми
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Перунова О. С.,

*доктор філософії з права,
заступник директора Управління моніторингу дотримання прав
людини – начальник відділу з питань дотримання гендерної рівності
Міністерство внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Україна, ратифікувавши у 1980 році Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та у 2003 році Факультативний протокол до цієї Конвенції, регулярно подає Генеральному секретареві ООН для розгляду Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок звітні доповіді про стан імплементації цих документів у національне законодавство. Дев'ята така доповідь була подана у 2021 році, вона базувалася на рекомендаціях, наданих Комітетом у березні 2017 року, та містила відповіді на пріоритетні запитання (текст Доповіді див.: <https://www.msp.gov.ua/news/19890.html?PrintVersion>).

Через початок повномасштабної російсько-української війни Комітет розглянув цю доповідь України (CEDAW/C/UKR/9) аж у листопаді 2022 року [див. 1]. На той час Комітет високо оцінив проведену роботу України, зокрема у реалізації законодавчих реформ.

Відповідно до ст. 18 Конвенції, періодичність подання звітних доповідей держав-підписантів – «прийнятні щочотири роки і далі, коли цього вимагає Комітет». Тож у 2025 році передбачається підготовка наступної доповіді. Її проектом можна вважати Національну доповідь за результатами огляду виконання Пекінської декларації та Платформи дій у 2020-2024 роках, озвучену у травні 2024 року з нагоди тридцятої річниці Четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок і прийняття Пекінської декларації та Платформи дій (текст Доповіді див.: <https://www.msp.gov.ua/news/24040.html?PrintVersion>). Так, ця доповідь

декларує, що Україна досягла значного прогресу в імplementації зазначених документів, а саме:

1) уряд вжив рішучих заходів для захисту прав жінок і дівчат, які постраждали від війни, зокрема шляхом посилення співпраці з жіночими та міжнародними організаціями, а також надання їм підтримки, включаючи тих, хто пережив сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК);

2) розвивається інституційний гендерний механізм (у т.ч. призначено координаторів та створено підрозділи з питань гендерної рівності в державних органах), що сприяє забезпеченню стабільності у багатьох сферах (освіта, охорона здоров'я, зовнішня політика, державне управління тощо);

3) розширено економічні можливості жінок за допомогою політики, спрямованої на зменшення гендерного розриву в оплаті праці, запроваджено ініціативи Міністерства економіки у формі цільових грантів для сприяння жіночому підприємництву та (пере)навчання для отримання нових професій;

4) ратифіковано Стамбульську конвенцію, посилено нормативно-правову та інституційну базу для запобігання та реагування на гендерно-зумовлене насильство;

5) збільшено участь жінок у секторі безпеки та оборони, впроваджено політику гендерної рівності, боротьби з дискримінацією та посилення співпраці між громадянським суспільством та установами у сфері безпеки.

Для задоволення потреб жінок і дівчат із маргіналізованих груп реалізується Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні та інші стратегічні документи, спрямовані на забезпечення доступності та інклюзії для всіх, зокрема для жінок з інвалідністю, ВПО та тих, хто проживає у віддалених районах (наприклад, розроблені спеціальні програми та політика для підтримки ромських жінок, літніх жінок, ветеранок та жінок, які живуть з ВІЛ/СНІДом, щоб забезпечити їм доступ до основних послуг і можливостей).

У грудні 2022 року було розширено повноваження спеціалізованих служб та внормовано питання надання послуг соціально-психологічної підтримки особам, постраждалим від війни і насильства, у тому числі сексуального, пов'язаного зі збройною агресією та/або воєнним конфліктом.

Оновлено Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року з урахуванням нових реалій, спричинених повномасштабною війною, зокрема передбачено заходи з підтримки участі жінок у процесах

миробудівництва та відновлення, а також надання допомоги постраждалим від СНПК.

У вересні 2023 року розпорядженням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини № 97.15/23 затверджено Стратегію діяльності національної інституції з прав людини на період до 2027 року.

Для забезпечення комплексної допомоги постраждалим МОЗ планує внести зміни до наказу № 278 (2019) щодо вдосконалення документування тілесних ушкоджень та надання медичної допомоги постраждалим від домашнього насильства. Крім того, розроблено і у травні 2024 року прийнято за основу для розгляду законопроект про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо проведення освідування та експертизи, укладення угоди про примирення та кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення у зв'язку з ратифікацією Стамбульської конвенції.

У грудні 2024 року внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення [див.: 2], зокрема викладено в новій редакції статті 391 «Направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі», 173-2 «Вчинення домашнього насильства» та 269 «Потерпілий», а також виокремлено в окрему 173-6 «Вчинення насильства за ознакою статі» та введено нову статтю 173-7 «Сексуальне домагання».

Поряд із цими здобутками, доповідачі на конференції зауважили, що ще побутує гендерний дисбаланс у поєднанні сімейних і професійних обов'язків, який заважає жінкам виходити на ринок праці, будувати кар'єру та займати керівні посади в усіх галузях економіки. Для подолання цієї проблеми було прийнято низку законодавчих змін: крім можливості 14-денної відпустки для батька у перший місяць після народження дитини та запровадження рівних прав для чоловіків і жінок на відпустку по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку [див. 3], надано можливість працюючій жінці, за відсутності медичних протипоказань та за її бажанням розпочинати відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами пізніше, ніж за 70 днів до очікуваної дати пологів, та пропорційно збільшити післяпологову частину відпустки [див.: 4].

Тож загалом в країні зроблено вже багато для імплементації Конвенції з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, але ще є над чим працювати. Поступова імплементація цього договору в національне законодавство стабілізує гендерний паритет в Україні та вносить цей елемент повноцінною складовою національної культури. Процес імплементації Конвенції дає корисні уроки: завдяки чітким рекомендаціям світової спільноти стали помітними законодавчі й

соціальні проблеми в українському суспільстві, а їх вирішення наближає рівень його життєдіяльності до міжнародних стандартів.

Література:

1. Заключні зауваження до дев'ятої періодичної доповіді України: <https://www.msp.gov.ua/news/22439.html>
2. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами»: <https://ips.ligazakon.net/document/T243733>
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення рівних прав та можливостей батьків і матерів на догляд за дитиною»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20#Text>
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей використання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3238-IX#Text>

DOI

ОБОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Богдан І. В.,

*аспірант кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Україна – держава з великою історією і народом. У період російської агресії як ніколи стає актуальною здійснення оборонної функції держави, її ефективність та механізм реалізації. Стаття 17 Конституції України встановлює, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1, ст. 17]. У даному контексті важливим є дослідження оборонної функції держави в умовах цілого ряду трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні внаслідок військових дій та будуть відбуватись в подальшому повоєнному відновленні нашої країни. Крім того, поряд із військовими, соціально-економічними та політико-

правовими викликами, одним із пріоритетних завдань постає формування оновленої й ефективної системи оборони, здатної забезпечити стале функціонування держави та безпеку громадян. У сучасному розумінні функції держави невіддільні від її соціального призначення, змісту та завдань. У контексті повоєнного відновлення особливе значення залишається за оборонною функцією, що є критично важливою складовою як зовнішніх, так і внутрішніх функцій держави.

У науковій традиціїними є поняття функції держави за яким – це основні напрями діяльності (основні види (сторони діяльності, основні форми, частини діяльності, головні сторони діяльності, головні об'єктивні напрями діяльності), які є найбільш загальними та постійними, що здійснюються державою тривалий час або протягом всього часу її існування, а також цілі, методи, форми та засоби здійснення цієї діяльності [2, ст. 23].

Згідно з положеннями про правові форми реалізації функцій держави, запропонованими Мельничуком С.М. [2, с.83], оборонна функція України може здійснюватись у таких основних правових формах.

По-перше, це правотворча (законодавча, підзаконна, нормативно-договірна). Дана форма включає в себе діяльність щодо ухвалення законів про національну безпеку, оборону, соціальний захист військовослужбовців та ветеранів; підзаконну нормотворчість у формі указів Президента України, постанов Уряду, наказів профільних міністерств (оборони, внутрішніх справ тощо), а також нормативно-договірні механізми співпраці з міжнародними донорами та партнерами, які передбачають чіткі зобов'язання у сфері оборони й відновлення.

По-друге, інтерпретаційно-правова, тобто тлумачення законодавчих актів у сфері оборони Конституційним Судом України, вищими судами та офіційні роз'яснення центральних органів виконавчої влади щодо процедур мобілізації, демобілізації, призову, соціальних гарантій військовослужбовців.

По-третє, правозастосовна (виконавчо-регулятивна, правоохоронна, судова, контрольна), що включає у себе діяльність органів виконавчої влади з організації територіальної оборони, реформи сектору безпеки, оперативного управління військами; правоохоронну: забезпечення громадського порядку, боротьба з диверсійно-розвідувальними групами, контррозвідка, протидія тероризму; судову: судовий захист військовослужбовців і громадян у питаннях, пов'язаних із виконанням військового обов'язку, забезпеченням прав і гарантій; контрольну: державний і парламентський контроль за оборонним бюджетом, використанням ресурсів, матеріальним забезпеченням Збройних Сил, ефективністю відповідних державних програм.

Значення оборонної функції держави набуває особливої актуальності у контексті розбудови правової, демократичної й соціальної держави, оскільки вона безпосередньо впливає на збереження державного суверенітету, стабільність суспільного устрою та захист прав і свобод громадян. Обороздатність, будучи одним із ключових параметрів існування і розвитку сучасної держави, забезпечує умови для економічного зростання, міжнародної співпраці та соціальної згуртованості.

Перш за все, гарантування державного суверенітету і безпеки виступає фундаментальною умовою збереження незалежності держави та формування справедливого правопорядку. За наявності достатнього оборонного потенціалу держава здатна ефективно протидіяти зовнішнім загрозам, запобігати порушенням своїх кордонів і водночас забезпечувати правовий порядок усередині країни. Це створює підґрунтя для реалізації принципів верховенства права, які є конче необхідними для будь-якої демократичної системи.

По-друге, стабільне середовище для відбудови й розвитку безпосередньо залежить від рівня оборонної спроможності. Інвестиції, модернізація інфраструктури та соціально-економічні реформи передбачають передбачуваність і безпеку. Якщо держава не в змозі гарантувати власну територіальну цілісність, інвестори й суспільство втрачають довіру, що призводить до відпливу капіталу, ресурсів та кваліфікованої робочої сили. Натомість надійна оборона формує умови для сталого розвитку й відбудови: у ній зацікавлені як внутрішні, так і зовнішні суб'єкти, які прагнуть прозорих правил і впевненості у майбутньому.

Третій аспект стосується захисту прав і свобод громадян, який неможливий без ефектвної оборони. Безпека є передумовою виконання державою всіх інших функцій, зокрема соціальних, економічних та інформаційних. Коли зовнішнє втручання або внутрішня дестабілізація відсутні чи їх ризики зведено до мінімуму, громадяни мають реальні умови для реалізації свободи слова, права на працю, освіту та інші соціальні гарантії. Оборона в такому контексті постає не лише як система збройного захисту, а й як цілісна мережа заходів із запобігання гібридним загрозам, кібернетичним атакам та іншим формам впливу, що можуть підірвати демократичні засади держави.

Нарешті, міжнародна співпраця та інтеграція у сферах колективної безпеки забезпечують Україні визнання як передбачуваного партнера, що дотримується спільних безпекових стандартів і норм міжнародного права.

Модернізація й удосконалення оборонної функції держави передбачають цілісний підхід, що охоплює законодавче регулювання,

технологічне переозброєння, демократичний контроль, міжнародну інтеграцію та розвиток людського капіталу. Насамперед доцільно здійснити відповідні законодавчі зміни, які спрямовані на чітке визначення повноважень державних інститутів, прозоре фінансування й ефективну взаємодію з суспільством. Удосконалення правової бази має відбуватися з урахуванням досвіду провідних держав НАТО та ЄС, а також на основі постійного моніторингу динамічних змін безпекового середовища, що дозволить підтримувати належний рівень обороноздатності та адаптуватися до нових викликів.

Другим важливим напрямом є технологічна модернізація й упровадження інновацій, що включає запровадження сучасних інформаційних систем управління військами, розробку й закупівлю передових оборонних технологій, а також стимулювання розвитку національного військово-промислового комплексу. Тісна взаємодія з науково-дослідними установами, інноваційними стартапами та міжнародними партнерами сприятиме появі новітніх рішень і збільшить здатність протистояти широкому спектру загроз. Для цього доцільно розробляти відповідні державні програми підтримки, залучати міжнародні гранти й створювати інвестиційно привабливі умови для виробників оборонних технологій.

Водночас суттєве значення має і посилення демократичного контролю та прозорості в оборонному секторі. Запровадження належної системи парламентського нагляду, регулярне звітування перед суспільством, а також активне залучення незалежних експертів і громадських організацій дасть змогу мінімізувати корупційні ризики й уникнути неефективного використання ресурсів. Такий підхід підвищить рівень довіри громадян до збройних сил і посилить легітимність державних рішень у сфері безпеки.

Подальше зміцнення оборонної функції неможливе без інтеграції у міжнародні безпекові структури. Участь у навчально-тренувальних програмах, військових навчаннях і спільних операціях з країнами-партнерами збільшує боєздатність і покращує репутацію держави на світовій арені, а також стимулює обмін передовим досвідом і технологіями. Крім того, активізація дипломатичних кроків дає змогу розширити співпрацю у сфері високих технологій та скоординувати зусилля із запобігання зовнішнім загрозам.

Зрештою, людський капітал і соціальний захист військовослужбовців становлять наріжний камінь успішного функціонування оборонної системи. Гарантування належних соціальних прав для військових і членів їхніх родин допоможе зберегти високий рівень мотивації, а також зміцнить суспільну підтримку оборонної сфери в цілому. Комплексне впровадження цих рекомендацій здатне істотно підвищити

обороздатність держави, сприяти її економічному та соціальному розвитку, а також укріпити позиції на міжнародній арені.

Узагальнюючи, оборонна функція держави є визначальним чинником у процесі розбудови правової, демократичної та соціальної України. Вона гарантує суверенітет і безпеку, створює передумови для сталого розвитку й захисту прав і свобод громадян, а також відкриває широкі можливості для міжнародної інтеграції. Однак ефективна реалізація цієї функції вимагає безперервної модернізації, дієвих механізмів контролю й тісної співпраці з міжнародними партнерами. Такий підхід забезпечить стійкість державних інститутів і сприятиме подальшому утворенню України як повноцінного суб'єкта міжнародної безпекової політики.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. (Ст. 17).

2. Мельничук С. М. Правові форми реалізації функцій сучасної держави Україна: загальнотеоретична характеристика : монографія. – Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2018. – 436 с.

DOI

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО НОРМОПРОЄКТУВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Бодюл Є. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Нормопроекування є складним і багатогранним процесом, що має важливе значення у забезпеченні ефективності та дієвості законодавства будь-якої держави. В Україні цей процес набуває особливої актуальності, адже вплив європейських стандартів на українську нормотворчість є ключовим чинником, що визначає успіх євроінтеграційного курсу країни.

В контексті нормопроекування сьогодні особлива увага приділяється визначенню сфери регулювання, для якої існують норми вторинного права ЄС (регламенти, директиви, рекомендації); застосуванню в національних актах вимог щодо якості законодавчих ініціатив, закріплених у європейській юридичній практиці; обов'язковому врахуванню системи правових принципів ЄС (зокрема, верховенства права, пропорційності, субсидіарності).

Це передбачає суттєву трансформацію національної нормотворчості відповідно до європейських стандартів та вимагає впровадження нових методологічних підходів у процес нормопроекування, які б забезпечували відповідність нормативно-правових актів вимогам *acquis communautaire* та сприяли швидкій і ефективній реалізації євроінтеграційних зобов'язань. Мова йде не лише механічне перенесення норм, а й глибоке переосмислення методологічних підходів до створення законодавства в Україні.

Нормопроекування як важлива складова правотворчого процесу відіграє ключову роль у створенні ефективних нормативно-правових актів, здатних забезпечити належне регулювання суспільних відносин та задоволення суспільних потреб. Це комплексна діяльність, яка поєднує юридичні та організаційні аспекти, що вимагають ретельного аналізу та глибокого розуміння її сутності.

Нормопроекування, з юридичної точки зору, є процесом розробки, аналізу та ухвалення нормативно-правових актів, спрямований на забезпечення правової регуляції суспільних відносин. Юридична природа нормопроекування полягає у забезпеченні правової визначеності, передбачуваності, стабільності та ефективності правового регулювання. У науковій літературі цей процес розглядається як комплексна діяльність, що базується на принципах системності, правової визначеності, відповідності міжнародним стандартам та адаптивності до соціально-економічних змін.

Основними ознаками юридичної природи нормопроекування є: нормативність (спрямованість на створення загальнообов'язкових норм поведінки); формалізованість (дотримання юридичних процедур та вимог до форми актів); правова визначеність (забезпечення зрозумілості та чіткості формулювань норм); відповідність законності (обов'язкове дотримання Конституції України та чинного законодавства).

Організаційний аспект нормопроекування включає управлінську, адміністративну та інформаційну діяльність, спрямовану на ефективне планування, підготовку, узгодження, прийняття та набрання чинності нормативних актів.

Організаційна діяльність охоплює такі напрями: планування нормотворчої діяльності (формування планів, графіків та визначення

пріоритетних напрямів правового регулювання); створення робочих груп та комісій (формування спеціалізованих груп експертів, які працюють над створенням конкретних нормативних актів); проведення експертизи та узгодження (здійснення юридичної, економічної, антикорупційної та інших експертиз проєктів нормативних актів); організація громадського обговорення та консультацій (залучення громадськості та експертного середовища до нормотворчого процесу); адміністративний супровід нормотворчості (забезпечення документообігу, інформаційної підтримки та координації діяльності різних органів влади).

В науковій літературі виділяють декілька методологічних підходів при дослідженні нормопроектування: діалектичний порівняльно-правовий, функціонально-правовий, системний та інституційний.

Діалектичний підхід акцентує увагу на суперечностях між вимогами практики (наявністю певної проблеми, яку слід врегулювати) і правовою формою її вирішення, що стимулює пошук оптимальних формулювань та коригування змісту проєктованої норми [1].

Порівняльно-правовий підхід відіграє ключову роль у нормопроектуванні в умовах євроінтеграції України, оскільки дозволяє дослідити і проаналізувати правотворчі моделі та методи, що використовуються в ЄС [3; 2]. Цей підхід сприяє розумінню європейського правового досвіду та успішному запозиченню найкращих практик. У процесі порівняльно-правового аналізу здійснюється вивчення особливостей європейського законодавчого процесу; аналіз типових європейських моделей регулювання суспільних відносин; ідентифікація норм та принципів, що забезпечили ефективність європейського законодавства; врахування позитивного і негативного досвіду держав-членів ЄС під час створення українського законодавства.

Функціонально-правовий підхід акцентує увагу на практичній ефективності нормативних актів та їх відповідності завданням європейської інтеграції. Його завданням є забезпечення належного функціонування українського законодавства у європейському правовому контексті, що передбачає: забезпечення узгодженості та несуперечливості українських нормативних актів з *acquis communautaire*; врахування практичних наслідків ухвалення законодавчих норм; створення механізмів постійного контролю за ефективністю законодавства у правозастосовній практиці; використання аналітичних та експертних інструментів для попередження правових колізій та конфліктів між національними та європейськими нормами.

Системний підхід розглядає нормопроектування як комплекс взаємопов'язаних стадій (підготовка концепції, складання тексту, узгодження проєкту, обговорення, прийняття тощо), кожна з яких

впливає на фінальний результат [1]. Він передбачає аналіз законодавства як єдиної правової системи, що потребує постійної інтеграції і координації окремих її елементів.

Особлива роль у системному підході належить науковій експертизі, яка включає: комплексну оцінку законопроектів на предмет їх відповідності системі національного та європейського права; прогнозування економічних, соціальних, політичних наслідків ухвалення нормативних актів; визначення можливих ризиків та негативних наслідків для правової системи в цілому; розробку рекомендацій щодо оптимізації законодавчих рішень та їх гармонійної інтеграції в українське законодавче поле.

Інституційний підхід наголошує на важливості належної організації та координації діяльності державних інститутів у процесі нормотворення. Це включає: створення ефективних механізмів взаємодії між органами державної влади, відповідальними за нормотворчу діяльність; забезпечення чіткого розподілу повноважень між інституціями, що беруть участь у розробці та ухваленні нормативних актів; посилення інституційної спроможності органів влади у сфері європейської інтеграції; впровадження координаційних структур і процедур для забезпечення ефективності й оперативності нормотворчого процесу.

До завдань нормопроєктування в умовах євроінтеграції України можна віднести: створення умов для повної інтеграції українського права у правову систему ЄС; забезпечення правової визначеності, послідовності та передбачуваності законодавства; виконання міжнародних зобов'язань України перед ЄС; сприяння реформам у різних сферах суспільного життя з урахуванням європейського досвіду.

Враховуючи поставлені завдання, сучасна методологія нормопроєктування повинна обов'язково охоплювати дослідження змісту актів ЄС, порівняння їх із чинними українськими нормами та внесення змін до національного законодавства (через прийняття нових законів або внесення змін до наявних). При цьому окремими авторами виділяються такі основні процедури: імплементація (безпосереднє внесення положень актів ЄС у внутрішнє законодавство); гармонізація (усунення суперечностей та прогалів, що заважають реалізації європейських правових стандартів); транспозиція (механічне перенесення положень директив ЄС, з урахуванням національних особливостей правової системи) [2; 3].

На практиці ці процедури часто поєднуються, оскільки різні сфери регулювання можуть потребувати різного ступеня змін. Тому для підвищення ефективності таких змін потрібні: чіткий алгоритм

нормопроекування, дотримання юридичної техніки, попередній аналіз ризиків і правових наслідків.

Отже, нормопроекування в умовах євроінтеграції України є складним і багаторівневим процесом, який вимагає залучення всіх учасників законодавчого процесу, застосування передових методологічних підходів та дотримання європейських стандартів. Удосконалення механізмів нормопроекування та посилення інституційних можливостей забезпечать ефективну інтеграцію українського законодавства до правового простору Європейського Союзу, що, у свою чергу, сприятиме сталому розвитку держави.

Література:

1. Лук'янова Г. Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2011. Випуск 4. С. 33-43.

2. Рудой К. М. Адаптація адміністративного законодавства України у сфері охорони особистих прав громадян до норм Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 205 с.

3. Шевчук А. А. Організаційно-правові основи нормотворчості центральних органів виконавчої влади в Україні.

4. Шутак І. Юридична техніка: Курс лекцій. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2015. 228 с.

DOI

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Борденюк В. І.,

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник*

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Формування консолідованої позиції щодо необхідності модернізації змісту функцій держави у воєнний та повоєнний період задля відновлення України зумовлює потребу в з'ясуванні загального поняття

«функції держави» та у визначенні їх системи. Постановка цієї проблеми зумовлена тим, що сьогодні в юридичній літературі відсутнє єдине розуміння поняття «функції держави». Це пояснюється багатозначністю терміну «функція», яке може вживатися для позначення різних явищ, у тому числі державно-правового характеру. Зокрема, цим терміном (від латинського *functio* – виконання, звершення) можуть позначатися: 1) діяльність, обов'язок, робота, призначення; зовнішній прояв властивостей якогось об'єкта в даній системі відносин; 2) роль, яку виконує певний інститут або процес по відношенню до цілого (функції держави, сім'ї і т. д. в суспільстві) [1, с. 727; 2, с. 1552]. При цьому в одних випадках ця категорія може вживатися для характеристики належного в діяльності будь-якого соціального явища (його ролі, призначення, цілей, завдань, властивостей), а в інших же – для визначення сушого, тобто самої реальної діяльності (її напрямів, видів, форм, методів здійснення тощо) [3, с. 60].

Сказане повною мірою стосується поняття «функції держави», яке може використовуватися (і використовується) для характеристики різноманітних проявів її діяльності, що іноді породжує хаос понять. Ось чому перед дослідженням питань модернізації змісту функцій держави необхідно визначитись щодо змісту поняття «функції держави» та їх системи.

За результатами огляду існуючих у спеціальній літературі визначень цього поняття доводиться констатувати, що незважаючи на ті перетворення, які відбулися в суспільстві і державі, трактування функцій держави майже не змінилося. Адже у сучасних умовах функції держави традиційно визначаються як основні напрями (види) діяльності держави, в яких відображаються її сутність, соціальне призначення, цілі та завдання [4, с. 89; 5, с. 46; 6, с.47; 7, с. 100; 8, с. 98; 9, с. 62; 10, с. 42]. У такому значенні це поняття відображає належне в діяльності держави, тобто дає відповідь на питання, для чого створюється держава, яку роль вона виконує в суспільстві.

Що ж стосується класифікації функцій держави, тобто поділу їх за відповідними критеріями на певні види, то тут спостерігається певний різнобій. Хоча в принципі переважна більшість авторів відзначають наявність у сучасної демократичної, соціально орієнтованої держави практично одних і тих самих функцій, які хоч інколи й називаються по-різному, проте в цілому відображають одні ті ж самі напрями діяльності держави. Так, за соціальним значенням функції держави традиційно поділяються на основні і неосновні (додаткові). До перших відносять функції держави, що характеризують сутність держави та її соціальне призначення, а до других – функції, які є складовими елементами основних функцій держави, але безпосередньо не розкривають сутності

держави. При цьому загальна теорія держави і права досліджує здебільшого основні функції держави, через які розкривається головним чином соціальне призначення держави. Що ж стосується так званих неосновних функцій держави, то вони, як правило, залишаються поза увагою відповідних наукових досліджень.

Залежно від того, в якій сфері суспільного життя – внутрішній чи зовнішній – здійснюються завдання держави, її функції традиційно поділяються на внутрішні і зовнішні. Найчастіше до внутрішніх функцій держави, які розрізняються за сферами суспільного життя (чи об'єктами державного впливу), відносяться політична, економічна, соціальна, культурна (духовна), екологічна та інші функції, які кваліфікуються як об'єктні функції держави. При цьому деякі автори до числа таких функцій держави відносять також функції оподаткування та збирання податків, охорони прав і свобод людини і громадянина, всіх форм власності, правопорядку тощо.

До основних зовнішніх функцій, які опосередковують здійснення зовнішньої політики держави, зазвичай відносяться: оборона країни, підтримання миру і міжнародного порядку, економічного співробітництва тощо.

Деякі автори за способами діяльності чи за принципом поділу державної влади розрізняють такі функції держави як законодавча, виконавча та судова, хоча об'єктивно названі функції є основними формами діяльності відповідних органів державної влади.

При цьому вважається, що система функцій держави не є чимось незмінним, раз і назавжди даним. Вони виникають, змінюються і розвиваються відповідно до тих завдань, які держава покликана виконувати в конкретних історичних умовах. З розвитком суспільства з'являються нові напрями діяльності держави, а, отже, й відбувається розширення переліку її функцій, які вона покликана здійснювати.

Між функціями держави існує системний зв'язок, за якого здійснення одних функцій створює передумови для успішної реалізації інших її функцій. Так, наприклад, ефективне здійснення економічної функції має прямий вихід на розв'язання багатьох проблем, пов'язаних із реалізацією соціальної, екологічної, оборонної та інших функцій держави. У свою чергу реалізація соціальної функції створює підґрунтя для сталого економічного розвитку. З іншого боку, успішна реалізація переважної більшості функцій держави багато в чому залежить від розв'язання завдань, пов'язаних із реалізацією політичної функції, суть якої полягає насамперед у створенні ефективної системи управління державними справами. У такому сенсі всі функції держави є взаємопов'язаними, переплітаються між собою, а тому їх можна розрізнити лише на теоретичному рівні.

Тим часом функціональна характеристика держави аналізом її основних об'єктних функцій не вичерпується. Річ у тому, що вказані вище основні функції держави здійснюються шляхом реалізації системи функцій управління, під якими в теорії управління розуміють досить різні прояви змісту управлінської діяльності. Та найчастіше функції управління в тому чи іншому варіанті визначаються як частини змісту управлінської діяльності, які характеризуються відповідною цільовою самостійністю (автономністю) та якісною однорідністю, або як спеціалізовані види управлінської діяльності тощо [11, с.258; 12, с. 126].

При цьому функції управління традиційно поділяються на загальні (основні), спеціальні та допоміжні [11, с.259; 12, с. 126], Зокрема, до загальних функцій управління відносяться функції інформації, прогнозування, планування, організації, регулювання, координації та контролю. До спеціальних відносяться, як правило, ті функції управління, що відображають особливості управління у відповідних сферах суспільного життя.

Характерною особливістю відповідних функцій є те, що вони є універсальними, тобто притаманними будь-яким видам соціального управління, в тому числі управлінню, що здійснюється через розгалужену систему органів держави та органів місцевого самоврядування. Внаслідок чого вони кваліфікуються як функції державного (публічного) управління, що відображають зміст управлінської діяльності держави як суб'єкта державного управління. Їх природа багато в чому зумовлені сутністю держави та її основними завданнями і функціями як публічно-політичної організації влади. Головною відмінною рисою функцій державного управління є те, що вони здійснюються від імені та в інтересах держави відповідними органами публічної влади в межах повноважень, визначених Конституцією України. Тим самим ці функції набувають специфічних рис, за якими вони відрізняються від функцій управління, що здійснюються недержавними суб'єктами соціального управління.

Між об'єктними функціями держави та функціями державного управління існує певний взаємозв'язок. Він полягає в тому, що кожна об'єктна функція держави реалізується за допомогою всієї системи функцій державного управління, в результаті чого останні кваліфікуються в літературі як технологічні функції держави або як функції-методи. Тобто йдеться про те, що будь-яка функція державного управління пронизує всі сфери суспільного життя і реалізується – з деякими особливостями – в рамках кожної функції держави.

Таким чином, доводиться констатувати, що державі притаманні два класи (типи) функцій: об'єктні функції, через які розкривається її сутність та основні сторони її соціально-політичного призначення в

суспільстві, та технологічні функції держави (державного управління), через які розкривається її роль як суб'єкта державного управління.

Головною відмінною рисою цих функцій держави є те, вони здійснюються через розгалужену систему всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які беруть участь в їх реалізації в межах повноважень, визначених Конституцією і законами України. Проте це зовсім не означає, що державі та органам державної влади чи органам місцевого самоврядування притаманні одній ті ж самі функції. Адже кожен орган публічної влади виконує відповідно до свого функціонального призначення в механізмі держави та в межах своїх повноважень лише певну частину роботи зі здійснення єдиної системи функцій держави. Наприклад, Верховна Рада України бере участь у реалізації всіх функцій держави у процесі здійснення законодавчої, контрольної та інших парламентських функцій, органи виконавчої влади – в процесі безпосереднього державного управління, органи місцевого самоврядування – в процесі вирішення питань, віднесених до відання місцевого самоврядування, органи судової влади – в процесі здійснення правосуддя.

Виходячи з викладеного вище, вважаємо, що питанням модернізації змісту функцій держави у воєнний та повоєнний період відновлення України мають бути присвячені спеціальні розділи монографій під умовною назвою «Напрями трансформації змісту основних об'єктних функцій держави» та «Напрями трансформації змісту основних технологічних функцій держави».

Література:

1. Словник іншомовних слів / За ред. чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1977. 776 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Корнієнко М. Функції Рад як наукова категорія. Радянське право. 1990. – № 4. С. 60–63.
4. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік та ін. ; За ред.: М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії держави і права. Видання 5-те, зі змінами. Навч. посіб. – К.: Атіка, 2001 – 176 с.
6. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консул, 2001. – С. 656.
7. Теорія держави і права : навч. посіб. / С. К. Бостан та ін. Київ : ВЦ «Акад.», 2013. 348 с.

8. Теорія держави та права України : підручник / О. М. Бандурко та ін. ; За заг. ред. О. Бандурки. Харків : МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 416 с.

9. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін. ; За заг. ред.: С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

10. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

11. Адміністративне право України : акад. курс : у 2 т. : підруч. / Редкол. В. Авер'янов (голова) та інші. Київ : Юрид. думка, 2007. Т. 1 : Загальна частина. 592 с.

12. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк та ін. ; ред. Ю. П. Битяк. Київ : Юрінком-Інтер, 2007. 544 с.

DOI

ЛОГІКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Ванджурак Р. В.,

*доктор філософії з права (Ph.D), адвокат,
докторант*

*Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Розсуд представників владних повноважень (суб'єктів правозастосування) завжди викликав жвавий інтерес й навіть провокував дискусії між науковцями та практиками про його потребу, як інструментарію правозастосовної діяльності. Здебільшого ці дискусії зводяться до того, що один табір юридичної думки переконує на відсутності взагалі потреби в легітимації розсуду, інший, відстоюючи необхідність дискреційних повноважень, переймається віднайденням методики реалізації цього розсуду в такий спосіб, щоб він не переростав у суб'єктивний волюнтаризм, чи процесуальне свавілля.

Погоджуючись загалом, що дискреційні повноваження в жодному випадку не мають переростати в процесуальне свавілля, адже у такому разі втрачається сам сенс в існуванні цієї форми правозастосування, позаяк право в першу чергу покликане не допускати будь-якого свавілля в процесі регулювання тих чи інших правовідносин. На наше переконання, запобіжниками від суб'єктивного волюнтаризму, чи

процесуального свавілля при здійсненні дискреційних повноважень суб'єктами правозастосування, може стати чітка методологія дискреційних міркувань, побудована на законах логіки.

Слід принагідно зазначити, що аналіз наукового доробку за темою дає підстави стверджувати, що наразі дедалі ширшого охоплення дослідницьким інтересом набувають питання методології процесуальної діяльності. Це й не дивно, оскільки ефективність дискреції значною мірою залежить від застосовуваних методів розслідування, методів формування та оцінки доказової бази й побудови дискреційних міркувань та критеріїв доказового характеру останніх, які значною мірою виходять за межі суто юридичних аспектів, що стосуються, зокрема, нормативних меж застосування розсуду [2, с. 65]. Але це створює достатні умови для фактично необмеженого «методологічного анархізму», результатом якого може виявитися настільки ж безмежне дискреційне свавілля, адже суб'єктивні чинники прийняття процесуальних рішень практично не стикаються з «фільтраційним» ефектом об'єктивно-логічних критеріїв доказовості [2, с. 67]. Тому, в сучасній літературі з'являються роботи (хоч поки у доволі незначній кількості), в яких представлені розробки методів юридичної аргументації, заснованих саме на згаданих критеріях.

Ведучи мову про методи реалізації дискреційних повноважень, приміром судді, як суб'єкта правозастосування, слід насамперед зауважити, що такі методи можна класифікувати на загальні та спеціальні. До останніх, певна річ, належать ті, що застосовуються виключно у юридичній сфері і являють собою методологічний інструментарій розв'язання процесуальних питань щодо законних шляхів та засобів досягнення конкретних цілей судового процесу [1, с. 899].

Зокрема, у сфері кримінального процесу спеціальні методи добираються відповідно до форми здійснення повноважень суду, що поділяються на наступні категорії застосування розсуду, при: дослідженні доказів; реалізації судового слідства; забезпеченні руху кримінального провадження та здійсненні судового розгляду [3, с. 212]. При цьому, застосування спеціальних методів дискреції нерозривно пов'язане з використанням таких загальних методологічних приймів, як аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, формалізація, дедукція, індукція, аналогія, моделювання тощо [2, с. 65].

Така методологічна ієрархія увінчується в загальні критерії раціональності як самих виконуваних процедур, так і способів застосування при цьому загальних та спеціальних методів. Сюди відносяться передусім логічні критерії визначеності, несуперечливості та достатності. На їх підставі слід оцінювати наявні у справі докази, отримані на основі цих матеріалів під час досудового розслідування, а також самі рішення, сформульовані за наслідком судового розгляду. Такі

оцінки здійснюються на логіко-методологічному рівні дослідження дискреційних процедур, позаяк розсуд, у першу чергу спрямовується на дослідження наданих доказів в плані їх відповідності встановленому процесуальному порядку [1, с. 900]. Це зумовлено тим, що на відміну від процедури доведення у точних науках, процесуальне доказування відзначається не лише логічними, але і юридичними умовами прийнятності його здійснення. Тож, якщо при виконанні аргументаційних процедур у неюридичних сферах базовими підставами можуть слугувати будь-які істинні (самоочевидні чи раніше доведені) твердження, то у процесуальному доказуванні відбір, оцінка та перевірка доказів строго регламентуються законом [2, с. 65].

Та раціональність будь-якої аргументації (у тому числі й процесуальної) визначається відповідністю низці логічних принципів та правил, а тому, юридичні умови прийнятності доказових та дискреційних процедур мають бути узгодженими з логічними принципами та правилами. Особливо, доказування в кримінальних провадженнях, що відзначається складнішою структурою та значно ширшим діапазоном процедурних аспектів порівняно з відповідними процесуальними діями в інших галузевих сферах юриспруденції.

Разом з цим, з огляду на специфіку доказового процесу в юриспруденції, де, на відміну від строго логічного доведення, далеко не завжди існує можливість такої безсумнівності вже навіть через наявність нормативно визначених процедурних, джерельних, часових та інших рамок, що регламентують виконання процесуальних дій, дискреційна оцінка достовірності доказів здебільшого здійснюється на основі відповідних імовірнісних стандартів (як це практикується, зокрема, в системах загального права). Існує думка, що, попри «необхідність загально логічного стандарту доказування в юриспруденції, разом з тим доводиться констатувати його недостатність» [4, с. 89].

Тому, збір доказової бази має бути спрямованим на те, щоб у своїй сукупності вони визначалися на множині випадків, що не перевищує меж сфери визначення відповідного предмета доказування. Методологічне значення такого критерію полягає у тому, що навіть у випадках, коли жоден з доказів прямо не засвідчує істинності обґрунтованого висновку, їхня сукупність може виявитися цілком достатньою для досягнення цієї мети [5, с. 67].

Таким чином, логіко-методологічні основи дискреційних повноважень складають необхідні умови для прийняття раціональних та справедливих судових рішень. Таке узгодження логіки й методології дозволить також окреслити узагальнену логічну модель дослідження доказів та істотно оптимізувати оцінку їх допустимості, належності, достовірності й достатності, що, своєю чергою, дасть змогу упорядкувати процес формування дискреційних рішень та здійснити

їхню відповідність цільовим характеристикам правосуддя. За таких умов забезпечиться доказовість розсуду суб'єктів правозастосування, заснованих не лише на суб'єктивному внутрішньому переконанні суб'єктів правозастосування, але й на обґрунтованості такого переконання.

Література:

1. Ванджурак Р.В. Логіко-методологічні основи розсуду суб'єктів правозастосування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск No 01, 2025. С. 897-906. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.150>;

2. Гвоздік О.І. Критерії достатності доказів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. №2(18). С. 63-70. DOI: <https://doi.org/10.33270/02191802.63>;

3. Горбас О.О. Способи реалізації суддівського розсуду в кримінальному процесі України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 1(30). С. 209-212. DOI: [https://doi.org/10.32837/пуив.v0i1\(30\).547](https://doi.org/10.32837/пуив.v0i1(30).547);

4. Гвоздік О.І., Старенький О.С. Логіка формування доказової бази в кримінальному провадженні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. №2(24). С. 56-63. DOI: <https://doi.org/10.33270/02222402.56/>;

5. Тягло О. В. Про стандарти доказування. *Форум права*. 2018. № 1. С. 88–94. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1239007>.

DOI

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вінник О. М.,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент

Національної академії правових наук України,

головний науковий співробітник

відділу правової взаємодії бізнесу і держави

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені
академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України*

м. Київ, Україна

Сучасна економіка – надзвичайно складне явище, яке не обмежується суто підприємництвом в його класичному розуміння (як діяльність щодо виробництва товарів, робіт, послуг з метою їх реалізації як товару на конкурентних ринках з відносно рівноправними їх учасниками).

В сучасний період умови економічного життя (і, відповідно, потреба у адекватній правовій реакції держави) зазнали істотних змін з огляду на нові тенденції його розвитку, серед яких: поява цифрових технологій та їх широке використання у сфері господарювання, що, своєю чергою, зумовило зміну умов конкуренції на товарних ринках, їх монополізацію і посилення проблеми захисту прав споживачів (насамперед цифрових) та дрібних і середніх підприємств; проблема боротьби із забруднення довкілля після кількох століть промислової революції, що не опікувалася еколого безпечним використанням природних ресурсів та відновленням їх стану; необхідність економічного та циркулярного (повторного) використання ресурсів; гостра потреба в забезпеченні не лише економічної, а й інших складових національної безпеки, у зв'язку посиленням загроз воєнних конфліктів (в їх числі розв'язана російською державою проти України повномасштабна війна), появою та зростанням кількості кіберзловживань і кіберзлочинів у сфері економіки, а в цілому – необхідність забезпечення сталого розвитку економіки та інших сфер суспільного життя.

Відтак, економічна функція держави набуває нового змісту, зумовленого змінами в економічній та пов'язаних з нею сферах суспільного життя і переплітається з іншими функціями: *правозахисною* (що, серед іншого, спрямована на захист економічної конкуренції, прав дрібних та середніх підприємств як її учасників, споживачів), *природоохоронною* (щодо забезпечення екологічної безпеки виробництва, економічного використання природних ресурсів та їх відновлення), *правоохоронною* (щодо охорони правопорядку в економічній та пов'язаних з нею сферах), *інформаційною* (особливо актуальної в умовах цифрової економіки, важливим ресурсом якої є інформація), функцією *забезпечення безпеки держави* (всіх її складових, включно з економічною), а також функцією *міжнародної співпраці та інтеграції до європейської (ЄС) та світової спільноти та спільного вирішення транснаціональних проблем* (регіональної економічної безпеки, боротьби з транснаціональними цифровими зловживаннями в сфері економіки тощо).

У вирішенні такого складного завдання важлива роль належить його правовому забезпеченню, яке, однак, значно відстає від потреб сьогодення. В Господарському кодексі/ГК України [1], прийнятому 20 років тому і який невдовзі має бути скасований [2], закріплено конституційні основи правопорядку у сфері господарювання (ст. 5), загальні принципи господарювання (ст. 6), форми реалізації державою економічної політики (ст. 9) та основні напрями такої політики (ст. 10) та ін., проте новітні тенденції в економіці (вищезгадані) та пов'язані з цим особливості економічної функції держави належним чином не віддзеркалені. Так само відсутні акти вищої юридичної сили, які б

регулювали в комплексі відносини, пов'язані з виконанням державою економічної та пов'язаних з нею функцій з урахуванням новітніх тенденцій в економіці, гострої необхідності посиленні її безпеки як складової національної безпеки. Лаконічні положення Конституції України [3] щодо забезпечення державою соціального спрямування економіки України (ч. 4 ст. 13) та положення окремих законів щодо забезпечення вирішення державою низки згаданих проблем («Про національну безпеку» [4], в якому економічній безпеці присвячені лише окремі положення, зокрема щодо сталого розвитку національної економіки як одного з фундаментальних інтересів України та спрямування державної політики у сфері національної безпеки на забезпечення всіх її складових, включно з економічною безпекою – ст. 3; «Про охорону навколишнього природного середовища» [5], що визначає основні завдання природоохоронного законодавства, в т.ч. забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідацію негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище – ст. 1, та ін.) не охоплюють проблему вирішення всього спектру основних економічних та пов'язаних з ними сучасних проблем, що має забезпечити держава в ракурсі соціального (тобто з урахуванням потреб демократичного суспільства) спрямування вітчизняної економіки. Підзаконні ж акти, що спеціально присвячені економічній безпеці держави [6], забезпеченню сталого розвитку [7; 8], цифровій трансформації економіки [7] та ін. мають тимчасовий характер, фрагментарно регулюють відповідні відносини та за юридичною силою поступаються закону, що позначається на дієвості закріплених ними заходів.

Хоча ефективність виконання державою економічної та інших функцій цілком не залежить від повноти, ґрунтовності та ефективності правового регулювання відносин у сфері господарювання (його дієвість проявляється в якісному правозастосуванні, без якого норма закону мертва), проте важливість вирішення цієї проблеми важко заперечувати. Відтак, постає проблема визначення форми забезпечення повноти правового регулювання основних засад економічної політики держави та виконання покладених на неї економічної та тісно пов'язаних (вищезгаданих) з нею функцій. І хоча єдиного шляху вирішення цього завдання у світі не існує (зарубіжний позитивний досвід свідчить про різні варіанти, що обирає певна країна для забезпечення ефективності правового регулювання у сфері економіки), проте з урахуванням особливостей чинної правової системи України, можна запропонувати вдосконалення регулювання відносин у сфері економіки в ракурсі виконання державою її економічної функції шляхом прийняття кодифікованого акта, що має визначити основні засади функціонування економіки країни та здійснення державою економічної функції.

Донедавна було актуальним кардинальне оновлення поки що чинного ГК України [1] з відповідним його наповненням положеннями, що відповідають потребам сучасної економіки України, яка має забезпечувати не лише сталий розвиток економічної та інших складових українського суспільства, а й бути гарантом національної безпеки, адже забезпечення всіх її складових (екологічної, продовольчої та ін.) залежить від можливостей фінансування відповідних заходів. Проте з огляду на набуття чинності 28.08.2025 р. положеннями Закону «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [2], перехідні положення якого передбачають скасування ГК України, найбільш прийнятним варіантом вирішення зазначеної проблеми є прийняття Економічного кодексу України, про що зазначають деякі правники [9] та економісти [10], з відповідним визначенням в цьому акті основних засад функціонування вітчизняної економіки, завдань, що стоять перед державою при здійсненні нею економічної функції в сучасний період з урахуванням необхідності вирішення нагальних проблем (забезпечення сталого розвитку та національної безпеки, цифровізації, екологічності та циркулярності виробництва, відновлення постраждалих від російської військової агресії сфер суспільного життя). Аналогічних актів у світі мало. В мережі Інтернет можна знайти інформацію про Кодекс економічного права Бельгії, прийнятий 2013 р. [11; 12], в якому 18 книг, а більшість публікацій щодо його положень стосуються конкурентного права [13; 14]). Досвід Бельгії вартий уваги з точки зору кодифікації норм, що регулюють відносини у сфері економіки з урахуванням положень актів ЄС, що важливо для України з огляду на її Євроінтеграційний курс. Відповідно, потребують ґрунтовного аналізу положення цього Кодексу та досвід його застосування, що важливо для напрацювання рекомендацій для українського законодавця в ракурсі порушеної тут проблеми.

Література:

1. Господарський кодекс України (втрата чинності відбудеться 28.08.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 06.03.2025).
2. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 (введення в дію відбудеться 28.08.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 06.03.2025).
3. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 07.03.2025).

4. Про Національну безпеку України: Закон України 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 06.03.2025).

5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 06.03.2025).

6. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року. Введено в дію Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4950.html> (дата звернення: 06.03.2025).

7. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 821-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.03.2025 р.).

8. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 07.03.2025).

9. Лукач І. В., Поєдинок В. В. Європейська мета Економічного кодексу. URL: <https://coordynata.com.ua/evropejska-meta-ekonomichnogo-koдексу> (дата звернення: 07.03.2025).

10. Економічна конституція України – основний економічний закон держави / Б.Андрушків, Н.Кирич, І.Стойко. Галицький економічний вісник. – 2010. – №2(27). – с. 46-52.

11. Code of Economic Law (updated on April 21, 2022), Belgium/ URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/21384> (дата звернення: 07.03.2025).

12. Edwin Jacobs The new Belgian Code of Economic Law has entered into force. URL: <https://www.timelex.eu/en/blog/belgian-code-of-economic-law> (дата звернення: 07.03.2025).

13. Book IV of the Code of Economic Law Competition Act 13 April 2013 (Belgian Official Gazette 26-4-2013) «BOOK IV — Protection of competition. URL: https://www.belgiancompetition.be/sites/default/files/content/download/files/cel_book_iv.pdf (дата звернення: 07.03.2025).

14. Caroline Kaufman Belgium: New Book IV of the Code of Economic Law – Dotting the i's and crossing the t's in competition law. URL: <https://cris.maastrichtuniversity.nl/en/publications/belgium-the-new-book-iv-of-the-code-of-economic-law-dotting-the-i> (дата звернення: 07.03.2025).

ПРАВОТВОРЧА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Волохов О. С.,
*кандидат юридичних наук,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Проблема функцій держави на будь-якому етапі її розвитку є однією з найбільш дискусійних у теорії держави і права. В умовах запровадження особливого правового режиму воєнного стану, виконання деяких ключових функцій державою має здійснюватися із врахуванням усіх об'єктивних обставин, включаючи необхідність швидкого прийняття управлінських рішень, економії часу, раціонального використання ресурсів. При цьому, правовий режим воєнного стану є підставою для обмеження прав та свобод людини і громадянина, а також розширення переліку дискреційних повноважень державних органів тощо. Адже, як стверджує К. Зієс, війна зумовлює не лише централізацію державної влади, але й призводить до вимушеного розвитку її інституційної спроможності [1, р. 451].

Особливої уваги потребує правотворча функція держави, яка є визначальною у вирішенні багатьох питань функціонування держави в умовах воєнного стану. Водночас, правотворчість поняття широке: воно охоплює не лише процеси розробки та прийняття норм права, але й формування належних умов їх (норм) створення. Правотворчість має здійснюватися її суб'єктами у відповідності до норм Конституції, та за умови дотримання правил законодавчої та нормопроектувальної технік. Не менш важливим є дотримання міжнародних стандартів правотворчості, які були формалізовані в міжнародних правових актах та визначають загальноприйняті правила демократичного розвитку держави. Крім цього, правотворчість, коли вона передбачає створення законів парламентом та підзаконна правотворчість, яка включає розробку актів органами виконавчої влади, мають різну специфіку, як у мирний час, так і в умовах запровадження воєнного стану.

Якщо говорити про законодавчий процес, як складову частину правотворчості, то в умовах війни вкрай важливим є нормативне регулювання спрощених, або ж прискорених процедур розгляду законопроектів; забезпечення мінімальних стандартів прозорості роботи

парламенту та дотримання міжнародних стандартів щодо обмеження прав людини, що передбачені міжнародним правом; оприлюднення нових законів із використанням всіх можливих технічних засобів для доведення їх до відома громадян, включаючи і тих, хто знаходиться на тимчасово окупованих територіях тощо.

Варто зазначити, що законодавство створене в умовах воєнного або надзвичайного стану у правовій доктрині вважають надзвичайним, заважаючи на обставини його прийняття. А. Барчук пропонує таке визначення надзвичайного законодавства: це різновид законів, які регулюють суспільні відносини в умовах введення в державі чи на окремій її території особливого правового режиму з метою забезпечення непорушності прав і свобод людини; конституційного ладу і правопорядку; мають вищу юридичну силу; приймаються в особливому порядку; мають імперативний характер, можуть бути обмеженими у просторовому та часовому аспектах дії [2, с. 220].

Як вказано у Зобов'язаннях ОБСЄ у сфері людського виміру та заходах реагування держав на пандемію COVID-19 від 2019 року, національне законодавство, що регулює надзвичайні ситуації, повинно:

- бути зрозумілим і недвозначним;
- відповідати вимогам міжнародного права, міжнародного гуманітарного права;
- чітко описувати повноваження судової, виконавчої й законодавчої влади (зокрема, у сфері законотворення);
- окреслювати обсяг потенційних обмежень прав людини і основоположних свобод упродовж часу застосування.

З моменту оголошення або проголошення надзвичайного або ж воєнного стану держава, на думку експертів ОБСЄ, має негайно надати громадськості інформацію про вжиті заходи та повідомити, як наявна ситуація вплине на звичайний законотворчий процес [3, р. 65]. Крім цього, державам слід забезпечити стабільне функціонування парламентів, передбачивши в регламенті відповідні заходи для таких надзвичайних ситуацій, такі як фізичне розташування, встановлення кворуму, віддалені сесії та використання спеціальних технічних рішень. Парламенти мають забезпечити повну прозорість у своїй діяльності та ухвалити рішення щодо того, як вони працюватимуть у надзвичайні періоди, щоб громадяни мали чітке уявлення про їхню роботу [3, р. 69]. Варто зазначити, що прозорість роботи парламенту в умовах воєнного стану є складним питанням для України, враховуючи той факт, що трансляція засідань Верховної Ради здійснюється у записі, а окремі питання обговорення законопроектів, особливо тих, що стосуються прав і свобод людини та громадянина можуть бути залишені поза увагою. Попри безпекові питання, обговорення окремих законопроектів щодо

обмеження прав і свобод людини та громадянина мають здійснюватися максимально публічно, адже мета таких обмежень має бути зрозумілою як громадянам, так і міжнародному співтовариству.

З цього приводу цікавою є думка Д. Дізенгауса, який стверджує, що будь-які рішення парламенту під час війни, якщо вони стосуються обмеження прав і свобод людини мають бути максимально обґрунтованими та публічними, адже вони обов'язково запускають механізми моніторингу, які виходять за межі роботи парламенту та здійснюються міжнародним організаціям, а також статутними та конвенційними органами контролю за дотриманням прав людини. Такі органи контролю мають право здійснювати перевірку щодо нагальної необхідності, яка стала причиною вжиття державою таких обмежувальних заходів. Ця перевірка також вимагає, щоб права людини були чітко обмежені законом, а всі інші права, які не було обмежено лишалися чинними. Крім того, вчений вказує на недоторканість принципу законності під час законотворчості у воєнний час [4, р. 40].

Тобто, законодавець має враховувати, що мета законопроектів, які обмежують права і свободи людини та громадянина, навіть попри передбачену Конституцією можливість такого обмеження під час воєнного стану, може бути предметом аналізу, що здійснюється повноважними міжнародними інституціями. Більш того, можна сформувати окрему групу міжнародних стандартів у сфері обмеження прав і свобод людини та громадянина, які випливають з аналізу основних документів у сфері міжнародного захисту прав людини та є обов'язковими до застосування.

Доцільним буде звернути увагу на той факт, що надзвичайне законодавство, створене під час воєнного стану, має специфічні завдання, а отже його ефективності має бути надано оцінку окремо від інших норм, прийнятих за мирного часу, де провідну роль відіграє саме рівень забезпечення прав людини [5, с. 110]. Власне тому, законодавець обмежив дію Розділу XII Закону України «Про правотворчу діяльність» щодо проведення правового моніторингу надзвичайного законодавства, хоча такий моніторинг після скасування особливого правового режиму проводиться щодо прийнятих законів першочергово.

Зважаючи на специфічні завдання забезпечення обороноздатності для відсічі збройної агресії, ефективність надзвичайного законодавства в умовах воєнного стану може бути встановлена рівнем досягнення наступних цілей:

– забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, які не можуть бути обмежені під час воєнного стану¹ та які закріплені в міжнародних угодах, ратифікованих Україною;

– забезпечення обороноздатності: проведення мобілізаційних заходів, зміцнення військово-промислового комплексу, надання спеціальних повноважень державним органам;

– максимальна взаємодія між державою та суспільством шляхом консолідації їх зусиль, створення умов для розвитку волонтерства та формування соціально відповідального бізнесу, спрощення доступу до державних послуг та їх адміністрування.

Правотворчість в умовах воєнного стану має бути зосереджена на розробленні збалансованого надзвичайного законодавства, яке забезпечує обороноздатність держави та не виходить за межі загальноновизначених міжнародних стандартів щодо законності та прозорості роботи парламенту та уряду. Обмеження прав та свобод людини і громадянина має бути обґрунтованим та відповідати реальним потребам щодо захисту держави. Правотворча діяльність під час дії воєнного стану в Україні потребує особливої концентрації і консолідації зусиль держави і громадянського суспільства для мінімізації катастрофічних наслідків російської агресії для економіки України, підтримання системи охорони здоров'я, зміцнення системи соціального захисту військовослужбовців, членів їх сімей, спрощення дозвільних, реєстраційних та інших адміністративних процедур, посилення кримінальної відповідальності за правопорушення тощо [6, с. 145]. При цьому, надзвичайне законодавство, як результат такої правотворчості в умовах воєнного стану, має переслідувати головну мету – консолідація діяльності державних органів і суспільства для захисту державності та збереження існуючого правопорядку.

Література:

1. Thies C. War, Rivalry and State Building in Latin America. *American Journal of Political Science*. 2005. Vol. 49, No. 3. 451-465 pp.
2. Барчук А. О. Надзвичайні закони в системі законодавства: теоретико-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 250 с.

¹ В. Корнієнко приходить до висновків, що воєнний стан доцільно розглядати як засіб відновлення умов, за яких людина може ефективно реалізувати свої права та свободи. Права людини, говорить вчений, визначають межі діяльності публічної влади щодо введення воєнного стану та засоби, що нею використовуються. Див. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С. 30.

3. OSCE Human Dimension Commitments and State Responses to the COVID-19 Pandemic. Part II Impacts on Democratic Institutions and Human Rights. 157 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/d/462726.pdf>

4. Dyzenhaus D. The puzzle of martial law. University of Toronto Law Journal. 2009. Vol. 59, N 1. pp. 1-64.

5. Волохов О. С. Окремі підходи до визначення поняття ефективності правових норм. Публічне право. 2023. № 2 (50). С. 109-116.

6. Правовий моніторинг як складова правотворчої та правозастосовчої діяльності: монографія / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Київ : Алерта, 2023. 266 с.

DOI

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ НИНІШНЬОЇ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ З КРИМІНОТЕОЛОГІЧНИХ ПОЗИЦІЙ

Гладкова Є. О.,

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
соціального-психологічного забезпечення, супроводу
та реабілітації Міністерства внутрішніх справ*

*Навчально-наукового інституту № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Кріцак І. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
Навчально-наукового інституту № 1*

*Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Троє Вас і троє нас, Господи помилуй нас (зі знаменитої православної притчі). Кажуть, Бог любить Трійцю. Однак, така сентенція викликає заплутаність через відсутність сенсу, адже сам Бог і є Трійцею. Але є й інша Трійця, – троє великих людей, відомі нам як вселенські учителі й святителі – Василій Великий, Григорій Богослов та Іоанн Златоустий. Тоді можна сказати з упевненістю, що цю Трійцю Бог точно любить. Ці тези підготовлено напередодні їхнього свята – Собору трьох Святителів.

В умовах сучасних екзистенційних викликів та реальної війни дедалі більше дослідників у своїх наукових працях підіймають питання про Бога й це є виправданим, адже життя багатьох вчених, навіть нобелівських лауреатів набуває справжнього сенсу лише тоді, коли у ньому є Бог.

«На початку січня в Лос-Анджелесі пройшла 82-га церемонія нагородження премії «Золотий глобус». І ось як заявив ведучий цієї церемонії: «Вперше за 82 роки ніхто з одержувачів премій «Золотий глобус» не згадав про Бога, не подякував Богові. Це свідчить, що цього разу ми обійшлися без його допомоги. За кілька днів у Лос-Анджелесі спалахнула пожежа, яка знищила практично все місто» (священник Олексій Михалик). Слід наочно переглянути кожному фото й відео пожежі у згадуваній Каліфорнії (2025) та Греції (2021), де видно, що від вогню не постраждали Церква у Каліфорнії, та багато Храмів у Греції, а часами навіть трава та дерева навколо них взагалі не пошкоджені. Тоді як не вірити у Бога. Кажуть, на війні, або в літаках, що падають, атеїстів не має. І таких чудес Божих багато у найрізноманітніших сферах людської діяльності, особливо зараз коли масово мироточать та кровоточать Ікони, немов сповіщаючи про небезпеку, горе і біду, яка ще може очікувати людство у найближчому майбутньому. Господь неодмінно захищає своїх, усіх тих, хто істинно та щиро вірить та служить йому.

Важливість модернізації функцій держави в умовах сьогодення.

Шановні колеги, раді вітати всіх учасників конференції, присвяченої актуальним питанням модернізації функцій держави у контексті повоєнного розвитку України. Ця тема не є новою в науковому дискурсі. Ще у 2011 році в дисертаційному дослідженні І. В. Кріцака [1] наголошувалося, що трансформація функцій держави неминуче веде до змін у діяльності державних органів, де особливі акценти ставилися на функцію соціального служіння. Сьогодні цей процес набув особливої ваги, адже оборонна функція держави виходить на перший план, диктуючи необхідність комплексного перегляду державних пріоритетів. Очевидно, що сучасна війна впливає на всі сфери суспільного життя, і питання модернізації державних функцій потребує системного підходу. Досвід росії засвідчує, що її економіка повністю переорієнтована на воєнний лад. В Україні цей процес також є необхідним для забезпечення максимальної стійкості в умовах тривалого збройного конфлікту. Проте для ефективного функціонування держави в умовах війни ключовим завданням залишається боротьба з корупцією, яка руйнує країну зсередини та підриває довіру до державних інституцій.

Модернізація функцій держави безпосередньо пов'язана з реформуванням її органів, які відіграють критично важливу роль у

забезпеченні безпеки та правопорядку. Це питання стає ще актуальнішим у контексті міжнародних дипломатичних зусиль, спрямованих на досягнення миру. Світові лідери, зокрема адміністрація президента США на чолі з Д. Трампом, ведуть переговори з росією щодо можливого припинення війни. Закономірно, що мирний процес/довгоочікуваний мир, який надіємось може настати неочікувано, неминуче поставить питання про подальший розвиток держави: відновлення економіки, житлового фонду, розмінування територій та забезпечення соціальної стабільності.

Окрім зовнішнього фронту, важливим аспектом залишається внутрішня ситуація. Як нещодавно зазначав президент Польщі А. Дуда, після завершення бойових дій військові повернуться до мирного життя і можуть поставити гострі питання до українських державних органів щодо їхньої діяльності впродовж війни. Подібні процеси за словами А. Дуди можуть спричинити сплеск організованої злочинності. За його словами: «Просто уявіть собі ситуацію, коли тисячі людей повертаються з лінії фронту додому, де їх чекають руйнування та відсутність можливостей, роботи. У багатьох із тих, хто воює з рф, будуть проблеми з психікою» [2]. До речі, за останньою інформацією, українці різко підвищили рівень злочинності у Польщі. Лідери за кількістю затримань – українці, грузини, і білоруси. Вони скоїли у 8 разів більше злочинів, ніж інші іноземці [3]. Тому важливо продумувати кроки запобігання можливим внутрішнім кризам, соціальним вибухам та протестам, що можуть загрожувати стабільності української держави. Отже, модернізація функцій держави в умовах повоєнного розвитку є багатовимірним процесом, що включає реформування економіки, боротьбу з корупцією, забезпечення внутрішньої безпеки та підготовку до мирного врегулювання. Це комплексний виклик, що потребує об'єднання зусиль науковців, політиків і всього суспільства. Сподіваємось, що в рамках даної конференції ми зможемо обговорити ці питання та знайти конструктивні шляхи їхнього вирішення.

Оборонна, правоохорона та соціальне служіння, як три найважливіші сучасні концепти й функції соціального життя. Аналізуючи світовий досвід, можна побачити, що на різних етапах розвитку суспільства певні функції держави набувають особливої ваги, визначаючи пріоритети державної політики. Високорозвинені країни часто зосереджуються на розвитку науки, технологічних інновацій і прогресивних досліджень, ставлячи їх у центр національної стратегії. Водночас, у кризові періоди на перший план виходять інші ключові функції, зокрема оборонна, правоохоронна та соціальне служіння.

В умовах війни особливо значення набуває оборонна функція, спрямована на забезпечення національної безпеки та захист

територіальної цілісності держави. Реалізація правоохоронної функції [4], що полягає у забезпеченні громадського порядку в середині держави не можлива без самого концепту «правоохорони», тобто забезпечення верховенства права/верховенства Закону, підкріплення його духовно-ціннісною складовою та зрештою в охороні права від протиправних посягань та злочинних впливів, що набуває пріоритетного значення, особливо в нинішній період, коли корупція сягає критичних масштабів і загрожує соціальній стабільності суспільства. Верховенство права і права людини мають бути найвищою соціальною цінністю, адже лише через дотримання особистісних духовно-ціннісних принципів можливе ефективне функціонування держави, особливо в умовах воєнного стану чи інших негативних тенденцій, коли законодавчі норми можуть бути використані вибірково чи трактовані в інтересах окремих осіб (*слід сказати, що І. В. Кріцаком сьогодні активно розробляється духовно-ціннісна концепція праворозуміння, яка покликана зайняти передові рубежі у всіх ланках державно-політичного та суспільного життя*).

Окрім оборонної та правоохоронної функцій, важливе місце посідає соціальне служіння – самовіддане служіння людям, суспільству та державі, особливо що стосується розвитку такого соціального інституту як волонтерство через тік-ток та ютуб-платформи. Це не просто надання послуг населенню, які є мертвими за своєю сутністю, а концепція, що втілює принципи гуманізму та суспільної відповідальності на засадах Євангельських заповідей. У сучасних реаліях, коли кожна людина може потрапити в небезпеку та не знає, що принесе завтрашній день, особливого значення набуває активна громадянська позиція та взаємодопомога ближнім своїм, що говорить про служіння ближньому.

Таким чином, оборонна, правоохоронна та соціальна функції утворюють критично важливу тріаду, яка визначає стійкість держави та суспільства. Оборонна функція забезпечує захист держави на зовнішньому фронті, правоохоронна – гарантує стабільність і правопорядок усередині країни, а соціальне служіння сприяє єдності та згуртованості нації на засадах духовно-ціннісних пріоритетів, коли кожен піклується про свою безсмертну душу. Саме ці складові є фундаментальними для побудови сильної, демократичної та правової держави, що здатна ефективно відповідати на сучасні виклики та мобілізувати суспільство в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз.

Ідеологічна/ідейна складова у реалізації функцій держави та її органів. За словами знаного українського конституціоналіста О. В. Марцеляка, досить сильна та змістовна за своєю структурою дисертація була підготовлена та захищена у Харківському національному університеті внутрішніх справ під авторством О. В. Конопелько «Ідеологічна функція сучасної держави:

загальнотеоретична характеристика» [5]. Слід відзначити, що І. В. Кріцак запропонував таку назву дисертаційного дослідження, яка була підтримана здобувачем та керівництвом Університету. Справді, за весь період незалежності ми не придумали жодної цілісної державної ідеології. На наше переконання вона повинна ґрунтуватися на духовно-ціннісних засадах. Ідеологія прав людини без божественних засад приречена на крах. Людиноцентризм та державоцентризм повинен ґрунтуватися на Богоцентризмі.

Орієнтація держави на ефективне виконання своїх функцій та підвищення їх результативності значною мірою залежить від ідеологічної спрямованості її політики. В умовах сучасних викликів особливого значення набуває захист фундаментальних принципів демократії та права, що, зокрема, передбачає зміцнення управлінських/організаційно-правових можливостей держави діяти самостійно, без зовнішнього впливу та маніпуляцій. У контексті воєнного стану, коли країна змушена звертатися по міжнародну військову підтримку, така стратегія є життєво необхідною.

Високі духовно-ціннісні та моральні стандарти, централізація й мобілізація влади, а також розвиток партнерських і дипломатичних відносин із міжнародною спільнотою є ключовими елементами державної стратегії. Особливе місце серед них займає впровадження принципу соціального служіння як фундаментальної основи державного управління. Саме цей вектор діяльності має стати стратегічним пріоритетом, адже виживання суспільства неможливе без принципів взаємодопомоги, підтримки та турботи про тих, хто цього потребує. Надання допомоги, соціальна відповідальність, солідаризм і людяність повинні стати визначальними орієнтирами державної політики, спрямованої на зміцнення суспільної єдності.

Управління якістю діяльності державних органів має спиратися на соціальну спрямованість, що включає розвиток системи соціального служіння, забезпечення належного рівня соціальної підтримки громадян і тотального запровадження концепції соціального служіння на доктринальному, нормативному й практичному рівнях. Такий підхід сприятиме не лише зміцненню внутрішньої стабільності держави, а й її гармонійному входженню у цивілізований світовий правовий і моральний простір, забезпечуючи високі стандарти управління та соціальної відповідальності.

Висновки. Нинішнє суспільство, прагнучи до гармонійного розвитку, потребує переосмислення концепту ідеї служіння – як на рівні окремої особистості, так і в загальносоціальному вимірі/форматі. Служіння як особистісна позиція, явище і процес має глибокі релігійні, теоретико-правові, кримінологічні/кримінологічні аспекти, які сьогодні залишаються недостатньо дослідженими. Настанова служіння

ближньому, висловлена Ісусом Христом у словах: «Хто хоче бути найбільшим серед вас, нехай буде всім за слугу» (від Матвія 20:26-28) не лише має морально-етичне та духовно-ціннісне значення, а й набуває особливої актуальності та ваги, особливо зараз, у XXI столітті в контексті побудови правової держави та запобігання злочинності. Усвідомлення ідеї служіння та її практична реалізація можуть стати ключовим чинником соціальної стабільності, зміцнення інститутів правопорядку та загального прогресу і благоденства. Виховання суспільної відповідальності, здорової української нації через ідею служіння та концепт біблієстики/бібліотерапії є стратегічним напрямом, здатним вивести українську державу і право на новий рівень і щаблі передового розвитку.

Важливим елементом реалізації соціального служіння є ефективна система концепту «правоохорони», що базується на моральних і правових стандартах. Право виступає ціннісним ресурсом суспільства, подібним до діаманта, який необхідно ретельно захищати. Без духовно-ціннісного виміру цей захист стає формальним і поверхневим. Саме тому сучасне правозастосування дедалі більше інтегрує гуманістичні цінності підкріплені духовно-культурними засадами, забезпечуючи баланс між нормами права, традиціями, звичаями та моральністю суспільства.

Література:

1. Кріцак І. В. Функція надання послуг населенню органами внутрішніх справ України: теоретико-правовий аспект [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кріцак Іван Васильович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2011. 226 с.

2. Завершення війни в Україні може призвести до вибуху міжнародної організованої злочинності, – президент Польщі Дуда. URL: <https://www.ft.com/content/6d3b06f8-f5d4-4870-9b33-43bf4a651849>).

3. Українці підвищили рівень злочинності в Польщі: за які «гріхи» їх затримували найчастіше. Юлія Шевченко. 11 лютого 2025. URL: <https://focus.ua/uk/world/693020-ukrajinci-v-polshchi-lidiruyut-sered-inozemciv-yaki-skojili-zlochiny-na-teritoriji-krajini>

4. Кріцак І. В. Правоохоронна функція держави та її вплив на формування функції надання послуг населенню органами внутрішніх справ України. *Форум права*. 2009. № 3. С. 365–372. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09kiwcu.pdf>

5. Конопелько О. В. Ідеологічна функція сучасної держави: загальнотеоретична характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Конопелько Олена Володимирівна ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. 174 с.

КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ І РИНКУ ЯК СТРУКТУРОУТВОРЮЮЧА ОПОРА ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Гриценко А. А.,

доктор економічних наук, професор, академік

Національної академії наук України,

заступник директора

Інституту економіки та прогнозування

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Для вирішення завдань повоєнного відновлення і розвитку України необхідно знайти системні структуроутворюючі опори, на основі яких будуть формуватися необхідні елементи і ланки економіки і суспільства, створюватися умови для активної взаємодії громадянського суспільства, держави та людини [1]. Ці опори повинні, з одного боку, забезпечувати свободу діяльності її суб'єктам, з іншого боку, направляти діяльність у суспільно корисне русло. В економічному мейнстрімі вважається, що ринок є тією структурою, яка здатна спрямовувати індивідуальні економічні інтереси на задоволення суспільних потреб. Це положення про «невидиму руку» ринку сформульовано ще Адамом Смітом і в такому вигляді є загальноновизнаним. Але сучасні неоліберальні трактування такого підходу на засадах ринкового фундаменталізму виходять далеко за межі його раціонального змісту і породжують суттєві теоретичні аберації.

В цьому випадку спочатку ринку приписується здатність вирішувати всі економічні проблеми, а коли з'ясовується, що він може робити не все (його розвиток має циклічний характер, включає кризи, часто веде до зростання нерівності, не реагує належним чином на потреби виробництва суспільних благ), то це називають «провалами ринка». Більше двох століть ведеться дискусія щодо ролі держави в економіці. Лозунг лібералів: чим менше держави в економіці, тим краще. Але коли виникають кризові явища, ліберали забувають про свою теорію і діють відповідно до обставин, використовуючи державні важелі для вирішення економічних проблем.

Реальна ситуація є іншою. Ринок і держава сформувалися в результаті розвитку сумісно-розділеної праці як клітини суспільства, яка породила, з боку роздільності, людину, розподіл праці та ринок, з боку сумісності – суспільство, усуспільнення праці та державу. І немає

жодного суспільного, в тому числі економічного, відношення, яке б не містило в своїй структурі сумісно-розділену діяльність. Такий підхід дає підставити для іншого розуміння співвідношення держави і ринку. *Ринок погоджує приватні інтереси суб'єктів господарювання, а держава представляє спільні інтереси громадян.* Кожний інститут – ринок і держава – виконує свою власну і незамінну функцію. Тому питання про втручання держави в економіку неправильно поставлено.

Держава в економіку взагалі не повинна «втручатися». Вона в ній повинна виконувати властиві їй функції: представляти загальні інтереси суспільства як цілого. Тому функції держави і ринку є комплементарними. Вони взаємно доповнюють одна одну. Наприклад, сучасний ринок не може існувати без грошово-кредитної політики центрального банку, а держава не може існувати без бюджету, який формується у грошовій формі. Якщо положення про комплементарність функцій держави і ринку перевести на мову лозунгів, то можна стверджувати, що потрібно більше держави і більше ринку.

В дослідженні функцій держави панує емпірична методологія: узагальнюється і класифікується те, чим займається держава. Функції держави класифікують за різними емпіричними підставами: за розподілом влади (законодавча, виконавча, судова); за сферою прикладання: (внутрішні та зовнішні); за відношенням до суті держави (основні та похідні) і т.ін. До внутрішніх функцій держави, як правило, відносять в різних комбінаціях економічну, правозахисну, соціальну, фіскальну, природоохоронну, культурну, інформаційну та інші. До зовнішнім – оборонну та міжнародної співпраці.

Можуть існувати і існують інші класифікації. Крім того, всі функції держави можуть бути інтегровані в одну узагальнену, а можуть бути диференційовані до будь-якої конкретності. Наприклад, кожна стаття державного бюджету може бути представлена як реалізація певної функції держави.

Для того, щоб вирішити проблему модернізації функцій держави в умовах повоєнного розвитку України (а це вимагає розглядати рух предмета дослідження в історичній динаміці) необхідно застосувати логіко-історичну методологію, яка дає можливість з'ясувати розвиток функцій держави як зовнішню реалізацію її сутності в нових історичних умовах. Відповідно до цієї методології ринок і держава є взаємодіючими протилежностями, що сформувалися із розвитку внутрішніх відмінностей сумісно-розділеної праці та виконують комплементарні функції.

Громадяни мають як різні економічні інтереси, так і спільні. Суперечність інтересів суб'єктів господарювання розв'язується ринком в процесі обміну товарами. На ринку зустрічаються продавець і

покупець, як суб'єкти, які реалізують свої протилежні інтереси: перший – продати товар, другий – його купити. Обмін розв'язує цю суперечність таким чином, що кожний реалізує свій інтерес.

Держава на відміну від ринку реалізує спільні економічні інтереси громадян. Громадяни через державу *виражають* свої спільні інтереси, а держава *представляє* ці інтереси у відношенні до кожного окремого суб'єкта. При тому держава є *монопольним представником інтересів усіх громадян*. Жоден інший інститут такого монопольного права не має. Можуть існувати масові громадські організації, але жодна з них не може представляти інтереси всіх членів суспільства. Це означає, що *основна функція держави полягає в тому, щоб уособлювати в собі спільні інтереси усіх громадян*. Вона в себе включає дві підфункції: *виразника і представника* спільних інтересів. В економічній сфері – це спільні економічні інтереси [2, с. 5-13].

Друга функція держави є конкретизацією першої і відповідає на питання про те, в чому насамперед полягають спільні інтереси громадян. Всі члени суспільства зацікавлені у виробництві суспільних благ, які задовольняють їх спільні потреби (наприклад, національна оборона, або таке інституційне благо, як правила дорожнього руху). Особливим суспільним благом є регулювання функціонування і розвитку економіки як цілого (наприклад, антициклічне регулювання, стратегічне державне планування). Зважаючи на це, другу функцію держави можна визначити як забезпечення задоволення потреб суспільства як цілого. Вона включає дві підфункції: виробництво суспільних благ і регулювання розвитку суспільства як цілого (з метою забезпечення його збалансованості та стійкості).

Третя функція держави є конкретизацією другої і рефлексією на умови її реалізації. Вона полягає у захисті суспільних інтересів і включає дві підфункції: контроль за дотриманням правил і норм діяльності та застосування санкцій за їх порушення. В економічній сфері ці функції модифікуються з урахуванням того, що мова йде не взагалі про інтереси, а про економічні інтереси.

Ці базові функції держави, можуть бути розгорнуті та конкретизовані у цілу систему функцій відповідно до сфери, способів та конкретних історичних умов застосування [3]. В повоєнному розвитку України та європейської інтеграції державні функції модернізуються відповідно до нових умов і завдань. Принципове значення у цьому процесі має вивчення і усвідомлення власних інтересів України. Вони мають об'єктивний характер, який визначається географічним положенням України, її природними, трудовими, науково-технічними ресурсами, попередньою історією, ментальністю та багатьма іншими чинниками. Влада може усвідомлювати ці інтереси і їх реалізовувати, а може

несвідомо, чи свідомо діяти проти них. Тому суттєве значення має відповідність дій влади справжній інтересам країни та її народу.

Однією з найсуттєвіших в повоєнному розвитку буде реконструктивна функція, яка буде включати відновлювальну та конструктивну підфункції. Україна не може просто відновити те, що було раніше і що відноситься вже до минулого. Вона повинна будувати економіку і суспільство на новій структурній основі. Тому відновлення буде носити реконструктивний характер, в якому змінюються базові опори подальшого розвитку. Важливо визначити структуроутворюючі опори, взаємодія яких породжує цілі ланцюги нових структур, необхідних для реконструктивного розвитку.

Фундаментальною структурною опорою подальшого реконструктивного розвитку є комплементарність ринку і держави. Ринок забезпечує свободу діяльності, активність суб'єктів господарювання, можливість реалізації їх потенціалу, а держава спрямовує цю активність у суспільно корисне русло. Ринок без держави завжди відтворює в розширеному масштабі існуючі структури. Зважаючи на те, що структура української економіки деформована попереднім розвитком та значною мірою спотворена війною, завдання повоєнного реконструктивного розвитку не можуть бути вирішені тільки на основі ринкових принципів, необхідною є активна роль держави.

Подальші дослідження модернізації функцій держави повинні спиратися на науковий підхід до з'ясування справжніх інтересів України, враховувати сучасний стан об'єктів, засобів і технологій державного впливу на розвиток економіки.

Література:

1. Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2023. 304 с.

2. Гриценко А.А. Методологія дослідження трансформації економічних функцій держави в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2021. № 7. С. 5-13.

3. Борденюк В.В. Держава як суб'єкт права державної власності: конституційно-правові аспекти. *Вісник господарського судочинства*. 2005. № 5. С. 179-187.

ЗАКОНОДАВЧА ВЛАДА В СИСТЕМІ ДЕМОКРАТИЧНОГО УРЯДУВАННЯ

Грубінко А. В.,

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету,
м. Тернопіль, Україна*

Турчинов К. О.,

*кандидат юридичних наук,
докторант кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету,
м. Тернопіль, Україна*

В основі демократії лежить ідея, що народ має бути самоврядним, а його представники повинні нести відповідальність за свої дії. Тому законодавчий орган, який представляє народ і діє як його агент, є основою західної демократичної традиції. Однак варто зазначити, що роль і функції законодавчого органу в процесі становлення і функціонування демократії заслуговують на увагу.

Оксфордський словник визначає законодавчий орган як «сукупність осіб, наділених повноваженнями створювати закони країни або держави» [1]. Утім це визначення перебуває на початковому етапі розгляду широкого набору діяльності та обов'язків, які виконує законодавчий орган і не враховує багатьох видів законодавчих органів, які існують у різних державах.

Хоча законодавчі органи відомі насамперед як органи, що приймають закони, важливо визнати, що ці інституції мають багато інших важливих обов'язків. Варто врахувати, що законодавчі органи – не єдині державні органи, які приймають і виконують закони.

Першою і головною характеристикою законодавчого органу є його нерозривний зв'язок з громадянами нації або держави, який іменують представництвом. Як писав Джон Стюарт Мілль у 1862 році, у представницькій демократії законодавчий орган діє як очі, вуха і голос народу [2, р. 12].

Законодавчі органи насамперед відзначаються тим, що отримують свою легітимність через представництво суспільної волі. Утім вони також відзначаються тим, що є колегіальним органом влади. Хоча деякі члени парламенту можуть займати керівні посади або мати особливі

обов'язки, голос кожного з них, як правило, має однакову вагу. Тобто законодавчі органи працюють за системою колективного прийняття рішень.

Невід'ємною характеристикою більшості законодавчих органів є подвійна роль законодавців. З одного боку, законодавчий орган ухвалює закони, які впливають на всю країну. З іншого боку, його окремі члени, законодавці, зобов'язані представляти інтереси своїх виборчих округів. Так є і в Україні. Ця внутрішня суперечність є унікальною для представницьких форм правління, які мають виборчі округи.

У відкритих демократичних режимах законодавчі органи приймають різні форми. Одна з головних відмінностей між законодавчими органами пов'язана з їх зв'язком із загальною політичною системою. Наприклад, законодавчий орган може бути частиною або парламентської системи, або системи поділу влади – зазвичай відомої як президентська система [4]. Ця відмінність закріплена в конституції країни і має значний вплив на роль, яку може відігравати законодавчий орган.

Основна функція парламенту полягає в обговоренні політики. Його основною діяльністю є період запитань до уряду, під час якого члени уряду відповідають на конкретні запити членів парламенту, переважно опозиції [5]. З іншого боку, основною функцією парламенту є прийняття законів.

Британський парламент є гарним прикладом законодавчого органу. Конгрес США – це законодавчий орган, що трансформується. Парламент, по суті, є ареною, де політика обговорюється і вдосконалюється в ході дебатів, і де конфлікти всередині партії, компроміс між різними точками зору і підприємницькі інстинкти з боку окремих депутатів практично відсутні [3, р. 16]. З іншого боку, Конгрес США є набагато більш активним законодавчим органом. Конфлікти, компроміси та індивідуалізм – все це можна знайти в американському законодавчому органі [2, р. 17].

Основною функцією законодавчого органу є забезпечення виходу для легітимної опозиції та її представництва. Досягнення балансу між відповідною роллю меншості та законним правом більшості діяти є ще однією з дилем, притаманних демократичному законодавчому органу. Визначення значущої ролі для опозиції є ключем до стабільності та легітимності політичної системи, незалежно від того, чи організована вона в одну партію, чи в декілька, і чи існує поза партійними межами в регіональних та етнічних виборчих округах [6].

Досвід США показує, що зовнішні інтереси, від торгових асоціацій до етнічних чи расових груп, потребують доступу до законодавчого органу. Законодавчий орган у демократичній державі має бути найбільш відкритою і доступною організацією в усьому політичному процесі,

оскільки його роль полягає в тому, щоб слухати і представляти всі сили в суспільстві. Комітети, апарати, партійні організації та окремі депутати можуть бути точками доступу до політичної системи.

Необхідно також досягти балансу між різними типами груп у суспільстві, які мають легітимні голоси. Один із способів це зробити – двопалатний парламент. Більшість демократичних країн мають дві палати у своїх законодавчих органах – одну, представництво якої базується на чисельності населення, та іншу, представництво якої базується на якомусь іншому критерії. У США Палата представників формується за чисельністю населення – кожен округ Конгресу має приблизно однакову кількість населення і одного представника. Сенат США формується за штатами – кожен з 50 штатів має по два сенатори, кожен з яких обирається в різний час і на всій території штату [4]. Це гарантує, що інтереси штатів, деякі з яких є дуже маленькими і малонаселеними, будуть широко представлені.

Законодавча влада повинна діяти як протипага виконавчій владі, незалежно від того, чи це парламентська чи президентська система. Жодна інституція в уряді не повинна мати можливості діяти без підзвітності, без іншої особи чи організації, яка б тримала її підзвітною громадськості. У британському парламенті період запитань – зазвичай одна година щодня, коли члени опозиційних партій можуть ставити запитання членам уряду, особливо прем'єр-міністру – розроблений спеціально для цієї мети, а також для того, щоб забезпечити реальну роль опозиції. Комітети британської Палати громад також намагаються контролювати дії виконавчих відомств та їхніх державних службовців. Вони відповідають за те, щоб не допустити шахрайства, скандалів чи зловживань владою, а також за те, щоб ізольовані урядові бюрократи не користувалися своєю владою недбало, зарозуміло чи неакуратно. Комітети Конгресу США роблять те саме, хоча й набагато агресивніше [7].

Дуже важливим та водночас складним завданням законодавчого органу є забезпечення збалансованого представництва. Кожен законодавчий орган повинен балансувати між необхідністю представляти інтереси та необхідністю керувати. Так у Великій Британії верхня палата, Палата лордів, була створена для того, щоб забезпечити голос монархії та її представників і призначених осіб. У деяких випадках верхні палати існують в основному для того, щоб забезпечити ще одну перевірку і засіб представництва в системі. Вони також можуть забезпечувати баланс для етнічних, регіональних, класових або расових груп [8]. Наприклад, у Сенаті США кожен штат має рівне представництво. Таким чином, жоден штат чи регіон не може домінувати в дебатах з питань загальнонаціонального значення, а також

інтереси жодного штату (чи регіону) не можуть бути відкинуті через те, що він не має достатнього представництва.

Отже, законодавчий орган є необхідним елементом демократичного врядування у складних суспільствах сучасного світу. Через вибори, петиції, лобіювання, участь у політичних партіях та групах інтересів громадяни можуть висловлювати свою волю та впливати на результати законодавчого процесу.

Деякі загальні риси добре розвинуеного законодавчого органу включають розподіл праці, структуру керівництва, систему старшинства і систему комітетів. Різні законодавчі органи володіють цими рисами в різній мірі. Цікавою тенденцією, яку дослідники законодавства відзначають останніми роками, є очевидне зближення законодавчих органів у всьому світі. Водночас в державах з усталеними демократичними традиціями окремі законодавчі органи зберігають відмінні характеристики, пов'язані з історією, культурою та характером громадян, яких вони представляють.

Література:

1. Oxford Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/oxford> (дата звернення: 20.02.2025)
2. Strengthening Legislative Capacity in Legislative-Executive Relations. Legislative Research Series. Paper #6. Legislative Research Series Paper No 6. 2000. 53 p.
3. ODIHR Brief: Guiding Principles of Democratic Lawmaking and Better Laws. Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Warsaw, 2023. 17 p.
4. Fish M. Steven. Stronger legislatures, stronger democracies. *Journal of Democracy*. 2006. Volume 17. Number 1. pp. 2-20.
5. Wiebrecht F. The black box of authoritarian legislatures. *The Loop*. 2022. URL: <https://theloop.ecpr.eu/the-black-box-of-authoritarian-legislatures/> (дата звернення: 10.02.2025)
6. Separation of powers and functioning democracy. The Parliamentarian: 2023 Issue Four: Separation of powers between Parliament, Executive & Judiciary, 2023. Retrieved from https://issuu.com/theparliamentarian/docs/parl2023_iss4finalonline_single_reduced/s/40293962 (дата звернення: 04.03.2025)
7. Cheibub J. A. Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy. Cambridge University Press, 2006.
8. Kotia E. The Principle and Reality of Legislative Oversight in Defence Matters in Liberal Democracies: An Empirical Case, 2011.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ WELL-BEING ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Губань Р. В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
заступник керівника секретаріату*

*Комітету Верховної Ради України з питань правової політики
м. Київ, Україна*

Як заявила ще в 2023 році заступниця Міністра економіки України Тетяна Бережна: «Ще до початку повномасштабного вторгнення Україна стикалася з нестачею робочої сили. Але зараз, коли понад 6 млн українців були вимушені виїхати за кордон, економічна ситуація в країні стала ще більш критичною. За оцінкою Міністерства економіки, протягом наступних десяти років Україні доведеться додатково залучити 4,5 мільйона співробітників на ринок праці. Оскільки країна наближається до повоєнної епохи відбудови суспільства, потреби в робочій силі лише зростатимуть, щоб відповідати вимогам економічного відновлення» [1].

Зрозуміло, що в такій ситуації буде суттєва конкуренція за працівників. Особливо кваліфікованих. Наріжною перевагою у конкуренції за працівників, очевидно, є заробітна плата. Потрібно сказати, що держава достатньо швидко врахувала цей фактор. З 1 січня 2024 року в Україні на підставі Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» змінено систему оплати праці державних службовців та започатковано класифікацію посад [2]. Середня зарплата співробітників державних органів влади центрального рівня у листопаді 2024 року зросла до 62 тис. грн, порівняно з 57,5 тис. грн у жовтні [3]. Однак, навіть збільшення заробітної плати для державних службовців не зупинило відтік кадрів з державної служби. За даними Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) відзначається посилення тенденції щодо скорочення кількості працюючих державних службовців. У четвертому кварталі їх стало менше на 1 443 особи. Натомість за результатами дослідження кількісного складу державних службовців (КСДС) у третьому кварталі 2024-го їх було менше тільки на 372 [4]. Чому так сталося? Швидше за все, підняття заробітної плати для державних службовців було недостатньо для того, щоб зупинити відтік державних службовців. Зрозуміло, що в умовах війни і браку надходжень до державного бюджету важко вести мову про підняття

заробітної плати. Що можна було б зробити у такому разі? Бізнес давно відповів на це питання.

Він намагається турбуватися про залучення працівників шляхом врахування балансу між роботою та особистим життям працівників. Наприклад, міжнародна аудиторська компанія «Ernst & Young», яка працює на ринку України, запроваджує ряд програм з метою дотримання балансу між роботою та особистим життям працівників. Одним із найголовніших проєктів стало покращення умов праці для працюючих матерів, які мають дітей віком до 14 років. У компанії було введено «материнський час» – одну годину в день (або 5 годин на тиждень), який жінка може використати на свій розсуд. Ці години можна використати в будь-який час – або годину на день протягом робочого тижня (наприклад, щоб забрати дитину із дитячого садка), або відразу ж забрати 5 годин в один день (однак години потрібно використати протягом одного тижня, так як вони не накоплюються та не переносяться на наступні періоди). Ще одним із проєктів, направлених на підтримку працюючих матерів, є домовленість із дитячим садком, що знаходиться близько біля офісу, про прийняття дітей співробітників компанії. Компанія розвиває також і спортивні ініціативи: підтримує власні футбольну та баскетбольну команди, які беруть участь у різноманітних корпоративних змаганнях [5, с. 150]. Компанія Kraft Foods – найбільший у світі виробник кондитерських виробів і другий найбільший виробник продуктів харчування, розробила для своїх працівників спеціальну програму Kraft Flex, яка формує їх стиль життя. Ця програма складається із чотирьох блоків: «Твій стиль життя», «Твоє здорове життя», «Твій робочий простір», «Ми піклуємося». У рамках програми для працівників на території офісу відкрита тераса та кафетерій, де вони мають можливість якісно харчуватися (як правило, організують харчування відповідно до смаків працівників, наприклад, можливо замовити пісні страви, дотримуватися дієти), постійно відслідковується рівень задоволення працівників якістю харчування. В офісі проводиться просвітницька робота, організуються консультації лікарів для співробітників. Час від часу здійснюється розсилка про найновіші світові тенденції правильного харчування, порад спеціалістів світового рівня щодо здоров'я. Крім цього, у співробітників є можливість вибрати індивідуальний графік роботи, а також працювати поза межами офісу. З метою економії часу та зусиль співробітників створена програма кур'єрської допомоги, яка передбачає можливість доручити водію невеликі завдання – оплатити рахунки, доставити подарунок та інше. Корпоративний партнер – туристична компанія – допомагає організувати особисту поїздку, викупити квитки, забронювати готель. Для працюючих матерів та батьків компанія також пропонує ряд

послуг – сплачує витрати на таксі матерям, які мають грудних дітей, дарує смачні подарунки на свята та побудувала Будинок Барні – куточок, де діти можуть грати, а учні робити домашні завдання, очікуючи батьків. Також в офісі компанії відкрито масажний кабінет [5, с. 151].

Наприклад компанія Kraft Foods намагається стати привабливою для співробітників, надаючи їм гнучкий графік роботи та відпустки. Крім того, кожен працівник може скласти план особистого розвитку на рік, що дозволяє чіткіше побачити свої кар'єрні перспективи у компанії. Також компанія використовує інші методи нематеріального заохочення – закордонні ділові подорожі, а також можливість працювати декілька днів дома [5, с. 151].

Platinum Bank запровадив практику відправлення листів-подяк рідним кращих працівників банку. Таким шляхом керівництво Platinum Bank сьогодні мотивує свій персонал до ефективної праці [5, с. 151].

Таким чином, державна служба може отримати із практики управління людськими ресурсами комерційних компаній багато корисного досвіду. Можна стверджувати, що не лише високий рівень заробітної плати є основним фактором утримання та найму висококваліфікованих працівників на державній службі, але й інші чинники: можливість кар'єрного зростання, постійного навчання (як за кордоном так і в середині самої організації), надання певних пільг працівникам, мотивація, врахування інтересів співробітників установи тощо [5, с. 151]. Можна наводити ще чимало прикладів заохочення працівників в приватній сфері, але нами не було знайдено жодного подібного прикладу на державній службі в Україні в дисертаційному дослідженні Т. О. Горещької, яка досліджувала ефективність управління людськими ресурсами на державній службі в Україні. У той же час, навіть в Японії, яка відома трудоголізмом населення, у квітні уряд Токіо, один із найбільших роботодавців країни, дозволить співробітникам працювати лише чотири дні на тиждень. Також буде запроваджена політика «часткової відпустки по догляду за дитиною», що дасть можливість деяким працівникам скоротити робочий день на дві години. Мета цих змін – допомогти батькам знайти баланс між роботою та доглядом за дітьми [6].

Якщо ж ми подивимося на функції, які покладені в статті 13 Закону України «Про державну службу» [7] на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби, то серед його функцій немає WELL-BEING. В пункті 4 Положення про Національне агентство України з питань державної служби, затверджене Постановою Кабінетом Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 500 [8] також відсутні такі повноваження.

Однак, якщо ми дійсно хочемо залучити і утримати на державній службі найбільш кваліфікованих працівників і при цьому не витратити суттєвих коштів на оплату їх роботи, то необхідно звернути на WELL-BEING державних службовців як на мотивуючий фактор.

Література:

1. Бережна Тетяна. Відновлення ринку праці – це шлях до нашої перемоги URL: [https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3741cc27-dbe5-433e-a139-](https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3741cc27-dbe5-433e-a139-1d480735bc51&title=VidnovlenniaRinkuPratsiTseShliakhDoNashoiPeremogi-TetianaBerezhna)

1d480735bc51&title=VidnovlenniaRinkuPratsiTseShliakhDoNashoiPeremogi-TetianaBerezhna

2. Стан впровадження системи оплати праці на основі класифікації посад (за підсумками 1 півріччя 2024 року) URL: <https://nads.gov.ua/oplata-praci-derzhavnih-sluzhbovciv/stan-vprovadzhennia-systemy-oplaty-pratsi-na-osnovi-klasyfikatsii-posad-za-pidsumkamy-1-pivrichchia-2024-roku>

3. Волокіта Віктор. Середня зарплата держслужбовця зросла: хто отримує найбільше URL: <https://pravda.com.ua/finances/serednya-zarplata-derzhsluzhbovcya-zrosla-801585/>

4. Дашборд КСДС-2024. Державна служба втратила 2% чоловіків і 4.5 тисячі посад URL: <https://nads.gov.ua/news/dashbord-ksds-2024-derzhavna-sluzhba-vtratyta-2-cholovikiv-i-45-tysiachi-posad>

5. Горецька Т. О. Європейський досвід підвищення ефективності управління людськими ресурсами на державній службі в Україні : дис. ... к.держ.упр. 25.00.03. Київ, 2014. 180 с.

6. Джугалик Дмитро. Токіо перейде на чотириденний робочий тиждень у надії збільшити народжуваність URL: <https://mezha.media/news/uryad-tokio-pereyde-na-4-denni-robochiy-tizhden-300105/>

7. Закон України «Про державну службу» Відомості Верховної Ради України від 22.01.2016 – 2016 р., № 4, стор. 60, стаття 43

8. Положення про Національне агентство України з питань державної служби Офіційний вісник України від 17.10.2014 – 2014 р., № 81, стор. 28, стаття 2288, код акта 74170/2014

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ ДІЯЛЬНОСТІ
ПУБЛІЧНИХ ІНСТИТУЦІЙ ЩОДО РОЗВИТКУ ГРОМАД
І ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Гусар О. А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Подолання руйнівних наслідків, що спричинила збройна агресія РФ в різних сферах та повоєнне відновлення України до процвітаючої країни з інтегрованою глобальною економікою, комплексним соціально-економічним розвитком регіонів потребує значних фінансових зусиль, здійснення заходів громадської безпеки, охорони прав та законних інтересів громадян. Адже воєнний стан спричинив соціально-економічні, екологічні втрати, масове міграційне навантаження та внутрішнє переміщення населення, людські жертви, що призводять до зменшення працездатного населення.

Не аби яку роль у повоєнному відновленні відіграє консолідація зусиль державних органів спільно з місцевими органами влади, громадськими об'єднаннями, підприємствами та установами. Поряд з цим, виникає необхідність в переосмисленні підходів політики відбудови щодо взаємодії між гілками влади та різними рівнями публічних інституцій для ефективної, скоординованої роботи регіонального розвитку, враховуючи специфіку та ступінь руйнувань кожного з них.

Очевидним є те, що для інституційної спроможності на національному, регіональному та місцевому рівнях України, важливим є швидке та зважене реформування, здійснення модернізації функцій публічних інституцій, що призведе до здатності оперативно реагувати на виклики часу.

Вбачається, що в механізмі функціонування системи публічних інституцій, які здійснюють створення, координацію та реалізацію програмних заходів із відновлення та розвитку громад залучені: Верховна Рада України, Президент України, профільне міністерство, консультативно-дорадчі органи міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, органи місцевої влади, органи місцевого

самоврядування, асоціації органів місцевого самоврядування, донори та партнери з розвитку, професійні спілки та асоціації, організації громадянського суспільства.

Так, Верховна Рада України безпосередньо приймає закони, які визначають напрями життєдіяльності країни та її повоєнне відновлення та розвиток громад і регіонів, впливає на діяльність місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій.

Ключову роль відіграють Президент України та створені ним консультативно-дорадчі органи у різних сферах, а особливо у сфері національної безпеки й оборони, міжнародних відносин, відновлення України.

Профільним органом є Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Постановою від 17 грудня 2022 року № 1400 внесені зміни до Положення про Міністерство інфраструктури України [1], що визначає Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури (Мінінфраструктури) головним органом виконавчої влади, з реалізації державної політики відновлення регіонів, територій та інфраструктури, постраждалих внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури підпорядковується Державне агентство відновлення та інфраструктурних проєктів, яке створене на початку 2023 року для реалізації державної політики у сфері: дорожнього господарства та управління автомобільними дорогами загального користування державного значення; 2) в частині здійснення заходів з будівництва (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту), ремонту, модернізації інфраструктури, об'єктів житлової нерухомості, громадського призначення, виробничого комплексу, соціальної сфери, сфери житлово-комунального господарства, благоустрою населених пунктів, управління побутовими відходами (об'єктів оброблення відходів, полігонів), інженерно-транспортної, енергетичної інфраструктури, захисних споруд цивільного захисту, інших об'єктів, що мають вплив на життєдіяльність населення, військових об'єктів та майна, у сферах всіх видів транспорту, у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель, а також щодо об'єктів і споруд оборонного та спеціального призначення; 3) а також з питань розвитку, будівництва, ремонту, облаштування, модернізації та утримання пунктів пропуску через державний кордон для автомобільного та залізничного сполучення. Агентство є одним із основних суб'єктів, з яким взаємодіють місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування які займаються питаннями відновлення інфраструктурних об'єктів [2].

Важливим документом, що визначає функціональну спрямованість публічних інституцій у відбудові та повоєнному відновленні України є Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, якою передбачено три цілі: 1) формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах; 2) підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; 3) розбудова ефективного багаторівневого врядування. Визначена Стратегія реалізується через три вищезазначених цілі, сім оперативних цілей та 163 завдання за 20 напрямками [3].

Необхідно відмітити, що на Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури покладена відповідальна функція щорічного здійснення моніторингу реалізації даної Стратегії відповідно до порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України та плану заходів з її реалізації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 04.08.2023 №817. На підставі інформації, поданої центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями та іншими суб'єктами державної регіональної політики щороку до 15 травня Мінінфраструктури готує звіт про проведення моніторингу реалізації Стратегії і виконання плану заходів, який подає Кабінету Міністрів України та розміщує на своєму офіційному веб-сайті. [4].

Такий органи виконавчої влади як Міністерство фінансів – є одним із ключових гравців у сфері відновлення енергетики, гуманітарного розмінування, відновлення пошкодженого житла, відновлення критичної та соціальної інфраструктури, підтримки малого та середнього бізнесу. Через це міністерство надходить фінансування від донорів, оскільки Міністр фінансів є одним із трьох співголів Координаційної платформи донорів, яка об'єднує 23 постійних та тимчасових членів, спостерігачів та сім міжнародних фінансових інституцій та організацій, що беруть участь у її роботі [5]. Водночас Міністр фінансів України Сергій Марченко наголосив, що «...план відновлення України – це не просто про відбудову зруйнованих доріг та будинків. Це повна трансформація України за принципом build back better та інтеграція країни в Європейський Союз. А також визначені короткострокові напрями реформ щодо структурної фіскальної політики та її прозорості, управління ризиками, дерегуляція економічної діяльності, посилення боротьби з корупцією та реформування енергетичного сектору» [6].

До відбудови енергетичної інфраструктури залучене Міністерство енергетики, Міністерство економіки (зокрема Державна служба зайнятості) та Міністерство аграрної політики, які беруть участь у

впровадженні проєктів, спрямованих на підтримку малого й середнього бізнесу, зокрема сільгоспвиробників, а також працюють над проєктами із залучення інвестицій, до впровадження проєктів і розробки стратегій, що стосуються питань ВПО, українських військовополонених і жителів тимчасово окупованих територій, беруть участь в оцінці збитків від війни.

Міністерство цифрової трансформації України забезпечує реалізацію проєктів, пов'язаних зі створенням державних електронних систем і реєстрів, порталів для отримання послуг (наприклад, у проєкті «ЄВідновлення»), передавання комп'ютерної техніки для дистанційної освіти учням і вчителям, надання грантів для навчання ІТ-спеціалістам тощо.

Відповідальну та важливу функцію з питання гуманітарного розмінування покладено на Збройні сили та Міністерство оборони України (зокрема Державна спеціальна служба транспорту), Міністерство внутрішніх справ (Державна служба з надзвичайних ситуацій, Національна гвардія та Національна поліція).

Окрім того, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 року № 593 в окремих міністерствах (Міністерство розвитку громад та територій України, Міністерство оборони України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство енергетики України, Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство культури і стратегічних комунікацій України, Міністерство соціальної політики України) введені посади заступника міністра або заступника голови обласної державної адміністрації, до компетенції яких належать питання відновлення регіонів, територій та інфраструктури, чи покладено відповідні повноваження на іншого заступника в окремих міністерствах та обласних державних адміністраціях з метою здійснення взаємодії з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури [7].

Деформована війною реформа з децентралізації, зруйновані інфраструктура, масштабна міграція населення потребують системного підходу з боку органів місцевої влади (обласні, Київська міська державна адміністрація) та органів місцевого самоврядування щодо вирішення проблем, визначення обов'язкових кроків і послідовності їх виконання з відбудови та відродження регіонів, територій та інфраструктури.

До публічних інституцій можна віднести Всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування (Асоціація міст України, Асоціація ОТГ, Українська асоціація районних та обласних рад та інші). Так, Правління Асоціації міст України в квітні 2024 року затвердили Концепцію відновлення місцевого самоврядування України, реалізація якої створить в громадах умови для максимального забезпечення потреб

і всебічного розвитку можливостей мешканців всіх вікових категорій та різного соціального статусу, збільшить демократичність всіх рівнів врядування [8].

Організаційно-функціональні зміни в діяльності публічних інституцій спричинені реаліями сьогодення в умовах воєнного стану та направлені на реалізацію стратегічних та програмних документів, що спрямовані на посилення просторової згуртованості в Україні, соціально-гуманітарної допомоги та економічної стабільності для забезпечення рівня безпеки і добробуту регіонів та територіальних громад у відновленні інфраструктури та сприяння розвитку внутрішнього потенціалу територій з демократичним, децентралізованим, інклюзивним багаторівневим врядуванням.

Література:

1. Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2022 р. № 1400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1400-2022-%D0%BF#Text>

2. Про затвердження Положення про Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 439. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-2014-%D0%BF#Text>

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: <https://surl.li/vnlujp>

4. Деякі питання розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених Стратегії і плану заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.2023 №817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817-2023-%D0%BF#Text>

5. Ukraine Donor Platform. Про платформу. URL: <https://ukrainedorplatform.com/uk/about-ua/>

6. Міністерство фінансів України. Відбулося друге засідання Керівного комітету міжвідомчої Координаційної Платформи донорів України URL: <https://surl.i.cc/tyanzz>

7. Деякі питання діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань відновлення регіонів, територій та інфраструктури: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 р. № 593. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/593-2023-%D0%BF#Text>

8. Концепція відновлення місцевого самоврядування України. Асоціація міст України. Рішення Правління Асоціації міст України від 01.04.2024 року № 7. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/konceptiya_vidnovlennya_ms_final.pdf

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У
ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ У КОНТЕКСТІ
ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

Дмитренко Е. С.,

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна*

Дмитренко Ю. П.,

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри управління та інформаційно-аналітичного
забезпечення Національної академії Служби безпеки України,
м. Київ, Україна*

Соціальний захист громадян України був і залишатиметься одним із головних напрямів змісту соціальної функції держави, в тому числі у воєнний та повоєнний періоди. Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Зміст і спрямованість соціальної діяльності держави, а, отже, і соціальної функції, визначають права і свободи людини та громадянина, в тому числі й право на соціальний захист [1, ст. 3].

У статті 46 Конституції України зазначено: громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. У названій конституційній нормі визначено гарантії реалізації громадянами права на соціальний захист, які полягають у наступному:

1) право на соціальний захист гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними;

2) пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [1, ст. 46].

За сучасних умов воєнного стану та і у повоєнний період держава, реалізуючи соціальну функцію, має забезпечувати соціальний захист тих громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України (далі – ЗСУ) та в інших військових формуваннях, правоохоронних та розвідувальних органах, а також членів їхніх сімей. Потреба у соціальному захисті військовослужбовців обумовлена їх участю у реалізації таких найважливіших функцій держави, як захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки. Саме тому змістом соціальної політики і соціальної функції держави у воєнний та повоєнний періоди є встановлення системи таких правових і соціальних гарантій для військовослужбовців, які можуть сприяти насамперед задоволенню їх матеріальних і духовних потреб.

Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей визначено у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ (далі – Закон № 2011-ХІІ). У статті 1 Закону № 2011-ХІІ визначено зміст поняття «соціальний захист військовослужбовців», яким охоплюється діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [2, стаття 1].

Аналізуючи норми статті 46 Конституції України та статті 1 Закону № 2011-ХІІ, маємо зазначити відсутність у останній положення про відповідне фінансове забезпечення реалізації заходів із соціального захисту військовослужбовців, яке здійснюється через видатки із публічних фондів коштів (Державного бюджету України, місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю та інших). А тому, на нашу думку, доцільно норму статті Закону № 2011-ХІІ доповнити (вкінці) таким реченням: «Реалізація військовослужбовцями права на соціальний захист здійснюється через видатки із публічних фондів коштів».

Щодо категорій військовослужбовців та членів їхніх сімей, яким надаються пільги, компенсації і гарантії за рахунок коштів Державного бюджету України, то їх визначено у статті 3 Закону № 2011-ХІІ. З огляду на обмежені фінансові можливості держави, особливо в умовах воєнного стану, важливо, щоб норми Закону № 2011-ХІІ, які стосуються

фінансування соціального захисту військовослужбовців, були б досконаліми. Саме тому доцільно було б у статті 3 Закону № 2011-ХІІ деталізувати окремі його положення, зокрема щодо суб'єктів, які можуть виступати розпорядниками бюджетних коштів («інші військові формування», «правоохоронні органи спеціального призначення», «державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями» тощо).

Недосконалою та такою, що потребує змін, вважаємо і норму пункту 4 статті 16³ Закону № 2011-ХІІ щодо встановлення певної групи інвалідності та виплати одноразової грошової допомоги. У вирішенні цієї проблеми підтримуємо науковців щодо єдиної умови набуття права на соціальний захист на випадок інвалідності – встановлення факту її настання як результату проходження військової (іншої прирівняної до неї) служби, незалежно від того, чи цей факт встановлено на момент звільнення чи після цього [3, с. 374].

Іншою проблемою вважаємо не поширення дії Закону № 2011-ХІІ на іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу у ЗСУ (крім положень, що стосуються грошового забезпечення та надання відпусток військовослужбовцям). Останнє положення вбачається таким, що потребує змін у контексті розширення напрямів соціального захисту цієї категорії осіб.

Аналізуючи особливості фінансування соціального захисту військовослужбовців, важливо також зазначити, що на них поширюється конституційна гарантія статті 22 Конституції України про недопущення скасування чи звуження змісту і обсягу прав і свобод людини і громадянина при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів. Водночас у Рішеннях Конституційного Суду України (наприклад, від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007) було констатовано випадки порушення цієї норми щорічними законами про Державний бюджет України та наголошено, що цей закон не може, зокрема: скасовувати (змінювати) обсяг прав і обов'язків, пільг, компенсацій і гарантій, передбачених іншими законами України; зупиняти дії інших законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій [4, абзаци 4-6, 8 пункту 4, абзац 1 пункту 5 мотивувальної частини]. Подібні положення містяться в інших Рішеннях Конституційного Суду України. Зауважимо, що зазначена проблема матиме місце і у 2025 році у зв'язку із зупиненням Законом України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» від 19 листопада 2024 року № 4059-ІХ дії окремих норм щодо безоплатного забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування учасників бойових дій та осіб, прирівняних до них, осіб з інвалідністю внаслідок війни [5, пункт 3 Прикінцевих положень].

Серед інших проблем реалізації соціальної функції держави у воєнний та повоєнний періоди (у питаннях фінансування соціального захисту військовослужбовців) можна назвати й такі: не фінансування витрат членів сімей військовослужбовців під час реабілітації останніх (якщо вони їх супроводжують) через брак коштів; низький рівень забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей через відсутність прозорих та сучасних процедур ведення обліку житлового забезпечення. Для вирішення зазначених та інших проблем доцільно: удосконалити Закон № 2011-ХІІ; забезпечити виконання Рішень Конституційного Суду України та не звужувати зміст і обсяг існуючих прав і свобод військовослужбовців; удосконалити фінансування грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців; осучаснити систему житлового забезпечення військовослужбовців. Ці та інші заходи, на нашу думку, сприятимуть соціальному захисту військовослужбовців та членів їх сімей у воєнний та повоєнний періоди. А це, у свою чергу, забезпечить захист суверенітету і територіальної цілісності України.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 01.03.2025).
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (Дата звернення: 02.03.2025).
3. Пилипенко П.Д., Буряк В.Я. (2024). Гарантії соціального захисту осіб з інвалідністю як складова службового правового статусу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 4. С. 371-378.
4. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07#Text> (Дата звернення: 04.03.2025).
5. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19 листопада 2024 року № 4059-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (Дата звернення: 05.03.2025).

**ВПЛИВ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ
НА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
ОРГАНІВ ЗАКОНОДАВЧОЇ ВЛАДИ**

Дракохруст Т. В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

Турчинов К. О.,

*докторант
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

Взаємозв'язок між формою державного устрою та адміністративно-правовим статусом органів законодавчої влади є складним і багатограним, що суттєво впливає на структуру, повноваження та функціонування парламентів у різних державах.

В унітарних державах законодавчий орган зазвичай має централізовану структуру з єдиним парламентом, який володіє повною законодавчою владою на всій території країни. Це дозволяє забезпечити єдність правової системи та швидкість прийняття рішень, але може створювати виклики в представництві регіональних інтересів.

Натомість, у федеративних державах адміністративно-правовий статус законодавчих органів характеризується дворівневою системою: федеральний парламент та законодавчі органи суб'єктів федерації. Це забезпечує більш збалансоване представництво регіональних інтересів, але може ускладнювати процес прийняття загальнодержавних рішень через необхідність узгодження позицій різних рівнів влади.

У конфедераціях роль центрального законодавчого органу обмежена, оскільки основні повноваження залишаються за державами-членами, що відображається на його адміністративно-правовому статусі, зокрема, в обмежених законодавчих повноваженнях та особливих механізмах прийняття рішень, часто вимагаючи консенсусу.

Форма державного устрою також впливає на процедури формування парламенту, його внутрішню структуру та механізми взаємодії з виконавчою владою. У федераціях часто застосовується двопалатна система для забезпечення представництва як населення в цілому, так і

суб'єктів федерації, тоді як у унітарних державах частіше зустрічаються однопалатні парламенти.

Крім того, форма державного устрою визначає обсяг повноважень парламенту в сфері контролю за діяльністю уряду, формування бюджету та зовнішньої політики. У федеративних державах ці повноваження часто розподілені між федеральним та регіональними рівнями, тоді як у унітарних державах вони зосереджені в єдиному парламенті. Важливо також відзначити, що форма державного устрою впливає на механізми забезпечення єдності правової системи та вирішення конфліктів між різними рівнями влади, що відображається на ролі парламенту в цих процесах.

Ключові аспекти адміністративно-правового статусу парламентів охоплюють широкий спектр елементів, які визначають їх роль, структуру та функціонування в системі державної влади.

Компетенція парламенту є фундаментальним аспектом, що включає законодавчі повноваження (право ініціювати, обговорювати, приймати, змінювати та скасовувати закони), контрольні функції (нагляд за діяльністю виконавчої влади, проведення парламентських розслідувань, затвердження бюджету), представницькі повноваження (відображення інтересів виборців), а також участь у формуванні інших органів державної влади (призначення суддів, формування уряду в парламентських республіках).

Організаційна структура парламенту визначається конституцією та законами і може включати одну або дві палати, систему комітетів та комісій, керівні органи (спікер, президія), депутатські фракції та групи. Порядок формування парламенту зазвичай регулюється виборчим законодавством і може передбачати різні виборчі системи (мажоритарну, пропорційну, змішану), визначає терміни повноважень депутатів, умови їх обрання та відкликання. Функціонування парламенту регламентується внутрішніми правилами та процедурами, які встановлюють порядок проведення сесій, голосування, прийняття рішень, роботи комітетів та взаємодії з іншими органами влади. Правове регулювання діяльності парламенту здійснюється на конституційному рівні, через спеціальні закони про статус парламенту та депутатів, регламенти та інші нормативно-правові акти, які визначають права та обов'язки парламентарів, гарантії їх діяльності, питання депутатської недоторканності, етики та відповідальності.

Важливим аспектом є також механізми взаємодії парламенту з іншими гілками влади, включаючи процедури подолання вето президента, участь у формуванні уряду, механізми імпичменту. Особливості правового статусу парламенту також включають принципи його діяльності (колегіальність, гласність, політичний плюралізм),

форми роботи (пленарні засідання, робота в комітетах), а також специфіку правового статусу окремих депутатів та їх об'єднань.

В умовах глобалізації та розвитку інформаційних технологій зростає значення таких аспектів, як участь парламенту в міжнародних відносинах, впровадження електронного парламентаризму та забезпечення прозорості законодавчого процесу. Всі ці елементи у своїй сукупності формують цілісний адміністративно-правовий статус парламенту, визначаючи його місце та роль у системі державної влади та забезпечуючи ефективне виконання його функцій як ключового демократичного інституту.

На основі проведеного дослідження впливу форми державного устрою на адміністративно-правовий статус органів законодавчої влади можна зробити наступні висновки. Форма державного устрою має визначальний вплив на структуру, повноваження, механізми формування та функціонування парламентів. У унітарних державах спостерігається тенденція до централізації законодавчої влади з єдиним парламентом, що забезпечує єдність правової системи, але може створювати виклики у представництві регіональних інтересів. Федеративні держави характеризуються дворівневою системою законодавчої влади, що сприяє більш збалансованому представництву регіональних інтересів, але може ускладнювати процес прийняття загальнодержавних рішень. У конфедераціях роль центрального законодавчого органу обмежена, що відображається на його адміністративно-правовому статусі, зокрема, в обмежених законодавчих повноваженнях та особливих механізмах прийняття рішень.

Форма державного устрою також впливає на внутрішню структуру парламенту, зокрема, на вибір між однопалатною та двопалатною системами, а також на обсяг повноважень та механізми взаємодії з виконавчою владою. Важливим аспектом є вплив форми державного устрою на роль парламенту у забезпеченні єдності правової системи та вирішенні конфліктів між різними рівнями влади.

Дослідження виявило, що в умовах глобалізації та розвитку інформаційних технологій спостерігається тенденція до конвергенції різних моделей парламентаризму, незалежно від форми державного устрою. При цьому не існує універсальної «ідеальної» моделі організації законодавчої влади, а ефективність парламенту залежить від його здатності адаптуватися до специфічних історичних, культурних та політичних умов конкретної держави.

Перспективним напрямком розвитку є впровадження інноваційних форм парламентської діяльності, таких як електронний парламентаризм та механізми прямої демократії, які можуть доповнювати традиційні форми представницької демократії незалежно від форми державного

устрою. Загалом, дослідження підтверджує, що форма державного устрою є ключовим фактором, який визначає адміністративно-правовий статус органів законодавчої влади, впливаючи на всі аспекти їх організації та функціонування. Розуміння цього взаємозв'язку є crucial для ефективного державного будівництва та вдосконалення законодавчих інститутів у контексті сучасних викликів демократії. Ці висновки мають як теоретичне значення для розвитку конституційного права та теорії держави, так і практичну цінність для вдосконалення законодавства та оптимізації діяльності парламентів у різних формах державного устрою.

Література:

1. Барабаш Ю. Г. Парламентський контроль в Україні: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2004. 20 с.
2. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн : підручник. Тернопіль : Астон, 2003. 432 с.
3. Журавський В. С. Український парламентаризм на сучасному етапі: теоретико-правовий аспект : монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 248 с.
4. Lijphart A. Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries. 2nd ed. New Haven : Yale University Press, 2012. 368 p.
5. Мартинюк Р. С. Реалізація принципу поділу влади в сучасній Україні: політико-правовий аналіз : монографія. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007. 352 с.
6. Sartori G. Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes. 2nd ed. New York : New York University Press, 1997. 217 p.
7. Stepan A. Federalism and Democracy: Beyond the U.S. Model. *Journal of Democracy*. 1999. Vol. 10, No. 4. P. 19-34.
8. Шемшученко Ю. С. Проблеми розбудови української державності. *Право України*. 2014. № 1. С. 9-17.

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА КІБЕРБЕЗПЕКИ В УМОВАХ
ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПРОТИДІЯ
НЕСАНКЦІОНОВАНОМУ ДОСТУПУ ДО КРИТИЧНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ (СТ. 361 КК УКРАЇНИ)**

Дрижакова Д. Ю.,

*аспірантка кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Війна в Україні не лише завдала величезних руйнувань фізичній інфраструктурі, але й стала випробуванням для кіберпростору держави. В умовах повоєнного відновлення питання кібербезпеки критичної інфраструктури набуває особливої актуальності. Адже саме від її стабільного функціонування залежить безпека та добробут громадян, відновлення економіки та інтеграція України в європейський цифровий простір.

У Статті 17 Конституції України сказано, що захист інформаційної безпеки є однією з найважливіших функцій держави і справою всього українського народу. Стаття 18 Конституції України вимагає, щоб зовнішньополітична діяльність України була спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Забезпечення захисту критичної інфраструктури є складовою частиною забезпечення національної безпеки України.

Відповідно до положень Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.08.21 р. № 447/2021 [1], забезпечення кібербезпеки є одним із пріоритетів у системі національної безпеки України. Серед основних передумов та чинників, що формують загрози кібербезпеці України, на законодавчому рівні виділяються: недостатня захищеність від кібератак державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; невідповідність вимогам законодавства стану захисту інформаційно-комунікаційних систем державних органів та суб'єктів господарювання, в яких обробляється значна частина інформації з обмеженим доступом тощо. Також негативний вплив на безпеку об'єктів критичної інфраструктури уможливується через ризик виникнення аварійних

ситуацій або аварій внаслідок можливих кібератак. Виникнення аварійних ситуацій через кібератаки може призвести до значних матеріальних збитків, значної шкоди здоров'ю персоналу та населенню, суттєвих витрат на ліквідацію наслідків аварії, що є актуальним особливо в умовах російського вторгнення.

Враховуючи вищезазвані чинники, усунення яких є конче необхідним для зменшення масштабування загроз кібербезпеці України, а також нагальну потребу в посиленні спроможностей із кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, необхідним є розробка й удосконалення організаційно-технічних, оперативних та правових механізмів з метою стримування збройної агресії РФ у кіберпросторі та одночасного надання гідної відсічі державі–агресору в умовах ведення активної фази кібервійни [2].

Кіберзахист об'єкта критичної інфраструктури забезпечується шляхом впровадження на об'єкті критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури комплексної системи захисту інформації або системи інформаційної безпеки з підтвердженою відповідністю.

Кіберзахист об'єкта критичної інфраструктури є складовою частиною робіт із створення (модернізації) та експлуатації об'єкта критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури. Заходи з кіберзахисту передбачаються та впроваджуються на всіх стадіях життєвого циклу об'єкта критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури.

Власник та/або керівник об'єкта критичної інфраструктури організовує проведення незалежного аудиту інформаційної безпеки на об'єкті критичної інфраструктури згідно з вимогами законодавства в сфері захисту інформації та кібербезпеки, говориться у Постанові КМУ «Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури» №519 [3].

Слабкість існуючих положень, пов'язаних з регулюванням кібербезпеки, можна значною мірою пояснити відсутністю всеосяжної правової бази та існуванням ряду прогалів і неоднозначностей у законодавстві. Серед проблемних моментів такі:

Необхідність відрегулювати національне законодавство відповідно до міжнародних зобов'язань. У законодавстві України не даються визначення таких термінів як «користувач послуг», «дані про рух інформації» та «електронні докази» і не регулюються «термінове збереження комп'ютерних даних, які зберігаються», «термінове збереження та часткове розкриття даних про рух інформації», а це заважає ефективному виконанню положень Будапештської конвенції та

обмежує можливості взаємодопомоги з іншими країнами у сфері попередження та протидії кіберзлочинам.

Непослідовність у термінології. Закон про кібербезпеку встановлює ряд нових термінів, проте деякі з них не відповідають термінам, що раніше використовувались в інших законах. Формулювання, які пояснюють нову термінологію, доволі складні, і деякі з визначень потребують подальшого пояснення.

Дублювання підвідомчості. До числа основних органів, відповідальних за контроль кібербезпеки в Україні, належать Міністерство оборони України, ДССЗЗІ, СБУ, Національна поліція України, Національний банк України та розвідувальні органи. Існує правова невизначеність щодо повноважень, завдань та обов'язків державних агенцій, відповідальних за захист критичної інфраструктури, а також прав і обов'язків власників (управлінців) об'єктів критичної інфраструктури. Наприклад, СБУ та Міністерство внутрішніх справ мають майже ідентичні мандати щодо проведення експертиз при розслідуванні справ, пов'язаних з кібербезпекою, і не існує жодних критеріїв щодо розподілу функцій і завдань між цими двома установами. Хоча Закон про кібербезпеку наділив СБУ повноваженнями щодо кіберінцидентів, це не відображено належним чином в інших відповідних законах і правилах. Правоохоронні повноваження, на кшталт тих, про які йдеться в Будапештській конвенції, не є чітко визначеними в українському кримінально-процесуальному законодавстві, і це негативно впливає на співробітництво між надавачами правоохоронних послуг, на права конфіденційності, а іноді й на верховенство права.

Відсутність вимог щодо безпеки та інформування для операторів об'єктів критичної інфраструктури та провайдерів цифрових послуг. Директива NIS вимагає, щоб країни встановили вимоги щодо безпеки та інформування для операторів суттєвих послуг і для провайдерів цифрових послуг.

Законом про кібербезпеку від операторів об'єктів критичної інфраструктури вимагається інформувати CERT-UA про кіберінциденти. Віднесення об'єктів до критичної інфраструктури здійснюється за сукупністю критеріїв, що визначають їх соціальну, політичну, економічну, екологічну значущість для забезпечення оборони країни, безпеки громадян, суспільства, держави і правопорядку, зокрема для реалізації життєво важливих функцій та надання життєво важливих послуг, свідчать про існування загроз для них, можливість виникнення кризових ситуацій через несанкціоноване втручання в їх функціонування, припинення функціонування, людський фактор чи природні лиха, тривалість робіт для усунення таких наслідків до повного

відновлення штатного режиму [4]. Постановою Кабінету Міністрів України № 518 від 19 червня 2019 року визначено, що власник та/або керівник об'єкта критичної інфраструктури зобов'язані організувати невідкладне CERT-UA (у разі наявності – галузевої команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події), а також функціонального підрозділу контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки Центрального управління СБУ (Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки СБУ) або відповідного підрозділу регіонального органу СБУ про кіберінциденти та кібератаки, які стосуються його об'єкта критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури. Водночас, процедура та строки такого інформування не встановлені. Україна має розробити вимоги для операторів критичної інфраструктури щодо інформування із зазначенням обставин, за яких вони повинні інформувати про інциденти, формату, шаблонів та процедури такого інформування, а також категоризації кіберінцидентів. Україна має також встановити процедуру інформування інших держав про кіберінциденти, які можуть на них вплинути, з урахуванням вимог конфіденційності та комерційної таємниці. Україні, можливо, доведеться розробити вимоги щодо безпеки та інформування також і для провайдерів цифрових послуг.

На сьогодні можна виділити основні напрямки державної політики:

Удосконалення законодавства: Необхідно внести зміни до ст. 361 КК України, уточнивши поняття «інформаційна система» та врахувавши сучасні технологічні реалії.

Розробити та прийняти стратегію кібербезпеки України на період повоєнного відновлення.

Імплементувати міжнародні стандарти у сфері кібербезпеки.

Захист критичної інфраструктури: Провести аудит кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури.

Впровадити сучасні системи кіберзахисту. Створити національну систему кіберзахисту критичної інфраструктури.

Підвищення кваліфікації кадрів: Розробити та впровадити програми навчання та підвищення кваліфікації фахівців з кібербезпеки. залучити міжнародних експертів для обміну досвідом.

Міжнародна співпраця: Посилити міжнародну співпрацю у сфері боротьби з кіберзлочинністю. Обмінюватися інформацією та досвідом з міжнародними партнерами.

Інформаційна просвіта: Підвищити рівень обізнаності громадян щодо кібербезпеки та захисту персональних даних. Проводити інформаційні кампанії з питань кібербезпеки.

Стаття 361 КК України є важливим інструментом для протидії несанкціонованому втручанню в роботу інформаційних систем. Проте, для її ефективного застосування необхідно:

Удосконалити визначення «інформаційна система» з урахуванням сучасних технологій.

Підвищити кваліфікацію правоохоронних органів у сфері розслідування кіберзлочинів.

Забезпечити ефективне міжнародне співробітництво у розслідуванні транскордонних кіберзлочинів.

Висновки. Кібербезпека критичної інфраструктури є ключовим фактором успішного повоєнного відновлення України. Державна політика у цій сфері має бути спрямована на удосконалення законодавства, захист критичної інфраструктури, підвищення кваліфікації кадрів, міжнародну співпрацю та інформаційну просвіту. Ефективне застосування статті 361 КК України є важливим елементом цієї політики.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26.08.21 р. № 447/2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>

2. Мануїлов Я.С. забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури в умовах кібервійни. інформація і право. No1(44)/2023. С. 155.

3. Постанова КМУ «Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури» №519 від 19 червня 2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-п#Text>

4. Закон України «Про критичну інфраструктуру» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВОВЛАДДЯ
ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ РОЗБУДОВИ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Дронь Д. А.,

*студент V курсу факультету суспільних і прикладних наук
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Луцький Р. П.,

*доктор юридичних наук, професор,
директор
Науково-дослідного інституту імені Академіка Івана Луцького Закладу
вищої освіти «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна розпочала масштабні правові реформи, спрямовані на створення ефективної та демократичної правової системи, інтеграцію до європейських структур та впровадження європейських стандартів правовладдя. Розглядаючи ці реформи з огляду на досвід Європи, ми змогли визначити основні напрямки, досягнення та проблеми, які вплинули на сучасний стан правової системи України. Правова реформа передбачала незалежність судової влади. З часу здобуття незалежності Україна прагнула захистити незалежність судів і суддів. Зокрема, були прийняті закони, які регламентували порядок призначення та звільнення суддів, їх незалежність та підзвітність. Проте, практика показала, що політичний вплив на судову систему залишався значним викликом. Для подолання цього, Україна може використовувати досвід Німеччини та інших європейських країн, де незалежні комісії з відбору суддів допомагають мінімізувати політичний тиск і забезпечити об'єктивність у процесі призначення суддів.

Прозорість державного управління стала ще одним важливим напрямком реформ. Впровадження електронного урядування, як у випадку з Естонією, може значно підвищити прозорість та ефективність державного управління в Україні. Хоча були зроблені певні кроки в цьому напрямку, такі як створення електронних сервісів для надання державних послуг, цей процес потребує подальшого розвитку та вдосконалення. Використання естонського досвіду, зокрема платформи X-Road, може забезпечити більш ефективний обмін даними між

державними установами та громадянами, зменшуючи бюрократію та підвищуючи довіру до державних органів.

Однією з найважливіших проблем, з якими стикається Україна після здобуття незалежності, є боротьба з корупцією. Незважаючи на те, що були створені антикорупційні органи, деякі з них є суб'єктами, які мають спеціальний дозвіл протидіяти корупції: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Вищий антикорупційний суд, Національне агентство з питань запобігання корупції, а також інших антикорупційних органів в Україні, таких як органи прокуратури, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА), Бюро економічної безпеки України та органи Національної поліції України (слідчі підрозділи та підрозділи стратегічних розслідувань) – корупція все ще залишається значним викликом. Європейський досвід, зокрема приклад Іспанії з її Національною антикорупційною прокуратурою, показує, що успіх у боротьбі з корупцією можливий за умови забезпечення незалежності антикорупційних органів та надання їм достатніх повноважень і ресурсів. Україна повинна продовжувати реформування своїх антикорупційних інституцій, забезпечуючи їх незалежність від політичного впливу та підвищуючи ефективність їхньої роботи [1, с. 64].

Розвиток правової культури та підвищення правосвідомості в Україні, особливо захист прав вразливих груп, є ключовими напрямками реформ. Важливими кроками стали створення інституцій, як-от Уповноважений Верховної Ради з прав людини, та законодавство для захисту меншин. Однак, на основі європейського досвіду, необхідне подальше вдосконалення цих механізмів. Прозорість управління може бути підсилена механізмами прямої демократії, як у Швейцарії. В Україні вже існують громадські обговорення та місцеві референдуми, але цей інструмент потребує розвитку.

Захист прав споживачів також був важливим напрямком правових реформ. У Франції існує ефективна система захисту прав споживачів, яка включає спеціалізовані організації та законодавчі акти, що регулюють якість товарів та послуг. В Україні були зроблені кроки у цьому напрямку, зокрема ухвалення Закону України «Про захист прав споживачів» № 3153-IX від 10.06.2023 р., який замінює попередній закон, прийнятий у 1991 році, і набуде чинності через рік після публікації або після скасування воєнного стану в Україні, вводить вимоги для онлайн-продавців, зобов'язуючи їх надавати споживачам повну інформацію про товари та послуги, а також передбачає створення вебпорталу для подачі скарг. Закон також встановлює обов'язкові

гарантійні строки для різних категорій товарів і надає споживачам право фіксувати порушення за допомогою фото та відео. Державна служба з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів отримала розширені повноваження щодо обмеження доступу до вебсайтів, що порушують права споживачів. Закон також сприяє активній участі громадянського суспільства у захисті прав споживачів через тренінги та судові процеси. Проте, подальше вдосконалення системи захисту прав споживачів, створення спеціалізованих організацій та впровадження чітких законодавчих норм можуть також значно підвищити стандарти якості та безпеки товарів і послуг. Захист прав працівників та забезпечення гідних умов праці також є важливим аспектом, який потребує подальшого розвитку. На основі досвіду Норвегії, де діє потужна система трудових прав та соціального захисту, Україна може вдосконалити своє трудове законодавство, запроваджуючи високі стандарти умов праці, мінімальну заробітну плату та соціальний захист для всіх працівників.

Отже, основні принципи, такі як верховенство права, незалежність судової влади, прозорість і відповідальність державних органів, а також захист прав і свобод людини, були виявлені шляхом вивчення основних історичних підходів до правовладдя в європейському контексті. У процесі визначення основних елементів європейського правовладдя, які можна впровадити в українську правову систему, було виявлено кілька важливих напрямків, які мають вирішальне значення: незалежність судової влади, прозорість і підзвітність державних органів, боротьба з корупцією, забезпечення прав і свобод людини, а також створення ефективних механізмів захисту цих прав.

Література:

1. Мангас А. Реакція Європейського Союзу на каталонський сепаратистський процес. *Гаазький журнал з верховенства права*. 2022. № 16 (1) С. 63-88.

ЩОДО ВЛАСНИХ НАЗВ У СТАНДАРТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Зозуля О. І.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач наукового сектору порівняльного конституційного
та муніципального права*

*Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування*

*Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

З 2024 року на виконання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» триває напрацювання першого стандарту української правничої термінології. Його розробка, будучи складною і відповідальною задачею, має інноваційний характер й перебуває під пильною увагою наукової громадськості, відбуваючись фактично за відсутності єдиних методологічних підходів до розробки подібних стандартів державної мови.

Однією з проблем під час напрацювання проекту стандарту державної мови з термінології конституційного права стало питання допустимості включення до нього власних назв. Зокрема у Висновку Центру правничої термінології НАПрН України від 29.11.2024 р. [1, с. 5] висловлено зауваження, що такі лексичні одиниці як «Верховна Рада України», «Президент України», «Кабінет Міністрів України», «Автономна Республіка Крим», «Конституційний Суд України» та низка інших нібито є не термінами, а «конкретними назвами». Попри відсутність подібних зауважень з боку Національної комісії зі стандартів державної мови до першої та другої редакцій проекту Стандарту і від представників Інституту української мови НАН України на етапі його громадського обговорення, вказане актуалізує детальне вивчення цього питання.

Передусім, відмітимо, що в основу розробки Стандарту покладаються ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» [2] і ДСТУ ISO 1087-1:2007 «Термінологічна робота. Словник термінів. Частина 1. Теорія та використання» [3]. Об'єктом стандартизації згідно назви майбутнього Стандарту і п.7.1 Технічного завдання, схваленого Протоколом № 30 засідання Національної комісії зі стандартів державної мови від 16.04.2024 р., є «правнича термінологія» у галузі

конституційного права. Зазначену «правничу термінологію» необхідно розглядати з урахуванням визначення «термінології» у п. 3.5.1 ДСТУ ISO 1087-1:2007 – «множина позначень, які належать до однієї фахової мови».

Сутність зазначених позначень розкрита у п.3.4.1 ДСТУ ISO 1087-1:2007. Так, позначення це «подання певного поняття відповідним знаком, що його ототожнює». У примітці до п.3.4.1 наголошено, що «у термінологічній роботі розрізняють три типи позначень: умовні позначки, назви і терміни». Отже, термінологія включає у себе всі типи позначень – як терміни, так і власні назви.

Власна назва є словесним позначенням певного індивідуального поняття (п. 3.4.2), а термін – позначенням загального поняття у конкретній предметній сфері (п. 3.4.3). Отже, повне відображення усіх понять певної предметної сфери неможливе без використання у термінологічній роботі власних назв.

Крім того, у ДСТУ ISO 1087-1:2007 визначено термінологічний словник як «сукупність термінологічних статей...» (п. 3.7.1); термінологічну статтю як «частину сукупності термінологічних даних, у якій наведено термінологічні дані стосовно одного поняття» (п. 3.8.2); а термінологічні дані як «дані стосовно понять чи їхніх позначень» (п. 3.8.1). Отже, термінологічний словник складається з терміностаттей, які містять термінологічні дані стосовно понять (як загальних, так і індивідуальних) чи їхніх позначень (не лише термінів, а і власних назв). Хоча Стандарт правничої термінології не є власне термінологічним словником, зазначене відображає загальні підходи до розробки подібних документів.

Вказаний підхід повною мірою використано в існуючих визнаних термінологічних словниках з конституційного права, до яких включені не лише загальні, а й індивідуальні поняття, позначені як «термінами», так і «власними назвами». Наприклад, Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (за заг. ред. Л.Р. Наливайко, Київ, 2016) [4] містить такі позначення як «Автономна Республіка Крим» (с. 10), «Верховна Рада України» (с.70), «вето Президента України» (с. 71) тощо. Крім того, П.Є. Луць в єдиній в Україні дисертації, присвяченій термінології конституційного права України [5], до лексикографічної бази термінолексики конституційного права України також відносить «Апарат Верховної Ради України» (с.261), «вибори народних депутатів України» (с.303), «Вища рада юстиції України» (с.339) і т.ін.

Зауважимо, що у ДСТУ 3966:2009 відсутня жодна згадка про власні назви, зокрема в контексті неприпустимості їх стандартизації, хоча у Додатку Г ДСТУ викладені докладні вимоги до терміна. Натомість у ДСТУ 3966:2009 за текстом саме як приклади термінів наведено –

«другий закон Ньютона» (п. 7.5.2.3), «уран-235» (п. Г.1) і «державна автоінспекція – ДАІ» (п. Г.4.4.2) тощо. Вбачається, що віднесення даних позначень до термінів чи до власних назв є досить умовним і дискусійним. Наприклад, «уран-235», позначаючи індивідуальне поняття, скоріше насправді є власною назвою. Виходячи з викладеного, ДСТУ 3966:2009 не забороняє стандартизацію індивідуальних понять, позначених власними назвами; натомість деякі власні назви наведені як приклади термінів.

З точки зору науки термінознавства, перш за все, слід погодитись з Н.В. Артикуцею щодо неоднорідності законодавчої термінології за своїм змістом, структурою та походженням, наголошуючи, що «у її складі є власне юридичні терміни і терміни суміжних із правом сфер, а також номенклатурні назви та аббревіатури» [6, с. 39]. Як відомо, номенклатура є складовою частиною термінології, особливою підсистемою у складі термінології [7, с. 173, 175].

Хоча, як зазначає Л. Халіновська, «у визначенні терміна та номена немає цілковитої одноставності, оскільки кожен учений дає визначення цих понять, виходячи з даних своєї галузі знань» [8]. Інший вчений П.Є. Луцько наголошує, що питання поділу термінологічної лексики на терміни, номени та професіоналізми є дискусійним та маловивченим, тому що «переходи мовних одиниць з одного класу до іншого мало помітні, і це значною мірою ускладнює однозначне розв'язання проблеми класифікації спеціальної лексики» [5, с. 18].

При цьому, О. Павлова підсумовує, що попри десятиліття обговорення в термінознавчих працях питання номенклатури «і досі лінгвістична теорія терміна не виробила єдиного погляду на сутність і місце цих номінативних одиниць у підсистемі спеціальної лексики» [9, с. 52]. Так, існує підхід, що передбачає визначення номенів (власних назв) як різновиду термінів. Як відзначає О.В. Нахпетова, визначення «номену» як назви, значення якої визначається досить чітко із більш-менш жорстким закріпленням її місця в системі подібних найменувань, «дозволяє вважати номена різновидом термінів» [7, с. 174]. Цілком слушно у даному разі наголошує П.Є. Луцько, що «чітку межу між термінами і номенами проводити не слід, обидва ці лексичні рівні взаємодіють, номена можуть у певних випадках переходити у терміни» [5, с. 18].

Так чи інакше, слід підтримати тезу Н. Нікуліної, що «номена є не тільки другим за значущістю різновидом спеціальної лексичної одиниці термінологічної системи, а й суттєвою складовою наукового стилю української мови, знецінення й збіднення якого неприпустиме, бо відповідно призводить до девальвації самої наукової чи технічної галузі» [10]. Отже, у науці визнається, що власні назви є невід'ємною частиною

певної термінології. Водночас у термінознавстві відсутній єдиний усталений підхід щодо розуміння «термінів» і «номенів» (власних назв), їхнього розмежування та співвідношення.

Через відсутність усталеного бачення у науці власні назви подаються як терміни не лише у ДСТУ 3966:2009, але й нерідко у нормативних, правозастосовних та інтерпретаційних актах. Так, у Рішенні Конституційного Суду України від 14.10.2003 р. № 16-рп/2003 «рішення» та «акти» Верховної Ради України були прямо визначені саме як «терміни» (а не як «власні назви»).

Крім того, не включення до Стандарту низки позначень, які за певними методологічними підходами також можуть бути визначені як власні назви, порушувало би системність, повноту й цілісність Стандарту, позбавляло би сенсу і змісту низку його розділів, які з огляду на специфіку конституційного права вибудовані не лише навколо загальних, але й індивідуальних понять.

Таким чином, стандартизація термінології конституційного права (як і іншої української правничої термінології) з міркувань системності та повноти має охоплювати всі позначення (терміни, власні назви) та визначення загальних й індивідуальних понять відповідної галузі права.

Література:

1. Висновок Центру правничої термінології НАПрН України щодо проекту Стандарту державної мови «Правнича термінологія. Термінологія конституційного права» від 29.11.2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Fv9AmWhaRi1D5qtGv7OujjMWR95nt-5>.

2. ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять». URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_3966_2009.pdf.

3. ДСТУ ISO 1087-1:2007 «Термінологічна робота. Словник термінів. Частина 1. Теорія та використання». URL: <https://drive.google.com/file/d/1PgTfcee75vta7Yrpy1hOqU2dwl9d0he7>.

4. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / за заг. ред. д. ю. н., проф. Л. Р. Наливайко. Київ: «Хай-Тек Пресс», 2016. 628 с.

5. Луньо П. Є. Термінологія конституційного права України: історія становлення та системна організація: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2014. 229 с.

6. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. *Наукові записки НАУКМА: Юридичні науки*. 2009. Т. 90. С. 39–44.

7. Нахапетова О. В. Співвідношення понять термін, номен, номенклатура у назвах спорідненості і свояцтва. *Вісник Донецького*

національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. 2014. Вип. 1-2. С. 171–177.

8. Халіновська Л. Кореляція понять термін і номен в українській науково-технічній термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 733. С. 57–59.

9. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 49–54.

10. Нікуліна Н. Дискусії щодо терміна «номен» в українському та зарубіжному мовознавстві. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 676. С. 56–61.

DOI

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Іванченко Е. П.,

*кандидат юридичних наук, професор
Української технологічної академії, радник
Асоціації митних брокерів України,
докторант*

*Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

В умовах правового режиму воєнного стану економічна функція держави займає головне місце у вирішенні аспектів безпеки життєдіяльності нашої країни та вимагає від державних органів влади невідкладних заходів щодо її ефективної реалізації. Реалізація економічної функції держави, яка здійснюється через механізми бюджетної, фіскальної, грошово-кредитної, структурної, інвестиційної, цінової та інших напрямів соціально-економічної політики, які не є предметом даного дослідження, здійснюється в тому числі і через механізм митної політики України, яка являє собою у відповідності до статті 5 Митного Кодексу України [1] систему принципів та напрямів

діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки. Державна митна політика є складовою частиною державної економічної політики і потребує постійного вдосконалення з боку державних органів влади з урахуванням сучасних викликів

Слід зазначити, що з початком повномасштабної війни РФ проти нашої країни, з метою спрощення та прискорення митного оформлення товарів, державними органами України, зокрема, Міністерством фінансів України (Мінфін) та Державною митною службою України (Держмитслужба) було розроблено та впроваджено ряд нормативно-правових актів, в тому числі затверджених Кабінетом міністрів України і Верховною Радою України. Деякі з них було розглянуто нами у попередніх дослідженнях з проведенням правового аналізу, зокрема: діяльності митних брокерів в умовах правового режиму воєнного стану [2], спрощеному порядку ввезення гуманітарної допомоги, інституту авторизованих економічних операторів [3], процедурі спільного транзиту (NCTS) [4], реформуванню митної служби України тощо.

Безперечно основним правовим документом з регламентації митної справи є Митний кодекс України, який протягом терміну дії правового режиму воєнного стану зазнав суттєвих змін. Так від початку дії Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [5] станом на 24 лютого 2025 року (за 3 роки) Верховною Радою України у Митний кодекс України було внесено 32 зміни. Необхідність внесення змін до Митного кодексу України обумовлювалась вирішенням питань пов'язаних з невідкладними потребами забезпечення безперервного функціонування держави, а відповідно і її економічної функції під час правового режиму воєнного стану. Насамперед це були питання щодо: внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану; особливостей ввезення на митну територію України товарів для потреб безпеки і оборони; уніфікації з європейськими та північноатлантичними стандартами процедур декларування військової техніки та інших товарів; особливостей здійснення митного контролю та митного оформлення окремих категорій товарів; імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу (ЄС) та інші питання невідкладної дії та значення.

Показово, що незважаючи на бойові дії, пріоритетним для України був і залишається процес приведення Митного кодексу України у відповідність до Митного кодексу ЄС. Після довгої та ретельної роботи з боку Уряду України щодо приведення національного митного законодавства до європейського, Верховною Радою України було

прийнято Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу» від 22 серпня 2024 року № 3926-IX [6]. У відповідності до перехідних положень нової редакції Митного кодексу України зміни набирають чинності з 19 квітня 2025 року. Тому поетапна адаптація митного законодавства до законодавства ЄС дає можливість підготуватись до нових правил не тільки суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) та митним брокерам, а і митним органам України, які зобов'язані вчасно розробити та запровадити нормативно-правову базу з врахуванням змін до нового Митного кодексу України. В новій редакції Митний кодекс України складається з трьох блоків і відповідає по структурі та змістовому наповненню європейському законодавству та Митному кодексу ЄС. Таким чином Україна продовжує виконувати прийняті на себе зобов'язання щодо адаптації національного законодавства до права ЄС в частині митного законодавства (Додаток XV до Глави 5 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом) [7], що повністю відповідає економічній функції держави у воєнний та повоєнний період задля відновлення України. Адже це безпосередньо вкладається в економічну стратегію розвитку України з її подальшим вступом до ЄС.

Але не слід сподіватись, що з прийняттям нового Митного кодексу України вже виконано усі поставлені перед нашою державою завдання. Попереду ще залишається великий обсяг правової нормотворчої роботи з боку державних органів влади, результатом якої має бути оновлена нормативно-правова база, яка має відповідати новим правилам в митному законодавстві. В першу чергу це стосується таких профільних державних установ, як Мінфін та Держмитслужба, на які безпосередньо покладено завдання з реалізації державної митної політики. Крім того, є необхідність у внесенні змін та доповнень до чинного законодавства, яке опосередковано відноситься до митної справи. А саме, у сфері транспортних перевезень, міжнародних поштових та експрес-відправленнях, у роботі дозвільних служб та органів, які задіяні у процесі митного контролю та оформлення товарів, з інших питань, які можуть виникнути у процесі реалізації нових положень Митного кодексу України. В зв'язку з чим, вочевидь, постає питання перед Урядом України щодо доцільності створення міжвідомчої координаційної групи (МКГ) з представників державних органів влади, задіяних у процесі митного контролю та оформлення товарів, яка на протязі перехідного періоду реалізації нових положень Митного кодексу, а в разі необхідності і після, має негайно та дієво в режимі 24/7 реагувати на труднощі та проблеми, які можуть виникати у суб'єктів ЗЕД, митних брокерів, і навіть, у посадових осіб державних органів

влади, задіяних у процесі здійснення митного контролю та оформлення товарів, за новими правилами. Це в свою чергу передбачає надання МКГ відповідних повноважень щодо вирішення цих питань в межах її визначеної компетенції (згідно затвердженого положенням про МКГ), а в разі неможливості, ініціювати вирішення зазначених перед вищими органами державної влади за призначенням. Тож основні завдання МКГ – не допустити (мінімізувати) необґрунтовані затримки та відмови з боку посадових осіб у процесі митного контролю та оформлення товарів, скоординувати їх роботу (посадових осіб) та сприяти безперешкодному здійсненню зовнішньоекономічних операцій суб'єктами ЗЕД за новими правилами.

Отже, підводячи підсумки, можемо констатувати, що реалізація економічної функції держави через механізм митної політики в умовах воєнного та повоєнного розвитку України відіграє значну роль у вирішенні питання аспектів безпеки життєдіяльності нашої країни та вимагає від державних органів влади невідкладних та дієвих заходів щодо її ефективної реалізації. Досягнення Україною стратегічних економічних цілей щодо її інтеграції до ЄС та світової економіки цілком залежить від ефективного запровадження митної політики, а саме в гармонізації та уніфікації митного законодавства до світових і європейських стандартів з врахуванням державних інтересів, захисту національного економічного суверенітету та сталого розвитку власної економіки.

Література:

1. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
2. Іванченко Е. Особливості діяльності митних брокерів в умовах правового режиму воєнного стану: сучасний стан та перспективи правового регулювання. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 26-36.
3. Іванченко Е. П. Перспективи запровадження інституту авторизованого економічного оператора в Україні під час дії правового режиму воєнного стану. *International scientific-practical conference «The War in Ukraine – a Challenge to Euro-Atlantic Civilizational Values» : conference proceedings (June 24–25, 2024. Uzhhorod, Ukraine)*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. 116 pages. С. 88-91.
4. Іванченко Е. П. Запровадження процедури спільного транзиту товарів в Україні: адаптація національного законодавства та перспективи розвитку. *Чорноморські наукові студії: X Всеукраїнська мультидисциплінарна конференція, 17 травня 2024 року, м.Одеса. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2024. 308с. С. 23-26. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/283>.*

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

6. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу: Закон України від 22 серпня 2024 року №3926-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3926-20>.

7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

DOI

КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Калюга К. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
заступник завідувача кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики*

*Інституту економіки та права Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Проаналізуємо вплив воєнних дій на трансформацію системи правоохоронних органів, впровадження сучасних криміналістичних методів і технологій, спрямованих на протидію новим викликам у сфері кримінального судочинства. Визначимо основні напрями реформування криміналістичної діяльності, спрямованої на забезпечення ефективного правосуддя в умовах відновлення державних інституцій. Зазначимо, що повоєнний період для будь-якої держави супроводжується численними викликами, зокрема у сфері кримінальної юстиції. В умовах України питання модернізації державних функцій набуває особливої актуальності через необхідність адаптації криміналістичних методів до сучасних умов протидії злочинності. Ця робота присвячена аналізу криміналістичних аспектів реформування функцій держави у сфері правоохоронної діяльності.

Воєнні дії суттєво змінили структуру злочинності в Україні, створивши нові виклики для криміналістичної науки та діяльності

правоохоронних органів. Інтенсивність і характер злочинної діяльності зазнали значних змін, що зумовило необхідність адаптації методів розслідування, збору доказів та протидії правопорушенням в умовах збройного конфлікту. Одним із найбільш критичних аспектів є різке зростання кількості воєнних злочинів, включаючи масові порушення прав людини, насильницькі дії проти мирного населення, тортури, викрадення людей, позасудові страти та сексуальне насильство, що застосовується як інструмент війни. Водночас поширеною практикою стає мародерство – незаконне привласнення майна громадян та підприємств у зонах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Документування таких правопорушень вимагає впровадження сучасних криміналістичних методів, включаючи використання цифрових технологій, мобільних лабораторій та інструментів дистанційного моніторингу [7, с. 154-167].

Ще одним серйозним наслідком війни є масштабне поширення незаконного обігу зброї, боєприпасів, вибухових речовин та інших небезпечних матеріалів. Втрата контролю над військовими складами, захоплення озброєння з обстріляних позицій, а також активізація чорного ринку спричиняють підвищений рівень насильницьких правопорушень і загрожують безпеці цивільного населення. Є необхідність у розробці нових методик відстеження незаконного обігу зброї, впровадження єдиних баз даних, що дозволять ідентифікувати походження боєприпасів та їхній рух, а також посиленні контролю за каналами нелегального постачання [5].

Окремим викликом стає різке зростання рівня кіберзлочинності, що супроводжується масовими кібератаками на державні установи, фінансові структури та критичну інфраструктуру країни. У період війни хакерські угруповання, у тому числі підтримувані іноземними державами, активізують діяльність, спрямовану на викрадення конфіденційної інформації, руйнування інформаційних систем, блокування доступу до баз даних та здійснення інформаційно-психологічних операцій. Для протидії таким загрозам правоохоронні органи повинні вдосконалювати методи цифрової криміналістики, розширювати можливості аналізу та відстеження шкідливого програмного забезпечення, а також формувати міждержавні механізми координації зусиль у протидії кіберзлочинам. Крім того, війна створила сприятливі умови для фінансових махінацій та корупційних схем, пов'язаних із розподілом гуманітарної допомоги, військовими закупівлями, тендерами та відновленням інфраструктури. Зловживання бюджетними коштами, фіктивні закупівлі, підробка фінансових документів і нелегальні схеми виведення грошей набули значного поширення. Це вимагає посилення криміналістичних методів

розслідування фінансових правопорушень, застосування сучасних аналітичних технологій для виявлення схем шахрайства, а також підвищення прозорості процесів розподілу ресурсів у військовий та післявоєнний період. Таким чином, війна не лише загострила традиційні проблеми криміналістики, а й породила нові виклики, які потребують оперативної реакції та інноваційних підходів до розслідування правопорушень. Успішна адаптація криміналістичної діяльності до сучасних реалій передбачає використання новітніх технологій, міжнародну співпрацю та розробку спеціальних методик, що відповідають умовам воєнного та післявоєнного часу [2].

Повоєнний період вимагає суттєвої модернізації криміналістичних методів для ефективної протидії злочинності та розслідування правопорушень, що стали наслідком війни. Відбудова державних інституцій і повернення суспільства до мирного життя супроводжуватиметься викликами, пов'язаними з розкриттям воєнних злочинів, відновленням правопорядку, боротьбою з нелегальним обігом зброї та цифровою злочинністю. Для цього необхідно впроваджувати новітні технології, розширювати аналітичні можливості слідчих органів і підвищувати рівень міжнародної співпраці [8, с. 283-294]. Одним із ключових напрямків модернізації стане інтеграція цифрових технологій у криміналістичні розслідування. Це включає впровадження аналітичних платформ та систем штучного інтелекту для обробки великих обсягів інформації, автоматизації аналізу доказів, виявлення закономірностей у злочинній діяльності. Такі системи зможуть ідентифікувати підозрюваних на основі відеоспостереження, аналізувати текстові та аудіозаписи для виявлення ключових деталей розслідування. Розширення можливостей цифрової криміналістики, зокрема, покращення методів відновлення видалених файлів, аналізу комп'ютерних мереж, розшифровки зашифрованих даних. Це особливо актуально у протидії кіберзлочинності та фінансовим махінаціям. У сучасних умовах традиційні методи судової експертизи доповнюються новітніми технологічними рішеннями, що підвищують ефективність розслідувань [1, с. 192-210].

Розслідування воєнних злочинів та інших правопорушень, що мають міжнародний характер, вимагає тісної взаємодії між правоохоронними органами різних країн. Важливими напрямками такої співпраці є: обмін інформацією між правоохоронними структурами для оперативного розшуку правопорушників, які можуть переховуватися за кордоном. Це включає створення єдиних баз даних з даними про підозрюваних, їхні біометричні характеристики, використання штучного інтелекту для перевірки паспортів та виявлення підроблених документів; спільні міжнародні слідчі групи для збору доказів воєнних злочинів, а також для

координації діяльності з міжнародними судами та організаціями, такими як Міжнародний кримінальний суд (МКС) або Європол; співпраця з приватним сектором – компаніями, що спеціалізуються на цифровій безпеці та криміналістичному аналізі. Модернізація криміналістичних методів у повоєнний період є невід’ємною складовою ефективною протидії злочинності та забезпечення правосуддя. Запровадження новітніх цифрових технологій, розширення можливостей судової експертизи та посилення міжнародної співпраці дозволять не лише оперативно розкривати правопорушення, а й запобігати їхньому повторенню. Україна, використовуючи сучасні підходи та найкращі міжнародні практики, має всі шанси створити інноваційну криміналістичну систему, здатну ефективно працювати в умовах відбудови держави. Окрім технічного вдосконалення криміналістичної діяльності, надзвичайно важливим є оновлення нормативно-правової бази, яка регулює використання новітніх технологій у процесі розслідування правопорушень. Одним із ключових аспектів є визначення правового статусу доказів, отриманих із застосуванням сучасних технологічних засобів. Законодавство має чітко регламентувати процедуру збору, збереження та використання таких доказів у кримінальному процесі, щоб забезпечити їхню допустимість у суді та уникнути зловживань або фальсифікацій. Не менш важливим є забезпечення дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини під час розслідування воєнних злочинів. В умовах сучасних збройних конфліктів виникає необхідність розробки ефективних механізмів документування порушень міжнародного гуманітарного права. Водночас критично важливо, щоб зібрані докази відповідали міжнародним стандартам об’єктивності, достовірності та допустимості в судових процесах, у тому числі в міжнародних трибуналах.

Ще одним важливим напрямом реформування є законодавча регламентація використання цифрових доказів у кримінальних провадженнях, а також розширення відповідальності за кіберзлочини. Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій створює нові загрози, зокрема щодо кібератак, шахрайства у цифровому середовищі, незаконного збирання та використання персональних даних. Тому необхідно запровадити чіткі правові механізми кваліфікації та розслідування таких правопорушень, розширити категорії кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері кібербезпеки, а також адаптувати криміналістичні методики до нових викликів у цифровій сфері. Реформування криміналістичної діяльності має охоплювати як технічні аспекти, так і правові та етичні питання, пов’язані з інтеграцією новітніх технологій у процес розслідування. Це дозволить забезпечити ефективність кримінального переслідування, дотримання прав людини

та адаптацію системи правосуддя до викликів сучасного світу [3-4; 6]. Модернізація криміналістичних функцій держави є невід'ємною частиною процесу післявоєнного відновлення України. Впровадження сучасних технологій, реформування правоохоронних органів та адаптація законодавства до нових викликів сприятиме ефективному розслідуванню та забезпеченню правопорядку.

Література:

1. Bilous V.V. Innovative Technologies for the Development of Criminology in the Conditions of War. *Проблеми злочинності. Спецвипуск*. 2024. С. 192-210.

2. Боротьба з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану: Закон 211149-ІХ. Безпека бізнесу. *Верховний Суд: кейси, правові позиції*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/210562_borotba-z-kberzlochinnstyu-v-umovakh-d-vonnogo-stanu-zakon-2149-ix?utm_source=chatgpt.com

3. Головкін Б. М., Денькович О. І., Луцик В. В., Цехан Д. М. Кіберзлочинність та електронні докази = Cybercrime and digital evidence : навч. посібник ; за ред. канд. юрид. наук, доц. Ольги Денькович, д-р права, проф. Габріеле Шмельцер. Електрон. вид. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 298 с.

4. Гуцалюк М. В., Гавловський В. Д., Хахановський В. Г. та ін. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. реком. ; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ : Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с.

5. Колодяжний М. Війна і злочинність в Україні: точки соціально-правового дотику. *Conferința științifică internațională „OMUL, CRIMINOLOGIA, ȘTIINȚA», ediția a II-a. Chișinău, 24 martie 2023*. URL : https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/402-405_14.pdf?utm_source=chatgpt.com

6. Коцман І. І. Державне регулювання протидії кіберзлочинності в Україні: питання та основні напрямки. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Випуск 40. 2024. С. 245-252.

7. Сокурєнко В. В. Кримінологічний аналіз стану воєнно-насиленої злочинності проти цивільного населення в контексті збройного конфлікту в Україні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідорєнка. Науковий журнал*. 2024. № 2(2). С. 154-167.

8. Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Цифрова криміналістика й удосконалення системи криміналістичної техніки в Україні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідорєнка. Науковий журнал*. 2023. №3. С. 283-294.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗВ'ЯЗОК МІЖ ФУНКЦІЯМИ ДЕРЖАВИ ТА ОБМЕЖЕННЯМИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Карнаух В. С.,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Різноманітність та зміст поглядів щодо визначення функцій держави, а також їх класифікації зумовлюються конкретним етапом розвитку загальнотеоретичної юриспруденції, що відображає специфіку розвитку політико-територіальної організації влади у визначений історичний період, а також особливостями доктринального державо- та праворозуміння.

В умовах воєнного стану видається можливим збереження визначального пізнавального акценту щодо функцій держави як основних напрямів її діяльності, які характеризують призначення держави в суспільстві. Водночас для цілі цієї короткої розвідки слід передусім зауважити про особливу рельєфність та наочність, яких набуває історичність функцій держави, що пов'язується з екзистенціальним характером загрози державі.

Такий наголос слідує за думкою правознавців, які вказують на виникнення, здійснення і розвиток функцій держави відповідно до тих завдань, що належить виконувати державі у конкретних історичних умовах [1, с.83], а також зазначають про значний вплив на функції держави зовнішніх та внутрішніх факторів, під дією яких вони корелюються. Адаптивний характер функцій сучасної держави уособлює їх значущість, оскільки кожна виявлена функція дає змогу досягати мети, розв'язувати ті чи інші завдання, здійснювати регулюючий вплив на найважливіші сфери суспільного життя в той чи інший період розвитку держави під впливом різних детермінантів, як то запровадження воєнного стану [2, с. 31-32].

Після актуалізації історичності функцій держави доцільно зазначити, що один із загальнотеоретичних підходів передбачає розподіл функцій держави на внутрішні та зовнішні за територіальною ознакою. Серед внутрішніх функцій виокремлюються, зокрема, політична – вироблення внутрішньої політики держави, регулювання сфери політичних відносин,

забезпечення народовладдя та правоохоронна – попередження посягання на конституційний лад, права і свободи громадян, охорона правового порядку, закріплених в нормах права суспільних відносин; серед зовнішніх функцій виокремлюється функція оборони держави – захист воєнної безпеки, територіальної цілісності та недоторканності держави, державного суверенітету від зовнішніх зазіхань як економічними, дипломатичними, так і військовими способами [3, с. 133-135].

Своєю чергою в межах універсальної класифікації функцій сучасної держави називається функція забезпечення національної безпеки, яка спрямована на досягнення стану захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, що уможливує сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію загроз національним інтересам. Така захищеність досягається в усіх сферах – політичній, економічній, інформаційній, військовій тощо. Виконання цієї функції виступає гарантією існування держави, ефективного виконання всіх інших її функцій [4, с. 65-66].

Зосередження уваги на вищевказаних функціях передуює зверненню до конституційно-правового рівня закріплення примата прав і свобод людини, який є вищою правовою формою реалізації правоохоронної функції держави. Згідно з частиною 2 статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [5]. У світлі цієї конституційно-правової норми Конституційний Суд України в абзаці четвертому підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 зазначив: «Конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку Українського народу, а тому держава зобов'язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. Відсутність таких механізмів нівелює сутність конституційних прав і свобод, оскільки призводить до того, що вони стають декларативними, а це є неприпустимим у правовій державі» [6].

Тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є сутнісною характеристикою воєнного стану. Це узгоджується з частиною 2 статті 64 Конституції України та прямо впливає зі статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (надалі – Закон), у якій воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого

самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [7].

На нашу думку, тлумачення наведеної норми Закону свідчить, що відповідне обмеження прав та свобод є прямим та безпосереднім наслідком причини – наявної загрози небезпеки державній незалежності України та її територіальній цілісності. В умовах воєнного стану усунення такої загрози становить зміст функції забезпечення національної безпеки та зміст зовнішньої функції оборони держави.

Згідно з п. 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України № 2102-IX від 24.02.2022, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону [8]. Даний припис відповідає ч. 2 ст. 20 Закону, згідно з якою в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України.

Аналіз змісту статей 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України та ч. 1 ст. 8 Закону дозволяє стверджувати про кореляцію між змістом конституційного права і свободи, що може підлягати обмеженню, та змістом заходу правового режиму воєнного стану. Така кореляція відображає як пріоритет безпекових завдань держави в рамках функції забезпечення національної безпеки, яка набуває визначального значення серед інших функцій, так і пріоритет публічного інтересу в рамках правоохоронної функції держави в умовах воєнного стану.

Допустимість вказаних пріоритетів впливає з абзацу 2 пункту 6 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019, у якому вказується: «під правомірним обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина слід розуміти передбачену Конституцією України можливість втручання держави за допомогою юридичних засобів у зміст та обсяг конституційних прав і свобод людини і громадянина, яке відповідає вимогам верховенства права, потрібності, доцільності та пропорційності

у демократичному суспільстві. Метою такого обмеження є охорона основоположних цінностей у суспільстві, до яких належать, зокрема, життя, свобода та гідність людини, здоров'я і моральність населення, національна безпека, громадський порядок» [9].

Особливим випадком кореляції можна вважати зв'язок між змістом права, передбаченого статтею 38 Конституції України, та заборонаю проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування, всеукраїнських та місцевих референдумів як гарантією законності в умовах воєнного стану, передбаченою ст. 19 Закону. Така кореляція відображає зміни в змісті внутрішньої політичної функції держави.

Література:

1. Теорія держави і права: Навч. посіб. А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В., Копейчикова. К.: Юрінком Інтер, 2004. 368 с.
2. Мельничук С.М. Функції сучасної держави в умовах воєнного стану. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1 (101). С. 23-35.
3. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. 2-ге видання. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
4. Теорія держави і права : підручник. О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Х.: Право, 2015. 368 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.03.2025).
6. Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text> (дата звернення: 05.03.2025).
7. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.03.2025).
8. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затверджений Законом України № 2102-IX від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 05.03.2025).
9. Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2019 року № 5-п(І)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-19#Text> (дата звернення: 05.03.2025).

БЕЗПЕКОВА ЦІННІСТЬ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВЛАДНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ

Квасніцька О. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри господарського права і процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Безпекова цінність, як категорія, набуває особливо значення в правовій науці в цілому та безпосередньо у сфері містобудування. В містобудівній діяльності, як діяльності, яка пов'язана з плануванням, забудовою, відновленням територій, безпекова цінність, розглядається у двох напрямках:

1) для забезпечення архітектурної та містобудівної діяльності через оцінку стану територій, прогнозування його змін з врахуванням наслідків воєнних дій, техногенних й природних загроз, у результаті будівельної діяльності, комплексного планування територій й вимог до забудови таких територій;

2) для забезпечення владно-управлінської діяльності різних груп органів влади через засоби державного регулювання: технічне регулювання, реєстраційні, дозвольні процедури та через форми державного впливу: контроль (нагляд).

Слід акцентувати, що в даній доповіді розглядатиметься владно-управлінська діяльність суб'єктів містобудування, яка через недосконалість чинного законодавства, протиправну бездіяльність органів влади та місцевого самоврядування, застосування принципу мовчазної згоди, там де його застосування неможливе, скорочені строки позовної давності, неналежний державний архітектурно-будівельний контроль, а з врахуванням Постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 р. № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану», призводить до зловживання правами суб'єктами містобудування, легітимації самочинного будівництва, до втрат рекреаційних земель, забудови прибережних захисних смуг, до шкоди довкіллю, громаді, фізичній особі, культурній спадщині, до невідворотних негативних наслідків.

Мета доповіді полягає в аналізі ефективності владно-управлінської діяльності суб'єктів містобудування через інститути державного регулювання, державного впливу на містобудівну сферу та виробленні

відповідних рекомендацій щодо вдосконалення містобудівного, та пов'язаного з ним, законодавства.

Повноваження органів дозвільної системи, як і повноваження суб'єктів державної реєстрації прав, державних реєстраторів прав на нерухоме майно, державних кадастрових реєстраторів, регламентовані ст. 19 Конституції України та спеціальними законами, як і процедури видачі, анулювання (зупинення) дозвільних документів, так і процедури проведення позапланових перевірок щодо дотримання вимог законодавства у сфері містобудування при забудові територій.

Проте, як показала практика, органи наділені відповідними компетенціями у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяження відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяження» підтверджують факт набуття права власності на самочинно збудований об'єкт, легітимізуючи його, але за висновками Верховного Суду, не змінюючи правовий режим такого будівництва, як самочинного, будівництва яке було здійснене на земельній ділянці, яка не була для цього відведена, без належних дозволів на будівництво та без належно затвердженого об'єкту. Така реєстрація вимагає лише моменту, з якого держава визнає та підтверджує право власності на наявність інших юридичних фактів, передбачених законом як можливі для виникнення такого права [1] з дотриманням вимог Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяження, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 N 1127 .

Між тим, державна реєстрація, як один із юридичних фактів у юридичному складі, необхідному для підтвердження права власності, дає змогу особі далі формувати земельну ділянку державної або комунальної власності за заявницьким порядком, з використання принципу мовчазної згоди (і такі прецеденти є, наприклад в Київській міській раді)², отримувати дозвіл на розроблення технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) від відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, які відповідно до повноважень, визначених статтею 122 ЗК України, передають у власність або користування такі земельні ділянки.

² Так за принципом мовчазної згоди Департаменту земельних ресурсів виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), в порушення земельного, містобудівного законодавства, Генерального плану розвитку м. Києва фізична особа отримала право користування та першочергове право на отримання у власність земельну ділянку площею 2842 кв.м. з кадастровим номером 8000000000:63:397:0011 під спорудою-приводом незаконно зареєстрованою в ДРПІ за номером 2131406980000 на території Гідропарку

Таким чином, ми спостерігаємо тенденцію, де суб'єкт владних повноважень, з однієї сторони виконуючи владно-управлінські функції зі здійснення контролю у сфері регулювання земельних відносин державного регулювання, не приймає жодного з рішень (розпорядчого індивідуального правового акту), яке б він повинен був ухвалити за законом. Мало того, маніпулятивним з боку суб'єктів дозвільної системи виглядає застосування принципу мовчазної згоди у відносинах не пов'язаних з веденням господарської діяльності. Попри висновки, що навіть в сфері господарювання, принцип мовчазної згоди не означає, що таке право є абсолютним і набувається у будь-якому випадку, коли у встановлений законом строк документ дозвільного характеру або рішення про відмову у його видачі не видано та не направлено [2].

З іншої сторони, здійснюючи повноваження власника відповідної земельної ділянки суб'єкт владних повноважень не вживає жодного захисту своїх прав на землю передбачених ст. 391 ЦК України, ст. 152 ЗК України, вимагаючи усунення порушення його права власності на земельну ділянку, зокрема, шляхом скасування рішення приватних нотаріусів, кадастрових реєстраторів, оспоруючи договори та інші правочини, що вимагає представництва прокуратури інтересів держави, територіальної громади у суді відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру».

13 березня 2022 року, з введенням воєнного стану, припинено проведення планових та позапланових заходів державного архітектурно-будівельного контролю передбаченого ст. 41 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р. та Порядком здійснення державного архітектурно-будівельного контролю затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2011 р. № 553. На сьогодні здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) можливе виключно на підставі рішень центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах [3], якому передує *висновок комісії з рекомендацією* органу державного архітектурно-будівельного контролю щодо необхідності проведення позапланової перевірки на підставі звернення, у разі загрози забудови, що матиме негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави.

Отже, прийняття рішення щодо критеріїв загроз, їх оцінювання, відбувається на підставі висновку комісії на місцях, яка у більшості випадках має корупційну складову, а надання висновку залежить від присутності заявника, що взагалі протирічить основним засадам державного нагляду (контролю) передбаченим Законом України «Про

основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та потребує внесення змін до Порядку здійснення державного архітектурно-будівельного контролю, оскільки такі висновки надаються лише у разі присутності заявника, а у разі повторної його неявки заява залишається без розгляду. У такому разі, здійснення позапланових заходів державного нагляду обмежується процедурою регламентованою підзаконними актами, що є порушенням принципу, що підстави та в порядок здійснення державного нагляду (контролю) визначаються виключно законом. Крім того, Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» чітко встановлено, що підставою для проведення позапланової перевірки на об'єкті будівництва є, зокрема, звернення фізичної особи. Для проведення позапланової перевірки суб'єкта містобудування орган державного архітектурно-будівельного контролю видає наказ про проведення такої позапланової перевірки, направлення на проведення такої перевірки уповноваженій особі, а за результатами її проведення приймає акт перевірки [4]. Отже, ігнорування порядку проведення позапланових перевірок та проведення їх під умовою висновку-рекомендації, або залишення заяви про проведення перевірки без розгляду, призводить до протиправної бездіяльності органів державного архітектурно-будівельного контролю та нівелює мету державного архітектурно-будівельного контролю.

Таким чином, враховуючи необхідність модернізації змісту функцій держави у воєнний та повоєнний період щодо напрямків містобудівної діяльності для забезпечення цінностей безпеки та захисту безпекових інтересів громади, держави й уникнення додаткових ризиків дестабілізації правової системи України, слід: по-перше, скасувати принцип мовчазної згоди у земельних та містобудівних правовідносинах; по-друге, установити, що Постанова КМУ «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану» не поширюється на проведення позапланових заходів державного архітектурно-будівельного контролю та скасувати залежність проведення позапланових перевірок від висновків-рекомендацій комісії при органах державного архітектурно-будівельного контролю; по-третє, запровадити реєстрацію факту набуття права на об'єкти збудовані до 5 серпня 1992 року на землях державної та комунальної власності виключно за рішенням суду та посилити відповідальність державних реєстраторів.

Література:

1. Постанова Верховного суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного

суду від 17.03.2021. у справі № 826/9746/17//<https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/95616086> (дата звернення 09.03.2025 р.)

2. Постанова Велика Палата Верховного Суду 23.06.20220 р. у справі N 680/214/16-ц//<https://verdictum.ligazakon.net/document/91555165> (дата звернення 09.03.2025 р.)

3. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 р. № 303// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>(дата звернення 09.03.2025 р.)

4. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 26.04.2023 р. у справі № 420/22130/21// https://protocol.ua/ua/postanova_kas_up_vid_26_04_2023_roku_u_sprav_i_420_22130_21/ (дата звернення 09.03.2025 р.)

DOI

МОДЕРНІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: РОЗУМІННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

Колодій А. М.,

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Колодій О. А.,

*доктор юридичних наук,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Для повноцінного та об'єктивного дослідження модернізації функцій української держави, з точки зору їх розуміння та реалізації доцільно зазначити, насамперед, розуміння категорій «модернізація», «функції держави», «функції української держави», «модернізація функцій української держави».

Отже, «Модернізація (від. фр. – moderne – новітній, сучасний): 1. Оновлення, удосконалення, надання будь-чому сучасного вигляду,

переробка відповідно до сучасних вимог (наприклад, модернізація устаткування)»[1]. Розглядаючи модернізацію у юридичній науці варто зазначити, що Хаустова М.Г. стверджує, що «Модернізація правової системи являє собою еволюційну зміну синтезованої сукупності правових явищ і процесів, зумовлену міжнародними глобалізаційними процесами, з метою якісно нового впливу на правове життя суспільства»[2]. Звідси, модернізація у праві – це процес еволюційної зміни правових явищ, зумовлений міжнародними глобалізаційними процесами, що передбачає використання досвіду правових систем західного типу, одночасно зберігаючи правонаступність, з метою якісно нового впливу на правове життя суспільства.

Беззаперечно, що вести мову про модернізацію у праві в умовах повоєнного розвитку можна тільки як про перспективу подальшого розвитку правової системи в Україні, оскільки, по-перше, повоєнне відновлення буде існувати у майбутньому, по-друге, надзвичайно важко спрогнозувати яким воно буде, і, по-третє, фактично не зрозуміло, які політичні, економічні, соціальні, духовні, правові та інші чинники, будуть впливати на нього і якими концепціями, стратегіями, планами воно буде передбачатись. Разом з тим, можна абсолютно впевнено стверджувати, що питання про модернізацію у праві буде занесено до порядку денного перспективної правової реформи у процесі повоєнного відновлення.

Відносно функцій держави у шеститомній «Юридичній енциклопедії» стверджується, що «**ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ** – основні напрямки або види діяльності держави, які виражають її суть і призначення, роль і місце в суспільстві»[3, с. 313]. Таким чином можна стверджувати, що дослідження функцій держави є запорукою пізнання головного і визначального в її середовищі, виявлення її соціального змісту, призначення, порівняння з іншими соціальними явищами, дослідження її сутності. Лише враховуючи усе вищевикладене є усі підстави виділити модернізовані та перспективні функції української держави. При цьому одразу ж хотілося б наголосити, що у сучасних інтерпретаціях функцій їх, здебільшого, розглядають, як напрям діяльності. Проте хотілося б обумовитись, що не усякий напрям діяльності української держави можна визнати його функцією, а тільки найбільш важливий із них, той який демонструє його сутність і соціальне призначення. І навіть за такого підходу не забезпечується абсолютна рівнозначність функцій за своєю вагомістю й значущістю для української держави. Саме тому і можна вести мову про основні та неосновні функції української держави. Ми будемо акцентувати увагу на основних функціях української держави.

Ще одне зауваження з цього приводу. Беззаперечно, що джерелом функцій української держави є цілі, які нею переслідуються. Беззаперечно, що такими, найбільш важливими, цілями є: по-перше, забезпечення власного існування; по-друге, еволюційний розвиток української держави; по-третє, враховуючи сучасну ситуацію, модернізація змісту функцій держави в умовах повоєнного розвитку. Саме для реалізації цих цілей і є логічно обґрунтованим виокремлення *загальноцивілізаційної, суспільствотворчої, державотворчої, релятивно-охоронної*, завдяки яким формуються та існують людська спільнота загалом, національні, у кожній окремій країні, суспільство, держава, місцеве самоврядування, соціальні регулятори і, у середовищі останніх, ознаки, форми, механізм, функції держави.

Отже, модернізація змісту функцій держави в умовах повоєнного розвитку має передбачати юридичне проголошення серед основних, загальноцивілізаційної функції української держави. А тому зауважимо, що «Цивілізація – людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність (світогляд)»[4]. Українська держава, яка намагається стати демократичною, соціальною та правовою є елементом сучасної загальносвітової цивілізації. А тому варто відверто визнати, що загальноцивілізаційна функція української держави є, перед усім, основою для міжнародної інтеграції та співпраці, адже українська держава є суб'єктом загальносвітової спільноти. Вона не може забезпечити власне існування та еволюційний розвиток перебуваючи в ізоляції.

Не менш важливою є модернізована суспільствотворча функція української держави. При цьому у 6-томній «Юридичній енциклопедії» зазначається, що «**СУСПІЛЬСТВО** – у широкому розумінні відособлена від природи частина матеріального світу, що є формою життєдіяльності людей»[5, с. 728 – 729]. Беззаперечно, що одним із найбільш важливих функцій української держави є формування громадянського суспільства.

До модернізованих функцій української держави є усі підстави віднести державотворчу функцію, реалізуючи яку українське суспільство має формувати демократичну, соціальну та правову державу.

Тісно пов'язана із попередньою регулятивно-охоронна функція української держави. Модифікована регулятивно-охоронна функція української держави здійснюється, насамперед, завдяки цілеспрямованому або неконтрольованому створенню різноманітних

соціальних норм. При цьому під соціальними нормами розуміють «... загальні правила поведінки людей в суспільстві, що зумовлені об'єктивними закономірностями, є результатом свідомо-вольової діяльності певної частини чи всього суспільства і забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу»[6, с. 103].

Підсумовуючи розгляд функцій української держави хотілося б звернути увагу на їх системному, комплексному характері, адже якщо не реалізується хоча б одна функція, то не спрацьовують й усі інші. І навпаки, якщо знаходить фактичне втілення якась одна із них то це стає підґрунтям для реалізації усіх інших. І ще одне зауваження з цього приводу, попередньо уже зазначалось, що ми будемо акцентувати увагу на основних функціях української держави, разом з тим це зовсім не означає, що не можна виокремлювати інших її функцій.

Загальноцівілізаційна, суспільствотворча, державотворча, релятивно-охоронна функції в умовах повоєнного розвитку України стануть підґрунтям для визнання первинними, домінантними, першочерговими наступних, більш конкретних, функцій:

– відновної. Саме для реалізації цієї функції Указом Президента України «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» від 21 квітня 2022 року № 266/2022 створена Національна рада з відновлення України від наслідків війни, яка є консультативно-дорадчим органом при Президентові України. Основними завданнями Ради є: розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, який, зокрема, передбачатиме відновлення і розбудову транспортної, медичної, соціальної, комунальної, виробничої інфраструктури та житла, інфраструктури енергетики, зв'язку, військової інфраструктури і військово-промислового комплексу, структурну модернізацію та перезапуск економіки, заходи з подолання безробіття, підтримки сімей з дітьми, вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок війни, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини. Рада для здійснення покладених на неї завдань наділяється конкретними повноваженнями, зокрема: отримувати від міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності необхідні інформацію, документи і матеріали. Основною формою роботи Ради є засідання, які проводяться не рідше двох разів на місяць. Засідання Ради є повноважним, якщо на ньому присутня більшість членів Ради. Із питань, що належать до її відання, Рада приймає рішення[7];

– безпекової. Принагідно зауважимо, що Закон України «Про національну безпеку України» у пункті 9 частини першої статті 1 від

21 червня 2018 року № 2469-VIII визначає, що «... національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз»[8];

– оборонної. Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII передбачає, що «оборона України – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту»[9];

Першим кроком для реалізації цих функцій української держави має бути розробка Концепції національної безпеки та оборони України;

– інтегративної, передбаченої абзацом п'ятим Преамбули, пунктом 5 частини першої, статті 85, частиною третьою статті 102, пунктом 1¹ статті 116 Конституції України. Інтегративна функція має реалізовуватись шляхом адаптації та наближення права України до міжнародних договорів та угод між Україною та ЄС;

– соціальної, яка орієнтована на забезпечення людині гідного рівня життя, умов для розвитку, створення рівних можливостей, в усіх сферах життєдіяльності, із метою досягнення суспільного добробуту.

Література:

1. Словник іншомовних слів. Модернізація. URL : <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CC%EE%E4%E5%F0%ED%B3%E7%E0%F6%B3%FF>

2. Хаустова М.Г. «Правова політика української держави у сфері модернізації правової системи України». Юридичний науковий електронний журнал. С. 39 – 42. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2020/10.pdf

3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 6: Т.Я. – 2004. – 768 с.

4. Цивілізація. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5: П-С. – 2003. – 736 с.

6. Гусарев С.Д., Олійник А.Ю., Слюсаренко О.Л. Основи загальної теорії держави і права (терміни, визначення, елементи змісту) – К. : НАВСУ. 1998. – 237 с.

7. Указ Президента України «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» від 21 квітня 2022 року № 266/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>

8. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 31. – Ст. 241.

9. Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106.

DOI

ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Колпаков В. К.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного і адміністративного права
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Актуальність дослідження феноменологічного аналізу адміністративної відповідальності зумовлена низкою науково-теоретичних і практичних факторів, які вказують на необхідність нового підходу до розуміння та оцінки цього явища в сучасному правовому дискурсі.

Традиційні методи її дослідження ґрунтуються переважно на догматично-юридичному та позитивістському підходах, які акцентують увагу на формальному аналізі норм, процедур та санкцій. Проте такий підхід не дає змоги повною мірою розкрити правову реальність, у якій адміністративна відповідальність не лише регламентується законом, але й сприймається, оцінюється і переживається її акторами – правопорушниками, органами правозастосування, громадськістю. Феноменологічний аналіз дозволяє представити адміністративну відповідальність явищем, що має нормативний та соціальний виміри, тобто осмислюється: а) як юридична конструкція зафіксована у нормативних актах і б) як соціальна реальність відображена у правосвідомості, судовій та адміністративній практиці, суспільному сприйнятті [1, с. 106].

З точки зору нормативного виміру, адміністративна відповідальність визначається через юридичні норми, що регламентують підстави, порядок та наслідки притягнення особи до відповідальності. Вона встановлюється через законодавство, зокрема Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП), який містить перелік відповідних діянь та санкцій за їх вчинення. У цьому контексті адміністративна відповідальність має такі характеристики: а) формальна визначеність, що передбачає закріплення у нормативних актах правил поведінки, які мають імперативний характер; б) об'єктивність, яка означає, що вона існує незалежно від індивідуального сприйняття, тобто навіть якщо особа не усвідомлює, що її дії є адміністративним правопорушенням, це не звільняє її від відповідальності; в) функціональність, яка спрямована на забезпечення правопорядку, профілактику правопорушень та застосування санкцій до порушників.

Соціальний вимір адміністративної відповідальності охоплює її сприйняття та функціонування у правовій реальності через призму правосвідомості громадян, органів правозастосування та суспільних очікувань щодо законності та справедливості санкцій. Основними характеристиками соціального виміру адміністративної відповідальності є сприйняття адміністративної відповідальності громадянами, що визначає, наскільки громадяни вважають адміністративні санкції виправданими, справедливими та ефективними. Якщо відповідальність сприймається як несправедлива або надмірна, це може призвести до її ігнорування або формування правового нігілізму. Важливим аспектом є взаємодія правопорушника з державою, коли адміністративні санкції стають механізмом комунікації між державою та громадянами, у рамках якої держава встановлює межі допустимої поведінки, а громадяни оцінюють ефективність державного реагування на правопорушення. Водночас соціальна ефективність адміністративних санкцій визначається не лише тим, наскільки суворими є покарання, а й тим, чи досягають вони профілактичного та виховного ефекту, чи змінюють поведінку правопорушників у довгостроковій перспективі [2, с. 150].

Отже, феномен адміністративної відповідальності має дві основні складові: а) нормативну, яка закріплена у правових актах та регулює механізми правозастосування, та б) соціальну, яка проявляється у правосвідомості громадян, ставленні до санкцій та ефективності правового регулювання. Їх поєднання у концепті «феномен» дозволяє дослідити адміністративну відповідальність у її реальному функціонуванні, з урахуванням її соціального сприйняття, адаптації та ефективності у суспільному середовищі.

Феноменологічний аналіз адміністративної відповідальності базується на дотриманні низки методологічних принципів, що

забезпечують його специфіку та відмежовують від інших підходів у правовій науці. Ці принципи не просто регулюють процес дослідження, а формують його як феноменологічний, визначаючи спосіб розкриття правових явищ через їхню суб'єктивну, соціальну та онтологічну природу.

Визнання цих принципів як сукупності закономірностей, що забезпечують отримання нових знань про адміністративну відповідальність, дозволяє розглядати їх не лише як інструменти аналізу, а як структуровану методологічну систему – феноменологічний метод. Його особливість полягає в тому, що він не просто досліджує адміністративну відповідальність як правову категорію, а розкриває її як феномен правової реальності, що формується у взаємодії норм, правозастосовної практики та правосвідомості суб'єктів адміністративно-деліктних відносин.

Ключовими методологічними принципами, що виконують функцію інструментів отримання феноменологічних знань, є: а) описовість – дослідження адміністративної відповідальності через безпосереднє феноменологічне спостереження її проявів у правовій реальності, без редукції до заздалегідь встановлених догматичних конструкцій [3, с. 126]; б) онтологічність – розгляд адміністративної відповідальності не лише як нормативного явища, а як такого, що набуває правової реальності через взаємодію між суб'єктами права; в) епістемологічність – дослідження адміністративної відповідальності з урахуванням її пізнавального виміру, включаючи вплив правосвідомості на правозастосування; г) критичність – здатність феноменологічного аналізу ставити під сумнів традиційні доктринальні підходи та пропонувати нові інтерпретації адміністративної відповідальності на основі її пережитого досвіду суб'єктами правовідносин [4, с. 155].

Таким чином, феноменологічний аналіз адміністративної відповідальності не є лише сукупністю аналітичних процедур, а виступає самостійною методологічною парадигмою, що дозволяє виявляти смислові, соціальні та правосвідомісні аспекти адміністративних санкцій та механізмів правового примусу. Застосування феноменологічного аналізу у дослідженні адміністративної відповідальності має як переваги, так і обмеження, що визначають його методологічну специфіку.

До переваг феноменологічного аналізу належать: 1) Відображення динаміки адміністративної відповідальності – феноменологічний підхід дозволяє фіксувати не лише її формально-юридичну структуру, а й соціально-правову змінність у сприйнятті та застосуванні санкцій залежно від правової культури, суспільних очікувань та еволюції адміністративно-правового регулювання [5, с. 36]; 2) Дослідження

суб'єктивного сприйняття санкцій – аналіз адміністративної відповідальності не обмежується її нормативним визначенням, а включає дослідження її сприйняття правопорушниками, правозастосовними органами та суспільством. Це дозволяє оцінювати ефективність адміністративних покарань через призму їхньої соціальної легітимності та правосвідомісного впливу; 3) Уточнення меж адміністративного делікту у правозастосуванні – феноменологія дозволяє дослідити, як адміністративні правопорушення розмежовуються на рівні правозастосування, зокрема, як визначаються їхні соціально-правові межі, які фактори впливають на їхню інтерпретацію та чи відповідає чинне нормативне регулювання правовій реальності.

Обмеженнями феноменологічного аналізу слід визнати: 1) Високий рівень суб'єктивності у тлумаченні феноменів, адже феноменологія орієнтована на дослідження суб'єктивного досвіду, правосвідомості та сприйняття правових явищ правопорушниками, правозастосовними органами та суспільством загалом. Це означає, що результати феноменологічного аналізу можуть значно варіюватися залежно від індивідуального або групового сприйняття адміністративної відповідальності; 2) Складність використання здобутків феноменологічного аналізу у нормативно-правових конструкціях. Це обмеження випливає з суттєвої уваги до осмислення індивідуального та соціального досвіду, включаючи сприйняття адміністративної відповідальності громадянами, яке базується на правосвідомості і соціальних очікуваннях від санкцій. Саме через акцент на суб'єктивному досвіді цей метод не завжди може забезпечити чіткість правових дефініцій або критеріїв, необхідних для нормативно-правового регулювання.

Таким чином, феноменологічний аналіз адміністративної відповідальності дозволяє розглядати її не лише як нормативно закріплений інститут, а як динамічний соціально-правовий феномен, що формується у взаємодії правових норм, правозастосовної практики, правосвідомості громадян і соціального контексту. На відміну від традиційних методів правового аналізу, які орієнтовані на формальну структуру законодавчих норм, феноменологічний підхід надає можливість заглибитися у суб'єктивне сприйняття адміністративної відповідальності та дослідити її вплив на поведінку громадян, довіру до правової системи та ефективність правозастосування.

Література:

1. Колпаков В. К. Застосування феноменологічного методу в адміністративно-правових дослідженнях. *Право і суспільство. Науковий журнал* 2024. №1. Т.2 . С. 106-112. DOI:10.32842/2078-3736/2024.1.2.16
2. Loidolt S. Die Wiederentdeckung der Erfahrung. *Geburt der Phänomenologie: Edmund Husserl zu Ehren. Filosofia*, 2010. С. 149-166.
3. Abraham D. M., P P. A Methodological Framework for Descriptive Phenomenological Research. *Western Journal of Nursing Research*. 2025. Т. 47. №. 2. С. 125-134. DOI:10.1177/01939459241308071
4. Loidolt S. Order, experience, and critique: The phenomenological method in political and legal theory. *Continental Philosophy Review*. 2021. Т. 54. №. 2. С. 153-170. DOI: 10.1007/s11007-021-09535-y
5. Колпаков В. К. Екстраполяція динамічного праворозуміння на феномен «адміністративний проступок». *Буковинські читання: Матеріали міжнар. конф. 26.11.2021 р. Чернівці : Технодрук, 2021. 128 с. С. 36-39.*

DOI

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОСТ-ВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Король В. І.,

доктор юридичних наук,

завідувач відділу міжнародного приватного права

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

В системі іманентних функцій держави перманентно вищий рівень суспільної значущості зберігає соціальна, що знайшло закріплення у ст. 1 Конституції України, а також у низці інших її статей. Соціально-центричні норми Основного Закону корелюють у міжнародно-правовій площині із закріпленим принципом соціальної держави у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Європейській соціальній хартії, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Теоретично, соціальну функцію держави можна розглядати як статичний суспільно-правовий феномен. Водночас, динамічні,

турбулентні процеси під час війни в Україні об'єктивно вимагають адаптації змісту цієї функції та правового інструментарію її виконання до стратегічних екзистенційних викликів. У свою чергу, у період пост-воєнного відновлення має здійснюватися поступове повернення до реалізації державної соціально-економічної політики у контексті релевантних цілей сталого розвитку України до 2030 р., передбачених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019.

Серед більш ніж 430 рішень Конституційного Суду України є ціла низка таких, що стосувалися соціальної проблематики, при цьому основні загальні підходи, які зберігають актуальність у сучасних умовах, було викладено багато років тому. Так, ще у 2005 році було ухвалено рішення № 1-рп/2005 від 17.03.2005 р. у справі № 1–10/2005, у пп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини якого наведено перелік ознак України як соціальної держави [1]. В іншому рішенні КСУ в тому ж році – № 8-рп/2005 від 11.10. 2005 р. у справі № 1–21/2005 наголошено, що в Україні як соціальній державі політика спрямовується на створення умов, які забезпечують вільний і всебічний розвиток людини як найвищої соціальної цінності, при цьому утвердження та дотримання закріплених у нормативно-правових актах соціальних стандартів є конституційним обов'язком держави [2].

У причинно-наслідковій площині, за відсутності достатніх бюджетних ресурсів, держава об'єктивно не здатна виконувати соціальну функцію на належному рівні щодо широкого спектру соціально вразливих верств населення, щодо яких систематично не дотримується конституційно-правовий та міжнародно-правовий імператив щодо забезпечення достатнього рівня життя для кожної особи та членів сім'ї. При такій постановці питання для держави актуалізується необхідність запровадження на концептуально-правовому та законодавчому рівні ефективного інструментарію, спрямованого на залучення до реалізації цієї функції суб'єктів приватного сектору економіки. Такий підхід органічно корелює зі змістом ч.4 ст.13 Конституції України, що держава забезпечує соціальну спрямованість економіки. Аксиологічним підґрунтям для досягнення цієї мети є зміщення доктринальної та нормативно-правової домінанти з мети отримання суб'єктами підприємництва прибутку на значущу для всього суспільства ідею соціальної відповідальності бізнесу.

У законодавстві України має місце відсутність офіційного автентичного тлумачення поняття «соціальне підприємство», загальних кваліфікуючих критеріїв або спеціальної організаційно-правової форми для суб'єктів такого підприємства, цілісної системи засобів державної підтримки у сферах кредитування та інших форм фінансування, оподаткування, державних закупівель тощо. У період дії правового режиму воєнного стану врегулювання окремих відносин,

зокрема, щодо надання грантів на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей, здійснюється, переважно, фрагментарно та на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

В Україні здійснювалась реалізація значної кількості дослідницьких проєктів, спрямованих на розробку пропозицій з удосконалення законодавства у сфері соціального підприємництва, суттєва частина яких передбачала внесення змін та доповнень до Господарського кодексу України. З ілюстративною метою можна навести звіт про результати всеукраїнських громадських слухань, в якому містилися пропозиції, зокрема, до статей 42, 71 ГКУ [3]. На нинішньому етапі обговорення переваг та недоліків цих та інших пропозицій позбавлено практичного сенсу після набрання чинності Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року № 4196-IX, яким Господарський кодекс України визнано таким, що втратив чинність.

Державна політика в Україні набуває системних рис у контексті необхідності синхронізації з ключовими трендами в ЄС у межах реалізації євроінтеграційної стратегії. До таких трендів належить суттєве удосконалення *acquis* ЄС у сфері звітності зі сталого розвитку суб'єктів економічної діяльності. У свою чергу, на виконання міжнародно-договірних зобов'язань, закріплених в Угоді про асоціацію щодо гармонізації законодавства у пріоритетних сферах, 18 жовтня 2024 р. Урядом України було схвалено Стратегію запровадження підприємствами звітності із сталого розвитку та затверджено операційний план її реалізації протягом 2024–2026 рр. [4]. Так, у межах досягнення стратегічної цілі 1 передбачається, зокрема, імплементація вимог європейського законодавства у цій сфері та застосування підприємствами Європейських стандартів звітності із сталого розвитку (ESRS). Станом на 8 березня 2025 р. чинними є дванадцять таких стандартів, з яких чотири соціального спрямування, які охоплюють, відповідно, 4 категорії суб'єктів: власний персонал; осіб, які належать до ланцюгів створення додаткової вартості (наприклад, постачальників); вплив на громади; споживачів і кінцевих користувачів.

У ESRS 1, в якому розкрито загальні концептуальні засади універсального характеру для усіх європейських стандартів, що стосуються трьох сфер сталого розвитку, окрему увагу присвячено концепту «*due diligence*» – «належної обачності». У свою чергу, загальні засади щодо *due diligence* знайшли подальшу конкретизацію у спеціальній директиві, яку було прийнято 13 липня 2024 р. [5]. У цілому *due diligence* передбачає взаємодію суб'єктів економічної діяльності з двома групами зацікавлених осіб щодо певних негативних впливів, які

за критерієм актуальності диференціюються на фактичні чи потенційні. Беручи до уваги сутність зазначеного концепту, заслуговує на підтримку позиція колег ЮФ Василь Кисіль і Партнери, які пропонують термін *due diligence* перекладати як «перевірка» та розуміти під цим, зокрема, юридичний аналіз, перевірку операційної діяльності, що спрямовано на виявлення та усунення негативних впливів на права людини та навколишнє середовище [6].

Важливість Директиви ЄС 2024/1760 зумовлена широкою сферою її дії з огляду на те, що її норми здатні розповсюджувати дію на суб'єктів економічної діяльності не лише держав – членів ЄС, що є цілком логічним, а й третіх держав, у тому числі України. Таке бачення ґрунтується на змісті системи норм, якими передбачено, що європейські компанії, які готуватимуть звітність зі сталого розвитку, не просто мають право, а зобов'язані здійснювати перевірку дотримання вимог ЄС у цій сфері не лише щодо дочірніх компаній, а й іноземних партнерів. Останні розглядаються як елементи транскордонного ланцюга створення доданої вартості, які виступають у статусі, зокрема, контрагентів за міжнародними комерційними контрактами, пов'язаними з процесами як забезпечення виробництва товарів, так і їх подальшої реалізації на ринку.

Один із ключових акцентів цієї директиви полягає у закріпленні корпоративної відповідальності для тих суб'єктів економічної діяльності, які одночасно заподіюють шкоду та не здійснюють належної обачності. За наявності підстав для притягнення до цивільно-правової відповідальності можуть наступати негативні наслідки майнового характеру внаслідок, зокрема, накладання суттєвого штрафу.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що у період пост-воєнного відновлення України протиріччя між зростанням кількості громадян, які належатимуть до соціально вразливих верств, та фінансовими можливостями держави зберігатиме високий рівень гостроти, що вимагатиме модернізації цілей соціально-економічної політики та правового інструментарію їх досягнення.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2005 від 17 березня 2005 р.: Справа № 1–10/2005. *Конституційний Суд України : офіційний вебсайт*. URL: https://ccu.gov.ua/docs/512_ (дата звернення: 05.03.2025).

2. Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2005 від 11 жовтня 2005 р.: Справа № 1–21/2005. *Конституційний Суд України : офіційний вебсайт*. URL.: https://ccu.gov.ua/docs/519_ (дата звернення: 05.03.2025).

3. Звіт про проведення та результати Всеукраїнських громадських слухань з приводу ініціатив внесення змін до чинного законодавства щодо підтримки соціального підприємництва в Україні. 24 громадські слухання з правових ініціатив щодо соціального підприємства в Україні. 28.05.2021 р. *Сайт EUNEIGHBOURS east* URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/publications/24-gromadski-sluhannya-z-pravovyh-inicziatyv-shhodo-soczialnogo-pidpruyemstva-v-ukrayini/> (дата звернення: 28.02.2025).

4. Про схвалення Стратегії запровадження підприємствами звітності із сталого розвитку: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2024 р. № 1015-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1015-2024-%D1%80#Text/> (дата звернення: 07.03.2025).

5. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/95/oj/eng> (дата звернення: 08.03.2025).

6. Гонін В., Михайловін М. Від 5% штрафу від обороту. Що варто знати про нову Директиву ЄС про корпоративну стійкість. 19. 10. 2024. *European Business Association*. URL: <https://eba.com.ua/vid-5-shtrafu-vid-oborotu-shho-varto-znaty-pro-novu-dyrektyvu-yes-pro-korporatyvnu-stijkiost/> (дата звернення: 09.03.2025).

DOI

СВІТОГЛЯДНІ ПРОБЛЕМИ ЗМІНИ ПІДХОДІВ ДО ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАСИ

Костицький М. В.,

доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік)

Національної академії правових наук України,

заслужений юрист України,

головний науковий співробітник

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

1. Щодо функцій держави є по меншій мірі два головні підходи: професійний, юридичний, і популістський, непрофесійний. Юристи перш за все прагнуть втиснути характеристики функцій в рамки жорстких дефініцій з класифікацією за суб'єктами, об'єктами,

способами, засобами і т. п. Юридична визначеність функцій держави якби «бетонує» ці прояви діяльності держави, закріплює їх раз і назавжди, не звужуючи і не розширюючи. Популістський підхід до функцій держави полягає в тому, що переважна більшість членів громадянського суспільства «звалюють» на державу виконання тих завдань і функцій, які і самі повинні виконувати.

Визначення функцій держави, виділення їх видів пов'язане з типом світогляду та панівною в суспільстві ліберальною, демократичною, консервативною, деспотичною, тоталітарною системою поглядів на державу, її роль і діяльність. Сучасна ліберальна держава обмежується громадянським суспільством у широті і масштабі виконання її завдань, в т. ч. і функцій держави. Ідеальною для лібералів була би ситуація, коли роль держави з її функціями зводилась би до ролі «цепного пса», який лиш охороняє громадянське суспільство. Тобто це десь повинно би виглядати як правоохоронна та оборонна функції. З другого боку, в недемократичних соціумах, при відсутності громадянського суспільства та безмовності народу, правляча еліта прагне безнастанно розширювати функції держави, тотально охоплюючи всі сторони життя суспільства та окремих його членів.

В Україні, яка проходить через демократію від радянського тоталітаризму (чужого, нав'язаного) до лібералізму, питання функцій держави є надзвичайно важливим, оскільки від їх характеру, змісту і різновидності залежить чи йде Україна вірним шляхом, чи відхиляється від нього.

2. Для того, щоб відповісти на питання щодо змін в характері та ієрархії функцій держави під час війни РФ проти України та передбачити їх можливі трансформації після настання миру, необхідно розібратися їх специфікою їх в мирний період та з тим, чи є ті функції.

Автори, які пишуть про функції держави, навіть посилаючись на першопочаткове розуміння латинського терміну *functio, onis*, вказують, що це є головні напрями і види діяльності держави, які характеризують її суть, призначення, «роль і місце в суспільстві». В чистому вигляді функція означає виконання, вчинення чогось та службовий обов'язок. Спроба прив'язати функції держави до напрямів і видів діяльності блокує динаміку держави та перетворює такі функції у статистичні показники і особливості. Зміст же функцій у динаміці, в технології здійснення якихось завдань, реалізації її «кровних» обов'язків. Напрями і види без технології і реалізації – законсервована статика. Так держави як такої в цій ситуації не видно. Адже вона існує лише в дії, в реалізації і технології. А інакше вона просто не існує. Ні держава не є незмінною, ні її функції не є раз і назавжди визначені. Зі зміною суспільно-історичних обставин змінюються і її функції.

Із державою і її функціями пов'язаний світогляд народу, суб'єктів громадянського суспільства, окремого індивіда. Його (світогляд) розуміють як систему поглядів на світ в цілому, окремі його частини, як природні, так і соціальні. Світогляд визначає потреби у творенні держави, її змісту, характеру, функцій. В той же час не існує раз і назавжди визначених функцій держави, як стандартних і незмінних.

3. Функції української держави у мирний час забезпечували зв'язок держави із суспільством, його структурними елементами. Визначені на доктринальному рівні функції держави реалізовувались через певний комплекс дій держави, розподілених за вертикаллю та горизонталлю. Вони специфічні за предметом, змістом і засобами і мають на меті забезпечити цілісні впливи держави. Вони є юридично визначені і реалізуються в діяльності держави як цілісності, так і в діяльності органів держави. Дискусійним є питання про роль місцевого самоврядування в реалізації функціонування держави. Адже місцеве самоврядування виступає сполучною ланкою, містком між державою і громадянським суспільством. З іншого боку громадянське суспільство не є чимось ізольованим, відірваним від держави. Тому коли йде мова про функції держави, то вони не є відірвані від місцевого самоврядування і його функцій.

Умовний поділ функцій держави на внутрішні і зовнішні в мирний час давав змогу ув'язувати їх у систему та бачити у взаємодії та певній гармонії. Хоч такий розподіл є досить умовним, бо одні й ті ж функції одночасно виділяються як і внутрішні, так і зовнішні (економічна, політична, екологічна, інформаційна, тощо). При такому підході сама диференціація функцій на внутрішні і зовнішні втрачає сенс. Можливо, доцільніше виділяти загальні і спеціальні функції. Тим більше, що крім деякого виключення, рідко які органи держави є винятково такими, що реалізують лише або зовнішні, або внутрішні функції.

Ситуація змінилася в час нападу на Україну. Це в першу чергу стосувалося ієрархії функцій. головною стає оборонна функція держави. Всі інші або підпорядковуються їй, або стають вторинними щодо неї. І це правомірно. Адже йдеться про те, бути чи не бути Україні як державі. І на рівні суспільного світогляду це сприйнято і громадянське суспільство через волонтерські структури, громадянські утворення та підтримує державу у реалізації головної сьогодні функції.

Звичайно реалізація оборонної функції досягається не лише зброєю, військовими засобами, а й політичними, дипломатичними, інформаційними і іншими засобами.

Але всі війни закінчуються. Закінчиться і війна рф проти України. і тоді постане питання а які функції держави стануть домінуючими. Можна сказати, що у держави появиться ще одна функція – відбудовна,

якої не було ні у мирний, ні у воєнний час. І відбудовна функція має не лише технічний чи економічний характер. Головні питання чи проблеми в реалізації відбудовної функції пов'язані з допомогою матеріальною, житловою тим, хто втратив своє майно, будинки, квартири. А таких людей сотні тисяч, якщо не мільйони. В той же час з фронту придуть тисячі ветеранів, які теж втрачали і здоров'я, і майно, і вони теж будуть потребувати допомоги. А ще тисячі інвалідів – жертв війни і покалічених на фронті. Тут вже мова йтиме про реалізацію в повоєнний період соціальної функції держави та функції охорони здоров'я. звичайно зросте функція забезпечення безпеки та правоохорони. І одночасно мали б відбуватися світоглядні зміни, пов'язані з переходом до мирного життя.

DOI

СОЦІАЛЬНА ТА ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Костюченко О. Є.,

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Розвиток України як демократичної, соціальної, правової держави у повоєнний час нерозривно пов'язаний із реалізацією соціальної функції держави. Сьогодні соціальна функція держави набуває особливого значення, насамперед через збільшення кількості осіб, які потребують державної підтримки, зокрема й шляхом збільшення фінансових витрат на підтримку ветеранів війни. Водночас фінансові витрати як інструмент забезпечення соціальної політики держави є засобом для реалізації комплексних програм підтримки вразливих верств населення, серед яких істотно місце належить ветеранам війни. «Соціальна функція держави належить до її внутрішніх функцій. Об'єктом соціальної функції держави є людина, її життя та здоров'я» [1, с. 18]. Отже, в основі будь-якого розвитку держави стоїть людина. Вочевидь, і громадяни у своїх об'єднаннях (спілках) мають виступати провідниками соціальної політики, яка має формуватися на основі соціального запиту населення.

У сучасних умовах соціальна функція держави має бути переосмислена з урахуванням наслідків війни. Отже, вимагають перегляду підходи щодо добору персоналу, не виключаючи з кола кандидатів на посади тих громадян України, які беруть (брали) участь у забезпеченні обороноздатності держави та відновленні її суверенітету. Водночас будь-яка професійна діяльність має свою специфіку, що пов'язана з рівнем професійних компетентностей працівників та готовністю до виконання роботи у різних умовах праці. Водночас сьогодні в державі відсутній єдиний підхід до проблеми професійної адаптації ветеранів війни на робочих місцях, проте реалії вимагають випереджувальних підходів до цієї проблеми і, відповідно, розробки дієвих програм, алгоритмів та механізмів, спрямованих на забезпечення реалізації права на працю ветеранів війни. Це свідчить про необхідність:

1) комплексного аналізу взаємодії між органами державної влади та громадськими організаціями щодо створення робочих місць для ветеранів війни чи їх професійної адаптації на посадах, які вони обіймали раніше;

2) визначення шляхів адаптації ветеранів війни на робочих місцях з урахуванням професійної підготовки кандидатів на посади, а також їхнього ментального здоров'я.

«Соціальна функція в широкому значенні – це такий основний напрямок діяльності держави, який покликаний забезпечити соціальний захист, соціальне забезпечення, охорону здоров'я та нормальні умови життя для всього населення (передусім для тих категорій громадян, які в силу різних обставин та об'єктивних умов не можуть повноцінно працювати), а також пов'язаний із виділенням необхідних коштів на освіту, відпочинок, будівництво доріг, житла, роботу транспорту і зв'язку тощо» [2, с. 7]. У ракурсі соціальної та професійної адаптації ветеранів війни на перший план виходять такі сфери діяльності, як охорона здоров'я, освіта, наука, зайнятість населення й суспільно корисна праця. Саме ці сфери діяльності потрібно покласти в основу розроблення програм соціальної та професійної адаптації чи професійного розвитку ветеранів війни.

Тобто повоєнний розвиток України у контексті соціальної функції держави вимагає виокремлення з-поміж інших тих категорій громадян, державна підтримка яких є пріоритетною. Попри усталений підхід до реалізації соціальної функції держави через систему соціального забезпечення, що охоплює соціальне страхування, оновлення змісту соціальної функції держави у повоєнний період має бути розширене через соціальну та професійну адаптацію ветеранів війни. Така адаптація ветеранів війни не повинна зводитися до грошової підтримки через соціальні виплати та пільги, а має охоплювати низку програмних

заходів, здатних адаптувати ветеранів війни до суспільного життя та професійного розвитку. Зміщення акценту на соціальну та професійну адаптацію має створити умови для повноцінної участі ветеранів війни у суспільно корисній праці та розвитку держави.

Варто зосередити увагу на соціальній адаптації ветеранів війни у суспільстві з урахуванням психологічної підтримки та професійної підготовки, що своєю чергою дасть їм можливість відчувати себе частиною суспільства через відданість праці у професійному колі та доброзичливому трудовому колективі. Природна здібність людини до праці та її результати мають приносити задоволення і створювати внутрішній душевний спокій. Професійні досягнення та просування у кар'єрі для ветеранів війни позитивно вплинуть не лише на їх можливість забезпечувати своє життя власною працею, а й на усвідомлення своєї причетності до повоєнного розвитку України. Реалізовувати такий вектор соціальної та професійної адаптації ветеранів війни необхідно через систему охорони здоров'я, освіту, науку, культуру тощо.

Соціальна та професійна адаптація ветеранів війни є ключовою умовою їхньої захищеності від соціальних ризиків, пов'язаних із втратами від війни. Така адаптація у своїй перспективі має забезпечувати їм самостійне життя побудоване ними за власним волевиявленням, а не життя підтримуване у межах матеріального забезпечення від держави. «Соціальна функція держави один із напрямків діяльності держави, який полягає у створенні державою необхідних умов, що забезпечують гідне життя людини незалежно від її соціального стану, участі у виробництві сукупного національного доходу, а також належного правового механізму її соціальної захищеності відповідно до міжнародних стандартів» [1, с. 21]. Тобто необхідно створити умови для розвитку особистості ветерана війни, а не відкупу грошима. Державна підтримка особистого розвитку ветерана війни через соціальну та професійну адаптацію, на наше переконання, є необхідним інструментом у реалізації соціальної функції держави в Україні.

Якщо виходити з того, що «через здійснення соціальної функції держава забезпечує сталість соціальної політики, стабільність соціальної системи, згладження протиріч, що стає важливим кроком до підвищення ролі та іміджу держави» [3, с. 50], то держава має продемонструвати дієвість у підтримці ветеранів війни, які власним життям виборюють (виборювали) незалежність держави. Завданням держави має стати розробка комплексу заходів соціальної та професійної адаптації таких верств населення, і головним тут має виступати індивідуальна траєкторія програм адаптації.

В основу програм соціальної та професійної адаптації ветеранів війни мають бути закладені:

1) сучасні міжнародні практики по роботі з особами, які мають проблеми зі здоров'ям внаслідок війни;

2) розроблені програми професійної підготовки (перепідготовки), підвищення кваліфікації ветеранів війни в процесі їх соціальної та професійної адаптації з ухилом на індивідуальну траєкторію професійної підготовки кандидатів на посаду;

3) алгоритми взаємодії зацікавлених суб'єктів, які можуть бути залучені до забезпечення адаптації ветеранів війни.

Оновлення змісту соціальної функції держави з акцентом на соціальну та професійну адаптацію ветеранів війни має забезпечити не лише злагодження соціальних суперечностей у суспільстві, а й створення робочих місць для тих громадян, які внаслідок війни потребують відновлення чи розвитку своїх здібностей до праці у професії. Для цього необхідно доповнити Державний стандарт соціальної адаптації [4] положеннями щодо соціальної адаптації ветеранів війни або створити окремий державний стандарт для цієї категорії громадян. Також потребує розроблення Державний стандарт професійної адаптації ветеранів війни.

Соціальна адаптація має виступати інструментом формування в особи активної громадянської позиції у суспільному житті, а професійна адаптація має бути інструментом залучення особи до соціально-економічного розвитку України через реалізацію її здібностей до праці. У своєму поєднанні соціальна та професійна адаптація містить потенціал: 1) для укріплення інституцій громадянського суспільства, що впливають на формування державної соціальної політики та 2) залучення ветеранів війни до суспільно корисної праці, що виступає основним джерелом економічної незалежності громадянина та держави в цілому.

Отже, зміст соціальної функції держави в умовах повоєнного розвитку України має охоплювати не лише питання підтримання загального рівня нормальних умов життя для населення, а й дієві механізми соціальної та професійної адаптації ветеранів війни.

Література:

1. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. *Форум права*. 2006. № 2. С. 18-21. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2006-2/06aivszu.pdf>

2. Бермічева О.В. Соціальна функція держави в Україні: автореф. дис. ... к.ю.н., спец. 12.00.01. НУВС. Харків, 2002. 17 с.

3. Михайліна Т.В., Мозгова Н.А. Соціальна функція держави та соціальне підприємництво: аспекти співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2022. Вип. 70. С. 48-52.

4. Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації: Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.05.2015 № 514. *Офіційний вісник України*. 2015. № 49. Ст. 1585.

DOI

МЕЖИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ПОСТВОЄННИЙ КОГНІТИВНИЙ ЕКОНОМІЦІ

Кошовий Б.-П. О.,

доктор економічних наук, доцент,

*доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій
Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права»
м. Львів, Україна*

Когнітивна економіка постає як своєрідна terra incognita для сучасної юридичної науки, оскільки вона базується на синтезі інноваційних технологій, знань і креативного підходу, що зумовлює появу нових викликів у правовому полі [1]. Уже нині, ще до періоду поствоєнного відновлення України необхідно започатковувати ініціативи, що сприятимуть досягненню комплексності регулятивних механізмів, їх спрямованості на забезпечення балансу між стимулюванням інновацій, захистом національних інтересів і гарантуванням суспільного блага.

Непрозорість когнітивних процесів і у поствоєнний період зумовлюватиме ускладнення завдань правового регулювання, оскільки значна частина знанневих і цифрових феноменів онтологічно позиціоновані фактично у «сірій» зоні, яка гнучко опирається державному регулюванню. Передумови для тінізації окремих сегментів економічної діяльності виникають на тлі високого рівня децентралізації процесів, швидкого обміну інформацією та відсутності сталих механізмів контролю. У контексті відсічі збройній агресії РФ та нагальної потреби у відбудові України пошук відповідей на виклики у сфері державного регулювання когнітивної економіки набуває особливої актуальності [2].

Закономірним наслідком цифрових трансформацій, що стали трендом XXI століття, є динамічне впровадження когнітивних

технологій, що супроводжується істотним підвищенням ефективності виробничих і соціальних процесів завдяки мультиплікативному ефекту [3]. У період відбудови України після збройної агресії РФ стимулювання когнітивних секторів, що охоплюють науково-дослідну діяльність, інноваційне підприємництво та освітні стартапи, спроможне закласти підґрунтя для прискореного економічного зростання та відновлення людського потенціалу держави. Водночас держава має обрати виважений підхід, зокрема, у питанні лібералізації ринку інновацій, зберігаючи належний рівень регулювання задля запобігання монополізації та зміцнення національної безпеки.

Успішна реалізація потенціалу когнітивної економіки передбачає не лише стимулювання інноваційних ініціатив, але й розроблення чіткої державної стратегії, яка враховуватиме пріоритетні інтереси національної безпеки та економічного зростання. Відтак доцільно звернутися до аналізу моделей державного регулювання, які різняться за ступенем втручання та можуть слугувати орієнтиром у формуванні дієвої правової політики в поствоєнний період.

Ліберальна модель державного регулювання когнітивної економіки передбачає мінімальне втручання публічної влади у справи бізнесу та науково-технічного сектору, яке дає змогу вільно розгортати інноваційні процеси й розкривати творчий потенціал громадян. У її межах наголос робиться на забезпеченні конкуренції, формуванні прозорих умов для стартапів і застосуванні спрощених адміністративних процедур, що сприяє швидкому впровадженню новітніх технологій. Водночас держава обмежується координаційними функціями та роллю «архітектора правил гри», уникаючи при цьому жорсткого контролю й надмірної зарегульованості. Така модель, попри привабливість для інвесторів і підприємців, потребує досить розвинутих ринкових інституцій, здатних самостійно протидіяти тінізації та неправомірній поведінці, а також високого рівня громадської активності, спрямованої на захист суспільних інтересів і економічної безпеки в період національного відновлення [4; 5].

Змішана модель державного регулювання когнітивної економіки передбачає визначення державою базових правил «гри», які забезпечують правову визначеність і водночас залишають простір для ринкового саморегулювання. У такому підході особливий акцент робиться на підтримці стратегічно важливих напрямів, зокрема критичних технологій, оборонної галузі та соціально значущих ініціатив, що покликані посилювати національну безпеку й сприяти консолідації суспільства. Попри помірковане втручання, держава може здійснювати цільове фінансування чи спрощувати доступ до ресурсів для стратегічних інновацій, забезпечуючи при цьому достатній рівень

ринкової конкуренції та дотримання демократичних норм. Такий підхід набуває особливого значення в період поствоєнної відбудови, коли пріоритетами залишаються як економічне зростання, так і безпекові інтереси держави [6].

Дирижистська модель державного регулювання передбачає активне втручання публічної влади у визначення стратегічних пріоритетів і розподіл ресурсів у галузі когнітивних технологій. Державні органи безпосередньо інвестують у наукові дослідження, контролюють ключові проекти та встановлюють чіткі орієнтири для розвитку інноваційних процесів, прагнучи досягти максимального ефекту в пріоритетних напрямках. Такий жорсткий підхід сприяє стрімкому нарощуванню науково-технологічного потенціалу й посиленню національної безпеки, водночас може обмежувати приватну ініціативу та формувати залежність економіки від державного фінансування. Безперечно, у поствоєнний період роль дирижистської моделі зростатиме через нагальну потребу в швидкому відновленні та модернізації критично важливих секторів, зокрема оборонного комплексу й інфраструктури [7].

Отже, ефективність правового регулювання когнітивної економіки залежить від здатності держави забезпечувати розумний баланс між стимулюванням інновацій, підтриманням конкуренції та гарантуванням національної безпеки. У контексті поствоєнного відновлення України, що перебуває в стані протистояння збройній агресії РФ, особливої ваги набуває розвиток науково-технологічного потенціалу, спроможного прискорити економічне зростання та закласти підвалини сталого розвитку країни. Вибір конкретної моделі регулювання має бути гнучким і відповідати поточній економічній ситуації, урахуваючи геополітичні ризики й соціальні пріоритети, оскільки необачно ігнорувати як потреби бізнесу, так і виклики безпеки та суспільні очікування щодо справедливого розвитку.

З огляду на традиційно високий рівень громадянської активності українського суспільства, його історичне прагнення до свободи та національної єдності, можна очікувати, що держава й надалі шукатиме компроміс між ліберальними засадами підприємницької діяльності й необхідністю посилення безпекових механізмів. Завдяки поєднанню новітніх технологій із глибокими культурно-ціннісними орієнтирами українського народу, потенційна модернізація правового поля сприятиме успішному впровадженню когнітивних інновацій і формуванню конкурентоспроможної економіки, здатної реагувати на внутрішні та зовнішні виклики у процесі національного відновлення.

Література:

1. Ольшанська О. В. Методологічні засади формування когнітивної економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 1. С. 16–18.
2. Transition from war to peace: stratification, inequality and post-war economic reconstruction. *Political Economy of Statebuilding*. 2013. P. 76–90. DOI: 10.4324/9780203101308-13.
3. Баранов О. А. Цивілізаційна місія цифрових трансформацій. *Інформація і право*. 2023. № 3(46). С. 25–41.
4. Papastamou A. European Economy and Institutional Liberalism: Post-War Reconstruction of Ukraine. *European Journal of Law and Political Science*. 2023. Vol. 2, № 4. P. 25–33. DOI: 10.24018/ejpolitics.2023.2.4.104.
5. Vesting T. The model of liberal democracy. *State Theory and the Law*. 2022. DOI: 10.4337/9781788979320.00006.
6. Яжук І. С. Необхідність та моделі державного регулювання економіки. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2013. Вип. 21. С. 331–334.
7. Шевченко А. В., Хайдарова Т. М., Сабірова І. М. Концепції розвитку кластерної політики розвинутих країн світу. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 5 (05). С. 69–74.

DOI

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПРАВОЗАХИСНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВОГО СПОСОБУ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ІПОТЕКОДЕРЖАТЕЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Крижовий Д. В.,
аспірант

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук
м. Київ, Україна*

В умовах сучасності низка функцій держави в Україні потребує глобального переосмислення та пристосування до реалій сьогодення, в яких функціонує українське суспільство. Так, воєнний стан, введений на території України, спричинив низку соціально-економічних змін, що вплинули на розвиток держави і суспільства в цілому. Вказані трансформаційні явища не оминули й інститут іпотеки та сформували

нові виклики для суб'єктів іпотечних правовідносин в контексті реалізації права на захист своїх порушених прав та інтересів. Воєнний стан здійснив значний вплив як на правовий статус іпотекодавців, так і на правовий статус іпотекодержателів, значно обмеживши правові можливості для захисту порушених прав та інтересів останніх в судовому порядку. Зауважимо, що для іпотекодержателів такі зміни стали важким випробуванням, що в свою чергу відобразилося на економічному аспекті розвитку держави, у зв'язку з чим виникає потреба у переосмисленні правозахисної функції держави в контексті забезпечення права на захист іпотекодержателя.

Як слушно зазначає Є.В. Білозьоров, питання правового захисту для сучасної України за своєю значущістю стоять в одному ряду з проблемами забезпечення миру та безпеки, єдності, територіальної цілісності країни, виходу із політичної та економічної кризи тощо. Це обумовлюється тим, що для сучасної держави правозахисна діяльність направлена на досягнення стабільності внутрішньої та зовнішньої політики, досягнення злагоди та консенсусу різних соціальних суб'єктів, що є актуальним для українського суспільства [1, с. 35].

Правозахисна функція держави має досить широке змістовне наповнення та охоплює широкий спектр правових інструментів захисного характеру, в тому числі й інститут здійснення правосуддя. Як зазначає В. Копча, якщо цілями правозахисної функції є втілення конституційних принципів, то її предмет охоплюється державною діяльністю, яка здійснюється через такі основні форми як: 1) здійснення установчої влади; 2) законодавча й інша нормотворча діяльність; 3) виконання права (створеного публічною владою та судових рішень); 4) здійснення правосуддя [2, с. 137].

Таким чином, важливим аспектом реалізації правозахисної функції держави є здійснення правосуддя. Варто зазначити, що судовий захист є пріоритетним та найефективнішим способом захисту порушених прав та інтересів іпотекодержателя. У зв'язку з цим, через модернізацію змісту правозахисної функції держави в такому аспекті, формується можливість адаптації правового регулювання особливостей реалізації іпотекодержателем права на захист в судовому порядку в умовах воєнного стану та оптимізацію здійснення такого захисту після його відміни.

Варто зазначити, що воєнний стан вніс вагомі корективи в особливості реалізації судового способу захисту іпотекодержателем своїх порушених прав та інтересів. Мова йде в першу чергу про введення мораторію на звернення стягнення на предмет іпотеки за споживчими кредитами, який був закріплений у Законі України від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [3]. Вищевказані правові обмеження мають тимчасовий характер

та направлені на захист іпотекодавців від втрати житла в умовах воєнного стану. Тому, одним із важливих аспектів розвитку правозахисної функції в контексті захисту прав та інтересів іпотекодержателів є формування ефективного механізму відновлення порядку звернення стягнення на предмет іпотеки одразу після відміни воєнного стану. Важливе значення має не тільки фактична автоматична відміна чинності обмежувальних нормативних положень, а й забезпечення реального ефективного розгляду справ по суті, предметом спору в яких є звернення стягнення на предмет іпотеки за споживчими кредитами.

Важливе значення в цьому контексті має також формування з боку держави сприятливого правового середовища, направлено на забезпечення права на захист прав та інтересів іпотекодержателя в умовах воєнного стану. Так, важливе значення має ефективність функціонування інституту реструктуризації боргу, що при правильному застосуванні може задовольнити потреби як іпотекодавців, так й іпотекодержателів.

Як слушно зазначає Т.М. Болгар, реструктуризація – це передбачений законодавством та нормативно керований комплекс заходів банківської установи, спрямований на врегулювання кредитної заборгованості та адаптований до поточної платоспроможності позичальника. Варто зазначити, що банківські установи, застосовуючи механізми врегулювання проблемних боргів у вигляді реструктуризації, пояснюють такі кроки піклуванням про позичальника. Однак, на нинішньому етапі розвитку банківського бізнесу, реструктуризуючи проблемний борг, банківські установи перш за все опікуються власними інтересами, серед яких підвищення якісних показників кредитного портфеля, посилення позицій економічної безпеки, отримання додаткового прибутку внаслідок змін умов первісного кредитного договору тощо [4, с. 270].

Послідовне правове регулювання механізму реструктуризації боргу умовах воєнного стану також включає і забезпечення надійних інструментів для захисту прав та інтересів іпотекодержателів від можливих зловживань з боку іпотекодавців.

Одним із важливих векторів модернізації правозахисної функції держави у сфері, що є предметом дослідження, є формування правових засобів для забезпечення балансу між економічною та соціальною функціями іпотеки, що значним чином вплине на можливості судового захисту прав іпотекодержателя. Так, з однієї сторони, підтримка іпотекодержателів формує важливий економічний потенціал для держави. В той час, питання захисту прав іпотекодавців, а саме фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців, формують підвалити розвитку соціальної функції держави, якою також не може нехтувати законодавець. У зв'язку з цим, виникає потреба у формування механізму захисту прав та інтересів

суб'єктів іпотечного зобов'язання, який би однаково враховував інтереси всіх учасників вказаних правовідносин. Такий напрям має важливе значення як в умовах воєнного стану, так і в умовах повоєнної відбудови держави. Застосування належних та ефективних правових механізмів, удосконалення основоположних засад здійснення судочинства в такій категорії спорів, а також врахування міжнародного досвіду формує сприятливе правове середовище для створення умов ефективного та справедливого вирішення спорів у цій сфері.

Погоджуємося з науковою позицією О. Стасюк з приводу того, що нині відсутній ефективний механізм організаційно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні. У зв'язку з цим, правозахисна функція сучасної української держави потребує реформування з урахуванням наявної правозахисної практики, досвіду зарубіжних країн та встановлених міжнародних стандартів. Тому належна законодавча регламентація правозахисної функції України нині має бути першочерговим напрямом державної політики [5, с. 66].

У зв'язку з вищезазначеним, вважаємо за необхідне визначити наступні вектори модернізації змісту правозахисної функції держави у сфері судового способу захисту прав іпотекодержателя в іпотечних правовідносинах:

1. Забезпечення ефективного та оперативного відновлення можливості іпотекодержателя здійснювати звернення стягнення на предмет іпотеки за споживчими кредитами у повоєнний період;

2. Переосмислення основоположних засад забезпечення балансу між економічними та соціальними аспектами в контексті забезпечення права на захист іпотекодержателем своїх порушених прав та інтересів.

3. Формування сприятливого правового середовища для розвитку механізму захисту прав та інтересів іпотекодержателя з урахуванням європейського досвіду.

Література:

1. Білозьоров Є.В. Принципи правозахисної діяльності: доктринальний підхід. *Право*. 2017. Вип. 32. С. 35-41.
2. Копча В. Правозахисна функція держави: доктринальні підходи до розуміння. *Публічне право*. 2018. №3 (31). С. 132-140.
3. Закон
4. Болгар Т.М. Реструктуризація проблемних боргів у сучасній банківській практиці України. *Інноваційна економіка*. 2014. №6. С. 269-274.
5. Стасюк О.Л. Сутність правозахисної функції української держави: проблеми сучасної інтерпретації. *Науковий Вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 3. Т.2. С. 64-67.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ**Кузнецов В. В.,**

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Україна в умовах російської агресії вирішує низку нових завдань, які раніше не так гостро стояли перед державою. Цей напрям діяльності держави обумовлений реалізацією оборонної функції держави. Історія підтверджує, що на всіх етапах розвитку держави існувала об'єктивна необхідність захисту від зовнішніх агресорів її суверенітету і територіальної цілісності [5, с. 98]. Поняття функції оборони країни охоплює всю систему державних заходів щодо зміцнення обороноздатності країни, підтримання бойової потужності збройних сил як у мирний, так і у воєнний час [6, с. 120]. Зміст оборонної функції держави в доктрині права тлумачиться по-різному. Наприклад, В. Волинець виділяє такі напрями реалізації оборонної функції: 1) зміцнення збройних сил; 2) розробка оборонної стратегії держави та її практична реалізація; 3) охорона державних кордонів; 4) застосування збройних сил у разі виникнення збройних конфліктів, що загрожують суверенітету й територіальній цілісності держави [4, с. 5–6]. Слід згадати, що однією з важливих форм здійснення оборонної функції держави є правотворча діяльність (це діяльність, що здійснюється уповноваженим суб'єктом, з метою планування розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів; розроблення проєктів нормативно-правових актів; прийняття (видання) нормативно-правових актів; ведення обліку нормативно-правових актів; здійснення правового моніторингу) [15]) і правозастосовна діяльність (це діяльність державних органів щодо виконання законів і підзаконних нормативних актів шляхом видання актів застосування права) [19, с. 88]. На нашу думку, ці форми здійснення оборонної функції держави повинні бути гармонійно пов'язані між собою та доповнювати одна одну. Ефективність оборонної функції держави не може залежати тільки від здійснення правотворчої діяльності. Відсутність об'єктивної чи суб'єктивної можливості реалізувати відповідні юридичні норми знижує ефективність такої функції держави. Розглянемо ці теоретичні

положення на реальних прикладах, які надзвичайно актуальні для України.

Так, одним з викликів для воєнної безпеки держави, є проведення справедливої та ефективною мобілізаційної політики. Чи відповідає це принципам мобілізаційної підготовки та мобілізації, які передбачені в ч. 2 ст. 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року («централізоване керівництво; завчасність; плановість; комплексність і погодженість; персональна відповідальність за виконання заходів щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації; додержання прав підприємств, установ і організацій та громадян; гарантована достатність; наукова обґрунтованість; фінансова забезпеченість») [14]. На нашу думку, зміст сучасної національної мобілізаційної політики не відповідає вказаним принципам. Про це свідчить наявний дефіцит якісно підготовленого та фізично придатного особового складу Сил оборони України. Зокрема Головнокомандувач Збройних сил України (ЗСУ) генерал Олександр Сирський в інтерв'ю Радіо Байрактар заявив, що можливості мобілізації не покривають потребу в особовому складі на фронті [17].

Така ситуація виникла насамперед через залишення військовослужбовцями місць служби без дозволу командира або поважних причин (СЗЧ). Як відомо, з січня по жовтень 2024 року Державне бюро розслідувань (ДБР) відкрило 40659 кримінальних проваджень про СЗЧ і ще 19826 – про дезертирство. За даними медіа реальні цифри ще більші – близько 100–150 тисяч випадків СЗЧ і дезертирства, однак офіційного підтвердження цієї інформації немає [9]. Причинами такої ситуації є відсутність ротациї та визначених термінів служби, «застарілі процедури, формалізм, бюрократія, легковажність» [2], неналежне управління та контроль, помилки під час комплектування підрозділів, не завжди виважені рішення щодо управління особовим складом підрозділу, недосконале планування підготовкою особового складу, запізнена реакція вищого командування на проблеми, що виникали в процесі створення та набуття спроможностей нових підрозділів тощо [8].

Разом з тим, не завжди держава хоче визнавати, що серед таких причин невдалої мобілізаційної політики окреме місце займають явно незаконна діяльність окремих представників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) та військово-лікарських комісій (ВЛК). З одного боку, ми стаємо свідками певних виступів військового керівництва держави щодо незадовільної діяльності ТЦК та СП. Так, на пресконференції у грудні 2023 року Головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний заявив, що особисто він незадоволений роботою ТЦК та СП [10]. Як відомо, цьому передувало

засідання Ради національної безпеки і оборони України, на якому були обговорені результати перевірки ТЦК та СП правоохоронними органами. Такі перевірки виявили випадки корупції, зокрема під час проведення загальної мобілізації, які становлять загрозу національній безпеці України та підривають довіру до державних інституцій. У зв'язку з цим Рада національної безпеки і оборони України рекомендувала Головнокомандувачу ЗСУ Валерію Залужному призначити за рекомендаціями керівників оперативно-тактичних та оперативно-стратегічних угруповань на посади керівників обласних ТЦК та СП офіцерів, які безпосередньо беруть участь у бойових діях, після проходження ними перевірки Службою безпеки України, а Офісу Генерального прокурора спільно з Національним агентством з питань запобігання корупції та ДБР рекомендовано вжити додаткових заходів із протидії вчиненню корупційних правопорушень посадовцями ТЦК та СП [12]. Чи змінилася ситуація сьогодні? На мою думку – ні. Про це свідчать, хоча б такі цифри: за 2024 рік ДБР здійснювало досудове розслідування у 224 кримінальних провадженнях, пов'язаних із діяльністю ТЦК та СП і ВЛК. До суду направлено 22 обвинувальні акти стосовно 37 осіб [7].

Крім того, в соціальних мережах люди публікують десятки відео з порушеннями працівниками ТЦК та СП процесу мобілізації [16, с. 386]. Такі факти свідчать не тільки про незнання військовослужбовцями ТЦК та СП норм законодавства (цікаво, що станом на 7 серпня 2024 р. 34 справи з вимогою українців оскаржити штрафи від ТЦК та СП розглянули українські суди й у 88 % (30 справ) суди ухвалили рішення на користь позивачів та скасували штрафи) [1], але й можливе вчинення кримінальних правопорушень. Систематичність та резонанс таких випадків привернув до них увагу як народних депутатів України, так і представників громадськості й медіа, правозахисників та адвокатів. Перший заступник комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, народний депутат України Андрій Осадчук наголосив, що «мобілізація – це примус, мобілізація у всі час не відбувалася добровільно, але треба розуміти які засоби та норми потрібно застосовувати і розуміти суспільні та правові наслідки» [20]. Виконавчий директор Української Гельсінської спілки з прав людини Олександр Павличенко констатує, що працівники ТЦК та СП в більшості випадків порушують норми закону, перебираючи на себе функції поліцейських, застосовуючи фізичне та психологічне насильство під час незаконного затримання громадян України [20]. Голова підкомітету Верховної Ради України з питань кримінального законодавства, воєнних злочинів та кримінологічної діяльності, народний депутат України Олександр Бакумов 15 січня 2025 року у залі

парламенту заявив: «Це неналежні заходи, які вживаються. Побиття співробітниками ТЦК жінки-адвокатки Юлії Палагіної в місті Харків у медичному закладі... Яка не могла надати відповідну правничу допомогу своєму клієнту. Це що за ОЗГ (організована злочинна група)?» [18]. Також він звернувся до народних депутатів України з проханням дати доручення комітету з національної безпеки, правоохоронному комітету провести спільне засідання, на якому розглянути питання щодо забезпечення прав та свобод громадян під час мобілізації [18].

Наступним кроком народних депутатів України став законопроект №12442, який передбачає введення кримінальної відповідальності для посадових осіб ТЦК та СП та членів ВЛК за порушення порядку призову громадян на військову службу. Законопроект пропонує доповнити Кримінальний кодекс України двома новими статтями: ст. 337-1 «Порушення порядку проведення медичного огляду для визначення придатності громадян до військової служби» та ст. 426-2 «Порушення посадовими особами ТЦК порядку призову громадян на військову службу» [13].

Чи вирішить цей законопроект усі мобілізаційні проблеми, чи допоможе мінімізувати правопорушення серед представників ТЦК та СП й членів ВЛК? На мою думку, ми маємо чергову спробу викривлення кримінально-правової політики держави. Коли в ситуації вже наявності усіх необхідних нормативних засобів для реагування на можливі порушення в мобілізаційній сфері представників ТЦК та СП й членів ВЛК [3], держава створює дублюючий механізм притягнення до кримінальної відповідальності. Чи вирішить це проблему? Власний досвід та опитування військовозобов'язаних й адвокатів дозволяє відповісти категорично – ні.

З одного боку, окремі представники громадськості заявляють про відсутність політичної волі влади у вирішенні цієї проблеми. З іншого – перераховані заяви та рішення військово-політичного керівництва держави та народних депутатів України свідчать про зворотне. Отже ми маємо незвичну для правової держави ситуацію, коли оборонна функція не може мати належну реалізацію не через відсутність правотворчої форми, а через не якісну правозастосовну діяльність. Можливий радикальний варіант вирішення цієї проблеми, на мою думку, це не встановлення чи посилення кримінальної відповідальності, а запровадження нових механізмів реалізації принципу справедливості при здійсненні мобілізаційної підготовки та мобілізації, наприклад, за зразком вибіркової військової служби (США) [11, с. 2–4].

Література:

1. Бутурлим О. Штрафи від ТЦК: який відсоток покарань скасовують суди. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/society/shtrafi-vid-tck-yakiy-vidsotok-pokaran-skasovuyut-sudi-12720342.html>.

2. Бюрократія не сховає винних – Михайло Драпатий пообіцяв найсуворіше покарання за трагедію на полігоні ЗСУ. *Судово-юридична газета*. 3 березня 2025 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/324629-byurokratiya-ne-skroet-vinovnykh-mikhail-drapatyu-poobeschal-samoe-strogoe-nakazanie-za-tragediyu-na-poligone-vsu>

3. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій» № 12442 від 27 січня 2025 р. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/44fbc65-08cf-4f3d-a977-688df346679b>

4. Волинець В. Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 4–10.

5. Дзевелюк М. В. Традиції та новачі в розвитку функцій сучасної держави : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017. 209 с.

6. Євенко Д. В. Функція оборони у системі функцій держави: гносеологічні підходи. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: *Право*. 2012. Вип. 1. С. 117–124.

7. Звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за 2024 рік. URL: <https://dbr.gov.ua/assets/files/diyalnist/zvit/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2024-rik.pdf>

8. Кузьменко Ю. Командувач Сухопутних військ визнав помилки під час створення 155 ОМБр, але вважає її перспективною. URL: <https://suspilne.media/920617-komanduvac-suhoputnih-vijsk-viznav-pomilki-pid-cas-stvorennja-155-ombr-ale-vvazae-ii-perspektivnou/>

9. Матвейчук М. Чому військові йдуть у СЗЧ і що з цим робити. *BBC*. 18 листопада 2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cn5w26q4e1lo>

10. Михайлов Д., Кінша Д. Залужний заявив, що незадоволений роботою ТЦК. *Суспільне новини*. 16 грудня 2023 р. URL: <https://suspilne.media/961341-so-v-telefoni-pilota-rf-akogo-zbili-v-nebi-nad-cernigovom-suspilneproekt-krasnoarcev-zbitij-lotcik/>

11. Парламентське дослідження щодо особливостей мобілізації підприємців у державах-членах НАТО. Дослідницька служба Верховної

Ради України. 17 с. URL:<https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33119.pdf>

12. Президент провів засідання РНБО щодо результатів перевірки роботи ТЦК. Рада національної безпеки і оборони України. 11 серпня 2023 р. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/6585.htm>

13. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій : проект Закону України № 12442 від 27 січня 2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55697>

14. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

15. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-IX#top>

16. Сийплові М. В., Кузнецов В. В. Особливості кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини представником влади в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 84. Ч. 3. С. 383–392.

17. Сирський: в обороні не виграємо – треба готуватися серйозніше: інтерв'ю проекту БАЗА на Радіо Байрактар. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YxCIETLSkM>

18. Соболєнко А. Нардеп Бакумов назвав мобілізацію в Харкові «фільтрацією населення»: як прокоментували заяву в обласному ТЦК та СП. *Суспільне новини*. 16 січня 2025 р. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/926569-nardep-bakumov-nazvav-mobilizaciu-v-harkovi-filtracieu-naselenna-ak-prokomentuvali-zaavu-v-oblasnomu-tck-ta-sp/>

19. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; за заг. ред. В. В. Копейчикова ; М-во освіти і науки України, Акад. адвокатури України. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 338 с.

20. Як себе захистити, якщо ТЦК порушують закон? Стрес і війна: як це пережити? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3zU0iMpqyTU>.

**ПОПЕРЕДНІ СУДЖЕННЯ ПРО *IUS PUNIENDI* ТА КОНЦЕПЦІЮ
ПОКАРАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ****Кузьмін Е. Е.,**

*адвокат, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Направду тужно нині спостерігати за тим, як прозою поволі згасає тліючий факел довгої естафети історії боротьби з безкарністю за міжнародні злочини [1, с. 409], переданий з гордістю і водночас смиренню новому поколінню від тих, хто від Версалю до Руанди, а тепер й до «Римського договору» самовіддано та наполегливо працював над створенням системи міжнародного кримінального правосуддя [1, с. 422].

Прикро дивитись на те, як дедалі стрімкіше розвіюються сподівання «батька» сучасного міжнародного кримінального права [2, с. v] стосовно укорінення чітко усвідомленої філософії беззастережного віддання переваги праву над політичною силою, – політичними міркуваннями т. зв. «нових геополітичних реалій» [3, с. 193, 195, 195], а також надії щодо поступового примноження досягнень попередників [1, с. 422], – руху вперед та вирішення проблем Міжнародного кримінального суду, – віри у те, що з часом він стане однією з найважливіших міжнародних інституцій у світі, а більшість коментаторів ніколи так і не дізнаються, наскільки важким завданням було його створення і скільки часу на це пішло [4, с. xviii].

Натомість опиняємось у ситуації, в якій запит на правосуддя чимраз частіше, якщо не повсюдно, із вальжною легковажністю обмінюється на політичні домовленості [5, с. 11], – «бартерні врегулювання», де права жертв стають об'єктами політичних компромісів [5, с. 12], а розвиток міжнародного кримінального права, пов'язаний із дискурсом проти безкарності [6, с. 276], – еталоном максималістського тлумачення права на правосуддя як права на покарання злочинців, що подається в якості значного виклику традиційному розумінню кримінального права [7, с. 133, 134].

Попри те, що мова не йде про «чисте» кримінальне право та з огляду на наявність пропозицій «космополітичного плюралістичного бачення» концепції правосуддя, як превентивної моделі, заснованої на зобов'язаннях [8, с. 312], наголошується на тому, що визнання існування права на покарання означає відмову від сприйняття кримінального права

як інструменту соціального контролю, що покликаний захищати законні інтереси мирного суспільного співіснування, а як механізму, призначеного передусім для відшкодування шкоди, заподіяної потерпілим, що передбачає відмову від ідеї кримінального права як *ius puniendi*, тобто права держави, і натомість його бачення як обов'язку держави, – *officium puniendi* [7, с. 134].

І замість того, аби всеціло відстоювати «обов'язок карати» [9, с. 585], як зобов'язання держави, що ґрунтується на правах людини, яке вона має насамперед перед жертвами міжнародних злочинів [6, с. 281-282], усі зусилля критиків спрямовуються на, вказані несправною стрілкою «філософського компаса», переконливі обґрунтування заперечень визнання права світової спільноти карати порушників прав людини на міжнародному форумі [10, с. 2638], апелюваннями, з одного боку, до браку морального авторитету, що впливає із політичної легітимності [11, с. 1], з іншого, – до відсутності власної консолідованої каральної влади, що формує представлення про міжнародне кримінальне правосуддя, як «пенітенціарну систему без держави», а, отже, фактично «без суверена», оминаючи разом з цим тематику делегування повноважень державами, обмежуючись тим, що вони є лише формальним поясненням наднаціонального *ius puniendi*, і не передбачають нормативних підстав, які б виправдовували таку владу [8, с. 298-299].

Не акцентується увага і на тому, що карати за грубі порушення прав людини є не лише ефемерними прагненнями, а конвенційно передбаченими зобов'язаннями держав запобігати основним злочинам, переслідувати і карати за них [12, с. 528, 563]. Більш того, невиконання обов'язку держави не отримує належну адекватну реакцію, а навпаки результує у широкомасштабну кампанію із «адвокації його виправдання», стверджуючи про необхідність визнати, що це зобов'язання неможливо виконати, коли порушення відбуваються в масовому масштабі [13, с. 59], а також те, що держава із дисфункціональною системою кримінального правосуддя просто не здатна покарати, тим паче в таких умовах [13, с. 55]. Прослідковується і «повчальний осуд» тих, хто витребує від держави виконання цього зобов'язання, вказуючи на те, що вимагати судового переслідування від держави не завжди можливо або навіть розумно, оскільки у боротьбі за збереження миру та стабільності вона стикається зі значними політичними, соціальними та економічними викликами, часто має досить нестабільну владу і не завжди може покладатися на ефективні та лояльні державні інституції для захисту свого мандату або реалізації своєї політики [13, с. 73-74].

Таким чином, подібний політичний опортунізм [10, с. 2636] вбачається нічим іншим, аніж злочинним спекулятивним авантюризмом, та у своїй сукупності лише утверджує істинність прелімінарного твердження про те, що розробка нової концепції покарання у міжнародному кримінальному праві має, з-поміж іншого, у тому числі неодмінно ґрунтуватись і на його сприйнятті крізь призму обов'язку держав карати за міжнародні злочини.

Література:

1. Cherif Bassiouni M. Combating Impunity for International Crimes. *University of Colorado Law Review*. 2000. Vol. 71, Iss. 2. pp. 409-422.
2. Sadat L. N., Scharf M. P. Foreword. Taking Aim at the Sky. *The Theory and Practice of International Criminal Law : Essays in Honor of M. Cherif Bassiouni / ed. by L. N. Sadat, M. P. Scharf*. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2008. pp. v-xv.
3. Cherif Bassiouni M. Justice and Peace: The Importance of Choosing Accountability Over Realpolitik. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 2003. Vol. 35, Iss. 2. pp. 191-204.
4. Cherif Bassiouni M. Foreword. *The International Criminal Court and the Transformation of International Law: Justice for the New Millennium / L. N. Sadat. Ardsley ; New York : Transnational Publishers, 2002*. pp. xiii-xviii.
5. Cherif Bassiouni M. Searching for Peace and Achieving Justice: The Need for Accountability. *Law and Contemporary Problems*. 1996. Vol. 59, No. 4. pp. 9-28.
6. Ohlin J. D. The Right to Punishment for International Crimes. *Why Punish Perpetrators of Mass Atrocities? Purposes of Punishment in International Criminal Law / ed by F. Jeßberger, J. Geneuss*. New York : Cambridge University Press, 2020. pp. 257-282.
7. Maculan E., Gil Gil A. The Rationale and Purposes of Criminal Law and Punishment in Transitional Contexts. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2020. Vol. 40, Iss. 1. pp. 132-157.
8. Ambos K. Punishment without a Sovereign? The Ius Puniendi Issue of International Criminal Law: A First Contribution towards a Consistent Theory of International Criminal Law. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2013. Vol. 33, No. 2. pp. 293-315.
9. Dahan Katz L. Response Retributivism: Defending the Duty to Punish. *Law and Philosophy*. 2021. Vol. 40, No. 6. pp. 585-615.
10. Nino C. S. The Duty to Punish Past Abuses of Human Rights Put into Context: The Case of Argentina. *The Yale Law Journal*. 1991. Vol. 100, No. 8. pp. 2619-2640.

11. Duus-Otterström G., Kelly E. I. Injustice and the Right to Punish. *Philosophy Compass*. 2019. Vol. 14, Iss. 2. pp. 1-10.

12. Soler C. The Global Prosecution of Core Crimes under International Law. The Hague : T.M.C. Asser Press, 2019. 695 pp.

13. van Zyl P. Justice without Punishment: Guaranteeing Human Rights in Transitional Societies. *Out of and Into Authoritarian Law* / ed. by A. Sajó. The Hague : Kluwer Law International, 2002. pp. 53-74.

DOI

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗМІЦНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

Купіна Л. Ф.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Людський капітал є основним рушієм сталого економічного зростання та суспільного добробуту, тому одним із завдань держави є формування і здійснення, через свої інституції, ефективної державної політики, яка буде сприяти його накопиченню та розвитку. Агресивна російсько-українська війна, міграційна та постковідна криза вимагають від органів публічної влади посиленої уваги до збереження людського капіталу України. Для цього слід відходити від усталених способів реалізації державної політики у сфері соціального захисту, які радше виступають факторами послаблення економіки. Як слушно зазначає М. І. Козюбра: віддаючи належне позитивним способам забезпечення соціальних прав, не можна не визнати, що цей спосіб за всієї його необхідності і важливості ставить людину у підлегле становище щодо держави, становище не рівноправного партнера, а прохача, який очікує «милості» від держави, тобто перетворює соціальні права на виключно результат патерналістської турботи держави. Це, по-перше, принижує людську гідність, яка є джерелом і фундаментальною основою всіх прав людини, включно із соціальними, по-друге, суперечить низці міжнародних документів, зокрема офіційній позиції ООН про рівнозначність, взаємопов'язаність, взаємозалежність і невід'ємність

усіх прав людини [1; 46]. Нинішня соціальна політика держави має бути дієвим організаційно-правовим механізмом інвестицій в людський капітал задля його накопичення, що забезпечить сталий розвиток країни.

У цьому контексті вбачається нагальною потреба у модернізації соціальної функції держави, яка є основним елементом моделі європейської соціальної держави, де домінують принципи людиноцентризму, забезпечення рівності прав та можливостей громадян, соціальної справедливості, доступної та ефективної державної допомоги усім верствам населення. Формування та здійснення державної політики із дотриманням вищевказаних принципів може забезпечити стабільну реалізацію максимального обсягу соціальних прав громадян, які є ключовими європейськими цінностями, закріпленими низкою документів Європейського Союзу: Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р., Копенгагенською декларацією про соціальний розвиток від 1 січня 1995 р., Хартією основоположних прав від 07 грудня 2000 р. та Європейською соціальною хартією від 18 жовтня 1961 р. (переглянутою 3 травня 1996 р.). Вказані документи визначають міжнародні соціальні стандарти, закріплення яких у наднаціональних нормах, є орієнтиром у нормативному забезпеченні прав і свобод людини через вираз у законодавстві держав-членів, що для України є частиною виконання євроінтеграційних зобов'язань. Така цілеспрямована діяльність інституційного механізму дозволить посилити роль соціальних прав людини у демократичній правовій державі, утвердить прагнення України до розбудови європейської моделі соціальної держави, гармонізує національні соціальні стандарти із міжнародними нормами, якими задекларовано основні принципи реалізації та захисту прав людини.

Загалом, міжнародними документами визначено мінімальний обсяг прав у соціальній сфері: сприяння зайнятості, поліпшення умов життя та праці для створення можливості їх гармонізації; належний соціальний захист; діалог між керівництвом та найманими працівниками та розвиток людських ресурсів заради досягнення тривалого високого рівня зайнятості [2; 29]. Їх дотримання гарантується кожною державою-членом ЄС, яка не наділяється правом скорочення обсягу соціальних прав, у своєму законодавстві, а навпаки вчиняє дії щодо їх поступового розширення. Вказане ґрунтується на ч. 2 ст. 153 Договору про функціонування ЄС, яка уповноважує європейські інституції запроваджувати мінімальні вимоги щодо окремих соціальних прав шляхом ухвалення необхідних директив [2, 118]. Процес гармонізації національних принципів із міжнародними стандартами реалізації прав та свобод людини, зобов'язує Україну актуалізувати пріоритети соціальної

політики та концептуально змінити підходи до формування змісту соціальної функції держави, що дозволить посилити соціальний захист осіб, які цього потребують.

На нашу думку, концептуальними засадами зміцнення соціальної функції держави є модернізація державної політики у соціальній сфері через вивчення потреб кожного члена суспільства та формування індивідуалізованої політики соціальної підтримки, створення інклюзивної інфраструктури, цифровізації соціальної сфери з метою всеосяжного та всебічного доступу особи до соціальних послуг, налагодження системи просування соціальних прав громадян, у тому числі уразливих груп через подолання проблеми їх невикористання.

З цією метою слід активізувати дії по завершенню адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів, розробці нормативно-правових механізмів дотримання та захисту соціальних прав, підвищити рівень обізнаності представників органів публічної влади, місцевого самоврядування та інших надавачів соціальних послуг щодо просування, застосування та захисту соціальних прав, з метою виявлення реальних соціальних потреб налагодити комунікацію та взаємодію між владою, представниками громадянського суспільства та кінцевими споживачами соціальних послуг, що дозволить здійснювати моніторинг додержання соціальних прав та сприятиме прийняттю управлінських рішень щодо покращення механізмів надання соціальних послуг. Вказане дозволить утвердити прагнення України у визнанні демократичних цінностей – людської гідності, рівності та свободи, досягненню балансу між соціальними та економічними аспектами реалізації прав людини та громадянина, що посилюватиме людиноцентристський підхід при здійсненні соціальної функції держави та розвитку людського капіталу.

З цією метою, варто звернути увагу на положення Європейської соціальної хартії (переглянутої) – (надалі – Хартія), яка ратифікована Україною та визначає її зобов'язання у імplementації стандартів Хартії, що дозволить забезпечити повагу та просування соціальних прав для досягнення сталої демократії в Україні [3]. У Хартії особливу увагу приділено правам людей похилого віку, жінок, дітей, осіб з обмеженими можливостями та працівників-мігрантів. Основними напрямками зобов'язань є сприяння гідній праці для всіх і, зокрема, на реалізації політики абсолютної нетерпимості щодо дитячої праці та викорінення примусової праці; стримування нерівності шляхом боротьби з бідністю та соціальною ізоляцією, сприяння загальному доступу до соціального захисту та недискримінаційного доступу до соціальних послуг; соціальний діалог; право на безпечні та здорові умови праці для всіх, сферу праці, вільну від насильства та переслідувань, а також

відповідальне управління глобальними ланцюжками поставок. Варто зазначити, що нині інституційний механізм держави перебуває на шляху просування соціальних прав, що активно підтримується Радою Європи. Так, упродовж 2 років, Офіс Ради Європи в Україні реалізував проект «Посилення соціального захисту в Україні», який всебічно підтримувався Радою Європи, в рамках виконання Плану дій Ради Європи для України 2023-2026 «Стійкість, Відновлення та Реконструкція». Одним із пріоритетних завдань Плану дій було визнано – належний соціальний захист для населення, що постраждало від війни: внутрішньо переміщених осіб, осіб старшого віку, дітей, людей з інвалідністю та вразливих груп осіб. З цією метою Рада Європи надавала експертну, інституційну підтримку та навчання українських органів державної влади, що дозволило розпочати реформування соціально-орієнтованого законодавства та політик, створювати безбар'єрний простір в Україні, розробляти заходи по подоланню бідності та боротьби з соціальним виключенням в Україні, а також підвищувати обізнаність про соціальні права та механізми їхнього захисту [4].

Як висновок варто зазначити, що посилення соціальної функції держави є необхідним як для гарантованої реалізації соціальних прав людини та громадянина, так і для відновлення людського капіталу. Це є комплексне завдання, яке можливо вирішити за допомогою активної взаємодії влади, громадянського суспільства та особи, що сприятиме модернізації соціальної політики для розвитку людиноорієнтованої моделі європейської соціальної держави.

Література:

1. М. І. Козюбра Соціальна держава і соціальні права як цінності конституціоналізму: основні виклики та напрями трансформації в умовах війни. *Соціальні права. Виклики воєнного часу* : збірник тез Шостої Міжнародної науково-конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії і практики», Київ, 6 липня 2023 року. Харків. Право. 2023. С. 45-49.
2. О. М. Рим Трудове право Європейського Союзу. Монографія. Галич Прес. Львів. 2020. 596 с.
3. Європейська соціальна хартія від 18 жовтня 1961 р. (переглянута 3 травня 1996 р.) URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення 3.03.2025 р.)
4. Посилення соціального захисту в Україні URL.: [https://www.coe.int/uk/web/kyiv/enhanced-social-protection-in-ukraine#%22180582550%22:\[1\]](https://www.coe.int/uk/web/kyiv/enhanced-social-protection-in-ukraine#%22180582550%22:[1]) (дата звернення 3.03.2025 р.)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ГРОМАДЯН В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Кушакова-Костицька Н. В.,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник*

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України*

м. Київ, Україна

1. Реалізація основних функцій держави безпосередньо пов'язана із захистом національних інтересів, інтересів своїх громадян. Інтересом є потреба особи, яка визначає її спрямованість на виокремленні мотивів і цілей діяльності, досягнення її (діяльності) результатів. Проблема інтересу є комплексною, її розробляють психологи, юристи, політологи та ін. Економісти, як правило, проблему інтересу, замовчують або ігнорують. Так, у трьохтомній «Економічній енциклопедії» немає жодної статті, присвяченої економічному чи приватному інтересу¹. А інтерес власників банків, індустріальних об'єктів, аграрних холдингів, медіа-корпорацій полягає в отриманні максимальних прибутків (часом надприбутків) при мінімальних затратах. При цьому інформаційний продукт власників медіа є віртуальним і таким, що скоро застаріває. Тому неминучими є гонитва за сенсацією, визначення того, що є актуальним тут і сьогодні, вгадування інформаційних запитів і потреб «споживачів» та їх формування (часом за замовленням політичних, економічних, релігійних організацій тощо).

Між інтересами власників медіа, з одного боку, та громадянського суспільства і громадянами – з іншого, існує діалектичне протиріччя: власники медіа діють у парадигмі свого суб'єктивного економічного інтересу, громадяни і громадянське суспільство потребують об'єктивної інформації про дійсність, але вимушені «споживати» той контент, який нав'язується мас-медіа і відображає суб'єктивну позицію інтернет-ресурсу, телевізійного каналу, радіостанції, газети.

2. До здобуття незалежності в Україні медіа належали державі, партії, контрольованим професійним і творчим спілкам. За радянських часів партійна цензура була невід'ємною рисою суспільного життя. Зі

¹ Див. : Економічна енциклопедія : у 3 т. Київ: Академія; Тернопіль: Академія народного господарства, 2002.

здобуттям незалежності в Україні взято курс на побудову ліберально-демократичного суспільства, орієнтованого на захист прав і свобод людини, забезпечення верховенства права, незалежності медіа тощо. Більше, ніж три десятиліття в Україні будується суспільство європейського взірця і, попри певні проблеми, цей процес триває невпинно. Однак виникає низка запитань щодо «незалежності» медіа. Чи можуть бути незалежними інтернет-видання, газета, радіостанція чи телеканал, які перебувають у приватній власності однієї чи групи осіб, часом не громадян України, інформація про яких відсутня у відкритому доступі? «Незалежність» приватних медіа жорстко детермінована фінансово-економічними інтересами їхніх власників. Коли ж йдеться про видання партійних, громадських організацій, рухів, об'єднань громадян, то їх можна характеризувати як видання швидше для «внутрішнього» користування, з малим тиражем та спорадичною появою напередодні виборів, для вирішення інших локальних питань, які до широкого загалу не доходять (у друкованому форматі).

Очевидно, що сьогодні в інформаційному просторі України панують приватні медіа. Відкидати їх позитивну роль було б неправильно, враховуючи значну кількість об'єктивної інформації, яку вони доносять до громадян. З іншого боку (в діалектичному ракурсі), інформація здебільшого подається під певним кутом зору, часом тенденційно з прослідковуванням очевидного замовлення. Домінуючим сьогодні, незважаючи на величезну популярність інтернет-ресурсів, залишається телебачення. Можна констатувати, що більшість інформаційних програм орієнтовані на примітивну розважальність, залучення здебільшого одних і тих самих «експертів», які презентують себе як «політологи», «соціологи», «аналітики», при цьому їхня фахова підготовка може зовсім не відповідати рівню обговорення суспільних проблем, у яких вони беруть участь. Присутність дипломованих фахівців і вчених на численних передачах і форумах є нетиповою, навпаки, до таких заходів залучаються або фінансово спроможні громадяни України, або громадяни інших країн, або ті, хто прагнуть зробити власний піар, використовуючи медіа.

Таким чином існує загроза поступової трансформації інформаційного суспільства у свою протилежність, тобто в соціум, у якому домінує дезінформація, профанація фундаментальних знань, примітивізація свідомості та знищення духовності.

3. Українське громадянське суспільство творилося впродовж 1989–1991 років. У результаті суспільного договору в 1990 р. воно відновило Українську державу, завданнями якої згідно з Декларацією про державний суверенітет України, Актом проголошення незалежності України, Конституційним договором і Конституцією України 1996 р. є

забезпечення прав і свобод людини, її життя і здоров'я, захист суверенітету територіальної цілісності, економічної та інформаційної безпеки. Остання розуміється як інформаційна безпека держави, організації та особи.

Очевидно, що в контексті зазначених вище міркувань йдеться про інформаційну безпеку особи, яку слід розуміти як стан захисту від впливів, здатних проти її волі та бажання впливати на психіку, спрямованість свідомості, самосвідомість, модифікувати і програмувати поведінку, обмежувати свободу вибору людини. Виникає питання: чи може держава забезпечити інформаційну безпеку громадян? Видається, що за об'єктивних умов – тільки частково, що пов'язано зі специфікою технологічного розвитку інформаційної сфери та неможливістю тотально контролювати її через брак технічних і програмних засобів та організаційних можливостей і, головне, відсутність професіоналів у галузі ІТ, зацікавлених у реалізації такого контролю.

Спроби держави через Державний комітет телебачення і радіомовлення України, а певний час і через Національну експертну комісію з питань захисту суспільної моралі², (функціонувала з 17 листопада 2004 р. по 5 березня 2015 р.) стежити за дотриманням етики та добропорядності в медіа викликали у суспільстві різкий негативний резонанс, при чому і у власників ЗМІ, і у журналістів, і у політиків, і у пересічних громадян. З боку власників медіа та громадськості робиться наголос на необхідності захисту свободи інформації, який фактично корелюється із захистом інтересів власників відповідних медіа, а з боку громадськості – бажанням «абсолютної свободи» творчості на межі з анархією.

4. Для стабільного функціонування держави такий стан регулювання інформаційної сфери не є задовільним. Звичайно, держава наділена правом застосувати примус. Але чи є на онтологічному рівні такий шлях вирішення проблеми врегулювання інформаційних відносин прийнятним у ХХІ ст., в умовах існування нашої – по суті, техногенної – цивілізації? Видається, що сьогодні передчасно говорити хоча б про часткове вирішення проблеми «свободи інформації», тим більше про її «зняття». При цьому під «зняттям» розуміється не абсолютне усунення проблеми; воно є одночасно і збереженням, і усуненням її. Як писав Г. Гегель, «зняття» є одночасно збереженням та припиненням, покладенням кінця.

Як же може виглядати «зняття» суперечностей між інтересами держави, котра має захищати права громадян, гарантувати їх інформаційну безпеку, з одного боку, та приватними інтересами

² Національна експертна комісія з питань захисту суспільної моралі функціонувала в Україні з 17 листопада 2004 р. по 5 березня 2015 р.

власників медіа – з іншого? Один із можливих шляхів вирішення проблеми – це забезпечення на законодавчому рівні прозорості ЗМІ, встановлення певних вимог щодо установчих документів, зокрема, можливі обмеження, які стосуються засновників медіа (обов'язкове українське громадянство, непритягнення до кримінальної відповідальності, нелюстрованість, неприналежність до тоталітарних партій та організацій, відсутність застережень у моральній сфері тощо). Необхідно змінювати й існуючу парадигму щодо діяльності журналістів, адже вона повинна передбачати наявність професійної освіти, дотримання відповідних етичних принципів, психічне здоров'я тощо.

В умовах воєнного стану питання інформаційної безпеки набувають особливого значення, і певні обмеження в інформаційній сфері видаються доцільними, але у повоєнний період питання вільного інформаційного обігу постане знов і набере нових, ще більш потужних обертів. Тому необхідно на законодавчому рівні чітко визначити можливі обмеження інформаційних прав громадян як в умовах воєнного стану, так і під час відновлення країни у повоєнний період, адже «свобода інформації є основним правом людини і критерієм усіх інших свобод»³, і її неправомірне обмеження може зумовити подальший антидемократичний вектор розвитку суспільства.

На жаль, в умовах сьогодення поки що не вбачається передумов для реального вирішення проблеми, пов'язаної з протиріччям між інтересами приватного медійного бізнесу та реалізацією державної інформаційної політики, яка повинна гарантувати інформаційну безпеку громадян, але без її врегулювання подальший сталий розвиток як держави, так і соціуму є неможливим. Таким чином, вбачається своєчасною і нагальною сама постановка проблеми та її концептуальне обговорення на рівні науковців, фахівців у сфері інформаційної безпеки та громадськості в цілому.

Література:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018, № 31, ст.241.
2. Кушакова-Костицька Н. В. Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : монографія. Київ : Логос, 2019. 346 с.
3. Ткачук Т. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір : монографія. Київ : АртЕк, 2018. 411 с.

³ З резолюції 59(1) Генеральної Асамблеї ООН

РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Лаврьонов Р. П.,

*адвокат, аспірант кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики*

*Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Війна, розв'язана Російською Федерацією проти України, спричинила масштабні руйнування інфраструктури, значні соціально-економічні втрати та фундаментальні трансформації у функціонуванні державних інститутів. В умовах військового протистояння та необхідності післявоєнного відновлення державне управління набуває стратегічного значення як ключовий механізм забезпечення стійкості держави, ефективного використання ресурсів і створення передумов для подальшого розвитку країни. Водночас існуючі моделі управління виявили свою недостатню адаптованість до нових викликів, що зумовлює необхідність їхнього комплексного реформування.

Серед системних недоліків чинної моделі державного управління варто виокремити надмірну централізацію влади, яка суттєво ускладнює процес ухвалення оперативних рішень на місцевому рівні, що особливо критично в умовах війни та післявоєнного відновлення. Неєфективність механізмів залучення міжнародної фінансової допомоги, а також її розподілу та цільового використання гальмує відбудову зруйнованих територій і реалізацію стратегічних ініціатив, спрямованих на відновлення економічного потенціалу держави [3]. Корупційні ризики, які особливо проявляються у сфері державних закупівель та розподілу ресурсів, підривають суспільну довіру до владних інституцій та створюють загрозу нерівномірного відновлення регіонів. Відсутність єдиної стратегії цифровізації державного управління та недостатній рівень впровадження електронних сервісів не лише ускладнюють комунікацію між владою та громадянами, але й знижують ефективність управлінських рішень.

Дефіцит кваліфікованих кадрів у державному секторі, що здатні адаптувати управлінські процеси до сучасних викликів, також є однією з перешкод на шляху до модернізації управлінських механізмів.

За таких умов постає необхідність глибокої трансформації системи державного управління, яка має бути спрямована на вдосконалення інституційної спроможності, підвищення ефективності управлінських

процесів та створення гнучких механізмів взаємодії між центральною владою, місцевими громадами та міжнародними партнерами [4]. Децентралізація державного управління повинна забезпечити розширення повноважень органів місцевого самоврядування, що сприятиме оперативності прийняття рішень, їхній адаптованості до локальних потреб та ефективному розподілу ресурсів. Цифровізація управлінських процесів має на меті запровадження прозорих механізмів державного управління, автоматизацію бюрократичних процедур і підвищення рівня відкритості державного сектору. Важливим напрямом реформування залишається посилення демократичного контролю над діяльністю державних органів, що передбачає запровадження ефективних механізмів громадського нагляду, розширення можливостей участі громадян у процесах ухвалення рішень та забезпечення належного рівня підзвітності владних структур.

Таким чином, у контексті післявоєнного відновлення України реформування державного управління постає як комплексне завдання, що охоплює як удосконалення управлінських механізмів, так і забезпечення відкритості та ефективності діяльності владних інституцій. Модернізація системи державного управління має стати основою для успішного відновлення країни, створення передумов для сталого розвитку та інтеграції України у європейський правовий простір.

Дослідження спрямоване на аналіз сучасного стану державного управління в Україні в контексті воєнних викликів, визначення ключових проблем та розробку стратегічних напрямів його реформування з урахуванням міжнародного досвіду повоєнного відновлення.

Післявоєнне відновлення України потребує стратегічного оновлення механізмів державного управління. Критичним залишається питання балансу між централізованим управлінням, необхідним для координації загальнодержавних процесів, та децентралізацією, яка дозволяє швидко ухвалювати рішення на місцевому рівні. У цьому контексті реформування має ґрунтуватися на інтеграції сучасних управлінських підходів, адаптації міжнародного досвіду та використанні цифрових технологій.

Актуальні виклики у сфері державного управління України можна систематизувати у таблиці 1, яка демонструє проблеми, їхні наслідки та потенційні напрями реформ [2].

Таблиця 1

**Основні проблеми державного управління
та напрями їх вирішення**

Проблема	Наслідки	Можливі напрями реформування
Надмірна централізація	Сповільнення ухвалення рішень, неефективний розподіл ресурсів	Розширення повноважень місцевого самоврядування, розвиток децентралізації
Корупційні ризики	Втрата міжнародної довіри, неефективне використання коштів	Посилення антикорупційних механізмів, цифровізація державних процесів
Низька цифровізація управлінських процесів	Бюрократія, складність отримання державних послуг	Впровадження електронного урядування, автоматизація державних послуг
Відсутність ефективної кадрової політики	Брак професійних державних службовців, низька компетентність	Запровадження програм навчання, реформування системи державної служби

Джерело: створено автором

Як видно з таблиці, вирішення вказаних проблем потребує комплексного підходу, що включає модернізацію законодавства, адаптацію міжнародного досвіду та інтеграцію технологій.

Одним із ключових аспектів реформування є децентралізація, що дозволяє громадам самостійно визначати пріоритети розвитку, розподіляти ресурси та оперативно реагувати на локальні виклики. На рисунку 1 зображено модель децентралізованого управління, яка забезпечує оптимальний розподіл владних повноважень між центральним урядом, регіонами та місцевими громадами.

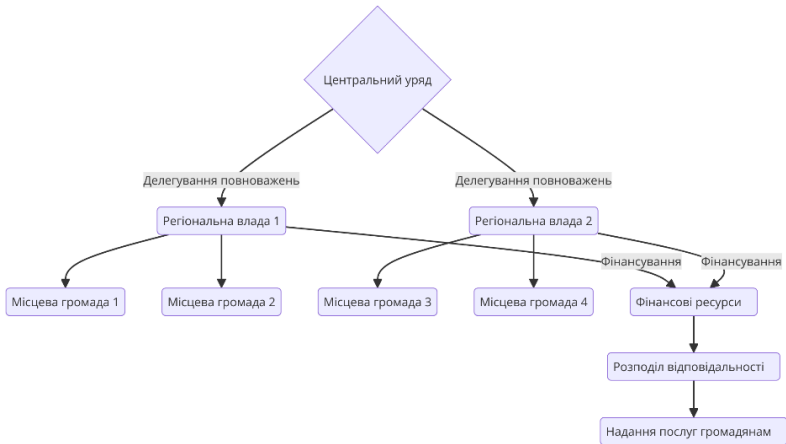

Рис. 1. Модель децентралізованого управління в умовах повосного відновлення [створено автором на основі джерел 3-5]

Як видно з рисунка, ефективне реформування державного управління потребує оптимального розподілу функцій між центральними та місцевими органами влади, що сприятиме прискоренню відбудови країни, зниженню бюрократичного навантаження та забезпеченню прозорості управлінських процесів.

З огляду на наведені проблеми та моделі їх вирішення, ключові напрями реформування включають[6]:

- удосконалення системи децентралізованого управління, що сприятиме швидкому ухваленню рішень на місцевому рівні;
- цифровізацію державного управління та автоматизацію управлінських процесів для зниження бюрократичного навантаження;
- посилення антикорупційного контролю через прозорість процесів розподілу державних ресурсів та міжнародної допомоги;
- реформування кадрової політики державного сектору з метою залучення висококваліфікованих спеціалістів.

Комплексне реформування державного управління є невід’ємним чинником відновлення України після війни. Децентралізація, цифровізація, боротьба з корупцією та модернізація кадрової політики сприятимуть ефективному управлінню ресурсами, покращенню взаємодії між владою та громадянами, а також створенню сприятливих умов для економічного розвитку країни.

Література:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 10.03.2025).
2. Державна стратегія відновлення України: пріоритети реформування (аналітичний звіт). Київ: НІСД, 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-zminy-do-derzhavnoi-stratehii-rehionalnoho-rozvytku> (дата звернення: 10.03.2025).
3. European Commission. Ukraine's Recovery and Reconstruction Plan. Brussels, 2024. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf (дата звернення: 10.03.2025).
4. Білоус В. Процеси реформування в системі державного управління в умовах російсько-української війни: адаптивний сценарій. Бізнес Інформ, 2024. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-1_0-pages-6_13.pdf (дата звернення: 10.03.2025).
5. Гречко О. Основні правові форми та механізми повоєнної відбудови України. Київський часопис права, 2022. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/189> (дата звернення: 10.03.2025).
6. Публічне управління в умовах війни: виклики та перспективи. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2023. URL: <https://periodicals.karazin.ua/tpdu/article/download/23227/21274> (дата звернення: 10.03.2025).

ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО ПРАВОТВОРЕННЯ У ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ

Лапко А. Г.,

*кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Лакійчук Я. О.,

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
доцент кафедри управління та адміністрування
Навчально-науковий інститут права та психології Національної
академії внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

В умовах відбудови України ефективність правотворення набуває особливого значення, адже законодавча база має забезпечити реалізацію масштабних реформ, відновлення інфраструктури та інтеграцію в європейський простір. Водночас стрімке оновлення законодавства несе ризики зниження якості нормативних актів. Досвід останніх років свідчить, що значна кількість законопроектів, поданих до парламенту, не завжди відповідають критеріям якості. За висновками дослідників, інтенсивність законотворчості в Україні зростає, але багато законопроектів є юридично слабкими або неактуальними, що знижує продуктивність роботи законодавчого органу.

У цих умовах особливо актуальним стає запровадження дієвого механізму **правової експертизи** як своєрідного «фільтру», покликаного не допустити внесення недосконалих проектів законів. Правова експертиза проектів нормативно-правових актів традиційно розглядається як обов'язкова стадія нормотворчого процесу, що забезпечує перевірку проекту на відповідність встановленим вимогам і його готовність до впровадження.

Правова експертиза являє собою особливий вид науково-практичної діяльності, суть якої – професійне дослідження проекту акта на предмет його якості та ефективності. В результаті такого дослідження експерти надають висновок із оцінкою проекту. Головною метою проведення правової експертизи є забезпечення належної якості нормативного акта

та запобігання можливим негативним наслідкам його реалізації. У контексті післявоєнної відбудови ця функція експертизи стає запорукою того, що нові нормативні акти будуть дієвими, узгодженими з правовою системою і сприятимуть сталому розвитку держави.

Правова експертиза є самостійною стадією правотворчого процесу, зміст якої полягає у **всесбічному оцінюванні проекту юридичного документа** щодо його відповідності правовим вимогам та прогнозуванні ефективності його впливу на суспільні відносини після прийняття. Іншими словами, експерти аналізують, чи досягне нормативний акт бажаного соціально-правового ефекту і чи не породить він непередбачуваних проблем.

Правова експертиза є **невід'ємним елементом** якісного нормотворення. Науковці наголошують, що експертиза законопроектів була і залишається постійним супутником права від моменту становлення правової системи. Ще стародавні мислителі-легісти пов'язували успішне правління із чіткістю законів та приділяли увагу вдосконаленню процесу правотворчості. Таким чином, правова експертиза *ex ante* – до прийняття нормативного акта – розглядається як важлива гарантія його належної якості.

Правова експертиза має комплексний характер як з точки зору змісту, так і з точки зору цілей. Доктринально обґрунтовано, що проведення експертизи покликане забезпечити цілісне бачення проекту закону, визначити його місце і роль у системі законодавства та спрогнозувати правові й соціальні наслідки його реалізації.

Наприклад, О. Багачова зазначає, що експертиза законопроекту повинна розкривати множинність ознак проекту у багатьох напрямках, створюючи цілісну картину його змісту в сучасних умовах [1]. Це необхідно для оцінки соціальної адекватності майбутнього закону та його ефективності. Отже, **аксіологічна** (ціннісна) складова експертизи полягає у забезпеченні суспільної корисності та обґрунтованості нормативного акта, а **онтологічна** – у виявленні сутності та концепції проекту (його відповідності потребам правового регулювання).

У правотворчій діяльності застосовуються різні види експертиз, які взаємно доповнюють одна одну. Вчені відносять до правових експертиз не лише *експертизу законопроектів*, але й інші спеціалізовані експертизи: судову, наукову, гендерну, антикорупційну, лінгвістичну, екологічну тощо [5]. У межах нормопроектної роботи найбільш поширеними є такі **форми експертизи**, як: **правова експертиза** (власне юридична оцінка проекту), **антикорупційна експертиза** (виявлення норм, що можуть сприяти корупції), **гендерно-правова, лінгвістична** (перевірка мови акта), **фінансово-економічна** та інші. Кожна з них має свій предмет і методик, але всі вони мають проводитись із дотриманням

законодавчих вимог і принципів експертної діяльності. Зокрема, до таких принципів належать об'єктивність, незалежність, компетентність, комплексність та дотримання етичних стандартів експерта. Досвід європейських країн підтверджує доцільність розвитку правової експертизи актів за участю висококваліфікованих фахівців та у тісній співпраці з громадянським суспільством. Широке залучення експертів і громадськості підвищує прозорість цього процесу та довіру до його результатів.

На основі рекомендацій О. Багачової та інших дослідників, можна виокремити ключові *критерії*, за якими проводиться правова експертиза [1]:

юридична відповідність і легітимність – перевіряється відповідність проекту Конституції та чинним законам, а також вимогам законодавчої (юридичної) техніки. Це системно-нормативний критерій: експерти з'ясовують, чи не суперечать положення проекту актам вищої юридичної сили, чи правильно оформлено структуру акта, чи витримано стиль і мову нормативного тексту. У разі виявлення колізій або порушень ієрархії норм, проект потребує доопрацювання. Особливо це важливо в умовах післявоєнної відбудови, коли ухвалюються численні спеціальні закони – вони мають узгоджуватися з базовими актами, аби не створювати правової невизначеності;

актуальність та соціально-економічна обґрунтованість – експерти аналізують, чи відповідає проект сучасному рівню наукових знань і реальним потребам суспільства. Цей критерій включає перевірку соціально-економічної доцільності: чи здатен закон задовольнити суспільні інтереси, вирішити поставлені проблеми, врахувати фінансові та інші ресурси. Зокрема, Н. Нижник зауважує, що експертиза повинна виявляти *можливі негативні фінансово-економічні, соціально-політичні та інші наслідки* запровадження законопроекту [4]. Для відбудови України це критично – кожен нормативний акт (наприклад, у сфері розподілу міжнародної допомоги чи відновлення інфраструктури) має бути економічно реалістичним і соціально виправданим, щоби не спричинити небажаних наслідків у майбутньому;

відповідність міжнародному досвіду та зобов'язанням – методологія експертизи включає аналіз проекту на відповідність міжнародно-правовим стандартам, *acquis* Європейського Союзу та кращим світовим практикам. У сучасній Україні цей критерій особливо актуальний, адже євроінтеграційний курс країни вимагає адаптації законодавства до права ЄС. Наприклад, під час експертизи перевіряється, чи узгоджується проект із загальновизнаними принципами міжнародного права, практикою Європейського суду з прав людини, зобов'язаннями за Угодою про асоціацію. Зокрема, на стадії державної реєстрації міністерських нормативних актів обов'язково

проводиться правова експертиза на відповідність їх Конституції, законам України, Конвенції про права людини і протоколам до неї, а також *праву ЄС та зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції*. Таким чином, критерієм європейської відповідності пронизані всі нові акти, пов'язані з відбудовою – від стандартизації будівельних норм до реформування публічної адміністрації;

прогнозування наслідків та ефективності – одним із завдань експертизи є прогнозування можливих *позитивних і негативних наслідків* дії акта. Експерти моделюють, як реалізовуватимуться норми на практиці, чи досягнуть вони поставленої мети, яких побічних ефектів слід очікувати. Прогнозуванню підлягають соціальні, економічні, правові наслідки. Наприклад, при оцінці проекту про спрощення інвестиційних процедур потрібно передбачити, чи не виникнуть лазівки для зловживань, чи отримають органи належні механізми контролю. У разі виявлення ризиків експерти формулюють рекомендації щодо їх нейтралізації (внесення змін, відстрочки набрання чинності окремими нормами тощо). Прогностичний компонент експертизи особливо важливий у період після кризи, коли законодавство має стимулювати розвиток і мінімізувати можливі потрясіння;

підготовка висновків та рекомендацій. Завершальним етапом експертизи є формулювання **обґрунтованого експертного висновку** – офіційного документа, що відображає результати оцінки проекту. У висновку викладаються виявлені недоліки, протиріччя, прогалини, а також пропозиції щодо доопрацювання проекту. Отже, експерт не лише критикує проект, а й пропонує шляхи поліпшення – нові редакції норм, усунення колізій, уточнення формулювань. У якісному правотворенні такий висновок стає основою для доопрацювання акта перед його остаточним ухваленням.

Нормативно-правова база України містить окремі положення щодо проведення правової експертизи на стадії підготовки актів, проте єдиний системний закон у цій сфері відсутній. На практиці правова експертиза здійснюється різними суб'єктами: апаратом Верховної Ради, Міністерством юстиції, юридичними службами органів влади, місцевими радами тощо. Водночас, проблемою залишається визначення статусу експертів, порядок та стадії проведення експертизи проектів законів чи підзаконних актів, *статус експертного висновку*.

В умовах післявоєнної відбудови така ситуація є викликом, адже потребується незалежний і авторитетний контроль якості нових нормативних актів. Відсутність обов'язкової **незалежної** експертизи може призводити до прийняття правових рішень, що суперечать актам вищої сили або містять помилки.

В багатьох державах Європи функції правової експертизи інтегровані в діяльність органів державної влади або незалежних установ [2]. Для прикладу, у Франції проекти законів уряду обов'язково направляються до Державної ради (Conseil d'État) – вищого адміністративного органу, який надає юридичний висновок щодо якості та конституційності проекту. В Німеччині функціонує **правова служба Бундестагу і Бундесрату**, що перевіряє кожен проект закону на відповідність Основному Закону та праву ЄС перед розглядом парламентом.

У країнах Східної Європи після демократичних перетворень також були створені механізми експертизи: наприклад, у Польщі діє урядовий Центр законодавства, який координує підготовку висновків щодо проектів від різних міністерств, а в Литві – правова експертиза здійснюється при канцелярії Сейму із залученням науковців.

Незалежність експертів є важливим європейським стандартом: щоб уникнути політичного тиску, експертні підрозділи часто виведені за межі безпосереднього підпорядкування органу, що ініціює закон. Показовим є досвід США, де експертна служба (наприклад, Управління законодавчої служби Конгресу) є самостійною і не входить до структури виконавчої влади – це вагома гарантія неупередженості висновків.

Сучасний європейський підхід до нормотворення робить акцент на його науковій обґрунтованості та доказовості. У європейському просторі відбувся перехід «від нормативного дуалізму до законодавства, що спирається на очевидні обставини (факти)». Це означає, що законодавець більше не покладається лише на формальні доктринальні приписи чи політичну доцільність, а повинен обґрунтовувати кожную норму конкретними даними: статистикою, аналітичними дослідженнями, експертними висновками. Правова експертиза в цій моделі виконує роль постачальника об'єктивної інформації про проект – вона має підтвердити або спростувати, що запропоноване регулювання дійсно вирішить проблему і не створить нових. Європейська комісія та ОЕСР розробили низку рекомендацій щодо проведення оцінки регуляторного впливу, які передбачають чіткі кроки: визначення проблеми, цілей, розробка варіантів рішення, консультації зі стейкхолдерами, кількісний і якісний аналіз впливів, моніторинг виконання.

Ці процедури фактично є стандартизованою методикою правової експертизи на етапі підготовки політики і законодавства. Для України впровадження принципів *evidence-based policy* є особливо актуальним під час відбудови, коли необхідно максимально ефективно використовувати ресурси: кожен нормативний акт має базуватися на ретельному аналізі потреб і прогнозів.

Література:

1. Багачова О. В. Законотворчий процес в Україні: проблеми вдосконалення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. 208 с.
2. Бутенко В. Правова експертиза нормативно-правових актів у правотворчому процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2011. 20 с.
3. Нижник Н. Р. Правовий моніторинг як необхідна складова законотворчого процесу. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2014. № 2(29). С. 50–54.
4. Радейко Р. Види експертиз законопроектів у законодавчому процесі. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. Серія юрид. науки. 2016. № 855. С. 109–115.

DOI

СУЧАСНИЙ ВИМІР КОНТРОЛЬНО-КООРДИНАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Легеза Ю. О.,

*доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Проголошена у 1998 році Концепція адміністративної реформи визначила необхідність перегляду змісту та форм здійснення контролю в державі та в окремих її адміністративно-територіальних суб'єктах [1]. Здійснення контролю є одним із тих завдань, що є важливим складовим елементом будь-якого управлінського процесу, і його сутність полягає у забезпеченні зворотного зв'язку між владним та підконтрольним суб'єктами; контроль відображає зміст впливу, що має владний суб'єкт на об'єкт задля упорядкування останнього, підвищення ефективності його функціонування, взаємодії із іншими елементами відносин, процесів, явищ.

Становлення контрольної-координаційної функції держави є важливим етапом розвитку системи державного управління, що визначається як реалізація норм та принципів законодавчої бази, спрямованих на забезпечення законності, ефективності та прозорості діяльності державних органів. Формування цієї функції ґрунтується на

конституційних засадах, законодавчих актах та нормативно-правових документах, які встановлюють правила взаємодії суб'єктів державної влади та окреслюють механізми контролю за їх діяльністю [2; 3].

В наукових публікаціях контроль розглядається : як функція соціального управління; як сукупність засобів встановлення змісту діяльності окремої особи; як обмежувальна функція організації із упорядкування державних та муніципальних процесів [4, с. 11]. Тривалий час здійснення контролю у сфері державно-управлінських правовідносин відбувалось із його кореляційними зв'язками із функцією нагляду. Контроль – це процес оцінки виконання завдань та перевірки відповідності фактичних результатів встановленим стандартам, який зазвичай проводиться після реалізації заходів. Нагляд, натомість, передбачає постійне спостереження за діяльністю, що дозволяє оперативно виявляти недоліки та запобігати порушенням у режимі реального часу. Відтак розбудова української держави на засадах адміністративної сервісності вимагає переходу від застосування контрольних заходів управлінського впливу у поєднанні із наглядовими інструментами, до здійснення координаційного впливу на діяльність суб'єктів та об'єктів впливу.

Таким чином, відбувається поступова трансформація контрольно-наглядової функції держави у контрольно-координаційну, яка здатна забезпечити гнучкість, адаптивність та оперативність реагування на нові виклики, сприяючи ефективній роботі всієї системи публічного управління. Такий підхід сприяє посиленню довіри громадськості до публічно-управлінських інституцій і стимулює їхній розвиток в умовах сучасності. Контрольно-координаційна функція держави має стати ключовим механізмом, що забезпечує ефективну взаємодію між різними гілками влади, органами виконавчої влади та іншими суб'єктами державного управління. Вона має спрямовуватися на узгодження політик, планів та дій для досягнення загальних стратегічних цілей, усунення дублювання зусиль і оптимізацію використання державних ресурсів.

За допомогою координаційних механізмів, таких як міжвідомчі комітети, робочі групи, спеціальні комісії та інформаційні платформи, держава може оперативно реагувати на сучасні виклики та проблеми. Ці механізми сприяють своєчасному обміну інформацією, визначенню пріоритетів і вирішенню конфліктних ситуацій, що виникають у процесі реалізації політичних та економічних програм.

Крім того, контрольно-координаційна функція допомагає створити сприятливе середовище для співпраці між центральними та регіональними органами влади, забезпечує гармонізацію місцевої політики із загальнодержавними стратегіями та стимулює розвиток

партнерських відносин із приватним сектором і громадянським суспільством. Це, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності прийняття рішень, збільшенню прозорості управлінських процесів та підвищенню довіри громадськості до державних інституцій.

Отже, трансформація функції контролю в сучасних умовах передбачає комплексне переосмислення та модернізацію традиційних підходів до здійснення управлінського впливу, який все більше набуває ознак координації. Сьогодні контрольна функція набуває нових вимірів завдяки впровадженню сучасних інформаційних технологій та цифрових інструментів. Автоматизація процесів, використання великих даних та аналітичних систем дозволяють у режимі реального часу відслідковувати виконання нормативних вимог, швидко виявляти порушення та прогнозувати ризики.

Водночас трансформація контролю включає адаптацію законодавчої бази до сучасних викликів. Реформування нормативно-правових актів спрямоване на забезпечення більшої гнучкості, прозорості та відповідальності контролюючих органів. Сучасний підхід до контролю переходить від реактивного характеру до проактивного, коли основна увага приділяється запобіганню негативних явищ, а не лише їх виявленню після факту.

Також важливим аспектом є інтеграція національних контрольних систем з міжнародними стандартами, що дозволяє використовувати найкращий світовий досвід та сприяє зростанню довіри до державних інститутів. Завдяки цьому процес трансформації сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень і забезпечує більш стабільне функціонування державного апарату в умовах стрімких соціально-економічних змін.

Література:

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>
2. Калініченко З.Д. Трансформація функцій держави та територіального самоврядування в сучасних економічних концепціях. *Регіональна економіка*. 2024. № 2. С. 52-57.
3. Варич О.Г. Вектори трансформації основних функцій держави в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Випуск 86. Частина 1. С. 17-21.
4. Косінов С.А. Контроль у демократичній державі: монографія. Х.: Право, 2015. 360 с.

ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ЯК НАЙВАЖЛИВІША ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ

Логвиненко Б. О.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права і процесу
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

У складних умовах сьогодення, коли наша держава стикається не лише з повномасштабною військовою агресією, а й з низкою економічних та політичних викликів, набуває суттєвого значення перегляд її ролі у житті суспільства. Тут потрібно вести мову про дотримання балансу між владним державним впливом та забезпеченням прав і свобод людини та громадянина. М. І. Козюбра відмічає, що держава є гарантом прав людини, проте у процесі здійснення своїх функцій вона є найбільшим їх порушником. Однією з ілюстрацій такого стану справ є діяльність Європейського суду з прав людини, який розглядає позови проти держав саме за порушення тих чи інших прав людини з боку державних органів [1, с. 106].

Зауважимо, що уведення особливих правових режимів вимагає належного забезпечення прав і свобод людини, гарантування їх захисту від можливих зловживань з боку суб'єктів владних повноважень [2, с. 5]. Наведене набуває невідкладної актуальності у зв'язку з триваючою дією особливого правового режиму воєнного стану в Україні, в умовах якого змінюється система функцій держави. Частина з таких функцій стають основоположними, тоді як інші набувають другорядного значення.

У теорії права під функціями держави прийнято розуміти основні напрями її діяльності, обумовлені її цілями і завданнями, що конкретизують її сутність. Функції відображають динамічну сторону державного буття, виявляються у функціях органів держави – основних напрямках (видах) їх діяльності у межах законодавчо встановленої компетенції. Кожна функція держави зумовлена її сутністю, соціальним призначенням; характеризується комплексністю, внутрішньою єдністю, системними цілеспрямованими зв'язками між видами діяльності держави; відзначається відомою самостійністю, однорідністю, повторюваністю [3, с. 133].

Примітно, що ч. 1 статті 17 Конституції України закріплено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями

держави, справою всього Українського народу [4]. Про можливість зміни пріоритетності функцій держави також веде мову І. Ткаченко. Вчена пропонує розуміти під такими функціями основні, соціально значущі напрямки її діяльності, зумовлені об'єктивними потребами суспільного розвитку, що є засобами виконання внутрішніх і зовнішніх завдань, в яких виражаються і конкретизуються сутність держави як складної соціальної системи [5, с. 105]. Так само В. В. Головицький вказує на те, що всі функції держави нерозривно пов'язані між собою та залежать від конкретного історичного етапу державного розвитку, її форми правління, міжнародної геополітичної ситуації та інших чинників, що переорієнтують одні функції в категорію першочергових, а інші – змінюють на другорядні [6, с. 57].

Отже, цілком очевидно, що під час дії особливого правового режиму воєнного стану, спричиненого повномасштабною збройною агресією Російської Федерації, саме захист суверенітету і територіальної цілісності слід вважати найважливішою функцією держави.

Розглядаючи зазначену функцію детальніше наголосимо, що вона має дуальний характер, що полягає у захисті двох споріднених, проте не тотожних категорій – суверенітету держави і територіальної цілісності.

Під державним суверенітетом прийнято розуміти верховенство державної влади всередині країни та її незалежність і рівноправність у зовнішньополітичній сфері. Основні ознаки державного суверенітету: верховенство – передбачає верховну владу держави на власній території, її територіальну цілісність і недоторканність; неподільність – засвідчує неможливість існування в країні двох верховної влади, а отже двох суверенітетів; невідчуженість – суверенні права не потребують чийогось визнання чи затвердження і не можуть підлягати сумніву або бути скасованими; необмеженість – виключно добровільні обмеження сфери реалізації власного суверенітету [7].

У свою чергу, О. О. Іляшко акцентує увагу на тому, що сутність суверенної території передбачає як територіальну, так і політичну цілісність держави, які фахівець називає нерозривними поняттями. Свою позицію він обґрунтовує тим, що політико-правовий характер територіальної цілісності кожної держави впливає з політико-правового характеру самої держави. Належність території певній державі означає її юридичну компетенцію в межах своїх кордонів. Тобто, на переконання фахівця, територіальна цілісність включає у себе два взаємопов'язані елементи: 1) територіальну або просторову цілісність; 2) політичну цілісність [8, с. 36].

Ми не поділяємо наведений підхід та наголошуємо на дуальному характері досліджуваної функції. У сьогоденних умовах функція із захисту суверенітету і територіальної цілісності України полягає у

відновленні територіальної цілісності України – тобто деокупації. Остання є комплексом заходів державної політики, наслідком яких є повна відсутність на території України, що була тимчасово окупована, збройних формувань Російської Федерації і окупаційної адміністрації Російської Федерації та встановлення загального ефективного контролю України на цій території (повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України та відновлення конституційного ладу України на цій території) [9].

Натомість, відновлення державного суверенітету, слід ототожнювати з реінтеграцією – комплексом заходів, спрямованих на забезпечення прав і свобод людей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту та тимчасової окупації. Реінтеграція має ґрунтуватися на узгодженні ключових напрямків та суб'єктів їхньої реалізації – органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства, що дозволить зробити механізм її реалізації максимально ефективним і спрямованим на потреби людей [10, с. 55].

Література:

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
2. Голобутовський Р. З. Адміністративне право під час дії особливих правових режимів : навч. посіб. (у визначеннях, таблицях і схемах) / Р. З. Голобутовський, Б. О. Логвиненко. Дніпро : ДДУВС, 2024. 176 с.
3. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. 2-ге видання. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
5. Ткаченко І. Функції держави: проблеми визначення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020 № 3 (23). С. 102-107.
6. Головицький В. В. Теоретико-правовий і видовий зміст функцій держави. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 3. С. 55-58.
7. Державний суверенітет / В. П. Капелюшний // *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: <https://esu.com.ua/article-26188>
8. Іляшко О. О. Забезпечення територіальної цілісності і недоторканності України: національні і міжнародно-правові аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68) № 3. С. 33-39.

9. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

10. Логвиненко Б. О. До проблеми реінтеграції тимчасово окупованих територій України: гуманітарний аспект. *Law. State. Technology*. 2024. Вип. 2. С. 53-57.

DOI

ПРАВОЗАХИСНА ФУНКЦІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: ДО ПИТАННЯ ПРО ТРАНСФОРМАЦІЮ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Лубчук О. Д.,

доктор філософії у галузі права,

асистент кафедри теорії та філософії права

Львівського національного університету імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Сьогодні простежуємо низку тенденцій, що вказують на трансформацію основних напрямів діяльності сучасної держави, засвідчують динамічний та відкритий характер останніх. Як вірно зазначає професор С. М. Мельничук, адаптація функцій до змін у державі є їхньою необхідною властивістю, оскільки цінність та значущість відповідних функцій полягає саме в тому, що кожна з них дає змогу досягти мети, окресленої моделлю держави, уможливило розв'язання тих чи інших завдань та здійснення регулятивного впливу на найважливіші сфери суспільного життя [1, с. 21]. В сучасних умовах саме функції держави відображають її здатність вчасно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики, слугують необхідною запорукою її розвитку та зміцнення.

Одним із основних завдань сучасної демократичної держави є захист прав людини. В цьому контексті правозахисна функція, спрямована на всебічний захист прав людини, набуває особливої актуальності. До того ж її розглядають не лише як основний напрям діяльності, а й головну стратегічну мету демократичної, соціальної, правової держави [2, с. 23]. Як доцільно зауважує В. Г. Андрусак, правозахисна функція держави відображає її сутнісну характеристику, відповідає певному етапу розвитку суспільства й держави, постійно трансформується під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів та наповнюється новим змістом [3, с. 9].

В такий спосіб науковець не лише підкреслює фундаментальність наведеної функції, але й звертає увагу на її динамічний характер, зумовлений постійною трансформацією суспільних відносин.

Значущість правозахисної функції як невід'ємної функції сучасної демократичної держави неодноразово відзначали в правничій доктрині. Зокрема, на думку професора В. Копчі, правозахисна функція в сутнісному аспекті виявляється лише в сучасній державі, що характеризується суспільством, яке засноване на таких правових принципах, як: рівність, повага до прав людини, народний суверенітет та поділ влад. Вона є невід'ємною складовою конституціоналізму в межах національного правопорядку сучасної держави [4, с. 137]. В межах запропонованого підходу акцентовано увагу на національному вимірі реалізації правозахисної функції держави.

Водночас на початку XXI ст. правозахисна функція як один із пріоритетних напрямів діяльності держави набуває нової сутності. Вагому роль в цьому відіграє глобалізація, а також явища, що сформувались у відповідь на поглиблення й ускладнення глобалізаційних процесів. Йдеться, зокрема, про глобальне управління – процес забезпечення глобальними акторами (національними державами, міжнародними організаціями, транснаціональними корпораціями тощо) нівелювання негативних і посилення позитивних для людської спільноти ефектів глобалізації шляхом використання засобів та механізмів, які діють на різних рівнях – локальному, національному, регіональному і глобальному. Як зауважує Б. Юськів, хоч управління, що здійснюється національною державою, є основним, існує набагато більше управлінських дій, що відбуваються за межами цієї діяльності. Однак глобальне управління, на переконання науковця, має на меті не усунення національної держави зі світової арени, а необхідну трансформацію її діяльності, створення нових сфер для глобалізації та управління [5, с. 121, 127].

В контексті дослідження глобального управління як важливого чинника трансформації функцій сучасної держави заслуговує на увагу також позиція М. В. Дзевелюк. З погляду дослідниці, фактично жодну функцію сучасна держава не може реалізувати самостійно, без залучення зовнішнього елемента. Розвиток глобального управління, на її думку, суттєво трансформує функціональні параметри сучасної держави. В обґрунтування відповідного твердження науковиця наводить низку аргументів. По-перше, відбувається перенесення частини функцій держави на наднаціональний рівень, у зв'язку з чим особливого значення набуває принцип субсидіарності. По-друге, трансформується уявлення про державний суверенітет: відбувається певний ренесанс ідей функціонального суверенітету. По-третє, з'являються нові методи та

інструменти реалізації функцій держави [6, с. 7]. Водночас важливим завданням в контексті наведеного постає визначення напрямів діяльності держави, що є визначальними щодо забезпечення її відповідності своєму соціальному призначенню. Одним із таких напрямів доцільно вважати саме правозахисну функцію.

Як справедливо зауважує професор В. В. Копча, сучасна держава, яка змінює перелік і наповнення своїх функцій, зосереджується на захисті прав людини та закріплює це як основну цінність національного конституційного порядку, навіть більше – цінність, яка пов'язує національні правопорядки з наднаціональними і міжнародним [7, с. 5]. За таких умов правозахисна функція набуває наднаціональної значущості. Підтвердженням цього слугують інтенсифікація міжнародного співробітництва у сфері захисту прав людини та збільшення чисельності міжнародних правозахисних організацій регіонального й універсального рівнів.

Посилення правозахисної функції є одним із ключових завдань сучасної України. В ст. 1 Конституції України зафіксована модель розвитку сучасної держави Україна як демократичної, правової, соціальної держави. Метою такої держави є забезпечення цілісності, функціонування та розвитку суспільства [1, с. 21]. Водночас агресія російської федерації, «гібридна війна», окупація частини території України актуалізують доцільність оновлення існуючих форм реалізації функцій держави, зокрема тих, що безпосередньо спрямовані на захист прав людини. Оскільки дієве протистояння зовнішнім загрозам є цілком не лише оборонної функції держави, а й державних інститутів, які здійснюють правозахисну діяльність [7, с. 6]. Водночас вчинення порушень прав людини на територіях, наближених до зони ведення бойових дій, та окупованих територіях суттєво ускладнює можливість застосування дієвих механізмів захисту відповідних прав. Найбільш вразливою частиною суспільства за таких умов є діти, оскільки потребують особливої підтримки й захисту. Як наслідок, воєнно-політичні реалії зумовлюють необхідність вироблення нових підходів до реформування системи правоохоронних органів як суб'єктів правозахисної діяльності, перегляду законодавства у відповідній сфері відносин та створення оновленої, більш ефективної концепції правоохоронної діяльності загалом.

До того ж відповідні зміни доцільно супроводжувати посиленням взаємодії державних органів із недержавними структурами. Адже правозахисна система охоплює державні й недержавні інститути, що сформувались в результаті взаємодії держави та громадянського суспільства, діяльність яких спрямовано на захист прав і свобод людини і громадянина [3, с. 9]. Не менш важливе значення з огляду на

евроінтеграційний вектор України відігрів також зміцнення міжнародного співробітництва з правоохоронними органами інших держав, зокрема держав-членів ЄС. В умовах сьогодення наведені види співпраці набувають особливо цінного значення, оскільки закладають підвалини якісного оновлення правових форм реалізації функцій сучасної держави, а також сприяють досягненню основної її мети як демократичної, правової та соціальної держави.

Література:

1. Мельничук С. М. Взаємозв'язок моделі сучасної держави Україна з її функціями: теоретичні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 63. С. 17–21. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/4.pdf> (дата звернення: 07.03.2025).

2. Попов А. А. Поняття правозахисної функції держави – теоретико-правовий аспект / А. А. Попов, В. І. Вишковська. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 13. С. 19–26.

3. Андрусак В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2015. 22 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50594784.pdf> (дата звернення: 07.03.2025).

4. Копча В. Правозахисна функція держави: доктринальні підходи до розуміння. *Публічне право*. 2018. № 3 (31). С. 132–140. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/34/pdf/pp-2019-34-17.pdf> (дата звернення: 07.03.2025).

5. Юськів Б. Концепція і парадигми глобального управління. *Політичний менеджмент*. 2019. № 1. С. 119–130. URL: https://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/yuskiv_kontseptsiia.pdf (дата звернення: 07.03.2025).

6. Дзевелюк М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 209 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/30a41d5f-65b1-4a66-a9e4-010db3401654> (дата звернення: 07.03.2025).

7. Копча В. В. Правозахисна функція держав Центральної Європи: теоретичні і порівняльно-правові аспекти : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 396 с.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЦЕСУ НА ТЕРИТОРІЇ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Луцький Р. П.,

*доктор юридичних наук, професор,
директор*

*Науково-дослідного інституту імені Академіка Івана Луцького
Закладу вищої освіти «Університету Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Україна прагне швидше стати членом ЄС з огляду на те, що добре виконує умови, висунуті до неї.

«Ми демонструємо гарний прогрес по семи політичним рекомендаціям. Це відзначив чеський прем'єр, який був тут. Так само я спілкувалася зі шведською міністеркою, яка буде головувати в ЄС наступні пів року. Всі відзначають високий прогрес по політичних реформах», – сказала віцепрем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Ольга Стефанішина [4].

За її словами Україна вже ухвалила низку законодавства і завершить законодавчий процес до кінця року. Відбір до судових та антикорупційних органів триває з достатньо високою динамікою.

«Тому ми закликаємо Європейський Союз не чекати кінця 2023 р. Оцінійте політичні критерії вже на початку року з тим, щоб ми могли почати переговорний процес. Це перемовини не прості, але я бачу тут гарну перспективу, і також з нетерпінням очікую кінця року, коли ми робитимемо кроки по інтеграції в єдиний економічний ринок ЄС», – зазначила О. Стефанішина [4].

За словами віцепрем'єрки початок переговорів є вкрай важливим для морального духу українців, адже ми роками боролися за те, щоб належати до Європи, а зараз ми ризикуємо своїм життям заради цього.

Що ж до законодавчого процесу в Європейському Союзі, то він відрізняється значною складністю процедур та особливостей. Зокрема, для кожної категорії нормативних актів передбачено свій порядок прийняття рішень і відповідно різні процедури взаємодії між головними органами Європейського Союзу (інститутами, інституціями) – Комісією, Радою та Парламентом. З набуттям чинності Лісабонським договором 1 грудня 2009 року була суттєво змінена інституційна система Європейського Союзу, перебудована система розподілу повноважень між органами і державами членами ЄС.

Нововведення, спрямовані в першу чергу на подолання дефіциту демократії та забезпечення ефективності й прозорості функціонування інтеграційного об'єднання, одночасно торкнулися майже усіх аспектів процесу прийняття рішень в Європейському Союзі. А саме на зміну чотирьом процедурам прийняття рішень (консультативна процедура, процедура співробітництва, процедура спільного прийняття рішень та процедура санкціонування), які раніше існували в ЄС, було запроваджено законодавчу процедуру ухвалення нормативно-правових актів, яка наразі діє у двох різновидах: загальна законодавча процедура та спеціальна законодавча процедура. Вважаємо за доцільне зазначити, що «під законодавчим процесом у Європейському Союзі розуміють визначені в установчих договорах процедури прийняття інститутами та органами Європейського Союзу нормативних правових та інших актів вторинного права». Відразу відмітимо, що сам термін «законодавчий процес» стосовно Європейського Союзу використовується науковцями дещо умовно [2, с. 29].

На думку Довгань Г.В., євроінтеграція є головним та незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, що закріплений у Законі України «Про основи національної безпеки України», Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України», Посланні Президента України до Верховної Ради України. 30 березня 2012 р. глави переговорних делегацій України та Європейського Союзу парафували текст Угоди про асоціацію України з ЄС. Право Європейського Союзу та його інституційна система зазнали серйозного реформування у зв'язку із прийняттям Лісабонського договору 2007 р. Нововведення було запроваджені і до механізму правотворчості в межах ЄС. З огляду на стабільний розвиток тісної співпраці нашої держави із ЄС, дослідження правотворчого процесу в ЄС становить актуальну проблему сучасної правової науки в Україні [1, с. 31].

Згідно із Лісабонським договором, запроваджуються дві процедури прийняття рішень: звичайна законодавча процедура та спеціальна законодавча процедура. Основним різновидом останньої є процедура консультацій, при використанні якої можливі два варіанти процедури санкціонування: 1) Європейський парламент після схвалення Ради Європейського Союзу (далі – Рада ЄС) приймає рішення або 2) Рада ЄС після схвалення Європейським парламентом приймає рішення. Вибір різних видів законодавчих процедур залежить від конкретного питання, точніше від виду компетенції, до якої він відноситься. Звертає увагу той факт, що хоча термін «європейський закон» у Лісабонському договорі не використовується, тим не менш містяться поняття «законодавча процедура» та «законодавчі акти». Згідно із ст. 289 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС), звичайна законодавча процедура полягає у прийнятті

регламенту, директиви, рішення спільно Європейським парламентом та Радою ЄС за пропозицією Комісії [1, с. 33].

На думку Небеської М.С., інститутом, який здійснює право законодавчої ініціативи в ЄС, як правило, є Комісія: «Рада та, меншою мірою, Європарламент обидві законодавчі сили – не можуть діяти з власної ініціативи чи на вимогу однієї держави-члена, вони можуть діяти лише за умови пропозиції з боку Комісії». І хоча сьогодні в законотворчому процесі Комісії належить далеко не головна роль, проте саме вона дає поштовх процесу розроблення тієї чи іншої норми права, ініціює законотворчість в Євросоюзі. Окрім Комісії, відповідно до Лісабонських реформ, правом ініціативи безпосередньо були наділені також інші суб'єкти. Відповідно до п. 4 ст. 289 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС) в окремих випадках, передбачених договорами, законодавчі акти можуть ухвалюватися за ініціативою групи держав-членів або Європейського парламенту, за рекомендацією Європейського центрального банку або на запит Суду Європейських Співтовариств чи Європейського інвестиційного банку [2, с. 28].

З прийняттям Лісабонського договору звичайна законодавча процедура стала основною серед усіх інших процедур прийняття рішень у ЄС. Ця процедура надає рівні правотворчі можливості Європейському парламенту та Раді ЄС щодо широкого кола питань, зокрема це сфера економіки, імміграції, транспорту, енергетики, охорона природного навколишнього середовища, охорона прав споживачів. Більшість європейських правових актів тепер приймається спільно Європейським парламентом та Радою ЄС, тим самим посилюється роль Європарламенту. Це свідчить про чергове зміцнення ролі Європарламенту у механізмі управління ЄС. Особливості цієї процедури полягають у наступному: 1) Комісія надсилає свій проект Парламенту та Раді ЄС; 2) обидва інститути по черзі два рази аналізують проект та обговорюють його; 3) якщо після двох читань не досягнуто порозуміння, проект передається до погоджувального комітету, який складається з рівної кількості представників Парламенту та Ради ЄС; 4) представники Комісії також приймають участь у засіданнях комітету та приймають участь у дискусії; 5) коли комітету вдається знайти консенсус, погоджений текст надсилається до Парламенту та Ради ЄС для третього читання, щоби можна було остаточно прийняти його як правовий акт; 6) остаточно порозуміння між двома інститутами свідчить про безсумнівне прийняття акту; 7) навіть якщо погоджувальний комітет спільно узгодить текст, Парламент може відхилити запропонований правовий акт більшістю голосів [1, с. 32].

Право законодавчої ініціативи є одним з найбільш важливих повноважень Єврокомісії у сфері нормотворчості. Пріоритетність і значущість цього права особливо підкреслюється установчими договорами у старій редакції та повністю підтверджується Лісабонським договором. Не вдаючись до деталей існуючих у Союзі законодавчих процедур можна констатувати, що Комісія є ініціатором початку та активним учасником здійснення цих процедур. Іншими словами, законодавчий акт Союзу може бути ухвалений лише за пропозицією Комісії, окрім випадків, спеціально передбачених установчими актами. О.І. Станкевич з цього приводу зазначає: «Рада та, меншою мірою, Європарламент – обидві законодавчі сили – не можуть діяти з власної ініціативи чи на вимогу однієї держави-члена, вони можуть діяти лише за умови пропозиції з боку Комісії. І хоча сьогодні в законотворчому процесі Комісії належить далеко не головна роль, проте саме вона дає поштовх процесу розробки тієї чи іншої норми права, ініціює законотворчість в Євросоюзі. Фактично руки в Європарламенту та Ради залишаються зв'язаними, допоки вони не отримали певної пропозиції Комісії. І навіть, якщо вони звернуться до Комісії із запитом розробити той чи інший законопроект, то зміст його буде визначатися саме Комісією. Звісно, її ініціативи можуть бути відхилені, проте можливості висунути альтернативний проект немає. А це означає, що розробка політичного курсу об'єднання сконцентрована здебільшого в руках Єврокомісії. Крім того, з постійним розширенням сфер відання ЄС спостерігається й все більш широке використання Комісією права законодавчої ініціативи [3, с. 106-107].»

Отже, у процесі законодавчої процедури ЄС широко застосовується звичайна законодавча процедура поряд із спеціальною, що надає рівні можливості щодо регулювання широкого кола питань Європейським парламентом та Радою ЄС. Відповідно це може свідчити про те що роль Європарламенту у механізмі управління ЄС зміцнюється. Цей аспект має суттєве значення для громадян ЄС оскільки, їх представники – депутати Європейського парламенту, яких вони обирають безпосередньо, матимуть більше можливостей відстояти позицію населення своїх держав у правотворчому процесі ЄС.

Література:

1. Довгань Г.В. Процедури прийняття рішень в ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Ужгород, 2013, С. 30-34.
2. Небеська М.С Особливості законодавчого процесу ЄС. *Механізм прийняття рішень в ЄС*, 2016, С. 28-32.
3. Станкевич О. І. Право законодавчої ініціативи в Європейському Союзі. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики* :

зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2021 р. Харків, 2021. С. 106-110.

4. Україна закликає ЄС не чекати кінця 2023 року для оцінки політичних критеріїв. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3607985-ukraina-zaklikae-es-ne-cekati-kinca-2023-roku-dla-ocinki-politichnih-kriteriiv.html>

DOI

ДИСФУНКЦІЇ ПРАВА У ДЕРЖАВОВТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Мельник Я. Я.,

доктор юридичних наук,

*старший науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС*

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Проблеми державотворчого процесу пояснюються тим, що не завжди функції держави спрямовані на досягнення ними своїх цілей. За таких обставин доводиться вести мову про відсутність балансу в правовому регулюванні в нормотворчому чи то правотворчому процесах. Як наслідок, постає логічне питання про «дис-функції права». Тобто, постає питання про пошук протилежного феномену права, його дисфункції.

Традиційно, під «функціями держави» (з лат. *function* – виконання, здійснення) розуміють «... основні напрями її діяльності, які зумовлені призначенням держави в суспільстві та реалізуються у правових формах через державний механізм... [3, с.822]».

У навчальному посібнику із теорії держави і права зазначено, що «функції держави» класифікують за різними підставами. *До прикладу:* «... (1) залежно від принципу розподілу влади розрізняють законодавчу, виконавчо-розпорядчу, судову, контрольно-наглядову функції; (2) залежно від тривалості дії розрізняють постійні та тимчасові функції держави; (3) залежно від значення розрізняють головні та другорядні функції держави; (4) залежно від сфери прикладення розрізняють внутрішні та зовнішні функції держави... [11, с. 35]».

У підручнику із вступу у теорію глобальної соціальної держави йдеться про те, що «... найпоширенішою класифікацією є поділ функцій держави залежно від сфер її діяльності, у рамках якої зазвичай виділяють

такі функції сучасної держави: політичну, економічну, гуманітарну, інформаційну, забезпечення національної безпеки, забезпечення миру та світового порядку ...» [8, с. 215]. Утім, очевидно, що на сьогодні, деякі питання реалізації державою своїх функцій носить доволі сумнівний характер, бодай тому, що задекларовані функціональні спроможності «держави» та «права» не збігаються із правовою реальністю, адже мова про неідеальні функціональні особливості держави би не піднімалась у такому в принципі.

Звернемо увагу на філософський аспект правової реальності, Так, В.В. Савенко доводить, що як структурна площина реалізації права реальність відображається в ментальних установках, ідеях і теоріях, у формі знаково-символічних норм та інститутів, у людських діях і відносинах, тобто в різних виявах суспільного буття [9, с. 66].

Очевидно, що державотворчий та правотворчий процеси можуть не збігатися за тими чи іншими ідеологічними, формальними, інституційними критеріями.

До прикладу, вчені-дослідники з державного управління зазначають, що «... на даному етапі державотворення нагальними постають такі завдання: (а)формування сучасної державницької ідеології українського державотворення; (б)створення інтелектуально розвиненого середовища для здійснення модернізації й розвитку українського суспільства; (в)планування майбутнього держави України згідно з такими постулатами, як соборність, суверенність, справедливість... [5, с. 6]».

Водночас функції держави необхідно відмежовувати від загальних форм їх реалізації (правотворчість тощо), спеціальних форм реалізації (безпосередня організація діяльності щодо реалізації конкретних правових настанов тощо) та методів реалізації функцій (переконання, заохочення чи примус) [6, с. 25; 8, с. 215].

Тут, здалось би звернути увагу на те, що «функції держави» це ще не «функції права». А «державотворення» не є «правотворчим процесом», як і навпаки. Однак ці питання, на нашу думку, можна сприймати як у вузькому так і в широкому сенсі. Як там пак, питання «дисфункцій» повинно бути зорієнтовано саме на «дисфункції права», а не на «дисфункції держави».

Спробуємо розкрити дані аспекти детальніше.

Так, у правовій доктрині розкриваються питання функцій права. Вони виокремлюється в окремий правовий інститут, та вважається, що вони відносяться до системи права.

Під функціями права у навчальній літературі традиційно пропонують розуміти «основні напрями впливу права на суспільні відносини» [7, с. 42]; як «...роль, яку здійснює право в суспільстві... [1, с. 58]».

У юридичній енциклопедії зазначається, що по правді, «... справедливою буде зворотна теза: виявлення особливих, специфічних функцій права зумовлює зрештою відповідний спосіб праворозуміння. Де в даному випадку в основу розуміння права покладено висновок про те, що функціональне навантаження права в суспільстві пов'язане не стільки з реалізацією влади, скільки з досягненням рівноваги в суперечних стосунках соціальних суб'єктів. Тому відстоюється позиція стосовно того, що функціонально, право є чинником самоорганізації і самозбереження суспільства, а не інструментом політичного управління ...» [3, с. 825].

Натомість, у навчальному підручнику із теорії права під редакцією М.І. Козюбри, визначено, що «... залежно від того, яким чином правотворчість впливає на правове регулювання суспільних відносин, можна виокремити відповідні функції правотворчості: (1) первинне регулювання суспільних відносин шляхом формулювання нових правових норм у статтях нормативно-правових актів або нормативно-правових договорів; (2) модифікація правового регулювання шляхом внесення змін до існуючих правових норм, закріплених у нормативно-правових актах та нормативно-правових договорах; (3) припинення правового регулювання певних суспільних відносин шляхом скасування відповідних правових норм. Вказана функція виконується переважно через відміну частини або в цілому нормативно-правового акта, нормативно-правового договору; (4) заповнення прогалин та усунення колізій у правовому регулюванні шляхом формулювання правових норм, яких не вистачає для досягнення мети правового регулювання; (5) упорядкування правового регулювання шляхом систематизації існуючих нормативно-правових актів ... [4, с.193]».

Відтак, щонайменше от ті проблеми «заповнення прогалин та усунення колізій» вказують на те, що ці проблеми витікають із правової реальності, а, по суті, постає проблема дисфункцій. Отже вдосконалення проблем будь якого правового регулювання чи то реалізації права демонструє інший бік дерегуляції права, дисфункціональності права в тих чи інших аспектах, нівелювання цінності та сенсу права тощо. При чому усі ці аспекти так чи інакше постійно перебувають на поверхні для правозастосувача. Зупинимось на одному із таких аспектів як от «дисфункціональному».

У тлумачному словнику слово «дисфункція» означає «порушення, розлад функції якого небуть органу, системи, тканини організму» [10, с. 239]. Також, слово «дисфункція» тлумачиться як порушення нормального ходу, розвитку чого небусть [10, с. 239]. Отже, феномену дисфункції притаманні процеси порушень, розпаду, обмеження чи то блокування розвитку тощо.

За таких обставин, не було б зайвим звернути увагу на феномен постмодерну права з точки зору філософії права, який, на нашу думку, являє собою особливе до певної міри питання дисфункції.

Так, у юридичній енциклопедії зазначається, що загально-методологічним підґрунтям постмодерністської філософії права є вихідні постулати самої постмодерністської філософії, а саме: розуміння мови як такої, конститує реальність; відмова розуму в універсальності, всеосяжності та спроможності пізнати свою структуру та межі; акцент на відсутності однозначності та абсолютності смислу мовних висловлювань; перевага ірраціонального та несвідомого у поведінці людей; ірраціоналізація бюрократії як наслідок раціоналізації політики; обмеження свободи людини в умовах демократії [2, с. 594]. Також, відповідно парадигмальними настановами постмодерністської рефлексії права вважається: позбавлення права об'єктивності; тлумачення права як способу встановлення владних відносин шляхом їхньої вербальної містифікації; розуміння легітимності права як ідеологічної фікції; відсутність кореляції між верховенством права, правовими інститутами та свободою, рівністю і справедливістю; заперечення можливості досягнення розумом об'єктивного знання [2, с. 594].

Таким чином, питання постановки питання про дисфункції права стосується не тільки інститутів права та його системи, алей послаблення самих функцій, де саме останній втрачають здатність забезпечувати своє призначення.

У філософсько-правовому вимірі, вигляд «функцій» слабне на тлі зовнішніх та внутрішніх викликів для права, очевидно, що завдяки тому що стираються функціональні межі, зникає функціональна спрямованість того чи іншого інституту права, норми права, суб'єктивного права чи то обов'язку, власне, зникає той чи інший правовий корелят (інститут, норма, суб'єктивне право тощо).

На нашу думку, причиною прояву дисфункцій у праві можуть бути полики закладені в юридичних конструкція нормативно-правового регулювання; відсутність співмірності права із правовою реальністю тощо.

Висновки. Враховуючи викладене, варто констатувати, що устояні в теорії права елементи її системи вказують на логічні взаємозв'язки прояву «функцій» та «дисфункцій» права як регулятора суспільних відносин, як цінності, як правового простору, і, врешті решт, як норми /правила/ поведінки.

Дисфункція права може виражатися у неналежному правовому регулюванні, яке може відображатися у недосягненні правом своєї мети; у нездатності інструментів права забезпечити належне та ефективне нормативно-правове регулювання вчасно; у гротеску (перебільшення його значимості, у перекосах одного інституту над іншим) права, що також виражається у порушенні пропорційності нормативно-правового

регулювання; у видах правової поведінки /протиправної, об'єктивно-протиправної, зловживання правом/; невиконанням зобов'язань тощо. Все це – дисфункція справа у державотворчому процесі, процес якого так чи інакше характеризується перманентністю.

Література:

1. Борщевський І.В., Васильєв А.С., Зілковська Л.М. та ін. Теорія права і держави: підруч. /За заг.ред.докт.юрид.наук А.С. Васильєва. К.: КНТ, 2009.464с.

2. Велика українська енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т.2: Філософія права/ редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 1128с.

3. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / редкол.: О.В. Петришин (гол.) та ін. Харків : Право, 2017. Т. 3. 952с.

4. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392с.

5. Коник С. М. *Державотворення як управлінська категорія. Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. С.1–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_6. (дата звернення: 06.03.2025)

6. Кузьмін С.А., Карпенко Д.М. Теорія держави та права в питаннях і відповідях : посібник. Вид. 2-ге, доп. та перероб. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2014. 128с.

7. Лук'янов Д.В. Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів/ Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський; за заг.ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2018. 196с.

8. Мельник Я.Я. Вступ до теорії глобальної соціальної держави : підручник для магістрів та аспірантів юридичних факультетів ВНЗ. Київ : Видавництво «Юридика», 2023. 506с.

9. Савенко В.В. Правова реальність як структурована площина реалізації права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1-2. С.57–66. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a68ce134-979d-4d66-b835-d138a9a52ab7/content> (дата звернення: 06.03.2025).

10. Словник української мови: У двадцяти томах: Том Четвертий: Д–Ж / Гол. наук. ред. Русанівський В.М.; Наук.кер. Широков В.А.; Уклад.: Чумак В.В.; Шевченко І.В.; Шевченко Л.Л.; Менько Л.М.; Ярун Г.М.; Томіленко Л.М.; Погрібна О.О.; Білоноженко В.М. ; Винник В.О. ; наук. ред. Озерова Н.Г.; наук. конс.: Тараненко О.О.; Єрмоленко С.Я.; Стишов О.А. ; Туник Л.В. – К.: Український мовно-інформаційний фонд, 2013. С. 239.

11. Оборотов Ю.М., Крестовська Н.М., Крижанівський А.Ф., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Державний іспит. Харків : Одисей, 2010. 256 с.

ДОСВІД ЄС ТА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ У РЕГУЛЮВАННІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ

Монаснко А. О.,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
головний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Право Європейського Союзу регулює інституційну спроможність держав-членів з метою забезпечення належного функціонування демократичних інституцій, верховенства права та ефективного управління.

Так, Копенгагенські критерії, прийняті Європейською Радою у червні 1993 року, включають вимоги стосовно стабільності інституцій, що мають гарантувати демократію, верховенство права, права людини, повагу до меншин та їх захист. Держави-члени ЄС повинні дотримуватися цих стандартів і після вступу до ЄС. На етапі вступу до ЄС країни-кандидати мають забезпечити свою відповідність цим критеріям.

Копенгагенські критерії є правилами, що визначають можливість приєднання держави до ЄС і вимагають, щоб держава мала інститути для збереження демократії та дотримання прав людини, мала функціонуючу ринкову економіку та могла виконувати свої зобов'язання у зв'язку із вступом до ЄС.

Відповідно до статті 2 Договору про функціонування ЄС Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків.

Отже, ці принципи є обов'язковими для всіх держав-членів ЄС і впливають на їх інституційну спроможність.

Відповідно до статті 7 Договору про функціонування ЄС за обґрунтованою пропозицією однієї третини держав-членів Європейського Парламенту або Європейської Комісії Рада, діючи більшістю у чотири п'ятих її членів, після отримання згоди Європейського Парламенту може встановити, що існує явний ризик тяжкого порушення державою-членом цінностей, зазначених у статті 2.

Перш ніж прийняти таке рішення, Рада заслушує відповідну державу-члена та може направити їй рекомендації, діючи відповідно до тієї ж процедури. Рада постійно перевіряє, чи продовжують існувати підстави для такого рішення.

Європейська Рада, діючи одностайно на пропозицію однієї третини держав-членів або Комісії та після отримання згоди Європейського Парламенту, може встановити існування постійного та істотного порушення однією з держав-членів цінностей, зазначених у статті 2, запропонувавши відповідній державі-члену подати свої пояснення.

У разі прийняття рішення Рада може кваліфікованою більшістю вирішити призупинити певні права відповідної держави-члена, що впливають із застосування Договорів, включаючи право голосу представника уряду держави-члена у Раді. Вживаючи таких заходів, Рада враховує можливі наслідки такого призупинення для прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб.

Отже, механізми контролю можуть бути застосовані у разі порушення основних цінностей ЄС, зокрема, у випадках послаблення інституційної спроможності, коли мають місце порушення верховенства права, демократичних стандартів тощо. Для цього Європейська Комісія регулярно аналізує стан інституційної спроможності держав-членів ЄС. Так, зокрема, ЄС може призупинити фінансування з бюджету ЄС, якщо виявлено серйозні порушення верховенства права, які впливають на належне використання коштів.

Європейська Комісія може ініціювати офіційну процедуру порушення, що передбачає надсилання відповідній державі-членові ЄС офіційного повідомлення про порушення, скерування справи до Суду ЄС у випадку, коли порушення цією державою-членом ЄС не було виправлено. Так, зокрема, Європейська Комісія ініціювала справи проти Польщі та Угорщини за втручання в незалежність судової влади, про що мова піде далі.

Статті 258-260 Договору про функціонування ЄС встановлюють механізм притягнення держав-членів до відповідальності за невиконання зобов'язань. Стаття 317 цього Договору визначає забезпечення ефективного управління бюджетом ЄС у держав-членах. Статті 174-178 цього ж Договору регулюють політику згуртованості, яка сприяє інституційному розвитку.

Регламенти є обов'язковими до виконання у всіх державах-членах ЄС та впливають на інституційну спроможність через пряме їх застосування. Зокрема, Регламент (ЄС) 2020/2092 Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 2020 року про загальний режим умов для захисту бюджету Союзу визначає механізм умовності, що прив'язує фінансування ЄС до дотримання верховенства права. Регламент (ЄС)

2021/241 Європейського парламенту та Ради від 12 лютого 2021 року про створення Фонду відновлення та стійкості створює Фонд відновлення та стійкості, що спрямований на фінансування реформ та покращення управлінської спроможності.

Директиви встановлюють загальні цілі, які держави-члени ЄС повинні досягти, наближаючи національне законодавство до права ЄС. Так, наприклад, Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/24/ЄС від 26 лютого 2014 року про публічні закупівлі та про скасування Директиви 2004/18/ЄС спрямована на підвищення ефективності державного управління.

Щорічні звіти Європейської Комісії про верховенство права оцінюють стан правової системи у державах-членах. Така програма як Twinning спрямована на надання технічної допомоги та зміцнення інституційної спроможності.

Рекомендації Європейської Комісії використовуються для виправлення ситуацій до застосування жорстких заходів. Через постійний діалог між Європейською Комісією та державами-членами ЄС відбувається обговорення інституційних проблем. Також Європейська Комісія залучає громадськість, неурядові організації для збору інформації про ситуацію в державах-членах ЄС.

Рішення Суду ЄС мають важливе значення для тлумачення та застосування права ЄС у питаннях інституційної спроможності. Так, зокрема, рішенням Суду ЄС від 05.06.2023 року у справі C-204/21 «European Commission v Republic of Poland» (незалежність та приватне життя суддів) було визнано, що реформа польського правосуддя 2019 року порушує право ЄС [1].

Зокрема, Суд ЄС зазначив, що цінність верховенства права є невід'ємною частиною самої ідентичності Європейського Союзу як загального правового порядку та отримує конкретне вираження в принципах, що містять обов'язкові юридичні зобов'язання для держав-членів ЄС [1].

Оскільки польське законодавство наділяє Дисциплінарну палату Верховного суду Польщі, незалежність і неупередженість якої не гарантовано, юрисдикцією приймати рішення у справах, які безпосередньо впливають на статус суддів та виконання ними своїх обов'язків, то це законодавство впливає на їх незалежність.

Суд ЄС підтверджує, що перевірка поваги державою-членом ЄС цінностей і таких принципів як верховенство права, ефективний судовий захист і судова незалежність, повністю належить до компетенції цієї держави-члена. Виконуючи свої повноваження щодо організації правосуддя, держави-члени повинні дотримуватися зобов'язань, що випливають із права ЄС. Таким чином, від них вимагається забезпечити,

щоб у світлі цінності верховенства права було попереджено будь-яке погіршення якості їх законів щодо організації правосуддя, утримуючись від прийняття правил, які підірвали б незалежність суддів. Цій фундаментальній цінності, яка є невід'ємною частиною самої ідентичності Європейського Союзу, надається конкретне вираження в юридичних зобов'язаннях, якими держави-члени не можуть нехтувати, покладаючись на національні положення чи прецедентне право, включаючи конституційні положення [1].

Суд ЄС, спираючись на свою попередню практику, зазначає, що Дисциплінарна палата Верховного Суду не відповідає вимозі незалежності та неупередженості. Перспектива для суддів, покликаних застосовувати право ЄС, ризикувати тим, що такий орган може приймати рішення щодо питань, що стосуються їх статусу та виконання їх обов'язків, зокрема, санкціонуючи кримінальне провадження проти них або їх арешт або ухвалення рішень, що стосуються істотних аспектів режимів зайнятості, соціального забезпечення або пенсійного забезпечення, що застосовуються до них, може вплинути на їх незалежність [1].

Суд ЄС вважає, що існує можливість використовувати дисциплінарний режим до суддів і санкції, які передбачає цей режим, щоб перешкодити національним судам оцінювати, чи відповідає суд або суддя вимогам, що стосуються ефективного судового захисту згідно з правом ЄС, у відповідних випадках шляхом передачі запитань до Суду ЄС для попереднього рішення. Заходи, прийняті таким чином польським законодавцем, несумісні з гарантіями доступу до незалежного та неупередженого суду. Ці гарантії означають, що за певних обставин національні суди повинні перевірити, чи відповідають вони самі або судді вимогам, встановленим правом ЄС [1].

Той факт, що законодавство надало єдиному національному органу (а саме Палаті з питань надзвичайного перегляду та зв'язків з громадськістю Верховного Суду) юрисдикцію щодо перевірки дотримання основних вимог щодо ефективного судового захисту, порушує право ЄС [1].

Монопольний контроль, встановлений законодавством, у поєднанні із введенням вищезазначених заборон і дисциплінарних проваджень може сприяти ще більшому послабленню фундаментального права на ефективний судовий захист, що закріплене в праві ЄС [1].

Враховуючи вищенаведене, необхідно в адміністративну практику суб'єктів владних повноважень України впроваджувати підходи інституцій ЄС до додержання європейських цінностей, які визначені установчими договорами ЄС; правових принципів, якими інституції ЄС керуються у своїй правозастосовчій діяльності, а також розробляти

необхідні зміни до чинного законодавства України з метою реалізації таких європейських підходів, враховуючи практику Суду ЄС у його сформованих правових позиціях, що допоможе Україні вдало пройти переговорний процес щодо вступу до ЄС.

Література:

1. Рішення Суду ЄС від 05.06.2023 року у справі C-204/21 «European Commission v Republic of Poland» URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62021CJ0204&qid=1736508963178>.

МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ОСВІТУ

Назаров І. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У межах визначення та розробки пропозицій щодо оптимізації механізмів забезпечення конституційного права людини на освіту починати треба з визначення соціальної функції держави, яка має включати відповідні складові, її місце серед інших функцій держави, та, відповідно, самого поняття «функція». Адаже за допомогою функцій видається можливим з достатньою точністю характеризувати діяльність держави та її органів, правильність вибору пріоритетів її розвитку, рівень організованості й ефективності відповідних напрямків її діяльності та відповідальних суб'єктів.

Поняття «функція» (від лат. *functio* – здійснення, виконання), введене в науковий обіг Г. Лейбницею [1, с. 65], використовується у філософії, соціології, математиці, біології та юриспруденції в різних значеннях. Найчастіше функції розглядають як основні напрямки діяльності, певну роботу, коло дій, що виконуються через обов'язок або наявність права.

Стосовно держави категорію «функції» традиційно визначають як основні напрямки діяльності держави, зумовлені її сутністю і змістом, цілями, завданнями, соціальним призначенням [2, с. 82], які стоять перед нею на тому чи іншому етапі її розвитку.

Соціальна функція держави відноситься до її основних внутрішніх функцій та є одним із основних напрямів діяльності держави, що включає сукупність зобов'язань зі створення умов для гідного життя та вільного розвитку громадян, надання особливих заходів соціальної підтримки вразливим верствам населення. Пріоритетність соціальної функції щодо інших функцій гарантована на конституційному рівні. До сфер соціальної функції належать: охорона здоров'я, освіта, наука, створення справедливої та прозорої системи пенсійного забезпечення, питання праці та зайнятості, соціальне забезпечення вразливих верств населення [3, с. 11]. Також дослідники звертають увагу на те, що соціальна функція направлена саме на створення державою необхідних умов, що забезпечують гідне життя людини незалежно від її соціального стану, участі у виробництві сукупного національного доходу, а також належного правового механізму її соціальної захищеності відповідно до міжнародних стандартів [4, с. 21]. Крім того, соціальна функція держави в умовах трансформації економіки повинна відповідним чином модернізуватися з урахуванням нових соціально-економічних умов суспільного розвитку та мати головним завданням – формування нової ментальної парадигми у громадян, яка передбачає субституцію принципу всеосяжного державного патерналізму системою державних соціальних гарантій [5, с. 11].

На важливість питань освіти у межах соціальної функції держави вітчизняні вчені та практики вже звертали увагу. Так, наприклад, Шапошникова І.В. зазначає, що саме освіта є тим потужним механізмом соціальної інтеграції, який забезпечує вирівнювання стартових можливостей громадян, нівелює наслідки загострення проблем старіння знань через реалізацію концепції неперервної освіти, а також забезпечує прискорення адаптації та соціалізації вразливих верств населення. Та, відповідно, виділяє напрями реалізації державної соціальної функції через освіту: 1) адаптація населення до соціуму (підвищення кваліфікації, короткострокові онлайн курси тощо) у разі необхідності оновлення знань внаслідок стрімкого розвитку технологій; 2) соціалізація вразливих верств населення для самовизначення (навчальні програми через сприяння ПФУ, соціальних служб, навчальних центрів, грантових програм тощо); 3) «соціальний ліфт» для розвитку кар'єри, засіб і ресурс становлення креативної особистості з необхідними знаннями, навичками і компетентностями та здатністю до неперервного навчання [6].

Мадалиць В.В. пропонує звертати уваги на важливість запровадження механізмів захисту прав людини в умовах воєнного стану (як складової соціальної функції держави) та в якості одного з них виокремлює потребу у запровадженні відповідних державних освітніх програм [7, с. 46]. Також дослідники звертають увагу на проблеми та потреби у фінансуванні з боку держави в межах реалізації соціальної

функції держави, вплив процесів глобалізації на підвищення значення соціальної функції держави та інші аспекти.

Якщо звернути увагу на конституційний рівень визнання та регулювання соціальної функції держави в контексті забезпечення конституційного права на освіту, то варто звернути увагу на наступні норми:

1). Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (стаття 1 Конституції України).

2). Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (стаття 23 Конституції України).

3). Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства (стаття 53 Конституції України).

4). Оскільки право на освіту є не єдиною складовою соціальної функції держави а одним з елементів, воно тісно пов'язано (виступає передумовою) з іншими складовими зазначеної функції які також варто назвати. Наприклад, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (стаття 43 Конституції України), що в сучасному світі майже не можливо без реалізованого права на освіту. Та й саме право на працю передбачає можливість професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки відповідно до суспільних потреб. Або, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (стаття 54 Конституції України), передумовою чого також має бути реалізоване право на освіту.

Таким чином, як ми бачимо, що Основним законом передбачено відповідальне ставлення держави як до соціальної функції, так і до освіти як її важливої складової та передумови для реалізації майже всіх інших її елементів.

В контексті модернізації соціальної функції держави через призму забезпечення конституційного права людини на освіту пропонуємо звернути увагу на форму та інструменти реалізації зазначеного права. Раніше вважалось, що освітня діяльність реалізується та освіта надається відповідним закладом освіти. На сьогодні ця інформація вже не є визначальною або самодостатньою, адже освітня діяльність реалізується виключно і обов'язково в межах відповідної освітньої програми. І будь-який заклад освіти може мати від кількох освітніх програм до кількох сотень освітніх програм якістю яких може відрізнятися. Враховуючи, що Основним законом не просто гарантується право на освіту, а на якісну освіту, що не написано буквально але не може бути заперечено, ми маємо у спеціальному законодавстві деталізувати вимоги до відповідних освітніх програм всіх рівнів. І враховуючи всі складні обставини, в яким ми перебуваємо, та актуальність сучасних напрямів розвитку освіти європейських країн, окрему увагу варто приділяти програмам «Micro-credentials», які в Україні не лише недостатньо розвинуті, а й навіть не мають однозначного перекладу навіть з урахуванням розуміння їх змісту на значення.

Література:

1. Субіна О. О. Формування соціальної компетентності майбутніх викладачів в умовах професійної підготовки : монографія / О. О. Субіна ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ : М. П. Драгоманова, 2016. – 208 с.
2. Теорія держави і права : навчальний посібник / за ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
3. Дмитрик А., Ілюшук О. Соціальна функція в системі функцій держави. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. № 2(113). 2020 р. С. 8-12.
4. Арістова В.А. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. Форум права. № 2. 2006. С. 18-21.
5. Венцель В.Т. Соціальна функція держави в умовах глобалізації та трансформації економіки. Вчені записки ТНУ імені Вернадського. Серія: Державне управління. Том 29 (68). № 5. 2018. С. 7-12.
6. Шапошникова І. В. Реалізація соціальної функції держави через освіту. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2023. № 9.
7. Мадалиць В.В. Соціальна функція держави та права людини: механізми захисту в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Випуск № 01. 2025. С. 41-47.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**Нашинець-Наумова А. Ю.,***доктор юридичних наук, професор,
заступник декана з науково-методичної та навчальної роботи
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

На тлі останніх подій для сучасної Української держави вирішальне значення набуває необхідність модернізації різних галузей її життєдіяльності, включаючи правотворчість. При цьому слід визнати, що проблеми останньої завжди були і залишаються об'єктом пильної уваги вчених, політиків, урядовців, представників бізнесу та громадян. Дана обставина обумовлена потребою постійного вдосконалення різних форм державотворення, важливою складовою якого виступає правотворчість.

Головною метою модернізації правотворчості виступає створення умов для швидкого реагування на зміни, які відбуваються в нашій країні, на випередження розвитку права. Але нажаль, сьогодні більшість прийнятих законів – це доповнення та зміни до раніш прийнятих. З огляду на це, очевидно, що ми переживаємо той час, коли урядовці нарешті повинні навчитися прогнозувати життя закону, який приймається, і робити це заздалегідь. У нас вже не має часу на перегляд, на удосконалення, на впровадження закордонних практик – все – ми повинні самі вирішувати свої проблеми, чітко та вчасно. Інакше кажучи, якщо ми хочемо бачити модернізацію правотворчості як процес постійного випереджального оновлення законодавства, необхідно активніше задіяти різні фактори правотворчості (політико-правовий, організаційний, програмуєчий, інформаційний, врахувати загальний стан речей в суспільстві), які дозволять передбачити можливі варіанти розвитку соціальних відносин, а також зможуть передбачити нові потреби суспільства та держави, що змінюються. Перед нашим законодавчим органом постає складний вибір: проводити реформи за стандартами іноземних держав або здійснювати модернізацію української державності з поправкою на самобутність і пошук власного шляху. Здається, відповідь на це непросте питання не може бути однозначною. Об'єктивна політико-правова реальність свідчить про посилення впливу процесів глобалізації в розвитку більшості сучасних держав. Але, водночас, не можна допустити ситуації, коли пріоритети національної правотворчої політики диктуватимуть ззовні, тим більше,

коли ми доказали всьому світові, що Україна незалежна, суверенна країна, країна героїв, країна, яка надзвичайно багата на розумних та талановитих людей.

Отже, як зазначалось вище, головною метою модернізації правотворчості виступає створення умов для швидкого реагування на зміни. Дана обставина обумовлена потребою постійного вдосконалення різних форм державного управління суспільством, важливою складовою якого виступає правотворчість. На додаток цього твердження у тренінговому центрі Дослідницької служби Верховної Ради України було проведено навчання за загальною короткостроковою програмою на тему: «Основи правотворчої діяльності» (11-15 листопада 2024 р.) [1]. Навчання проводив доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Лук'янець Дмитро Миколайович. Під час навчання було досконало розглянуто Закон України «Про правотворчу діяльність» [2]. Як справедливо зазначав Лук'янець Д.М., принциповим для сучасного юридичного світогляду є положення щодо взаємодії юридичної форми та соціального змісту в праві, оскільки, зміст будь-якого явища не може існувати, не будучи оформленим, а форма не може бути беззмисловою. Еволюція сучасних уявлень про сутність та соціальне призначення права відбувається від його розуміння як інструмента влади (наказ-виконання) до розуміння його як відповідного соціального регулятора (моделювання норм права), і далі – до розуміння як універсального способу впорядкування суспільних відносин (соціальної комунікації) [3].

Правотворча діяльність, відповідно Закону України «Про правотворчу діяльність» – це діяльність, що здійснюється суб'єктом, визначеним статтею 4 цього Закону [2], з метою:

- 1) планування розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів;
- 2) розроблення проектів нормативно-правових актів;
- 3) прийняття (видання) нормативно-правових актів;
- 4) ведення обліку нормативно-правових актів;
- 5) здійснення правового моніторингу (нормативно-правових актів).

Метою правового регулювання правотворчої діяльності виступає:

- визначення правових та організаційних засад правотворчої діяльності, принципів і порядку її здійснення;
- визначення учасників правотворчої діяльності;
- визначення правил техніки нормопроекування;
- визначення порядку здійснення обліку нормативно-правових актів,

– визначення правил дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах;

– визначення правил здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів.

Досягнення цілей правового регулювання правотворчої діяльності базується на відповідних концептуальних засадах. Розглянемо основні з них [1].

Під час підготовки проекту Закону України «Про правотворчу діяльність» було узято до уваги той факт, що правотворча діяльність здійснювалась і до прийняття цього закону, відповідно до певних правил. Відтак, значна кількість норм даного закону є фактично узагальненням та впорядкуванням вже діючих правил здійснення правотворчої діяльності. Іншими словами, вони значною мірою відображають *status quo* правотворчої діяльності. Це стосується, поряд з іншим, положень закону стосовно юридичної сили нормативно-правових актів, ієрархії нормативно-правових актів, класифікації нормативно-правових актів, правил вирішення колізій тощо – ідея систематизації.

При підготовці проекту Закону України «Про правотворчу діяльність» враховувався той факт, що правотворча діяльність здійснюється на різних рівнях організації державної влади, а також в межах конституційної системи поділу влади з концентрацією у межах реалізації законодавчої влади та виконавчої влади. Відтак нормам даного закону властивий певний рівень узагальнення із зазначенням особливостей, властивих тому чи іншому рівню правового регулювання – ідея узагальнення.

Частина норм Закону України «Про правотворчу діяльність» є нормативним втіленням положень теорії права у частині джерел права та правотворчості. Це стосується, насамперед визначення таких понять, як «норма права», «нормативно-правовий акт», «закон» тощо. При цьому за основу бралися найбільш усталені у науці підходи до визначення таких понять – ідея науковості.

Важливим фактором, що впливає на зміст норм Закону України «Про правотворчу діяльність», є позиції щодо трактування змісту принципів владної діяльності, у тому числі й принципів правотворчої діяльності, викладені у документах міжнародного характеру, наприклад, у висновках Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) – ідея «правової корпоративності».

Отже, структура правотворчої діяльності, а відтак і обсяг предмету правового реагування закону, визначалися виходячи з усталеного діалектичного підходу, який передбачає розгляд будь-якого явища об'єктивної реальності у динаміці, тобто у постійному розвитку.

Якщо узяти за основу головний продукт правотворчої діяльності – нормативно-правовий акт, то процедура його створення має розглядатися за схемою: до – під час – після. Відтак ключовими елементами правотворчої діяльності визначено нормопроектну діяльність, діяльність з прийняття (видання) нормативно-правових актів та діяльність з оцінки результатів практичного регулятивного впливу нормативно-правових актів на сферу їх регулювання (правовий моніторинг).

Сказане, з очевидністю, підтверджує думку про те, що аспекти правотворчої діяльності втілюються переважно у створенні необхідних умов для ухвалення, зміни та скасування нормативно-правових актів. Основна проблема тут полягає в тому, щоб ув'язати їх в єдину систему. Важливу роль цьому процесі грає вміння законодавця гармонійно поєднувати нові й раніше прийняті нормативно-правові акти, від грамотної стратегії та тактики суб'єктів правотворчості.

Література:

1. Основи правотворчої діяльності. Дослідницька служба Верховної Ради України: Основи правотворчої діяльності (10-14.02.2025 р.) веб-сайт. URL: <https://research.rada.gov.ua/print/75849.html> (дата звернення: 03.02.2025 р.)
2. Закон України «Про правотворчу діяльність». Відомості Верховної Ради. 2023. №93. Ст.364
3. Навчально-методичні матеріали: Кафедра теорії і філософії права. Теорія права. Розділ 4. Визначення права. веб-сайт. URL: <http://ftplec.nlu.edu.ua/> (дата звернення: 02.03.2025)

DOI

ПРАВОЗАХИСНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ ТА ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В КОНТЕКСТІ СПІВПРАЦІ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Оганов А. Т.,

аспірант кафедри історії та філософії

*Навчально-наукового інституту психології і права Національної
академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Захист культури та культурної спадщини дедалі набуває все більшої актуальності на тлі світових геополітичних трансформаційних процесів.

Україна, як держава, яка безпосередньо залучена до них, будучи об'єктом агресивної поведінки іншого суб'єкта міжнародних відносин, найбільше потребує дослідження та вивчення міжнародного досвіду повоєнного відновлення та, ймовірно, запозичення кращих світових практик. Такі практики, як правило, акумулюються на національному рівні державами, що пережили збройні конфлікти та пройшли певний етап відбудови культурного середовища. З іншого боку філософсько-теоретичні, методологічні та юридичні напрацювання міжнародних організацій та об'єднань становлять інтерес з точки зору удосконалення національних регулятивних норм у відповідній сфері.

Правозахисна функція держави у сфері культури реалізується органами державної влади через виконання законів та підзаконних актів, ухвалених у відповідності до положень Конституції України. У цьому зв'язку на увагу заслуговують положення основного закону про охорону об'єктів культурної спадщини, історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність. Відповідно до статті 54 Конституції культурна спадщина охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами [1]. Відповідно до частини 4 статті 116 Конституції Кабінет Міністрів України розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України.

Для більш предметного розгляду функції держави у сфері культури варто звернутися до **Закону України «Про культуру»** від 14 грудня 2010 року №2778-VI [2], який визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них. Важливо підкреслити, що законодавство України про культуру складається з Конституції України, зазначеного Закону та інших законів, що регламентують діяльність у сфері культури, міжнародних договорів з питань культури, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів. Правоохоронний контекст культурної спадщини відповідно до цього закону проявляється у визначенні засад політики у сфері культури, зокрема, захист і збереження культурної спадщини та культурних цінностей як основи національної культури. Охорона культурної спадщини та культурних цінностей також включена до пріоритетів державної політики у сфері культури. Статтею 13 Закон покладає на Центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини та інші центральні і місцеві органи

виконавчої влади, органи місцевого самоврядування обов'язок в межах своїх повноважень вживати заходів для забезпечення охорони об'єктів культурної спадщини на території України. Крім цього центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень здійснюють цілеспрямовану політику щодо повернення незаконно вивезених з території України культурних цінностей та забезпечення охорони культурних цінностей і об'єктів культурної спадщини, які є власністю України і перебувають на території інших країн. Таким чином законодавство забезпечує захист культурних цінностей не лише тих, що знаходяться на території України, але й регулює їх рух (для рухомих об'єктів) для запобігання їх втрати або сприяння відновленню (поверненню).

Відповідно до статті 16. органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування забезпечують збереження культурних цінностей на території України, охорону культурної спадщини, захист історичного середовища.

Більш детально окреслює правоохоронні функції уповноважених органів **Закон України «Про охорону культурної спадщини» 8 червня 2000 року № 1805-III** [3]. При цьому законодавець дає визначення охорони культурної спадщини як системи правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини. Таким чином коло суб'єктів владних повноважень збільшується за рахунок розширення переліку суспільно-правових відносин. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону державне управління у сфері охорони культурної спадщини покладається на Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважені органи охорони культурної спадщини, до яких належать: центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини; орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим; обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації; виконавчий орган сільської, селищної, міської ради.

У контексті викладеного варто зупинитися на повноваженнях Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, яке, відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2019 р. №885 [4] є головним органом у

системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури, відновлення та збереження національної пам'яті, мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей. Саме на МКСК покладено завдання зі здійснення нормативно-правового регулювання у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини, популяризації України в світі, державного іномовлення, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей.

Якщо у питанні вітчизняних нормативних актів взаємозв'язок серед яких є, принаймні, зрозумілим і не повинен викликати сумнівів, то застосовування норм міжнародних договорів згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або інших міжнародно-правових документів, які не потребують такої процедури, проте накладають зобов'язання, які випливають з членства України в міжнародних організаціях вимагають спеціальної уваги.

Україна є членом низки міжнародних універсальних та регіональних організацій, порядок участі в яких регулюється статутними документами. З іншого боку, документи видані такими організаціями мають різну юридичну силу для держав-членів: від рекомендабельного характеру до обов'язкового. Очевидно, що документи, які отримали згоду на обов'язковість від Верховної Ради і набули статусу частини національного законодавства, вимагають адаптації існуючих норм до прийнятих новацій. Інші – як-то рішення Комітету міністрів Ради Європи або Виконавчої ради чи Генеральної конференції ЮНЕСКО мають радше характер рекомендацій чи несуть в собі політичну вагу і можуть враховуватися при здійсненні відповідної діяльності на території держави-члена.

30 років тому Україна набула членства у провідній європейській організації – Раді Європи, діяльність якої ґрунтується на трьох стовпах: демократії, верховенства права та права людини. Відтоді розпочався процес наближення або приведення національного законодавства у відповідність до стандартів і принципів Організації, а також приєднання до вже існуючих нормативно-правових актів РЄ.

У сфері культури Україна приєдналася до Європейської культурної конвенції від 24.02.1954 р. Конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи від 03.10.1985 р., Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини (переглянутої) від 16.01.1992, яка розширює норми Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини 1969 р. (не була ратифікована Україною), Європейської ландшафтної конвенції від 20.10.2000 (Флоренція), рамкової конвенції Ради Європи

про значення культурної спадщини для суспільства від 25.10.2005. [5, с. 13-14].

Важливим у повоєнному розвитку України буде й міжнародний досвід імплементації Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту та двох протоколів до неї, а також Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, та передачі права власності на культурні цінності.

Відновлення культурного середовища України стане одним з основних завдань у повоєнній діяльності держави. Питання відновлення культурної екосистеми суспільна має стати ключовим на порядку денному роботи уповноважених державних органів, що включатиме не лише фізичне відновлення пошкоджених об'єктів, а пошук та повернення втрачених артефактів, а також розробку програм розвитку культурної інфраструктури держави. У цьому зв'язку ключовим елементом вбачається поглиблена міжнародна співпраця з провідними спеціалізованими міжнародними інституціями.

Література:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. / Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI : станом на 6 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

3. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III : станом на 14 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

4. Деякі питання діяльності Міністерства культури та інформаційної політики : Постанова Каб. Міністрів України від 16.10.2019 № 885 : станом на 11 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-п#Text>

5. Культурна спадщина та національна безпека : аналіт. доп. / [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.] ; за ред. В. Потапенка. – Київ : НІСД, 2023. – 58 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.08>

**ЩОДО ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ НЕДОЛІКІВ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ДІЯЛЬНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ,
НАЦІОНАЛЬНИХ ГАЛУЗЕВИХ АКАДЕМІЙ НАУК
ТА СТАТУСУ ЇХ МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ»**

Осінський О. Л.,

аспірант

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Національна академія наук України (далі – НАНУ) являє собою символ становлення української державності, важливе джерело економічного розвитку і соціально-культурного піднесення України [1]. Вона також є ключовою інституцією в науковій сфері держави, забезпечуючи фундаментальні та прикладні дослідження, що впливають на розвиток економіки, технологій, освіти та культури. Її правове регулювання здійснюється відповідно до Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академії наук та статусу їх майнового комплексу» від 07.02.2002 № 3065-III (далі – Закон) [2].

Водночас, в процесі правозастосування, виявилась певна неузгодженість ключових термінів, визначених зазначеним Законом.

Так, оперуючи такими правовими категоріями як: «правовий режим», «правовий режим діяльності НАНУ», «статус майнового комплексу» законодавець неналежно розкриває їх зміст, ототожнює поняття, що породжує низку проблем у правозастосуванні як самими суб'єктами управління, так і на доктринальному сприйнятті у наукових колах.

Звідси виникає необхідність детального дослідження вище наведених понять з метою надання правової визначеності відповідним термінам Закону.

У зв'язку з цим, доцільно зауважити, що сам термін «правовий режим» отримав значне розповсюдження у теорії права та національному законодавстві України.

В теорії права термін «правовий режим» розглядається як: 1) сукупність правил, що регулюють різні сфери діяльності; 2) спеціально закріплений в нормативно-правових актах різного рівня порядок регулювання суспільних відносин, заснований на встановлених і забезпечених державою правових засобах, спрямованих на формування

сприятливих умов для задоволення інтересів суб'єктів права, що проявляється у специфіці способів і гарантій його реалізації, відповідальності за порушення його умов і базується на діях загальних принципів, що упорядковують усі його елементи в єдину систему [3, с. 76].

Знаначається, що «правовий режим» може встановлюватися, зокрема: 1) щодо окремих ситуацій (Закони України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 р., «Про правовий режим воєнного стану»); 2) щодо окремих територій (наприклад, в межах Закону України «Про природно-заповідний фонд України»); 3) щодо конкретних об'єктів (наприклад, майна); 4) щодо суб'єктів (правових засад їх діяльності).

Застосовуючи зазначений загальнотеоретичний підхід визначення «правового режиму» для розкриття його особливостей застосування для НАНУ, з'ясовуємо, що виникає певна юридична колізія. Так, виходячи з назви Закону України, яким регулюється діяльність НАНУ – «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу», питання правового режиму мають розповсюджуватися як на сферу діяльності самої НАНУ, так і на її майнові питання.

Для того, щоб розмежувати наведені сфери поширення дії «правового режиму», законодавець вирішив використати наступну термінологію: «правовий режим діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук» та «статус [правовий] майнового комплексу НАНУ». При цьому, законодавцем не було враховано той факт, що під терміном «статус» або «правовий статус» розуміється становище того чи іншого *суб'єкта* в правовій реальності, що відображається у його взаєминах з суспільством і державою; сукупністю прав і обов'язків [4, с. 44].

Виходячи з наведеного, виникає питання щодо необхідності взаємоузгодження основоположної термінології Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу». На нашу думку назву Закону слід змінити наступним чином – Закон України «Про правовий статус Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та режим їх майнового комплексу» з відповідним термінологічним корегуванням по тексту.

Література:

1. Маліцький Б.А. Національна академія наук України: суспільна роль, сучасний стан, проблеми розвитку та підходи до їх розв'язання

(науково-аналітична доповідь). URL: https://sofs.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/Nauka_ta_Naukoznavstvo_3-2023_web-1-68-86.pdf (дата звернення: 09.03.2025).

2. Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу: Закон України від 07.02.2002 № 3065-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 30, ст.205.

3. Правовий режим. *Юридична енциклопедія*: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5 : П–С. 76 с.

4. Шемшученко Ю.С., Пархоменко Н.М.. Правовий статус. *Юридична енциклопедія*: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5: П–С. С. 44.

DOI

ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Остапенко А. І.,

ад'юнкт

Національного університету оборони України

м. Київ, Україна

Проблематика підтримання належного рівня обороноздатності держави як основи для забезпечення її воєнної безпеки постала перед Україною з моменту оголошення її державної незалежності та не втрачає своєї актуальності й сьогодні, коли потенційні загрози трансформувалися в реальну небезпеку втрати суверенітету та територіальної цілісності. Функція держави з оборони є фундаментальною з точки зору забезпечення існування самої держави як окремої незалежної одиниці на світовій арені та повноправного суб'єкта міжнародних відносин.

Оборона має першочергове значення в системі забезпечення національної безпеки держави. Відповідно до положень Закону України «Про оборону України» [1] оборона визначається як система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо

підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Зазначене свідчить, що оборона як функція держави носить постійний характер, здійснюється уповноваженими суб'єктами як у воєнний, так і в мирний час. Особливістю механізмів здійснення оборонної функції держави має бути баланс між їх відносною стабільністю та, водночас, своєрідною гнучкістю, здатністю швидко підлаштовуватись до раптової зміни безпекового середовища або появи нових загроз національній безпеці у воєнній сфері.

Очевидно, що в умовах гострої фази збройного протистояння між Україною та РФ питання підвищення рівня обороноздатності України та удосконалення організаційно-правових механізмів виконання оборонної функції держави досить актуальні не тільки в практичній площині, але й у сфері науки. Зокрема, не можна не погодитися, що подальше формування та реалізація оборонної політики щодо проведення трансформації і розвитку сектору безпеки і оборони України вимагає науково обґрунтованого удосконалення нормативно-правової бази, системи й моделі сектору безпеки і оборони, державного управління ним, що безпосередньо залежить від політико-правового стану і фінансово-економічних можливостей країни [2, с. 47].

Удосконалення правового регулювання сфери оборони та забезпечення його системності є однією з головних інструментів дієвого та ефективного виконання оборонної функції держави. Характерними рисами розвитку оборонного законодавства України є його динамічність і, так би мовити, «вимушена» адаптивність, що обумовлені ситуаційними потребами внесення частих, проте точкових, змін до відповідних нормативно-правових актів з метою швидкого врегулювання проблемних питань безпекового характеру.

На сьогодні до основних завдань систематизації законодавства у сфері оборони України можна віднести необхідність проведення комплексної його ревізії з метою усунення повторень, протиріч та неузгодженостей положень чинних законодавчих актів з питань оборони України, всебічного його оновлення з урахуванням досвіду функціонування держави та її інституцій у період дії воєнного стану та ведення бойових дій, а також результатів стрімкої новелізації національного законодавства та його правозастосування, вимог процесів інтеграції у європейський правовий простір та адаптації законодавства України до міжнародних стандартів. Систематизоване, збалансоване, сучасне і прогностичне законодавство у сфері оборони є запорукою вчасної та ефективної організації заходів щодо відсічі агресії противника на всіх рівнях державного управління.

Одним із ефективних способів системного вирішення нагальних проблем у національному оборонному законодавстві наразі вбачається

прийняття Кодексу про оборону України [3]. Кодифікація законодавства у сфері оборони дозволить здійснити: уніфікацію оборонної термінології; привести положення щодо використання Збройних Сил України та інших військових формувань у відповідність з Конституцією України; регламентувати питання оголошення стану війни та визначення меж дії «воєнного часу»; деталізацію та розмежування завдань та функцій всіх складових сектору безпеки і оборони у сфері оборони як в мирний час, так і в особливий період; визначити структуру керівництва складовими сил оборони та регламентувати їхню взаємодію під час відсічі збройної агресії.

Змістовною основою проекту Кодексу про оборону України мають стати норми чинних законів України, які виконують роль системоутворюючого законодавства у сфері оборони: «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав», «Про правовий режим воєнного стану», «Про основи національного спротиву», «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України».

З огляду на достатньо великий обсяг нормативної бази з питань оборони України, предмет правового регулювання Кодексу про оборону України доцільно обмежити загальними засадами оборони держави та управління у цій сфері, а саме регламентувати відносини, пов'язані з підготовкою і організацією оборони України, забезпеченням її обороноздатності, здійсненням збройного захисту територіальної цілісності України та його підготовкою, а також визначити основні завдання та функції складових сектору безпеки і оборони, обов'язки їх посадових осіб, права і обов'язки громадян України та іноземних держав, а також осіб без громадянства, задіяних в сфері оборони у мирний час та в умовах воєнного стану. Крім того, питання введення та скасування правового режиму воєнного стану, проведення мобілізації та демобілізації, організації та функціонування руху опору теж доцільно включити у проект Кодексу про оборону України [3, с. 1262].

Певну дискусію викликало питання включення в проект Кодексу про оборону України норм щодо особливостей врегулювання відносин під час відбудовного періоду. З одного боку, цілком можливим вбачається в межах предмету регулювання кодексу окреслити деякі питання повоєнного відновлення держави, зокрема деокупацію та розмінування тимчасово захоплених територій, формування державних замовлень для посилення обороноздатності країни, планування у сфері оборонно-промислового комплексу, підвищення рівня обороноздатності й готовності до реагування на кризові ситуації, відбудову військової

інфраструктури [4, с. 48]. Однак, з іншого боку, враховуючи тимчасовий та ситуативний характер заходів повоєнного відновлення держави, цілком слушною є думка щодо відсутності потреби в додатковій нормативній регламентації цього питання на рівні кодифікованого закону. У разі необхідності, такі заходи можливо формалізувати шляхом розробки та прийняття відповідних нормативно-правових актів тимчасової дії [5, с. 45].

В якості висновку варто зазначити, що формування якісно нової, ефективної, стабільної та спроможної до подальшої адаптації системи правового регулювання у сфері оборони можливо здійснити виключно шляхом комплексного удосконалення законодавчих актів у зазначеній сфері.

Література:

1. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932– XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
2. Глущенко О.О. Оборонна функція держави в сучасних умовах. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 4. С. 45-48
3. Руснак Ю.І., Топольницький В.В., Остапенко А.І. Ретроспективний огляд кодифікації законодавства України у сфері оборони (2022-2023 рр.). Актуальні питання у сучасній науці. 2025. № 1 (31). С. 1255-1270.
4. Сегеда С., Руснак Ю., Федчук Т. Актуальні питання кодифікації законодавства у сфері оборони України (історико-правовий аспект). *Воєнно-історичний вісник*. 2023. № 4(50). С. 43-51.
5. Руснак Ю., Топольницький В., Остапенко А. Структурно-змістовні особливості кодифікованих актів у сфері оборони зарубіжних країн. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 41-46.

ПОСТМОРТАЛЬНА РЕПРОДУКЦІЯ ЯК НОВА КОНЦЕПЦІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОХОРОНИ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Островська Б. В.,

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України,
професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Відповідно до вимог воєнного часу правоохоронна функція держави потребує модернізації у різних сферах. Зокрема це стосується охорони репродуктивного здоров'я населення, яке тісно пов'язане зі збереженням і захистом генофонду народу України в час, коли переважання смертності над народжуваністю є на критичній межі.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» № 3496-IX від 22.11.2023 року визначаються засади забезпечення реалізації репродуктивних прав людини для захисників/захисниць України у випадку отримання ними травм чи захворювань, які впливають на їх репродуктивні функції [1].

Однак у даний момент відсутній механізм впровадження таких послуг у разі смерті чи оголошення судом померлою особи, яка здала свої репродуктивні клітини на зберігання відповідно до законодавства. На тлі катастрофічних демографічних показників, обумовлених війною в Україні, на передній план постає питання правового забезпечення цього процесу.

Так, 30.01.2024 року Верховною Радою України було зареєстровано проект Закону України № 10450 «Про внесення змін до статті 281 Цивільного кодексу України щодо збереження генофонду Українського народу», відповідно до якого пропонувалося доповнити дану статтю новою (восьмою) частиною такого змісту: «Фізична особа, репродуктивні клітини якої зберігаються відповідно до законодавства, має право розпорядитися ними на випадок своєї смерті або оголошення судом її померлою чи безвісно відсутньою. Розпорядження, а також застосування допоміжних репродуктивних технологій із використанням відповідних репродуктивних клітин здійснюється згідно з порядком та

умовами, встановленими законодавством» [2]. 07.02.2024 року даний законопроект було прийнято за основу під № 10450. Однак ця норма так і не втілилася в життя. Натомість частина 7 ст. 281 Цивільного кодексу України визначає лише, що «повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій згідно з порядком [3] та умовами, встановленими законодавством» [4]. У підсумку жодного регулювання посмертного застосування допоміжних репродуктивних технологій і досі не встановлено.

Йдеться про право на посмертне використання збережених репродуктивних клітин осіб, причетних до виконання ними свого військового (службового) обов'язку, пов'язаного із захистом Батьківщини. Також це право слід закріпити й за іноземними легіонерами – тобто за особами, які як добровольці стоять на обороні української держави і світової безпеки та перебувають на офіційній службі в Інтернаціональному легіоні територіальної оборони Збройних сил України [5].

Водночас право на посмертну репродукцію мають отримати всі громадяни України, з відмінністю у тому, що всі витрати на забір і зберігання (кріоконсервацію) репродуктивних клітин військово-службовців та зазначених у законі осіб має бути покладено на державний бюджет, а оплата аналогічних послуг для цивільних осіб має здійснюватися їх власним коштом.

Завдяки досягненням біомедицини можливість здійснення постмортальної репродукції відкриває шлях до розв'язання кричущої проблеми демографічної кризи на Україні. Розробка і впровадження державних програм у цій сфері є безумовно перспективним напрямком реалізації державою політики повоєнного відновлення України.

Ця актуальна тема зачіпає не лише юридичні, але й біоетичні аспекти. Однак, наразі вона стосується не стільки питань біоетики, скільки правового їх закріплення у вигляді законодавчих новел щодо захисту прав людини у сфері постмортальної репродукції. В цьому контексті слід визначити декілька ключових моментів:

Оскільки раніше національне законодавство, зокрема цивільне право, не передбачало зачаття дитини після смерті спадкодавця, наразі це породжує необхідність внесення низки актуальних змін. Передусім підіймається питання визначення правового статусу дітей, народжених таким шляхом, пов'язаного з їх спадковими правами. А саме – включення їх до кола спадкоємців за законом і за заповітом. Для цього потрібно внести законодавчі зміни до Цивільного кодексу України. Також це питання торкається їх соціальних пільг як дітей загиблих військовослужбовців та дітей війни, якщо вони народяться у воєнний

період. Тобто це насамперед прямо стосується положення ст. 1261, яке визначає, що: «У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті...» [4], що потребує заміни на «...у тому числі зачаті після смерті спадкодавця або оголошення його померлим та народжені після його смерті...». Аналогічно це має відношення і до дітей, народжених особами, які не перебували між собою в зареєстрованому шлюбі.

Ключовим питанням є отримання прижиттєвої письмової згоди (розпорядження/нотаріально посвідченої заяви) особи на випадок смерті стосовно використання її репродуктивного біоматеріалу. Водночас відповідно до чинного законодавства це неможливо юридично оформити ні у вигляді довіреності, ні заповіту.

Суттєвим вдосконаленням законодавства має бути розширення змісту поняття репродуктивний біоматеріал людини, який повинен включити не лише чоловічі та жіночі репродуктивні клітини, а й ембріони.

Слід приділити особливу увагу строку зберігання репродуктивного біоматеріалу у кріоконсервованому вигляді, який є практично необмежений за часом. Це дозволить уникнути проблем, пов'язаних з його незаконною утилізацією, можливою лише за вільним волевиявленням особи, яка здала на зберігання власний біоматеріал. Дотичним до цього питання є визначення кола осіб, вповноважених на посмертне використання репродуктивного біоматеріалу загиблої особи. До таких осіб можемо віднести насамперед другого із подружжя або особу, яка фактично проживала разом із загиблим однією сім'єю як дружина/чоловік, але при цьому не перебуваючи у зареєстрованому шлюбі. Тоді постає друге питання, чи варто обмежитись лише цією особою, чи слід розширити це право на вільний розсуд особи на основі відповідного правового оформлення її прижиттєвої волі, подібного до розпорядження на випадок смерті військового [6].

Потрібно окремо окреслити випадки коли гине жінка-військовослужбовець, оскільки в цьому разі єдиним способом реалізації посмертної репродукції з використанням жіночих репродуктивних клітин є застосування методу сурогатного материнства. Водночас чинне законодавство України дозволяє застосування даного методу (для подружніх пар) виключно при дотриманні необхідних умов і показань до його проведення відповідно до розділу 6 «Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [3]. Тому процес залучення сурогатної матері у випадку посмертної репродукції також потребує правового регулювання у вигляді доповнення вищезазначеного Порядку відповідним положенням.

Крім того, слід визначити подальшу долю кріоконсервованих репродуктивних клітин чи ембріонів у випадку смерті обох із подружжя. Це порушує питання розширення прав батьків загиблих на реалізацію програм посмертної репродукції з використанням репродуктивного біоматеріалу їхніх дітей та за участі сурогатної матері, що є досить контroversійним питанням.

Доцільно забезпечити правові засади надання послуг допоміжних репродуктивних технологій з використанням репродуктивного біоматеріалу з метою здійснення посмертної репродукції за кордоном у випадку неможливості їх отримання в Україні.

Необхідно також врегулювати питання правової відповідальності (за службову недбалість, підміну репродуктивного біоматеріалу тощо), оскільки тема штучної репродукції *a priori* пов'язана із загрозою торгівлі органами та дітьми.

Важливим аспектом є захист прав осіб з обмеженими можливостями при реалізації їх права на посмертну репродукцію, зокрема, які набули інвалідність в результаті російської збройної агресії, а також повне забезпечення їх прав людини та запобігання будь-яких проявів дискримінації щодо них в процесі застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Отже, прогрес у допоміжних репродуктивних технологіях, включаючи кріоконсервацію репродуктивного біоматеріалу людини та запліднення *in vitro*, зробив можливим їх використання після смерті людини. У повоєнний період це є важливим стратегічним напрямом збереження генетичної спадщини. У такий спосіб завдяки застосуванню програм з постмортальної репродукції сім'ї можуть підтримувати генетичний зв'язок із загиблими. Крім того, успішна реалізація таких програми, а саме народження дитини, містить важливу емоційну складову, що характеризується наявністю компенсаторної функції, яка є важливим засобом психотерапії для підтримання ментального здоров'я при посттравматичних розладах у вдів/вдівців/рідних. Для деяких сімей народження дитини є способом повернути відчуття того, що життя не зупинилось, а продовжується навіть після смерті близької людини.

Тому використання досягнень науково-технічного прогресу у сфері постмортальної репродукції є не лише визначними можливостями нашого часу, але і нагальною необхідністю для збереження генофонду українського народу з метою відбудови України та її подальшого сталого розвитку.

Література:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на

біологічне батьківство (материнство)» від 22.11.2023 року № 3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-IX#Text>

2. Проект Закону України «Про внесення змін до статті 281 Цивільного кодексу України щодо збереження генофонду Українського народу» від 30.01.2024 року № 10450. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/П10608A?an=7>

3. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні. Затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 року № 78. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#n15>

4. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

5. Інтернаціональний легіон Територіальної оборони України. Офіційний сайт Української Гельсінської спілки з прав людини. 07.04.2022 року. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/internatsionalnyu-lehion-terytorialnoi-oborony-ukrainy/>

6. Про затвердження Порядку та строків передачі військовослужбовцем оригіналу особистого розпорядження командирів військової частини, командирів/керівників підрозділу органу (служби, військового формування) для зберігання в особовій справі. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2024 р. № 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2024-%D0%BF#Text>

DOI

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

Пічко Р. С.,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник

*Центру досліджень інтелектуальної власності та трансферу
технологій Національної академії наук України*

м. Київ, Україна

04 листопада 2022 р. Верховна Рада України прийняла за основу проекту Закону України про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми на 2021-2025 роки (надалі

Програма) [1]. Однак триваюча російська агресія проти України стала перешкодою як для прийняття цього законопроекту в цілому, так і для розробки за ці роки нового проекту Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми на наступні п'ять років. Принаймні ні Державне космічне агентство України, ні Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України не повідомляло про початок або завершення робіт над проектом такої програми. При цьому слід відмітити, що в проекті Програми зазначалося, що орієнтовний обсяг фінансування Програми на 2021-2025 роки становить близько 35 млрд. гривень, у тому числі з державного бюджету 15 млрд. гривень. Це означало, що Україна розглядала можливість перебудови всієї національної космічної галузі, відмічаючи, що заходи Програми передбачають створення умов для забезпечення реалізації державних інтересів на національному і міжнародному рівнях та досягнення економічної ефективності від космічної діяльності шляхом розвитку власних компетенцій у стратегічно важливих напрямках, залучення приватних компаній та міжнародних інвестицій разом із фінансовою підтримкою з боку держави [2]. Опосередковано це можна також побачити у нормі п. 15 р. VII Закону України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності», в якому зазначається, що за рішенням Кабінету Міністрів України норми Закону України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності» можуть бути застосовані до процедур перетворення державних підприємств авіаційно-космічної галузі, а також державних підприємств, що перебувають в управлінні Міністерства оборони України [3]. І продовженням у нормах Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», в яких зазначається про перетворення державних підприємств.

Безсумнівно розвиток космічної галузі в Україні в умовах повоєнного відновлення стане одним із ключових напрямків технологічного, економічного та наукового зростання держави. Раціональна та ефективна модернізація підприємств ракетно-космічної галузі з залученням приватних суб'єктів може сприяти відновленню виробництва ракет-носіїв, супутників та інших аерокосмічних технологій, що впливатиме на розширення присутності України на світовому ринку. Вже сьогодні існують, а повоєнний розвиток тим більше здатний відкрити, нові можливості для державних і приватних ініціатив у космічній сфері, залучення іноземних інвестицій та розширення співпраці з міжнародними партнерами, такими як NASA,

ESA та іншими структурами. Важливість та можливість такої співпраці доводиться тим, що ще у 2020 р. Державне космічне агентство України підписало Домовленості в рамках програми NASA «Артеміда» щодо принципів співпраці в цивільному дослідженні й використанні Місяця, Марсу, комет та астероїдів в мирних цілях та приєдналося до космічних агентств інших країн-учасників програми [4].

На тлі цього постають актуальні проблеми модернізації змісту функцій держави в умовах повоєнного розвитку України безпосередньо пов'язані із необхідністю трансформації її економічної, науково-технічної та інноваційної політики. Відновлення та розвиток космічної галузі мають стати частиною стратегічних ініціатив держави, що вимагатиме не лише оновлення законодавчої бази, а й формування сприятливих умов для інноваційної діяльності та державно-приватного партнерства. Одним із основних викликів є забезпечення ефективного державного управління у сфері космосу, що включає поєднання механізмів ліцензування та спрощення регуляторних процедур для доступу в цей сектор приватних суб'єктів (це демонструє світовий досвід, а тому не можна погодитися з втіленими у законодавче регулювання нормами, які пріоритезують виключно спрощення регуляторних процедур), сприяння інвестиціям у високотехнологічний сектор, сприяння трансферу технологій із космічної сфери в інші галузі економіки та посилення координації між урядовими установами, науковими інститутами та бізнесом. Це можливо у формі бізнес-інкубаторів або окремих вільних економічних зон. Тобто ці задачі ставлять питання оновлення законодавства, яке застосовне до космічної галузі України, а тому слід відмовитися від контрпродуктивних та таких що підривають національні інтереси в цій галузі, законодавчих норм, зокрема щодо позбавлення податкових пільг підприємств космічної галузі. Треба визнати, що стрімка перебудова та подальший розвиток космічної галузі України можливі при правильному на законодавчому рівні поєднанні державного патерналізму, з доступом у галузь приватної ініціативи та капіталу.

Використання вітчизняних здобутків на тлі війни, зокрема у сфері супутникових систем зв'язку, дистанційного зондування Землі та космічної навігації у повоєнний період дозволить не лише покращити національну безпеку та ефективність державного управління, а й сприятиме розвитку новітніх індустрій. Тобто трансфер технологій, а значить і його правове регулювання, зокрема щодо дотримання національних інтересів в сфері оборони, набуває важливе значення для модернізації космічної галузі України в умовах післявоєнного відновлення. Крім того, розвиток державно-приватного партнерства сприятиме пришвидшенню інтеграції України у світовий ринок

космічних послуг. Приватні компанії, отримуючи доступ до технологій та виробничих потужностей, зможуть розробляти конкурентоспроможні рішення, що сприятиме створенню робочих місць та економічному зростанню. Безумовно не можна забувати і про модернізацію освітнього процесу, в напрямку підготовки відповідних наукових кадрів, правників міжнародного напрямку та професіоналів інших дотичних спеціальностей, які фактично і будуть розвивати потенцію космічної галузі України.

Широкі завдання стоять перед Україною і на міжнародній арені. Перебудова міжнародних відносин, зокрема, відхід від «світу цінностей» до «світу утилітаризму та інтересів» буде важливим іспитом і так застарілій міжнародній регуляції космічної діяльності. Україна залишається активним учасником багатьох міжнародних угод і конвенцій, зокрема таких як Договір про космос 1967 року, що визначає основи діяльності держав у дослідженні та використанні космічного простору. Україна є членом комітету ООН з використання космічного простору в мирних цілях. Однак її присутність та діяльність в ньому є недостатньою, позиції млявими, що може свідчити про відсутність стратегії щодо позиціонування України як космічної держави або своєрідного «космічного хабу» для держав, що розвиваються і мають свої інтереси та пріоритети в питаннях дослідження та використання космічного простору.

Отже, модернізація функцій держави, яка необхідна для ефективного розвитку космічної галузі України, повинна включати суттєве оновлення законодавчої та економічної політики. Держава повинна сприяти залученню інвестицій, стимулюванню науково-дослідної діяльності та появі нових інноваційних підприємств, що потребує адаптації державних функцій до сучасних викликів. Крім того, науково-технічна та інноваційна функція держави повинна бути посилена через розвиток механізмів підтримки досліджень і впровадження новітніх технологій, розвиток конгломерації виробництва та науково-дослідних установ. Оборонна та безпекова функція держави також тісно пов'язана з розвитком космічної галузі, оскільки супутникові системи спостереження, навігаційні технології та космічні комунікації відіграють ключову роль у забезпеченні національної безпеки. Використання космічних технологій дозволяє посилити обороноздатність країни та забезпечити ефективний моніторинг загроз, що потребує модернізації підходів до стратегічного планування у сфері національної безпеки. Міжнародна функція повинна привести до вироблення бачення власних національних інтересів України в процесах дослідження і використання космічного простору, яким притаманна як глобальна співпраця, так і глобальна конкуренція.

Таким чином, розвиток космічної галузі стимулює переосмислення традиційних функцій держави та їхню адаптацію до сучасних викликів. Успішна модернізація державного управління, інституцій, бюрократичного апарату у цій сфері дозволить Україні не лише відновитися після війни, а й посилити свою роль у світовому науково-технологічному просторі, забезпечуючи сталий економічний розвиток, безпеку та міжнародне співробітництво.

Література:

1. Про прийняття за основу проекту Закону України про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми на 2021-2025 роки: Постанова Верховної Ради України від 4 листопада 2022 року № 2727-IX (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2727-IX#Text> – дата доступу 06.03.2024).

2. Загальнодержавна цільова науково-технічна космічна програма України на 2021–2025 роки (URL:<https://mspu.gov.ua/storage/app/sites/17/%D0%91%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%96%D1%8F%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%BB/programi-2021-2025-1.docx> – дата доступу 06.03.2024)

3. Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності: Закон України (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-20#Text> – дата доступу 06.03.2024)

4. Україна стала дев'ятою країною, яка підписала Домовленості в рамках програми «Артеміда»: Державне космічне агентство України (URL: <https://www.nkau.gov.ua/ua/news/main-themes/1597-ukraina-stala-deviatioiu-krainoiu-iaaka-pidpysala-domovlenosti-v-ramkakh-prohramy-artemida> – дата доступу 06.03.2024).

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ
ЗОВНІШНІХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ
ПОВОЄННОГО РОЗВИНЕННЯ УКРАЇНИ**

Предместніков О. Г.,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри права*

*Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
м. Запоріжжя, Україна*

Бехтер А. Р.,

*студентка IV курсу факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
м. Мелітополь, Україна*

Співвідношення національних й міжнародних геополітичних пріоритетів у формуванні зовнішньої політики держави побічно зрівнюється з її зовнішніми функціями. У теорії держави та права функції держави – це фундаментальні аспекти її функціонування, котрі охоплюють управлінський механізм регулювання суспільних процесів (та їх розвиток), а також унаслідок реалізації котрих (тобто функцій) висвітлюються державно-історична сутність й соціальне призначення. Щонайперше вітчизняні вчені-правники внаслідок загальноновизнаний поділ функцій держави відповідно до сфер її діяльності на: внутрішні та зовнішні. Внутрішні – це напрями діяльності країни в межах її кордонів, які устатковують внутрішньополітичне спрямування у сфері політичних, економічних, ідеологічних, екологічних, культурних та інших «компонентів» суспільного життя, котрі обумовлені потребою «розв'язання» внутрішніх викликів й перешкод, що постають перед державою. Зовнішні, відповідно, трактуються не більш як напрями діяльності держави поза її кордонами, що сприяють втіленню зовнішньої політики в міжнародних взаємовідносинах із іншими державами, всесвітніми організаціями й інтернаціональним співтовариством загалом, а також досягненню інших цілей та завдань у межах міжнародної арени. Зазначені функції не є універсальними для всіх країн, оскільки вони безпосередньо залежать від політичного устрою держави, її взаємин із іншими країнами та низки інших факторів. До зовнішніх функцій держави зараховуються:

а) оборонна (спрямована на забезпечення національної безпеки від дії зовнішніх й внутрішніх загроз, недоторканності державних кордонів та територіальної цілісності; висвітлюється в організації та підтримці збройних сил, розробці й впровадженні стратегій національної безпеки, а також посиленні обороноспроможності країни з метою попередження й уникнення конфліктів); б) дипломатична чи взаємовигідного співробітництва (орієнтована на захист й представлення інтересів держави під час узгодження й підтримання дипломатичних відносин із зарубіжними партнерами; відображається у веденні перемовин, укладанні міжнародних угод, вирішенні конфліктів, представленні й захисті державних інтересів на міжнародній арені, участі в діяльності міжнародних організацій, союзів, об'єднань, а також підтримці й розвиненні взаємозв'язків у сферах економіки, культури, науки, політики); в) економічна (націлена на налагодження й реалізацію торговельно-економічних зносин із іноземними партнерами та їх об'єднаннями; виявляється в концепціях національної інтеграції в економіко-світовий простір); г) інформаційна (зосереджена на забезпеченні інформаційної безпеки країни; проявляється у безперешкодному обміні інформацією, інтеграцією в глобальний інформаційний простір, захисті від кібернетичних атак); д) культурна (сфокусована на узгодження й розвиток культурних взаємин із іншими державами; уособлюється в сприянні збереження пам'яток світової культурної спадщини та соціокультурного «зближення» між країнами) [2, с. 64-65].

Російсько-українська війна (з 2014 р.) докорінно змінила не лише внутрішньополітичний осередок України, але й обумовлює необхідність модернізації зовнішньополітичного спрямування держави. Переформування світового устрою, загострення геополітичної конфронтації та прагнення національної реформації потребують переосмислення й оновлення ідеологічних концептів устаткування зовнішніх функцій країни. Ключовим завданням повоєнного відновлення України залишається не тільки економічне й інфраструктурне відродження, а й ідеологічне переосмислення міжнародної політики, що визначатиме подальший вектор інтеграції держави в осередок інтернаціональної спільноти.

Одним із фундаментальних викликів модернізації зовнішніх функцій держави в контексті повоєнного розвинення України є формування нової зовнішньополітичної доктрини, котра ґрунтується на філософських засадах демократичного врядування, верховенстві права, європейській та євроатлантичній інтеграції, а також забезпечить стійкість сукупної системи державних й недержавних політико-правових інституцій, що пов'язані впорядкованими взаємозв'язками. Ба більше, потенційно

забезпечуватиме незалежність України у межах міжнародної арени. Відхід від стратегії маневрування між Сходом та Заходом є значущою передумовою політичної автономії держави. До того ж Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. № 2411-VI (ст. 22) визначено, що українська держава провадить зовнішньополітичний курс, спираючись на засади: а) відкритості зовнішньої політики і співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникнення залежності від окремих держав чи груп держав; б) розбудови двосторонніх та багатосторонніх відносин з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності, взаємоповаги, рівноправності, взаємовигоди, невтручання у внутрішні справи; с) відсутності територіальних претензій до сусідніх держав і не визнання жодних територіальних претензій до України та інші [1].

Ще одним аспектом є подолання наслідків російської інформаційної війни та пропаганди, котра десятиліттями формувала спотворений образ України в уявленні міжнародної спільноти. Пріоритетною метою стане активізація дипломатичних зусиль для зміцнення репутації держави як стабільного партнера у системі міжнародних відносин. Повоєнна Україна повинна однозначно окреслити свої фундаментальні національні інтереси, зосібна у сфері національної оборони, енергетичної безпеки, економічної співпраці та технологічного розвинення.

Сутність вищевикладеного зводиться до того, що модернізація оборонної функції в сегменті післявоєнного відновлення передбачає оновлення та зміцнення військових формувань, а також впровадження модерних інженерних розробок задля забезпечення обороноздатності. Цей процес є значущим кроком у створенні міцної оборонної інфраструктури, здатної реагувати й адаптуватися до нових геополітичних викликів. Водночас модернізація оборонної функції мусить бути скоординована з іншими «складовими» національного відродження, а саме: дипломатичною, економічною, інформаційною та культурною функціями. Це сприятиме зміцненню стратегічних відносин із ключовими міжнародними партнерами, активної соціально-економічної участі у глобальних ініціативах, а також забезпеченні інтернаціональної стабільності та безпеки. Заразом модернізація стане поштовхом до вкорінення національної ідентичності та формування позитивного іміджу країни на міжнародній арені. Значущим аспектом виступатиме до того ж інтернаціональна взаємодія задля дієвого поширення інформації та висвітлення культурного надбання, що посприє устаткуванню позитивних взаємовідносин серед суспільства та міжнародних партнерів. Модернізація зовнішніх функцій держави у

повоєнний період – це не лише питання дипломатії, а й питання національної ідеології, безпеки та стратегічного розвинення.

Література:

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 40, ст. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 05.03.2025 р.);

2. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. – К. : НАВС, Освіта України, 2017. – 320 с.

DOI

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ЯК ЗАСАДНИЧА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ: ТРАДИЦІЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Проневич О. С.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри службового та медичного права*

*Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Аксіоматично, що функції держави у широкому сенсі тлумачаться як взаємопов'язані та взаємозумовлені основні напрями діяльності держави задля досягнення особливо соціально значущих цілей, конкретні прояви сутності держави. Функції, з одного боку, об'єктивно зумовлюються ґрунтованим на безумовних потребах значної кількості громадян (окремих спільнот) легальним публічним інтересом та офіційно задекларованими завданнями і цілями держави, а з іншого боку, детермінують соціальну місію/службову роль держави та спрямованість державно-владного впливу на суспільні відносини. Примітно, що артикуляція та легалізація функцій держави безпосереднім чином залежить від історичного контексту, інтенсивності впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, активності громадянського суспільства, спектру існуючих реальних та потенційних загроз для охоронюваного державою спільного блага тощо. Функції держави реалізуються державними

органами, наділеними повноваженнями використовувати сукупність правових засобів і способів (прийомів). Зазначимо, що згідно з абзацом 4 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» державним органом є орган державної влади, в тому числі колегіальний державний орган, інший суб'єкт публічного права, незалежно від наявності статусу юридичної особи, якому згідно із законодавством надані повноваження здійснювати від імені держави владні управлінські функції, юрисдикція якого поширюється на всю територію України або на окрему адміністративно-територіальну одиницю [1]. Функції держави необхідно розмежовувати з функціями окремих державних органів, які мають конкретний характер та безпосереднім чином залежать від визначених законом завдань (показовим є запропоноване Національним агентством України з питань державної служби звужене інституційне визначення «функції» як переліку напрямів діяльності державного органу чи структурного підрозділу, що дозволяють реалізувати покладені на них завдання та досягти поставлених цілей [2]). Класифікація функцій держави має умовний характер. Дослідники прагнуть сформуванню каталог основних функцій, до яких незмінно відносять соціальну функцію держави, що полягає у створенні належних умов для гідного життя людини. У межах родової соціальної функції держави уповноважені адміністративні органи забезпечують реалізацію функції охорони здоров'я.

Функція охорони здоров'я має екзистенційний характер. Вона полягає у перманентному вжитті державою комплексних заходів з метою впливу на медико-соціальні та інші детермінанти здоров'я. У правовій державі визнається належність здоров'я людини до найвищих соціальних цінностей. В Основах законодавства України про охорону здоров'я легально закріплено артикульовану у Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я дефініцію «здоров'я» як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або порушень структур та функцій організму (законодавець наголошує на комплексному характері здоров'я як інтегрального показника функціонального стану життєдіяльності організму людини, існуванні соціальних детермінант здоров'я, визначальності здоров'я для забезпечення високої якості життя людини). Натомість поняття «охорона здоров'я» тлумачиться як система заходів, спрямованих на збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя (примітно, що законодавчо закріплена інституційно-функціональна інтерпретація охорони здоров'я як особливо значущої сфери суспільних відносин, екзистенційного

компоненту національної безпеки, засадничого елементу публічно-сервісної інфраструктури, одного з головних чинників виживання та розвитку народу України, «загального обов'язку суспільства та держави») [3]. Наголосимо, що Конституцією України передбачена можливість обмеження законом в інтересах охорони здоров'я здійснення окремих конституційних прав (права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; права на свободу світогляду і віросповідання; права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; права на мирні зібрання).

Легалізація максими щодо невідчужуваності і непорушності суб'єктивного юридичного права на охорону здоров'я створює підґрунтя для пріоритетизації соціально орієнтованого вектору публічно-владної діяльності адміністративних органів, уповноважених формувати та реалізовувати державну політику у сфері охорони здоров'я. Відповідно до абзацу 7 пункту 2 частини 1 статті 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» закріплено повноваження Кабінету Міністрів України щодо «забезпечення проведення державної політики у сферах охорони здоров'я» [4]. Міністерство охорони здоров'я України визнано головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що «забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я» [5]. Окремі повноваження у сфері охорони здоров'я реалізують Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками («реалізує державну політику у сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів, у тому числі медичних імунобіологічних препаратів, медичної техніки і виробів медичного призначення та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, донорства крові та компонентів крові, функціонування системи крові») [6], Національна служба здоров'я України (центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, який «реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення») [7], Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері санітарного та епідеміологічного благополуччя населення, попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення) [8].

Належна реалізація державою функції охорони здоров'я ускладнена існуванням низки проблем, найсуттєвішими з яких є незавершений демонтаж архаїчних елементів громіздкої радянської «медичної системи Семашко», обмежене бюджетне фінансування системи охорони здоров'я, поширеність «неформальних платежів» у закладах охорони здоров'я, нерівномірний доступ населення до медичних послуг,

уповільнений темп впровадження цифрових технологій у медичній сфері, дефіцит медичного персоналу, надмірна вартість лікарських препаратів, недостатній контроль за якістю медичної освіти, відсутність усталеної традиції пропаганди здорового способу життя тощо.

Зауважимо, що окремі раціональні засади модернізації охорони здоров'я як засадничої функції держави артикульовано в главі 22 «Громадське здоров'я» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, де охорона здоров'я людини розглядається крізь призму забезпечення «сталого розвитку та економічного зростання». У цьому документі виокремлено такі стратегічні напрями євроінтеграційного співробітництва: розвиток первинної медико-санітарної допомоги та навчання персоналу; попередження і контроль над інфекційними хворобами на кшталт ВІЛ/СНІДу або туберкульозу, імплементація Міжнародних медико-санітарних правил; попередження та контроль за неінфекційними хворобами; якість та безпечність субстанцій людського походження, зокрема крові, тканини та клітин; інформація та знання в галузі охорони здоров'я. Згідно зі статтею 428 Угоди прямо передбачена перспектива поступового наближення законодавства та практики України «до принципів *acquis EC*» (перелік відповідних актів *acquis EC* визначено у Додатку XLI до цієї Угоди) [9].

Аналіз специфіки легального закріплення та інституційного забезпечення реалізації функції охорони здоров'я дає підстави артикульовати деякі доктринальні судження щодо перспектив вдосконалення її реалізації, а саме:

– вважаємо доцільним послуговуватися широким тлумаченням права на здоров'я як можливості рівного доступу до якісних медичних послуг та життєво важливих лікарських засобів, а також доступу до «складових здорового життя» (достатнього харчування, безпечної питної води, здорових умов праці, безпечного довкілля, «освіти та інформації щодо здоров'я» тощо);

– зважаючи на комплексний характер детермінант здоров'я доцільно законодавчо закріпити артикульований Всесвітньою організацією здоров'я універсальний принцип-імператив «охорона здоров'я у всіх політиках держави»;

– в умовах децентралізації влади безумовним імперативом є посилення інституційної, функціональної та фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад у сфері охорони здоров'я;

– зберігається необхідність активнішого ангажементу до формування і реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я органів

місцевого самоврядування, медичних громадських об'єднань, пацієнтських організацій;

– у контексті забезпечення делегування публічно-владних повноважень недержавним суб'єктам публічного адміністрування необхідно створити правове підґрунтя для інституціоналізації саморегульвних організацій лікарів як органів професійного лікарського самоврядування;

– варто активніше використовувати позитивний потенціал державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я, у тому числі забезпечити «приватизацію окремих завдань держави» у сфері охорони здоров'я на умовах аутсорсингу;

– зберігається необхідність ревізії доктрини охорони здоров'я в екстраординарних ситуаціях з особливою акцентуацією уваги на завершенні формування єдиного медичного простору, пріоритетизації розвитку медицини катастроф, налагодженні взаємодії військових та цивільних закладів охорони здоров'я, модернізації алгоритмів виконання службових обов'язків медичним персоналом в умовах «невизначеності та існування реальної небезпеки», системному впровадженні цифрових медичних технологій тощо.

Резюмуючи, зазначимо, що особлива соціальна значущість функції охорони здоров'я полягає у створенні належних умов для збереження здоров'я на популяційному та індивідуальному рівнях. Переосмислення функції охорони здоров'я здійснюється у контексті здійснення адміністративної реформи, демонтажу елементів архаїчної здоровоохоронної «системи Семашко», імплементації європейських стандартів охорони здоров'я, ревізії доктрини охорони здоров'я в екстраординарних ситуаціях. Перспектива модернізації функції охорони здоров'я полягає у тлумаченні здоров'я як складного медико-соціального феномену, забезпеченні комплексного державно-владного впливу на детермінанти здоров'я, розширенні кола суб'єктів розроблення і прийняття управлінських рішень у сфері охорони здоров'я, використанні інноваційних інструментів для вирішення актуальних проблем у зазначеній царині.

Література:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

2. Про затвердження Порядку розроблення посадових інструкцій державних службовців категорій «Б» та «В»: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 11 вересня 2019 року № 172-19. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1077-19#Text>.

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.

4. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.

5. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 267. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text>.

6. Про затвердження Положення про Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками: постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 року № 647. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-2015-%D0%BF#Text>.

7. Про утворення Національної служби здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1101. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF#Text>.

8. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 року № 667. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-%D0%BF#Text>.

9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014: ратифікована із заявою Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

DOI

КОНСОЛІДОВАНИЙ ТЕКСТ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Риндюк В. І.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теоретичної юриспруденції
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна*

Однією із новел Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 р. є закріплення поняття «консолідований текст

нормативно-правового акта» як технічного інструменту ознайомлення з поточною чинною та відтермінованою редакцією кожної норми права. Консолідований текст сукупно включає текст первинного нормативно-правового акта та зміни до нього. Консолідовані тексти не є нормативно-правовими актами та розміщуються суб'єктами правотворчої діяльності на власних веб-сайтах з метою забезпечення ефективного та якісного доступу населення до правової інформації (ст. 52. Закону). Отже, по суті, ті тексти нормативно-правових актів, які сьогодні розміщені на офіційному вебпорталі парламенту України (<https://zakon.rada.gov.ua/>) в інформаційно-пошуковій системі «Законодавство України» і є консолідованими текстами нормативно-правових актів. База даних «Законодавство України» має інформаційний характер та використовується згідно із Положенням про офіційний веб-сайт та інші веб-ресурси Верховної Ради України (Розпорядження Голови Верховної Ради України від 31.01.2022 р. № 21).

Поняття консолідованих текстів нормативно-правових актів додано і до оновленого Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів (далі – Реєстр), доступу до нього та користування ним (Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2024 р. № 359). Зокрема, до структури Реєстру включено модуль консолідованих текстів нормативно-правових актів. Обов'язок забезпечувати підтримку консолідованих текстів нормативно-правових актів покладено на адміністратора Реєстру (державне підприємство, яке належить до сфери управління Мін'юсту). Публічний реєстратор Реєстру (відповідна посадова особа) контролює своєчасність та якість підготовки адміністратором Реєстру консолідованого тексту нормативно-правового акта. Слід зазначити, що поняття консолідованого тексту нормативно-правового акта є і в законодавстві інших держав, наприклад, Польщі (§§ 98 – 110 *Zasad techniki prawodawczej*) [1]. Отже, підготовка консолідованого тексту нормативно-правового акта – це чисто технічна робота по зведенню в єдиний текст тексту первинного нормативно-правового акта та текстів нормативно-правових актів, якими вносяться до нього зміни.

Аналізуючи наведене, слід чітко зафіксувати відмінність між консолідованим текстом нормативно-правового акта та консолідованим нормативно-правовим актом, адже ці поняття пов'язані з реалізацією різних функцій держави. Традиційно, у теорії права консолідація (лат. *consolidatio* – об'єднання) визначається як одна із форм систематизації законодавства, що здійснюється виключно в межах правотворчої діяльності, та полягає у зведенні у єдиний нормативно-правовий акт декількох актів, що мають спільний предмет правового регулювання без зміни їх змісту, Результатом консолідації є прийняття нового

консолідованого (зведеного) нормативно-правового акта, а всі нормативно-правові акти, що були включені до нього, втрачають чинність. Отже, консолідований нормативно-правовий акт приймається суб'єктами правотворчості в межах їх повноважень та з дотриманням відповідних правотворчих процедур; набирає чинності та вводиться в дію у порядку, визначеному чинним законодавством.

У науковій літературі висловлюється пропозиція застосовувати поняття «консолідація законодавства» у широкому та вузькому розуміннях. У вузькому (класичному) розумінні консолідація передбачає появу одного нового нормативно-правового акта замість кількох, які втрачають чинність, а в широкому – один із актів, що консолідувався, зберігає чинність. Тобто, консолідації в широкому розумінні – це об'єднання кількох нормативно-правових актів результатом якого є один «документ», а не новий нормативно-правовий акт. Зазначається, що розуміння консолідації в широкому розумінні почало з'являтися в українській юридичній літературі та практиці нещодавно. Наприклад, на офіційному вебсайті Міністерства юстиції України розміщено Консолідовану версію Договору про Європейський Союз. Що ж до українських нормативно-правових актів, то нині консолідація виявляється тільки в тому, що нормотворчі органи здійснюють офіційне оприлюднення консолідованих версій актів законодавства [2, с. 85-88]. Разом з тим, на мою думку, такий підхід є невдалим. Важливою ознакою консолідації є те, що остання є саме правотворчою діяльністю. А в цьому випадку виходить, що консолідація у вузькому розумінні є правотворчістю, а консолідація у широкому розумінні – ні. Яка тоді правова природа діяльності з консолідації законодавства у широкому розумінні і чим вона відрізняється від інкорпорації законодавства?

Підготовка консолідованого тексту нормативно-правового акта не є правотворчою діяльністю; може здійснюватися іншими суб'єктами, ніж суб'єкти, які наділені відповідно до законодавства правотворчими повноваженнями, і за своїм змістом ця діяльність є інкорпорацією (лат. *incorporatio* – приєднання). У теорії права традиційно під інкорпорацією законодавства розуміють об'єднання нормативно-правових актів у одному збірнику, зібранні за певним критерієм. Використання в цій дефініції слів «збірник» або «зібрання» асоціюється з паперовим друкованим виданням, а це вже не відображає сучасні реалії. Сьогодні, в умовах цифрового суспільства, коли друковані видання досить часто замінюються електронними інформаційними ресурсами, поняття інкорпорації законодавства слід було б уточнити в контексті того, що саме є результатом інкорпорації – зведений електронний документ (з гіперпосиланнями), консолідований текст тощо.

Наприклад, Н.М. Кошіль у своїй дисертаційній роботі на підставі дослідження досвіду США сформулювала пропозицію про поступову відмову від практики офіційних видань консолідованих нормативно-правових актів у паперовій формі. Зазначається, що акти органів місцевого самоврядування важко знайти, коли йдеться про їх паперові публікації. І ще більш важко відстежити зміни та доповнення до них. Отже, доцільно зобов'язати органи місцевого самоврядування консолідувати власні акти, розміщуючи відповідний консолідований документ у Глобальній мережі Інтернет на власному офіційному сайті. Що ж до підстави консолідації, то звернення до досвіду США надає підстави рекомендувати застосування предметного критерію [2, с. 112, 141].

Підсумовуючи, слід зазначити, що консолідований нормативно-правовий акт є результатом правотворчої діяльності органів публічної влади та метою його прийняття є упорядкування форми законодавства. В результаті консолідації нормативно-правові акти, що мають спільний предмет правового регулювання зводяться в єдиний (консолідований) нормативно-правовий акт без зміни їх змісту, тобто зміст законодавства не змінюється, а його форма удосконалюється. Упорядкування форми законодавства є однією із важливих функцій суб'єктів правотворчості, що має здійснюватися на постійній основі, адже з часом у правовій системі утворюється значна кількість нормативно-правових актів, що мають один і той же предмет правового регулювання. Така множинність нормативно-правових актів аж ніяк не сприяє ефективній правореалізації, плутає тих, хто застосовує ці акти на практиці, не відповідає вимогам нормотворчої техніки. Отже, консолідовані нормативно-правові акти пов'язані з такою правовою формою здійснення функцій держави як правотворча.

Щодо консолідованого тексту нормативно-правового акта, то він є результатом інкорпорації законодавства та способом представлення інформації про актуальний стан того чи іншого нормативно-правового акта (правової інформації). Традиційно у теорії права інкорпорація законодавства пов'язується з виданням збірників, зібрань як паперових видань. Разом з тим, в сучасних умовах цифрової трансформації суспільства правова інформація, зокрема, консолідовані тексти нормативно-правових актів можуть бути представлені на офіційних вебсайтах органів публічної влади у вигляді електронних документів (з гіперпосиланнями). Сучасні електронні бази даних правової інформації та пошукові системи мають багато переваг, зокрема, це підтримання текстів нормативно-правових актів в актуальному стані, забезпечення оперативного пошуку необхідних документів як за реквізитами, так і за контекстом тощо. Підготовка консолідованих

текстів нормативно-правові акти пов'язана з реалізацією такої важливої функції держави на сучасному етапі її розвитку як інформаційна.

Література:

1. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie «Zasad techniki prawodawczej». URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20021000908>.

2. Кошіль Н.М. Систематизація конституційного законодавства України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Національний університет «Одеська юридична академія»; спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Одеса, 2017. 187 с.

DOI

ПОЛІТИЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ІНСТИТУТИ У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Сакалюк Д. В.,

*аспірант кафедри фінансового та податкового права
Державного податкового університету,
Адвокат, старший партнер
Адвокатського об'єднання «АК «АРЦЕО»
м. Ірпінь, Україна*

Вже не одне століття, будь-яке суспільство існує в рамках певних правил, а саме, економічних та політичних, що сформовані та підтримуються чи змінюються як громадянами, так і державою. Розвиток держави та, відповідно і забезпечення її фінансової безпеки, напряду залежить від впливу політичних та економічних інститутів, що діють в конкретній державі.

Говорячи про економічні інститути, можна сказати, що це сукупність суб'єктів, що сформовані протягом певного проміжку часу і які спрямовані на регулювання та встановлення законів з метою вдосконалення питань економіки. Для забезпечення своєї життєдіяльності, з давніх часів людям притаманний пошук способів задоволення своїх повсякденних потреб. Пошук задоволення таких потреб сформував ряд заходів, що постійно повторюються і вдосконалюються і є способом гарантування свого виживання. Одним із наслідків таких еволюційних процесів стали економічні інститути. Ці

інститути визначають і різні економічні стимули, зокрема такі важливі як здобуття якісної освіти, можливість отримувати на належному рівні медичні послуги, інвестування, впровадження нових технологій і ін.

То ж, природня суть економічних інститутів, сприяння економічному функціонуванню країни.

Щодо політичних інститутів, то як зазначає доктор політичних наук, професор Ханстантинов В.О., «політичний інститут – це система установ і організацій, що упорядковують політичні та інші суспільні відносини за допомогою матеріальних і ідеальних засобів і на основі певних норм; це прийнятий спосіб задоволення суспільно значущих потреб у зв'язку із відносинами влади, розподілом ресурсів і статусів, визначенням цілей і пріоритетів суспільного розвитку» [1, с. 5].

Можна сказати, що саме політичні процеси визначають які економічні інститути будуть діяти в країні, і саме політичні інститути зазначають яким чином цей процес буде відбуватись. Як приклад, політичні інститути формують на скільки у громадян є можливість контролювати політиків і впливати на політичні процеси в країні. Політичні інститути визначають і те чи є суспільство демократичним, що важливо для України.

Якісне функціонування економічних та політичних інститутів відбувається і за допомогою нормативно-правового регулювання таких інститутів.

Як зазначено, економічні та політичні інститути впливають на фінансову безпеку держави, оскільки, фінансова безпека держави, як складова національної безпеки, є основою економічного розвитку та стійкості країни, що забезпечує суверенітет і цілісність країни, а також достойний рівень життя її громадян. Як зазначає відомий український науковець, економіст Варналій З.С., «фінансова безпека держави – це захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий рівень бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує її спроможність ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни з метою забезпечення її соціально-економічного розвитку й обслуговування фінансових зобов'язань» [2, с. 43].

Вартим уваги є і трактування Барановського О. І., який зазначав, що «під фінансовою безпекою слід розуміти рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, підприємства, регіону, держави, суспільства, міждержавних утворень фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань» [3, с. 14].

Історія та сьогодення показує, що людство, на жаль, живе в нерівноправному світі. Від того яким чином функціонують економічні

та політичні інститути, залежить чи розвивається країна фінансово, чи стає біднішою, відповідно, це впливає на фінансову безпеку держави. Очевидно, що в багатших країнах населення є здоровішим фізично, має кращу медицину, освіту, інфраструктуру, є більш мотивованим до розвитку і як наслідок, має довшу тривалість життя. Зазвичай, в країнах з розвиненою економікою, уряд є структурою, що надає ряд послуг своїм громадянам (в сфері освіти, медицини, фінансів, працевлаштування, соціального забезпечення та ін.) та забезпечує дотримання принципу верховенства права та дотримання прав громадян, тобто такі країни в переважній більшості є демократичними.

В країнах в яких економіка не розвивається чи занепадає, зазвичай населення має обмежений доступ послуг, що надаються урядом, часто є проблеми з дотриманням принципу верховенства права та дотриманням прав громадян. Як правило, такі країни є далекими від демократії.

Яскравий приклад – процеси, що відбувались після поділу Кореї. Капітуляція Японії в 1945 році призвела до розділу Кореї, яка на той час входила до сфери впливу Японії. Поділ відбувся на дві частини вздовж 38-ї паралелі, що потрапили під різні сфери впливу. Південна частина Кореї потрапила під вплив США, північна під вплив росії. Південна та північні частини обрали різні шляхи організації своєї економіки, на півдні почала створюватись ринкова економіка з визнанням приватної власності, на півночі ж панував комунізм, утвердилась диктатура, була впроваджена централізована планова економіка, що не визнавала приватної власності.

Хоча Південна Корея не відразу стала демократичною, але взятий економічний та політичний напрямок сприяв формуванню демократії: економічні інститути стимулювали залучення інвестицій, розвитку технологій та торгівлі; покращувалась якість освіти та медицини. Як наслідок, Південна Корея стала однією з країн, що найбільш стрімко розвивалась економічно та фінансово. На кінець 1990-х років, рівень розвитку економіки Південної Кореї в десять разів перевищував економічний стан північної її частини, які раніше були єдиною країною.

Ряд схожих прикладів можна побачити аналізуючи функціонування економічних та політичних інститутів країн Північної та Південної Америки, Європи та Африки.

Як помітно, різні інститути, правила та нормативно-правове забезпечення, що регулюють діяльність економіки, стимули для мотивації населення, напряму впливають на рівень економічного успіху тієї чи іншої країни та на рівень фінансової безпеки країни. І як показують приклади, в переважній більшості, країни із розвиненою економікою є ті, в яких політичні та економічні інститути функціонують, опираючись на повагу до приватної власності, права людей,

дотримуються принципу верховенства права, тобто наслідують демократичні цінності.

Так як Україна є правовою державою, відстоює в сьогоднішніх умовах демократичні цінності, то для зміцнення своєї фінансової безпеки має розвивати економічні та політичні інститути, що будуть інклюзивними, а не екстрактивними.

Необхідно зауважити, що «фінансова безпека держави не може бути статичною величиною, враховуючи, що суспільство, яке населяє державу, постійно розвивається та удосконалюється, а також знаходиться у постійних комунікативних зв'язках із суспільствами інших держав світу. І цей розвиток проходить у всіх сферах, насамперед у сфері соціально-економічного і політичного розвитку» [4, с. 40].

Резюмуючи сказане, для нашої країни в умовах сьогодення, а саме в умовах стрімких глобальних світових змін та зміни цінностей, в умовах воєнного стану та в подальшому повоєнного розвитку України для забезпечення своєї фінансової безпеки, є важливим розвиток та чітке правове регулювання інклюзивних економічних та політичних інститутів.

Література:

1. Ханстантинов В.О. Політичні інститути і процеси. Курс лекцій. МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ, Миолаїв, 2017 р.
2. Варналій З.С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації. Монографія. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Знання України, 2020 р.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія / О. І. Барановський. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
4. Бригінець О.О., Особливості формування механізму правового забезпечення фінансової безпеки України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2016. № 837. С. 36-41.

СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Скоробагатько А. В.,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри загальноправових дисциплін

Національного університету «Одеська морська академія»

м. Одеса, Україна

Основним завданням України як демократичної, соціальної, правової держави є забезпечення прав громадян на життя, здоров'я, гідність, працю, освіту та інші суспільні блага. Безумовно, фактична роль держави в нових умовах визначатиметься адекватністю відповідних механізмів, перш за все її функцій [1, с. 35]. Науковці визначають функції держави як основні (загальні) й постійні напрями (види) її діяльності, які реалізуються у визначених формах, за допомогою спеціальних методів, мають комплексний (синтезуючий), предметно-політичний і об'єктивний характер, чітко визначений зміст, свій об'єкт впливу, відображають і конкретизують сутність, завдання, соціальне призначення й цілі держави [2, с. 7]. Тобто функції держави – це конкретні, планові дії держави, спрямовані на задоволення потреб громадян на вирішення певних завдань, які постають перед державою та суспільством.

Функції держави, як і сама держава, є історичними явищами, а їх виникнення залежить від тих завдань, які ставить перед собою суспільство та держава на кожному етапі свого історичного розвитку. Вони постійно перебувають у взаємозалежності та взаємодії, причому між ними немає чіткої відмінної межі. Формування сучасної соціальної держави, становлення громадянського суспільства зумовлюють корекцію її функцій. Під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів у певній мірі змінюються і притаманні їм сутнісні ознаки. Так, на період впровадження режиму воєнного стану, з огляду на запровадження обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина, піддалися змінам окремі функції держави.

У складних умовах війни, внаслідок змін, що відбуваються в державі, значна частина населення відчула відсутність належного соціального захисту, що є негативним фактором – фактором нестабільності, який потребує свого вирішення на державному рівні. Важливе місце у цьому процесі відведено соціальній функції держави, яка передбачає активне втручання державних структур в соціальну сферу з метою забезпечення

добробуту громадян, соціальної справедливості та підтримки рівних можливостей для всіх. Тому цілком переконливим вважаємо судження І. Арістової, що виникнення соціальної функції держави – це об'єктивна закономірність державного розвитку, своєрідна реакція на новітні процеси суспільної еволюції, пов'язана з проблемами людського існування в умовах вільної, ринкової економіки. Стержнем цих проблем стали взаємовідносини держави і особистості [3, с. 19]. Дослідниця визначає соціальну функцію держави як один із напрямків діяльності держави, що полягає у створенні державою необхідних умов, які забезпечують гідне життя людини незалежно від її соціального стану, участі у виробництві сукупного національного доходу, а також належного правового механізму її соціальної захищеності відповідно до міжнародних стандартів [3, с. 21]. Доречно зробити акцент, що виникнення соціальної функції держави бере свій початок з зародження перших людських цивілізацій, коли ще філософи античності почали висувати ідеї про захист прав людини.

Соціальна функція держави належить до внутрішніх функцій, її сутність визначена у ст. 3 Конституції України. Згідно з цією статтею: Людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [4].

Варто наголосити, що актуальність соціальної функції держави значно зростає внаслідок тривалої воєнної агресії РФ, оскільки об'єктом соціальної функції держави є людина, насамперед її життя та здоров'я. В умовах війни соціальна функція має виконувати такі основні завдання: забезпечити соціальний захист громадян – держава повинна гарантувати своїм громадянам мінімальні стандарти життя, які включають пенсії, допомогу по безробіттю, медичне обслуговування та інші форми підтримки; розвивати освіту і науку – держава повинна створювати умови для доступної та якісної освіти, що є основою для розвитку інтелектуального потенціалу нації; зберегти та удосконалювати систему охорони здоров'я – забезпечити доступ до медичних послуг для всіх верств населення, ефективно використовувати інфраструктуру охорони здоров'я та соціального забезпечення; забезпечити дотримання принципу рівних можливостей – державна політика повинна бути спрямована на забезпечення рівних прав і можливостей для всіх громадян незалежно від їх соціального статусу, статі, віку, національності чи інших ознак.

Відзначаючи роль соціальної функції необхідно враховувати, що ігнорування соціальних проблем може призвести до значних економічних втрат, тому соціальна політика держави, насамперед, має бути адекватною стану економіки. Крім того, доцільно розробити механізми та створити умови в державі, щоб усі соціальні функції, визначені Конституцією України, мали відповідне фінансове забезпечення. Кожен громадянин повинен долучатися до цього процесу шляхом загальновідомого інструменту – соціального страхування [1, с. 36].

Як бачимо, зміст соціальної функції охоплює доволі широкий спектр напрямів, а високий рівень потреби суспільства в ефективному розвитку соціальної сфери, з огляду на режим воєнного стану, вимагає від влади впровадження конкретних і дієвих механізмів соціального розвитку, які мають забезпечити гідний соціальний захист. Це, у свою чергу, обумовлює необхідність модернізації функцій держави (передусім соціальної функції) як у воєнний, так і повоєнний період відновлення України.

Щоб соціальна функція держави була ефективною потрібні зміни не тільки в державі, а й у свідомості її громадян, оскільки в Україні, як зазначає Н. Єфтені, тривалий час переважала патерналістська модель соціального розвитку, за якої соціальний захист розповсюджувався на всі прошарки населення без винятку [5, с. 30]. За цієї моделі головний тягар щодо соціального забезпечення громадян лежав на державі. Певна річ, в умовах війни держава не спроможна повністю брати на себе відповідальність за добробут усіх громадян, тому сьогодні слід відмовитися від всебічного патерналізму. Відповідно, держава повинна забезпечувати основні соціальні гарантії громадянам, які найбільше потребують допомоги. Тому, цілком правильною є позиція Л. Ярової, яка зазначає, що одним з головних завдань сучасної соціальної політики має стати не повний переклад відповідальності за добробут на плечі індивіда, а створення трампліну для власної відповідальності [6, с. 215]. Загалом роль соціальної держави у житті сучасного суспільства має змінюватися. Настав час відмовитися від патерналістської моделі соціального розвитку і кожен громадянин повинен брати участь у цьому процесі відповідно до своїх можливостей.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що в соціальній державі соціальна функція – це цілеспрямована діяльність державної влади, спрямована на забезпечення соціальних прав громадян, поліпшення якості життя, розвиток інститутів соціального захисту, освіти, охорони здоров'я та інших сфер, що безпосередньо впливають на добробут населення. Соціальна функція є багатосторонньою за змістом і масштабною за обсягом державного впливу. Головне її призначення полягає в усуненні або пом'якшенні можливої соціальної напруги в

суспільстві особливо в кризових ситуаціях, таких як війна, та у підвищенні соціальної ролі держави. Вона є похідною від соціальних завдань, які зобов'язана виконувати держава, а також засобом реалізації соціальних прав громадян.

Однак на сучасному етапі держава не виконує належним чином одну із основних своїх функцій – соціальну, оскільки ще не створила гідних умов існування для всіх членів соціуму, не забезпечила високих державних соціальних гарантій та стандартів, що підтверджує відсутність стабілізаційної й стимулюючої ролі держави в соціальній сфері. Ефективна реалізація державою соціальної функції можлива тільки через узгоджену діяльність інститутів держави і економічних суб'єктів шляхом забезпечення раціонального використання ресурсного потенціалу країни та за умов дотримання балансу інтересів держави та інтересів її громадян, вона, передусім, має бути рушієм у соціальній сфері та має формуватися на відповідних принципах.

Роль соціальної функції держави лише зростатиме в умовах повоєнного розвитку України. Оскільки повоєнний період для будь-якої країни – це час відновлення, стабілізації та пошуку нових шляхів для розвитку. Для України, що зазнала важких руйнувань внаслідок війни, повосенний розвиток може стати не тільки викликом, а й можливістю для реалізації нових соціальних, економічних та політичних реформ.

Література:

1. Кравець Г. В. Соціальні функції держави: виклики та перспективи розвитку в сучасних умовах. *Науковий журнал «Політикус»*. Випуск 6. 2020. С. 34-37.
2. Бермічева О.В. Соціальна функція держави в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2002. 48 с.
3. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. *Форум права*. 2006. № 2. С.18-21. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2006-2/06aivszu.pdf>
4. Конституція України / (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
5. Єфтені Н.М. Роль соціальної політики в становленні соціальної держави. *Соціологія: Перспективи*. 2016. № 1 (67). С. 27-32.
6. Ярова Л.В. Соціальна політика України в контексті європейської інтеграції: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 320 с.

МОДЕРНІЗАЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕФОРМ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Слущька Т. І.,

*кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
старший науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Повоєнне відновлення України неможливе без зміцнення інституційних основ держави. Воно вимагає комплексного підходу, спрямованого на відновлення державних і правових інститутів, чільне місце серед яких посідає судова система. Судова влада є фундаментально важливою складовою правової держави, а тому її реформування повинно стати одним із пріоритетних напрямів інституційних змін після завершення війни.

Модернізація судової системи критично важлива для забезпечення верховенства права, справедливості та довіри громадян до суду, а також для відновлення нормального функціонування всіх інших сфер суспільного життя. У післявоєнний період судова система має відповідати сучасним вискликам: бути незалежною, прозорою, оперативною, доступною для громадян та, відповідаючи найвищим міжнародним стандартам, посідати належне місце в триланковій системі державної влади, бути гарантом суспільної стабільності, дотримання законності та надійного захисту прав і свобод людини і громадянина.

У зв'язку з наведеним процес модернізації судової системи України має бути цілеспрямованим і системним та охоплювати, окрім іншого, такі ключові напрями:

– *завершення реформування суддівського корпусу.* На сьогодні в Україні спостерігається критична нестача суддів (наприклад, у судах апеляційної інстанції більш ніж 50 % суддівських посад є вакантними, подібна ситуація склалася і в місцевих судах), що зумовлено: а) довготривалою відсутністю Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККС), яка не працювала понад три роки, що призвело до зупинки поповнення судів новими судьями, збільшення кількості суддів, які звільнилися у відставку, зокрема за віком. Поглиблюють кадрову проблему також воєнні дії, адже, як зазначив Голова Вищої ради правосуддя, судді наразі працюють в умовах надмірного навантаження, у ситуації постійного стресу, щодня наражаючись на небезпеку через ракетні удари та обстріли артилерією, у зв'язку з чим частина суддів не

витримують напруження і звільняються у відставку [1]; б) тривалістю та складністю конкурсних процедур на посади суддів, адже попри внесені зміни до Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» щодо спрощення таких процедур, вони однаково залишаються тривалими. До прикладу, 14 вересня 2023 року ВККС оголосила про проведення конкурсу на зайняття 550 вакантних посад суддів судів апеляційної інстанції (станом на березень 2025 року триває перевірка понад 2200 практичних робіт). З урахуванням наведеного, а також зважаючи на оголошений ВККС 11 грудня 2024 року добір кандидатів на 1 800 посад суддів місцевого суду [2], з метою оперативного проведення добору / конкурсу та забезпечення більшої прозорості та об'єктивності оцінювання правильним видається проведення в межах кваліфікаційного іспиту не практичних завдань у вигляді написання двох судових рішень, які перевіряються членами Комісії, а проведення анонімних практичних тестів щодо практичних навичок та вмінь особи застосовувати знання у реальних або змодельованих ситуаціях з використанням комп'ютерної техніки. Реалізація наведеного потребує внесення відповідних змін до статей 74, 79-2, 82 та 85 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3].

Додатково у межах реформи суддівського корпусу також є доцільним: а) створення нової мережі судів шляхом їх укрупнення; б) запровадження спеціалізації суддів з розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних та інших міжнародних злочинів, реалізація якої можлива лише після поповнення кадрового ресурсу. Слід зазначити, що 9 січня 2025 року Верховною Радою України прийнято за основу (в першому читанні) проєкт Закону України від 11 лютого 2025 року № 4229-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження спеціалізації судів з розгляду військових кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [4]; в) створення військових судів як частини військової юстиції, до якої також мають увійти військова прокуратура та військова поліція. Звертаємо увагу, що наразі у Верховній Раді України зареєстровано два законопроєкти, присвячені цій тематиці, – проєкт Закону України від 27 лютого 2025 року № 13048 «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо функціонування військових судів» [5] та альтернативний проєкт Закону України від 11 березня 2025 року № 13048-1 «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо створення та діяльності організації військових судів» [6], перспектива розгляду, прийняття та реалізація яких найближчим часом є сумнівною;

– *покращення доступу до правосуддя*. Унаслідок збройної агресії російської федерації Україні завдано величезної шкоди, що призвело до

появи низки проблем, зокрема пов'язаних із потребою забезпечення доступу до суду.

У цьому аспекті зазначимо, що відповідно до аналітичної довідки Державної судової адміністрації України станом на 23 січня 2025 року від початку повномасштабної збройної агресії російської федерації на території України 150 приміщень 139 судових установ зазнало пошкоджень різного ступеня аж до повного руйнування та розкрадання майна, з яких 142 приміщення є судами (127 судів); 6 приміщень ТУ ДСА України та ТУ ССО (в Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Одеській, Харківській, Чернігівській та Херсонській областях); 1 приміщення Національної школи суддів України; 1 приміщення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [7]. Відновлення роботи судів у цих приміщеннях з проведенням комплексних ремонтних робіт, придбанням відповідного обладнання та меблів є критично необхідним.

Також варто наголосити, що в умовах повоєнного відновлення для забезпечення доступу до правосуддя важливо впровадити сучасні інформаційні технології (*цифровізації правосуддя*). Наявна в Україні Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (починаючи з 5 жовтня 2021 року офіційно функціонують лише три її підсистеми (модулі): електронний кабінет, електронний суд, підсистема відеоконференцз'язку) відповідно до *Ukraine Facility Plan* (за наслідками проведеного комплексного аудиту) визнана такою, що потребує повної модернізації, оскільки наразі працюють лише окремі її модулі, яким бракує сучасних функцій і зручності в користуванні. Наявні апаратні та програмні рішення значною мірою застаріли та потребують заміни. Система управління IT-інфраструктурою та її обслуговування є неефективною. Взаємодія з іншими відповідними державними установами і державними реєстрами є низькою [8, с. 81]. Необхідність модернізації ЄСІТС визнала й Державна судова адміністрація України, зазначивши, що технічний аудит модулів ЄСІТС показав, що більшість з них – «технічно застарілі», та пообіцяла повністю модернізувати ЄСІТС до кінця 2027 року [9]. Зауважимо, що реалізація дорожньої карти модернізації ЄСІТС, передбачена *Ukraine Facility Plan*, є частиною судової реформи в межах ініціативи ЄС для України та виконанням міжнародних зобов'язань нашою державою;

– *інтеграція судової системи з міжнародними стандартами.*

У контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави, спрямованих на зміцнення верховенства права, забезпечення справедливого судочинства та підвищення довіри до судової влади, особливого значення набуває імплементація міжнародних правових норм, зокрема стандартів Ради Європи, Європейського Союзу та ООН, а також адаптація судової практики до рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), орієнтуючи її на застосування міжнародних принципів правосуддя та забезпечення правової допомоги.

Інтеграція судової системи з міжнародними стандартами не лише забезпечить відповідність України вимогам глобального правового порядку, а й підвищить авторитет судової влади на міжнародному рівні. Крім того, варто вказати й на необхідність поглиблення співпраці між українськими судами та європейськими інституціями для обміну досвідом та впровадження передових судових практик.

Викладене вище дає підстави констатувати, що модернізація судової системи є невід’ємною складовою інституційних реформ, що повинні забезпечити успішне повоєнне відновлення України. Основні напрями цієї модернізації включають: реформу суддівського корпусу (оптимізацію процесу добору/конкурсу суддів, запровадження спеціалізації та створення військових судів); забезпечення доступу до правосуддя (відновлення судової інфраструктури, цифровізація судочинства); інтеграцію судової системи з міжнародними стандартами (імплементацію міжнародних норм та співпрацю з європейськими інституціями).

Реалізація цих заходів сприятиме відновленню стабільності, підвищенню довіри до судової системи, залученню інвестицій та зміцненню демократичних інститутів України.

Література:

1. Вітчизняна судова система працює у критичних умовах через значний дефіцит суддівських кадрів, – Григорій Усик. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vitchyznyana-sudova-systema-pracyuye-u-krytychnyh-umovah-cherez-znachnyy-deficyt-suddivskyh> (дата звернення: 12.03.2025).

2. Оголошення про добір кандидатів на посаду судді місцевого суду. URL: <https://vkksu.gov.ua/news/ogoloshennya-pro-dobir-kandydativ-na-posadu-suddi-miscevogo-sudu> (дата звернення: 12.03.2025).

3. Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n2457> (дата звернення: 12.03.2025).

4. Проект Закону України від 11 лютого 2025 року № 4229-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження спеціалізації судів з розгляду військових кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43315> (дата звернення: 12.03.2025).

5. Проект Закону України від 27 лютого 2025 року № 13048 «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо функціонування військових судів». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55903> (дата звернення: 12.03.2025).

6. Проект Закону України від 11 березня 2025 року № 13048-1 «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо

створення та діяльності організації військових судів» URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55948> (дата звернення: 12.03.2025).

7. Аналітична довідка про пошкоджені та зруйновані приміщення судів внаслідок збройної агресії РФ та їх відновлення станом на 23 січня 2025 року. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/courts_buildings/1746316/ (дата звернення: 12.03.2025).

8. *Ukraine Facility Plan* 2024–2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf> (дата звернення: 12.03.2025).

9. Більшість існуючих модулів ЄСІТС наразі є застарілими – Державна судова адміністрація. *Судово-юридична газета*. 20.07.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/305830-bolshinstvo-suschestvuyuschikh-moduley-esits-uzhe-ustareli-gosudarstvennaya-sudebnaya-administratsiya> (дата звернення: 12.03.2025).

DOI

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ЗАДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Смерницький Д. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
спеціальних технічних засобів
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Тригубенко М.В.,

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник науково-організаційного відділу
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

В сучасних умовах повномасштабної агресії росії проти України важливою складовою воєнного та повоєнного періоду задля відновлення нашої держави набуває питання модернізації науково-технічної діяльності, запровадження інновацій у розвиток озброєння та

спеціальної техніки, передових технічних розробок в галузі енергетики, комп'ютерних технологій, електроніки тощо.

Характеристика функцій держави, як основних напрямів її діяльності, недостатня, зазначає М. Дзевелюк. Ми погоджуємося з авторкою, що під функціями держави потрібно розуміти і зміст цієї діяльності. Це означає розгляд поняття «функції держави» через призму поняття «державна політика» [1, с. 21].

Науковці Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін., авторський колектив підручника «Державна політика», зазначають, що під державною політикою слід розуміти сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни, а також державна політика – це практична діяльність політичних суб'єктів і органів державної влади з реалізації виробленого політичного курсу та досягнення конкретних політичних цілей [2, с. 8]. Тобто, автори констатують, що державна політика в нашій державі – це діяльність Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади та інших органів державної влади. Отже, державна політика у сфері розвитку науково-технічної сфери твориться зазначеними суб'єктами у межах своєї законодавчо визначеної компетенції.

І. Петренко зазначає, що у найзагальнішому вигляді державну політику визначають основні принципи, норми та діяльність зі здійснення державної влади. Також автор зазначає, що державна політика не завжди поширюється на все суспільство, вона часто регулює лише певні сфери, тобто передбачає вплив на визначену суспільну групу. З цього можна зробити висновок, що сфера науково-технічної діяльності є окремим об'єктом державної політики.

Також, автор наводить ряд думок науковців щодо визначення державної політики [3, с. 23].

Так, Л. Пал визначає державну політику як «напрями дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем» [4, с. 22].

Е. Янг і Л. Куїнн наводять низку визначень сутності державної політики, які, на нашу думку, всебічно характеризують її, а саме: це дії, що їх реалізує владний орган; це реакція держави на реальні життєві потреби чи проблеми; зорієнтована на досягнення мети; це курс дій; це рішення щось робити або рішення нічого не робити; здійснюється одним або групою акторів; передбачає обґрунтування дій; це рішення, що вже ухвалене [5, с. 5-6].

До етапів вироблення державної політики належать: визначення та аналіз суспільних проблем, формування цілей і пріоритетів державної політики; розробка державної політики; легітимізація та фінансування державної політики; здійснення та моніторинг державної політики; оцінка державної політики, спрямована на перевірку її ефективності та якості.

Підсумовуючи дослідження щодо сутності державної політики, І. Петренко робить висновок, що найважливішу роль у здійсненні зазначеної політики відіграють законодавчі й виконавчі органи влади, а також громадські об'єднання та організації, які спільними зусиллями можуть істотно впливати на розробку та реалізацію державної політики в певній сфері, відстоюючи свої інтереси [3, с. 25].

Беручи до уваги наведені вище думки науковців, зазначимо, що державна політика включає як елемент систему державного управління (регулювання).

Р.В. Неколяк під державним регулюванням сфери наукової і науково-технічної діяльності розуміє сукупність правових та організаційних засобів, за допомогою яких держава впливає на зазначену сферу з метою створення сприятливих умов для провадження наукової діяльності. Вплив держави відбувається шляхом створення уповноваженими суб'єктами нормативно-правової бази наукової і науково-технічної діяльності, реалізації функцій і повноважень суб'єктів державного регулювання у вказаній сфері. Вітчизняне законодавство формується під відповідним впливом соціальних, політичних, правових та економічних чинників, тобто державної політики загалом [6, с. 11].

У 1999 році було схвалено Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку України [7] а в 2021 році – Концепцію Державної цільової програми розвитку дослідницької інфраструктури в Україні на період до 2026 року [8].

Враховуючи наведене, нами пропонується розробити Державну програму розвитку науково-технічної сфери України, в якій чітко визначити етапи розвитку сфери, фінансові, правові, інформаційні складові цього розвитку, відповідальних за виконання окремих пунктів програми та чіткі терміни їх виконання. Програма має відповідати згаданим концепціям та повністю розкривати їх концептуальні напрями. Зазначена Державна програма розвитку науково-технічної сфери має стати основним способом впровадження державної політики в Україні.

Низка науковців (Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін) та ін. констатують, що державна науково-технічна політика уособлює систему державного управління у сфері науково-технічної діяльності та є складовою соціально-економічної політики, яка визначає довготривалу поведінку держави щодо питань, пов'язаних з науковою, науково-

технічною діяльністю, що включає визначення основних цілей, пріоритетних напрямів, принципів, форм та методів діяльності держави. Механізми державного управління (регулювання) в науковій та науково-технічній сферах мають забезпечувати впровадження новітніх прогресивних технологій та утвердження вищих технологічних укладів [4, с. 8].

Враховуючи те, що всі розвинені країни запроваджують інноваційну модель розвитку держави на основі досягнень науково-технічної діяльності та залучають до цього процесу якомога більшу кількість інвестицій та коштів приватного капіталу, у сфері організації наукових досліджень та науково-технічних розробок нашої держави необхідно переглянути основні складові державної політики, такі як організаційне забезпечення, правове, матеріально-фінансове, інформаційне, з метою створення належних умов саморегулювання системи розвитку наукової і науково-технічної сфери. Стратегічною метою державної політики у сфері науково-технічної діяльності, на наше переконання, у загальному сенсі, має стати забезпечення державної підтримки фундаментальних досліджень як перспективного напрямку подальшого розвитку країни та комерціалізація результатів прикладних досліджень як способу запровадження інноваційної моделі розвитку держави.

Отже, державну політику у сфері науково-технічної діяльності можна визначити як сукупність цілей, державно-регулюючих заходів, рішень і дій або утримання від них, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного регулювання розвитку наукової діяльності, спрямованої на одержання і використання нових знань для розв'язання технічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, яка створює відповідний безпосередній чи опосередкований державний вплив на діяльність науково-технічної сфери.

Література:

1. Дзевелюк М. Державна політика та функції сучасної держави: до проблеми взаємозв'язку. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. Серпень 2016. С. 21–25.

2. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К. : НАДУ, 2014. – 448 с.

3. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. Вісн 10/2011. С. 23-25.

4. Пал Л. А. Аналіз державної політики / Л. А. Пал; пер. з англ. І. Дзюби. – К.: Основи, 1999. – 422 с.

5. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: Практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі / Е. Янг, Л. Куїнн; пер. з англ. С. Соколик; наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К.: К.І.С., 2003. – 120 с.

6. Неколяк Р.В. Державне регулювання наукової і науково-технічної діяльності: організаційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2018. 20 с.

7. Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Постанова Верховної Ради України від 13 липня 1999 року N 916-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 37, ст. 336.

8. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 322-р.

DOI

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Смокович М. І.,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
голова*

*Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду
м. Київ, Україна*

Повномасштабна агресія РФ спричинила надзвичайно серйозні виклики та випробування для правосуддя, зокрема руйнування судової інфраструктури, кадровий дефіцит в судовій системі, питання доступу до правосуддя, відшкодування шкоди, заподіяної агресією росії проти України, та необхідність забезпечення справедливого покарання за воєнні злочини. У цьому контексті модернізація судової системи є критично важливим завданням, що має забезпечити її ефективність, незалежність і відповідність демократичним принципам.

Післявоєнний розвиток України супроводжуватиметься необхідністю модернізації всіх ключових сфер державного управління, серед яких судова система відіграє особливу роль. Справедливе правосуддя є основою демократичного суспільства, гарантією захисту

прав і свобод людини, а також запорукою стабільності державних інституцій.

Повоєнна модернізація судової системи має спрямовуватись на забезпечення високого авторитету судової влади, зміцнення довіри до неї шляхом наближення українського правосуддя до європейських стандартів в умовах євроінтеграції України. В Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом зазначено: «Співробітництво буде спрямовано, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності й неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватись на основі принципу поваги до прав людини й основоположних свобод» (стаття 14 «Верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод») [1].

Отже, однією з найважливіших умов у євроінтеграційних процесах в Україні є удосконалення судової системи з метою зміцнення авторитету судової влади, гарантування її незалежності та ефективного захисту прав та свобод людини.

Забезпечення доступу громадян до правосуддя є основою демократичної правової держави. А отже, відбудова судів, цифровізація судового процесу та інтеграція міжнародних стандартів судочинства є першочерговими завданнями для Української держави у післявоєнний період. Це, у свою чергу, стане запорукою ефективного судочинства та забезпечить стійкість правової системи України.

Процес післявоєнного розвитку України передбачає розбудову ефективної, незалежної та прозорої судової системи, що відповідатиме європейським демократичним цінностям. Це і відновлення судової інфраструктури, і розв'язання кадрових проблем, і покращення доступу до правосуддя, зокрема, внутрішньо переміщених осіб тощо. У цьому контексті модернізація судової системи є необхідною передумовою для демократичного розвитку України та її інтеграції до Європейського Союзу.

Однією з найбільших проблем судової системи є кадровий дефіцит, який спричиняє уповільнення розгляду справ та негативно впливає на якість правосуддя. Успішне та своєчасне оновлення суддівського корпусу сприятиме підвищенню рівня довіри суспільства до судової системи, що є одним із ключових аспектів її модернізації.

У процесі післявоєнного розвитку модернізація судової системи України є багатовимірним завданням, що потребує комплексного підходу. Відновлення судів, забезпечення правосуддя у справах щодо злочинів агресії, геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності, а також подолання кадрового дефіциту, цифровізація судочинства є основними пріоритетами у повоєнний період.

Серед перспективних напрямів розвитку – активне впровадження цифрових технологій, що дасть змогу забезпечити доступ громадян до правосуддя незалежно від їхнього місця перебування.

Електронне судочинство стало необхідністю під час війни, його подальше удосконалення сприятиме ефективності правосуддя. Забезпечення кібербезпеки судової системи є необхідною умовою її стабільності, довіри громадян до правосуддя, захисту державних інтересів та гарантуванням національної безпеки у майбутньому. Особливо актуальним це питання постає у контексті повоєнного відновлення України, коли цифрові технології мають відіграти провідну роль у модернізації судочинства.

Упровадження цифрових технологій є важливим кроком у процесі модернізації судової системи загалом. Це дасть змогу не лише підвищити ефективність правосуддя, а й забезпечити його доступність для громадян. Розвиток цифрових технологій сприятиме оптимізації судових процедур та зменшенню бюрократичного навантаження на суди. Отже, захист цифрових систем правосуддя є важливим елементом національної безпеки.

Україна має змогу удосконалити та зміцнити судову систему, що відповідатиме найкращим європейським практикам. Успішна модернізація судової влади стане одним із ключових факторів відновлення держави та її подальшого розвитку в європейській правовій спільноті.

Одним із найважливіших завдань післявоєнного правосуддя є розгляд справ, пов'язаних із порушеннями прав людини, зокрема воєнними злочинами, з безпрецедентним обсягом яких стикається українська судова система.

Для ефективного розгляду воєнних злочинів необхідно, зокрема, посилити співпрацю з Міжнародним кримінальним судом. З ратифікацією Римського статуту МКС Україна отримала додаткові дієві правові інструменти для ефективного розслідування та призначення справедливого покарання за злочини агресії, геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Забезпечення справедливого покарання у справах щодо особливо тяжких злочинів проти прав і свобод громадян України або інтересів України є не лише юридичним, а й моральним обов'язком держави.

Європейська інтеграція України створює додаткові можливості для модернізації судової влади, зокрема через адаптацію національного законодавства з європейським та впровадження міжнародних стандартів правосуддя. Удосконалення судочинства в умовах євроінтеграційних процесів є передумовою побудови демократичної держави, що гарантуватиме ефективний захист прав і свобод громадян.

Повоєнне відновлення України є ще й суттєвим трансформаційним процесом, що стосується суспільної свідомості та правової культури громадян. У цьому контексті правова ментальність відіграє вирішальну роль у формуванні правової держави, забезпеченні верховенства права та розбудові демократичних інституцій. Правова ментальність суспільства визначає рівень правосвідомості, правової відповідальності та довіри громадян до правової системи. Воєнні випробування суттєво вплинули на правову поведінку громадян, загострили питання справедливості, відновлення порушених прав громадян та необхідність подальшої *гармонізації* національного законодавства з *європейськими* правовими стандартами.

Пріоритетними векторами розвитку адміністративного судочинства у повоєнний період будуть, зокрема: удосконалення досудового порядку врегулювання спорів шляхом медіації, інституту адміністративної процедури, а також механізмів відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок агресії РФ проти України, та імплементації кращих європейських правових інструментів у національну систему права.

Європейська інтеграція, яка є вагомим чинником модернізації судової системи України, сприятиме удосконаленню судочинства відповідно до вимог Європейського Союзу, а також зміцненню незалежності судів, підвищенню ефективності правосуддя.

Підкреслимо, що найголовнішим завданням держави у повоєнний період стане забезпечення національної безпеки, що охоплюватиме комплекс заходів, спрямованих на захист незалежності, суверенітету, територіальної цілісності України, а також вироблення дієвих стратегій та ефективних механізмів, що гарантуватимуть сталість й безперервність функціонування системи захисту інформаційної безпеки країни.

Таким чином, повоєнний період вимагатиме не лише інституційної, а й ментальної модернізації правового простору України задля розквіту демократичної, економічно сильної держави, здатної забезпечити національну безпеку, міжнародну конкурентоспроможність та ефективний захист прав та свобод громадян.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угоду ратифіковано із заявою Законом України № 1678–VII від 16.09.2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 10.03.2025).

ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ОБОРОННИХ ФУНКЦІЙ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ПРОТИДІЇ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ

Степанова Ю. П.,

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
заступник начальника науково-дослідного відділу
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

Необхідність протидії збройній агресії російської федерації зумовила переродження сектору безпеки і оборони у потужний збройний осередок, кожна складова якого виконує роль, необхідну для досягнення спільної мети. Такими складовими є 1) сили безпеки; 2) сили оборони; 3) оборонно-промисловий комплекс; 4) громадяни і громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [1].

Зупинимось на місці правоохоронних органів у складі сил безпеки та сил оборони. Законом України «Про національну безпеку України» визначено вичерпний перелік органів, які входять до складу сектору безпеки і оборони. Окрім того визначено місце правоохоронних органів як у складі сил безпеки, так і у складі сил оборони. При цьому основною об'єднуючою ознакою органів, які входять до складу сил безпеки, є наділення їх функціями із забезпечення національної безпеки, спільною ознакою складових сил оборони – покладання на них оборонних функцій. З огляду на це можемо припустити, що окремі правоохоронні органи належать лише до сил безпеки, окремі – до сил безпеки та сил оборони. Очевидно, віднесення правоохоронного органу лише до сил оборони неможливе, оскільки домінування оборонних функцій зумовить визначення його правового статусу як військового формування.

Прогалиною сучасного законодавства є відсутність переліку правоохоронних органів. А той орієнтовний перелік, що міститься у ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», сформовано для потреб цього закону і подекуди суперечить іншим законодавчим актам. Так, зазначений перелік відноситься до правоохоронних органів органи охорони державного кордону, хоча в ст. 6 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» саме Державна прикордонна служба України визнається правоохоронним органом, а органи охорони

державного кордону лише входять до її структури. Та й в цілому використано двоякий підхід до формування зазначеного переліку – зазначивши такі центральні органи виконавчої влади як Національне антикорупційне бюро України та Бюро економічної безпеки України, законодавець переходить на рівень структурних складових певних державних органів (органи прокуратури, Національної поліції тощо).

Окрім того Велика Палата Верховного Суду зазначила, що під час тлумачення поняття «правоохоронний орган» положення Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» можуть бути використані лише в частині правоохоронної функції, яка реалізується шляхом правозастосування. В цілому ж при вирішенні питання належності органу влади до правоохоронного ключове значення має визначення, яке міститься у нормативно-правовому акті, що регламентує його правовий статус, а також його повноваження [2].

Як слушно зазначає М. О. Кропивницький, не зважаючи на численні дослідження у цій сфері, досі залишається проблемним встановлення критеріїв визнання певного державного органу правоохоронним. А визначений науковцем поділ правоохоронних органів на три групи: основні; суб'єкти управління правоохоронною діяльністю та органи, які поряд з основною діяльністю реалізують певні правоохоронні функції, може бути застосований і щодо складових сектору безпеки і оборони [3].

Отже, висновок щодо того, які ж правоохоронні органи входять до складу сил безпеки та сил оборони, має ґрунтуватись на тому: 1) чи входять органи, зазначені у переліку, до складу сектору безпеки і оборони в цілому; 2) чи визначено їх статус правоохоронного органу; 3) чи можемо визначити їх функції як такі, що спрямовані на забезпечення національної безпеки та/або оборони держави.

На підставі зазначених критеріїв можемо встановити, що до складу сил безпеки і сил оборони входять такі правоохоронні органи:

основні: Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України;

органи, які поряд з основною діяльністю реалізують певні правоохоронні функції: Державна служба з надзвичайних ситуацій, Національна гвардія, Державна міграційна служба України. Служба безпеки України.

Не в усіх випадках в нормативно-правових актах, які визначають правовий статус цих органів, вказано, що вони є правоохоронними. Так, Національна поліція України, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Державна міграційна служба України у нормативно-правових актах, що встановлюють їх правовий статус, визначаються як центральні

органи виконавчої влади. Висновок щодо віднесення їх правоохоронних органів робимо переважно на підставі аналізу їх функцій.

Спірне питання і щодо статусу Національної гвардії України – у Законі України «Про Національну гвардію України» вона визнається військовим формуванням з правоохоронними функціями, а аналіз її функцій показує, що більшість з них – правоохоронні. Тож чи може певний орган бути одночасно військовим формуванням та правоохоронним органом? Вважаємо, що так, адже зміст функцій, виконуваних Національною гвардією, суттєво змінюється залежно від наявності воєнних загроз.

Причому якщо усі з названих правоохоронних органів з упевненістю можемо віднести до сил безпеки з огляду на покладення на них окремих функцій із забезпечення національної безпеки, то при спробі віднесення їх до сил оборони стикаємось із проблемою невідповідності фактичного змісту діяльності окремих правоохоронних органів зі змістом тих функцій, які на них покладено.

Так, з усіх перерахованих вище правоохоронних органів лише на Національну гвардію покладаються оборонні функції. Зокрема Законом України «Про Національну гвардію України» на Національну гвардію покладено завдання брати участь у відсічі збройній агресії та ліквідації збройного конфлікту, а також виконанні завдань територіальної оборони (ч. 2 ст. 1), а серед функцій визначено захист цілісності території України, участь у виконанні завдань територіальної оборони.

Хоча у нормативно-правових актах, що визначають їх правовий статус, не визначено оборонних функцій, однак фактично беруть участь в обороні держави органи і підрозділи Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Служба безпеки України. До прикладу, змінами до Закону України «Про Державну прикордонну службу України» у 2023 році було визначено серед обов'язків Державної прикордонної служби України участь у відсічі збройної агресії проти України. Однак оборонна функція для прикордонного відомства законодавчо не визначена. Водночас на сьогодні значна кількість військовослужбовців Державної прикордонної служби України беруть участь в обороні держави та перебувають в оперативному підпорядкуванні Збройних Сил України. Тож чи маємо підстави відносити Державну прикордонну службу України до сил оборони? Де-юре – ні, де-факто – так.

Однак чи може мати місце така юридична невизначеність стосовно суб'єктів, які є опорою української незалежності та державності? Очевидно, в умовах воєнного стану належне правове регулювання правового статусу та діяльності складових сектору безпеки та оборони

має суттєвий вплив не лише на підвищення обороноздатності держави, але й на забезпечення соціально-правового захисту їх особового складу.

Література:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (редакція від 31 березня 2023 року). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

2. Постанова Верховного Суду від 30 серпня 2023 року. Справа № 633/195/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900>

3. Кропивницький М. О. Правоохоронні органи України як різновид суб'єктів по забезпеченню права громадян на соціальний захист: адміністративно-правовий аспект. *Південноукраїнський Правничий часопис*, 2024. № 2. С. 182–187. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.2.31>

DOI

ПРЕДСТАВНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСУДДЯ ЯК ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Стефанчук М. М.,

докторка юридичних наук, професорка,

професорка кафедри юстиції

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

За наслідками конституційної реформи щодо правосуддя [1] з положень Основного закону України не лише було виключено Розділ VII «Прокуратура» та унормовано основи конституційно-правового статусу цієї інституції у Розділі VIII «Правосуддя», але й здебільшого текстуально та змістовно змінено функції прокуратури, у порівнянні з попередньою її редакцією, що дало привід експертам охарактеризувати ці конституційні зміни як такі, що започаткували принципову новелізацію функцій і повноважень органів прокуратури [2, с. 118].

Зміна концептуального підходу до розуміння функцій прокуратури в Україні на сучасному етапі державотворення набуває ознак експліцитності, зокрема, крізь призму інтерпретаційних висновків

Конституційного Суду України (далі – КСУ), які набувають особливої ваги у формуванні актуальних тенденцій зміни правового статусу прокуратури в системі органів державної влади у цілому, а також її функціонального спрямування, зокрема.

Так, характеризуючи функції й місце прокуратури в системі органів державної влади, а також статус прокурора за результатами конституційної реформи щодо правосуддя 2016 року, КСУ в одному із своїх нещодавніх рішень зауважив, що «... за новим українським конституційним правопорядком прокуратуру як інститут, що виконує функцію кримінального переслідування, структурно вмонтовано в загальну систему правосуддя» (третє речення абз. 1 підпункту 2.3 п. 2 мотивувальної частини) [3]. У цьому ж Рішенні КСУ намітив тенденцію до формування підходу, за якого на підставі збігу елементів діяльності прокурорів та суддів як осіб, яких єднає належність до правничої професії, вбачається потреба в застосуванні спільного (єдиного) підходу для вирішення інших питань, зокрема їх винагороди (перше речення абз. 3 підпункту 2.3 п. 2 мотивувальної частини) [3].

З урахуванням такого бачення видається послідовним, щоб тенденція зближення цих правових інститутів була врахована й при формуванні доктринальних основ реформування прокуратури, зокрема під час розробки анонсованої чергової Стратегії розвитку правосуддя в Україні до 2030 року [4], яка має бути спрямована на вдосконалення правосуддя як однієї із визначальних функцій держави, реалізувати яку уповноважена судова влада, за функціонального забезпечення, зокрема, й прокуратурою, як суміжним правовим інститутом, що покликаний сприяти судам у здійсненні правосуддя, реалізуючи власні конституційні функції.

За таких обставин ефективність реалізації функції правосуддя, серед іншого, опосередкована ефективністю реалізації прокуратурою своїх конституційних функцій, що детерміновано, зокрема належною законодавчою регламентацією, якій має бути властива правова визначеність та концептуальна одноманітність розуміння. Стосовно останнього слід зауважити, що саме представницька функція прокуратури зумовлює в експертному середовищі різне концептуальне розуміння правової природи діяльності прокуратури в Україні поза межами сфери кримінальної юстиції.

З цього приводу привертає увагу окрема думка судді Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду В. М Кравчука щодо правової позиції, сформованої в одній із постанов Верховного Суду, в якій, серед іншого, було констатовано, що «... передбачене законами загальне повноваження державного органу на звернення до суду або можливість бути позивачем чи відповідачем у справі (як от у Кабінету

Міністрів України), не свідчить про право такого органу на звернення з адміністративним позовом в конкретних правовідносинах, оскільки Законом має бути прямо визначено, у яких випадках та який орган може/повинен звернутися до суду» [5]. Прокуратура, на думку В. М. Кравчука, за Конституцією не є виразником інтересів держави, а її основне завдання не полягає у захисті цих інтересів, тому прокурор не має монопольних, виключних прав на звернення до суду з позовом на захист інтересів держави, оскільки таке право мають усі центральні органи виконавчої влади та Кабінет Міністрів України, отже саме вони і повинні звертатися до суду як позивачі (п. 77). Суть виключності випадків звернення до суду прокурора полягає, згідно цієї позиції, у встановленні винятку з загального правила про неможливість прокурора представляти інтереси держави в суді, оскільки за загальним правилом – представництво інтересів держави загалом, і зокрема в суді, є постійним завданням відповідних органів виконавчої влади, а тому «... щоб прокурор міг розпочати захист інтересів держави в суді – єдиним доступним йому способом, уся система органів виконавчої влади повинна «не спрацювати»» (п. 82-86) [6].

Водночас навіть законодавчо визначене право органу виконавчої влади у конкретному випадку звернутися до суду за захистом інтересів держави не завжди свідчить про конституційність такого права, з огляду на конституційно закріплену функцію прокуратури з представництва інтересів держави в суді. У розвиток цієї тези розглянемо інше концептуальне розуміння, але вже судом конституційної юрисдикції, прокурорського представництва інтересів держави в суді.

Так, в одному із нещодавніх рішень КСУ було констатовано неможливість дублювання функцій прокуратури іншими державними органами, оскільки протилежне могло б призвести до зміни конституційного визначеного механізму здійснення державної влади її окремими органами або вплинути на обсяг їхніх конституційних повноважень [7]. Саме таку правову позицію сформував КСУ, визнавши неконституційними положення п. 13 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», згідно з якими Національному антикорупційному бюро України, який наділений статусом центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, надавалось право за наявності підстав, передбачених законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод в порядку, встановленому законодавством України. Після втрати чинності цього законодавчого положення НАБУ було наділено повноваженнями вносити подання прокурору про звернення до суду з метою визнання недійсним правочину за наявності підстав, передбачених законом, а також право бути залученим за своєю заявою до таких справ як третя

особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору (п. 13-1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»).

Примітно, що правова позиція КСУ у цій справі не отримала абсолютної підтримки усього складу суддів, зокрема суддя КСУ О. Первомайський, на нашу думку, цілком слушно зауважив про помилковість у розумінні КСУ інституту делегування повноважень та неправильне тлумачення конституційних приписів щодо повноважень і функцій прокуратури, яке призвело у цьому рішенні до помилкового припущення КСУ про наявність винятково у органів прокуратури такого конституційного повноваження, як звернення до суду з позовами, що нібито було безпідставно делеговане Національному антикорупційному бюро України [8]. Припускаємо, що виходячи з такої правової позиції КСУ усі законодавчі норми, згідно з якими державні органи наділені правом звертатися до суду з позовами на виконання своїх повноважень, гіпотетично можуть бути визнані неконституційними крізь призму конституційно закріпленої функції прокуратури щодо представництва інтересів держави в суді, що не узгоджується з концепцією субсидіарності прокурорського представництва та виключності його випадків. Ба більше, на наш погляд, цією правовою позицією КСУ намітив новий вектор концептуального розуміння представницької функції прокуратури, а саме – *монополізація повноважень прокурора на представництво інтересів держави в суді*, відійшовши від сформованого та досить усталеного концепту субсидіарності такого представництва, що дає підстави з певною вірогідністю висувати про те, що КСУ у досліджуваній правовій позиції розглядає представництво прокурором інтересів держави в суді як загальне правило, а не як виняток із загального правила, за яким таке представництво здійснюють уповноважені державні органи, реалізуючи надані їм повноваження, у тому числі – право на звернення до суду [9, с. 168-169].

Водночас слід зауважити, що такому припущенню КСУ про наявність винятково у органів прокуратури конституційного повноваження на представництво інтересів держави в суді, зокрема, могли сприяти законодавчі положення, якими прокурорів було наділено повноваженнями звертатися до суду з позовами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (ст. 290 Цивільного процесуального кодексу України), що так само концептуально не узгоджується з принципом субсидіарності прокурорського представництва як однієї із засад, якій має відповідати діяльність служб публічного обвинувачення у разі, якщо вони наділяються повноваженнями поза межами сфери кримінальної юстиції [10].

Потребує концептуального переосмислення також законодавчий припис про обов'язкову участь прокурора під час судового розгляду справи за заявою про надання психіатричної допомоги у примусовому

порядку, про припинення надання амбулаторної психіатричної допомоги або про госпіталізацію у примусовому порядку, після внесення законодавчих змін, згідно з якими у судовому розгляді цієї категорії справ повинна бути забезпечена обов'язкова участь адвоката [11].

Підсумовуючи, слід зауважити про потребу формування узгодженого концептуального розуміння представницької діяльності прокуратури як суміжного правового інституту, що сприяє судам у реалізації державної функції правосуддя. Орієнтиром у цьому напрямі мають слугувати міжнародні стандарти діяльності служб публічного обвинувача поза межами сфери кримінальної юстиції, які є втіленням кращих практик такої діяльності, що вже сьогодні свідчить про потребу ревізії законодавчих положень на предмет їх відповідності таким стандартам.

Література:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 51. Ст. 1799.

2. Шульган І.І. Прокурор в кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2020. 238 с.

3. У справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213-VIII: Рішення Конституційного Суду України від 18.06.2020 № 5-р(П)/2020. Справа № 3-189/2018(1819/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text> (дата звернення: 04.03.2025).

4. Стратегія розвитку правосуддя 2025-2030 стане єдиним документом реформування правосуддя – Мудра. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3921385-strategia-rozvitku-pravosudda-20252030-stane-edinim-dokumentom-reformuvanna-pravosudda-mudra.html> (дата звернення: 04.03.2025).

5. Постанова Верховного Суду від 29 листопада 2022 року у справі № 240/401/1 (провадження № К/9901/48257/21). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2022_12_12_240_401_1 (дата звернення: 04.03.2025).

6. Окрема думка судді Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду Кравчука В. М. на постанову Верховного Суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду від 29 листопада 2020 р. у справі № 240/401/19 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107656553> (дата звернення: 04.03.2025).

7. У справі за конституційною скаргою акціонерного товариства «Запорізький завод феросплавів» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 13 частини першої статті 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»: Рішення КСУ від 05.06.2019 р. № 4-р(П)/2019. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_p2_2019.pdf (дата звернення: 04.03.2025).

8. Окрема думка судді Первомайського О. О. стосовно Рішення №4-р(П)/2019. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_p2_2019_1.pdf (дата звернення: 04.03.2025).

9. Стефанчук М. Представництво прокурором інтересів держави в суді: у пошуках тенденцій розвитку концептуального обґрунтування. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2024. Випуск 37. С. 165-172.

10. Recommendation CM/Rec (2012)11 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecutors outside the criminal justice system, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2012 at the 1151st meeting of the Ministers' Deputies and explanatory memorandum. URL: <https://rm.coe.int/16807096c5> (дата звернення: 04.03.2025).

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від 10.04.2023 № 3022– IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#Text> (дата звернення: 04.03.2025).

DOI

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У ПОВОЄННУ ВІДБУДОВУ УКРАЇНИ

Суц О. П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
дослідник юридичного факультету
Гельсінського університету
м. Гельсінкі, Фінляндія*

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України призвела до радикальних змін у масштабі та характері інвестиційних потреб України [1, с. 4]. Сучасний та післявоєнний розвиток економічних процесів в Україні неможливо уявити без залучення інвестицій від національних та іноземних інвесторів. Національні інвестори не в змозі покрити всі існуючі інвестиційні

потреби, а іноземні інвестори не бажають ризикувати капіталом не маючи достатніх державних гарантій захисту інвестицій [2, с. 70].

На привабливість інвестиційного потенціалу України у повоєнній відбудові матимуть вплив багато факторів, проте найголовніший вплив у залучення інвестицій матиме належне правове регулювання інвестиційної діяльності.

Держава відіграє вирішальну роль в організації інвестиційної діяльності й повинна обґрунтовано формувати державну інвестиційну політику з урахуванням усіх особливостей національної економіки [3, с. 98]. Основним завданням національного нормативно-правового середовища в регулюванні інвестиційної діяльності є захист інтересів держави в частині забезпечення соціально-економічної, фінансової та інвестиційної безпеки, а інтересів іноземних представників-інвесторів – стабільності їхньої діяльності, захисту прав, гарантії свобод і забезпечення нормального процесу фінансово-господарської діяльності [4, с. 450].

Діюче інвестиційне законодавство України потребує оновлення відповідно до сучасних політико-економічних викликів з дотриманням та урахуванням балансу інтересів держави та приватних суб'єктів інвестиційної діяльності. Таким чином, на сьогодні існує потреба у перегляді положень Законів України «Про інвестиційну діяльність» [5], «Про режим іноземного інвестування»[6], «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями» [7], «Про угоди про розподіл продукції»[8]. Ключовими напрямками ревізії інвестиційного законодавства має бути перегляд : пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності, за якими надається державна підтримка для реалізації інвестиційних проектів; форм (способів) державної підтримки інвесторів; регулювання умов інвестиційної діяльності і контролю за її здійсненню суб'єктами інвестиційної діяльності; гарантій прав суб'єктів інвестиційної діяльності та захисту інвестицій.

Актуальним та новим питанням розвитку інвестиційного законодавства є правове регулювання управління публічними інвестиціями. У грудні 2023 року Уряд схвалив Дорожню карту реформування управління публічними інвестиціями (далі – Дорожня карта)[1]. Ця дорожня карта є рамковим документом, що розроблений з урахуванням рекомендацій Світового банку та МВФ, кращих європейських практик, а також потреб у швидкому відновленні і післявоєнній відбудові. Метою Дорожньої карти є формування контексту, бачення, основних принципів та напрямів побудови цілісної, стійкої та ефективної системи управління публічними інвестиціями, яка забезпечує планування інвестиційних проектів на основі стратегічних пріоритетів та середньострокової бюджетної рамки, здійснення їх відбору відповідно до уніфікованих та прозорих процедур і

чітких критеріїв та реалізацію в межах запланованих строків та фінансування [9].

Фактично, дорожня карта є першим документом, яким було введено нову інвестиційну термінологію. Поняття «публічні інвестиції», «публічний інвестиційний проект» та «управління публічними інвестиціями» відсутні у інвестиційного законодавстві України. У червні 2024 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України було затверджено План заходів з реалізації Дорожньої карти реформування управління публічними інвестиціями на 2024-2028 роки [10]. Цим документом було визначено, що перший етап (2024 і 2025 роки) – створення передумов для переходу до нової моделі управління публічними інвестиціями, включатиме перелік завдань, одним з яких є визначення понять «публічні інвестиції» та «публічний інвестиційний проект».

Виходячи з вказаного виникають питання які інвестиції є «публічними» та як здійснюється управління таким видом інвестицій, хто є інвестором та реципієнтом інвестицій у таких інвестиційних правовідносинах? Як співвідноситься термін «публічні інвестиції» з термінами «державне інвестування» і «міське інвестування», що закріплені у ч. 6 та 8 ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність»?[5].

Виходячи з аналізу змісту поняття «публічні інвестиції», що відображене у Дорожній карті, «публічні інвестиції – капітальні витрати суб'єктів публічного сектора (центральної та місцевих органів влади, державних та комунальних підприємств) на створення і відновлення основних фондів з продуктивним використанням строком понад один рік. Джерелами фінансування можуть бути кошти державного або місцевого бюджету (доходи бюджету, включаючи гранти; зовнішні і внутрішні запозичення), кошти державного або комунального підприємства (власні кошти та залучені), кошти міжнародної технічної допомоги, плата з користувачів інфраструктури» [1]. Відповідно до п. 1.2. Порядку визначення та застосування показників опосередкованої вартості спорудження житла за регіонами України, «державні інвестиції – кошти державного та місцевих бюджетів»[11]. Дане визначення поняття «державні інвестиції» є не повним і не розкриває його повного змісту. Таким чином, на перший погляд, поки відсутнє офіційне законодавче визначення терміну «публічні інвестиції», вбачається, що ці терміни є синонімами. Законодавцю необхідно працювати над узгодженням термінологічної апарату для уникнення нагромадження термінології та закріплення на законодавчому рівні понять без подальшого визначення їх змісту.

Отже, удосконалення діючого інвестиційного законодавства є першочерговим завданням на шляху залучення інвестицій у повноенну

відбудову України. Достатній рівень законодавчо встановлених гарантій захисту інвестицій слугуватиме надійною основою подальшої довгострокової інвестиційної привабливості України.

Література:

1. Дорожня карта реформування системи управління публічними інвестиціями. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/Дорожня_карта_УПІ.pdf.

2. Sushch O. P. Analysis of the state of legal regulation of investment activity in Ukraine. Економічна безпека: міжнародний і національний рівень: збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами III-ї науково-практичної конференції (м. Харків, 16 липня 2024 року) / за ред. С.В. Глібка, А.М. Любчич. – Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. 149 с. С. 70-75.

3. Журавель А.В. Державні гарантії здійснення інвестиційної діяльності іноземними інвесторами. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 98–102.

4. Крутько М.А. Правові механізми реалізації гарантій прав і законних інтересів іноземних інвесторів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 450-452.

5. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>

6. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями: Закон України від 17.12.2020 р. № 1116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>

8. Про угоди про розподіл продукції: Закон України від 14.09.1999 р. № 1039-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-14#Text>

9. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Уряд схвалив Дорожню карту реформування управління публічними інвестиціями. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/uriad_skhvaliv_dorozhniu_kartu_reformuvannia_upravlinnia_publichnimi_investitsiiami-4358

10. Про затвердження плану заходів з реалізації Дорожньої карти реформування управління публічними інвестиціями на 2024-2028 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 червня 2024 р. № 588-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2024-%D1%80#Text>

11. Порядок визначення та застосування показників опосередкованої вартості спорудження житла за регіонами України : Наказ Державного комітету України з будівництва та архітектури від 27.09.2005 р. № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1185-05#Text>

ПОЛІТИЧНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Токарчук О. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Держава та її функції є нерозривними політичними явищами. Держава зароджується для здійснення основних функцій у суспільстві, а політична функція є однією з найважливіших. Вона забезпечує політичну стійкість, здійснення владних повноважень та формування державної політики в інтересах людини та суспільства. Держава є не тільки механізмом управління, але й потужним політичним інструментом. Її політична функція є ключовою засадою побудови влади, що обумовлює структуру та динаміку політичних процесів, а розуміння форм реалізації політичної функції дає нам змогу більш глибоко усвідомити механізм діяльності держави.

У соціології, яка невід'ємно пов'язана з юридичними науками, категорія «функція» окреслює роль, яку відіграє певний соціальний інститут або соціальний процес у підтримці та функціонуванні соціальної системи. Це стосується, наприклад, функцій держави та її органів, системи освіти та ін., тобто у який спосіб вказані соціальні структури сприяють задоволенню потреб суспільства як цілісної системи. Тут функція розглядається як внесок у задоволення інтересів певних соціальних груп, класів або окремих осіб. Це розуміння зводиться до того, як властивості та дії окремих осіб або органів впливають на соціальне середовище, тобто, як їхня діяльність реалізує певні соціальні потреби. Поняття «функція» в соціології підкреслює взаємозв'язок між соціальними елементами та їхнім впливом на суспільство. Воно дозволяє аналізувати, як різні соціальні структури та процеси сприяють підтримці соціального порядку та задоволенню потреб суспільства [8, с. 209].

Сутність функцій держави доцільно розглядати під кутом зору систематизації державної діяльності (функції є інструментом для класифікації та організації різноманітних напрямків діяльності держави, що відрізняються метою, методами та об'єктами впливу), об'єднаності з іншими організаціями (держава не є монополістом у виконанні певних

видів діяльності, недержавні організації також можуть здійснювати схожі функції), загальнообов'язковості (однією з характеристик державних функцій є їх обов'язковість для всіх членів суспільства, що забезпечується політичною владою держави), стабільності (функції держави характеризуються відносною стійкістю та не зазнають кардинальних змін у короткостроковій перспективі), реалізації соціального призначення (за посередництвом власних функцій держава виконує своє призначення у суспільстві), універсальності (держави різних історичних типів можуть мати схожі функції, зокрема, з організаційно-технічного боку), системності (будь яка функція держави є частиною єдиної системи, і її значення розкривається лише у взаємозв'язку з іншими функціями) [10, с. 62].

Політична функція держави, як одна з ключових, обумовлює характер державного режиму й рівень демократичності суспільства. Реалізація політичної функції держави здійснюється через різні форми та методи, такі як вибори, референдуми, громадські обговорення, діяльність політичних партій та громадських організацій. Варто зважити на те, що політична функція держави в умовах воєнного стану, набуває особливої ролі. В сучасний період вкрай важливо забезпечити консолідацію суспільства й захист державного ладу.

Сьогодні функції держави обумовлені її завданнями та характеризуються наступними рисами: обсяг діяльності (функції окреслюють доцільний обсяг діяльності держави для досягнення її мети та вирішення поставлених завдань), цілеспрямованість (діяльність держави, що реалізується через її функції, безпосередньо зумовлена її завданнями та метою), предметна спрямованість (функції визначають окремий напрямок діяльності держави в межах її компетенції), інструментарій (функції визначають методи, які держава використовує для вирішення окремих завдань), форма реалізації (функції визначають, яким чином держава виконує власні завдання). Функції держави мають інтегративний та трансформаційний характер, підкреслює С. Мельничук, що вимагає зокрема, визначення структури, обрання ефективних форм та методів реалізації, адаптації до сучасних умов. Функції держави Україна – це активна система, що постійно розвивається та пристосовується до змін, забезпечуючи дієве виконання завдань держави [7, с. 380].

Функції окреслюють конкретні сфери діяльності держави. Україна повинна генерувати достатні спроможності як основу для забезпечення власної безпеки, сформувати систему комплексного стратегічного аналізу воєнних загроз національній безпеці України; забезпечити здатність держави стрімко адаптуватися до змін безпекового середовища, дієво протистояти воєнним загрозам, безперервно

функціонувати до та під час воєнного конфлікту, а також у короткі терміни відновлюватися після його завершення [3, с. 55].

Політична функція держави не є постійною, оскільки держава повсякчас розвивається. Політична функція змінюється разом із суспільством, а її цінність полягає в здатності допомогти досягти важливої мети держави.

Держава відіграє провідну роль у розвитку народовладдя, що є важливим складником її політичної функції. Україна, спираючись на Конституцію, реалізує власні функції через державні органи. Розвиток народовладдя залежить не тільки від держави, але й від активної участі громадянського суспільства, а також від низки чинників, що охоплюють ідеологічну, правову, економічну, силову, інформаційну сфери.

Для реалізації народовладдя необхідне реформування законодавства, утвердження демократичних цінностей, подолання застарілих шаблонів і застосування оригінального мислення, зміцнення національної свідомості, потрібні фінансові ресурси, забезпечення свободи слова та високого рівня правової культури.

За сферами діяльності держави Л. Наливайко окреслює внутрішні та зовнішні функції держави. Відповідно серед них виокремлює політичну та зовнішньополітичну [8, с. 187]. Авторка стверджує, що однією з основних функцій громадянського суспільства у сфері реалізації політичної влади є формування організаційно-правового механізму постійної участі народу, громадських об'єднань та інших колективів громадян в управлінні справами держави і суспільства, вплив на організацію та формування державного апарату, контроль за його діяльністю. Як наслідок взаємодія громадянського суспільства і державної влади, що здійснюється шляхом політичної участі, зумовлює залучення такої важливої функції, як виявлення, формування та реалізація громадського інтересу. Вчена підкреслює, що до сфери політики направлені зусилля не всього громадянського суспільства, адже одні суб'єкти включаються у сферу політики; інші – активно, але не завжди; решта – епізодично. Винятком є референдум, коли шляхом всенародного голосування громадянське суспільство безпосередньо залучається до сфери політики. Таким чином, актуалізується концепція «відкритої держави», яка ґрунтується на механізмах демократичної взаємодії держави і суспільства, пише Л. Наливайко [8, с. 272].

Щоб ефективно реалізувати політичну функцію, держава повинна бути не лише правовою та демократичною, але й відкритою, уважає Л. Наливайко. Це, в свою чергу, вимагає забезпечення прозорості роботи державних органів на рівні державної політики.

У. Кузенко справедливо зазначає, що основна мета політичної функції держави – розбудова демократичного суспільства. Держава,

виконуючи цю функцію, створює фундамент для реалізації всіх інших функцій. Пишучи про політичну функцію, У. Кузенко також наголошує на внутрішніх і зовнішніх аспектах, зокрема, до перших відноситься – забезпечення участі громадян у формуванні органів влади та прийнятті рішень через референдуми, гарантування права контролю за діяльністю державного апарату, захист прав і свобод людини, формування політичної системи суспільства, створення демократичних умов для самоорганізації та самоврядування, формування державної політики в різних сферах, захист конституційного ладу. Зовнішні аспекти передбачають забезпечення державного суверенітету, визначення правового статусу територій та управління ними, забезпечення територіальної цілісності держави [6, с. 24].

Основною місією політичної функції держави є утвердження демократичного суспільства та забезпечення його консолідації. У своїй діяльності держава виступає як посередник у конфліктах між різними соціальними групами, гарантуючи захист прав людини для загального блага. Політична діяльність держави є основою для ефективного виконання всіх інших її функцій, адже всі вони мають політичний характер. У політичній сфері діють різні інститути, які так чи інакше впливають на суспільні відносини, забезпечуючи демократію.

Механізм реалізації політичної функції держави складається з двох основних блоків. Перший – це нормативно-правовий механізм. Він включає в себе ієрархічну систему нормативно-правових актів, що регулюють політичну сферу (Конституція України, яка окреслює принципи політичної діяльності, систему органів влади; закони України; підзаконні нормативно-правові акти, міжнародно-правові акти як частина національного законодавства). Другий – це інституціональний механізм. Він представляє собою сукупність інститутів публічної влади та громадянського суспільства, які беруть участь у реалізації політичної функції (органи державної влади та місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства). Ефективність реалізації політичної функції залежить від ефективності обох складових механізму. Органи державної влади та місцевого самоврядування відіграють центральну роль, оскільки вони реалізують публічну владу від імені народу. Ця структура допомагає краще зрозуміти, як держава здійснює свої політичні функції, і які елементи в цьому беруть участь [1, с. 113].

Отже, політична функція держави є основоположною для утвердження демократії та ефективного функціонування держави в цілому. Вона охоплює ряд внутрішніх та зовнішніх аспектів, які спрямовані на забезпечення прав громадян, захист суверенітету та розвитку демократичного суспільства. Вона забезпечує стабільність та

ефективність роботи всього державного механізму, використовуючи як правові, так і організаційні форми реалізації.

Література:

1. Беляєва М. Конституційно-правові засади механізму реалізації політичної функції української держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2013. Випуск 23. Ч. I. Том 1. С.110-114.

2. Беляєва М. В. Конституційно-правові засади політичної функції Української держави [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Х., 2012. 22 с.

3. Глуценко О. О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 53–56.

4. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

5. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові, конструкції та наукові, концепції) : навч. посіб.; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К. : «Юрінком інтер», 2008. 400 с. URL: https://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/306.htm

6. Кузенко У. І. Політична функція держави та її реалізація в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.

7. Мельничук С. М. Правові форми реалізації функцій сучасної держави України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 478 с.

8. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монографія. Х. : Право, 2009. 598 с.

9. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнецова (співголова), О. М. Бандурка та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2023. 902 с.

10. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 10.02.2025).

МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Топорецька З. М.,

*доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник наукової лабораторії № 1
науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

В теорії держави та права функція права розглядається як основний напрям впливу права на свідомість і поведінку суб'єктів суспільних відносин з метою розв'язання конкретних завдань [1, с. 569]. Функції – це такі об'єктивно необхідні напрями предметної діяльності держави, без яких суспільство не може нормально існувати та розвиватися [2, с. 206]. При цьому кожна функція має свій напрям впливу (сферу суспільного життя) та зміст (ті управлінські кроки й конкретні дії, які робляться державою для досягнення соціально корисних цілей).

В публічному управлінні гральним бізнесом реалізуються економічні та соціальні функції держави, які є внутрішніми, постійними регулятивними функціями. Ринок грального бізнесу є специфічним сектором економіки держави, який вимагає від держави не стимул, підтримку і розвиток, а фактично поєднання економічної і соціальної функцій держави через пошук балансу публічних та приватних інтересів, у зв'язку з цим і функції публічного правління гральним бізнесом інтерпретуються, виходячи з форми такого управління, його мети та принципів і враховуються в механізмі управління.

Повна заборона грального бізнесу на території певної держави несе більші ризики для суспільства, ніж його легалізація за моделлю державної монополії [3, с. 115]. Гравець в нелегальну азартну гру є незахищеним, оскільки фактично визнається державою учасником злочину [4, с. 280]. Держава в такому випадку не може захистити гравця від формування ігрової залежності, програшу коштів, гри в кредит, банкрутства тощо [5, с. 185].

Соціальна функція передбачає здійснення управління гральним бізнесом, виходячи з інтересів суспільства, коли на перше місце виходять не максимальні доходи держави від цього бізнесу, а забезпечення мінімально необхідної кількості гральних закладів для

забезпечення потреб населення в азартних іграх з мінімальними ризиками формуванні ігрової залежності [6, с. 169].

Зміст соціальної функції включає захист гравців в азартні ігри від ризиків формування ігрової залежності, а також захист суспільних цінностей шляхом компенсації суспільству в цілому існування грального бізнесу, який є одним з суспільно шкідливих видів діяльності [7, с. 568]. У всіх країнах Європи існує соціальна спрямованість коштів від грального бізнесу на суспільно важливі цілі – підтримка спорту, лікування важкохворих осіб, будівництво спортивної та медичної інфраструктури, підтримання пам'яток історії та культури тощо [8, с. 211].

В Україні з 2023 року частково реалізовано соціальну функцію шляхом доповнення Бюджетного кодексу України нормами, що отримані від плати за ліцензії на провадження діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор і за ліцензії на випуск та проведення лотерей повинні спрямовуватись до спеціального фонду і використовуватись на чітко визначені цілі: реалізацію програм та заходів на охорону здоров'я, освіту, культуру, фізичну культуру і спорт, наукову і науково-технічну діяльність за бюджетними програмами, визначеними законом про Державний бюджет України [9].

Конкретні бюджетні програми визначаються щороку законом про бюджет на відповідний рік. Щороку Україна отримує близько 2 млрд грн платежів від ліцензій у сфері організації та проведення азартних ігор. Ліцензії на лотерейну діяльність досі не видані, а тому кошти від ліцензій не надходять.

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про державний бюджет України на 2025 рік» кошти від ліцензій у сфері грального бізнесу у 2025 році спрямовуються на: «здійснення загальнодержавних заходів у сфері освіти, зокрема видання, придбання, доставку підручників, посібників і навчально-методичної літератури для здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників, видання інтерактивних електронних додатків до підручників, апробацію навчальної літератури за бюджетною програмою «Загальнодержавні заходи у сфері освіти» (код 2201260); закупівлю лікарських засобів (у тому числі тих, що підлягають закупівлі відповідно до договорів керованого доступу), імунобіологічних препаратів (вакцин), медичних виробів та допоміжних засобів до них за бюджетною програмою «Забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру» (код 2301400); здійснення заходів у сфері культури за бюджетною програмою «Фонд розвитку закладів загальнодержавного значення, в тому числі їх будівництво» (код 3801280); матеріально-технічне забезпечення та цифровізацію сфери фізичної культури і спорту за бюджетними програмами «Розвиток

спорту серед осіб з інвалідністю та їх фізкультурно-спортивна реабілітація» (код 3401110) та «Розвиток фізичної культури, спорту вищих досягнень та резервного спорту» (код 3401220)» [10].

Проте будучи в складних соціально-економічних умовах, Україні вкрай важливо зберегти стабільність соціально важливих закладів. Від обстрілів ворога постраждали понад 3800 закладів освіти, з них 400 – зруйновані повністю. Кожна сьома школа в Україні зазнала пошкодження. Також постраждало 1696 об'єктів закладів охорони здоров'я, з яких них зруйновано – 195, а пошкоджено – 1501. Реалізація соціальної функції публічного управління гральним бізнесом у складні воєнні часи та у період повоєнного відновлення потребує трансформації, адже суспільні інтереси в період війни відрізняються від суспільних інтересів в мирний час. Тому необхідне внесення змін до Бюджетного кодексу України і передбачення, що на період воєнного стану та повоєнного відновлення кошти від ліцензій у сфері організації та проведення азартних ігор, а також випуску та проведення лотерей повинні використовуватись на відновлення та відбудову закладів освіти та закладів охорони здоров'я.

Література:

1. Функції права. Юридична енциклопедія : у 6 т. ред. кол. Ю. С. Шемшученко. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6: Т – Я. 768 с.

2. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. 2–ге вид., доп. і перероб. Київ: Правова єдність, 2010. 320 с.

3. Топорецька З. М. Прийняття законодавства у сфері гального бізнесу як ефективний механізм боротьби з незаконними азартними іграми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 22. Частина І. Том 3. 2013. №22. С. 115-118.

4. Нестор, Н. В., Погорецький, М. М. Проблеми захисту прав гравця в нелегальні азартні ігри під час кримінального провадження за статтею 203-2 Кримінального кодексу України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. Вип. 69. С. 279–290.

5. Погорецький М. А., Топорецька З. М. Розслідування зайняття гральним бізнесом: процесуальні й криміналістичні засади. К.: Алерта, 2015. 250 с.

6. Топорецька З. М. Соціальна функція в системі функцій публічного управління гральним бізнесом. *Приватно-правові механізми захисту прав людини: матеріали міжкафедрального науково-теоретичного круглого столу*, (Київ, 10 грудня 2021 року). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 168–171.

7. Важинський В. М. Суспільні цінності в адміністративному праві. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України (м. Київ, 18 травня 2023 р.)*. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023 С. 567-570.

8. Топорецька З. М. Зарубіжний досвід реалізації соціальної функції публічного управління гральним бізнесом. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. С. 211-216.

9. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

10. Про державний й бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19 листопада 2024 року № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#n46>.

DOI

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ НАРАХУВАННЯ ТА ВИПЛАТ ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Хамініч С. Ю.,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
старший науковий співробітник лабораторії економічних експертиз
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
м. Дніпро, Україна*

Сучасна держава відіграє ключову роль у забезпеченні соціально-економічних прав своїх громадян, зокрема військовослужбовців, які виконують особливі функції із забезпечення національної безпеки. Нарахування та виплати грошового забезпечення військовослужбовцям є одним із механізмів реалізації державної політики у сфері оборони та соціального захисту. Державні функції у цій сфері передбачають законодавче регулювання, бюджетне фінансування, контроль за виплатами та створення умов для соціальної захищеності військовослужбовців.

До грошового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України належать щомісячні основні види грошового забезпечення (посадовий оклад, оклад за військовим званням, надбавка за висуслугу

років); щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, премія тощо) та одноразові додаткові види грошового забезпечення (допомога та додаткова винагорода у період воєнного стану).

Роль держави у сфері грошового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України вкрай актуальна для сьогодення.

Функції держави у сфері нарахування та виплат грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України можна класифікувати за такими основними групи:

- нормативно-правова функція;
- фінансова функція;
- контрольна функція;
- соціальна функція.

Держава через законодавчі нормативні акти встановлює порядок нарахування та виплат грошового забезпечення військовослужбовцям. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють це питання, є Конституція України, Закони України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Бюджетний кодекс України, а також накази Міністерства оборони України [1; 2; 3; 4]. Ця функція забезпечує правову визначеність та стабільність у питаннях грошового забезпечення.

Фінансова функція включає планування, формування та розподіл фінансових ресурсів для забезпечення виплат військовослужбовцям. Відповідальними органами є Міністерство оборони України, Міністерство фінансів України та Державна казначейська служба України. Грошове забезпечення військовослужбовців фінансується за рахунок Державного бюджету, і його розмір залежить від економічної ситуації в країні, а також політичних пріоритетів уряду.

Держава здійснює контроль за правильністю нарахування та виплат грошового забезпечення через аудиторські та ревізійні механізми. Важливу роль у цьому відіграють Рахункова палата України, Державна аудиторська служба та внутрішні підрозділи Міністерства оборони, що здійснюють перевірку цільового використання коштів.

Спрямована на гарантування соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей. Включає не лише своєчасну виплату грошового забезпечення, але й додаткові виплати у вигляді компенсацій, пільг, страхових виплат тощо. Особливе значення ця функція набуває у воєнний час, коли держава зобов'язана забезпечити належний рівень фінансової підтримки учасників бойових дій.

Механізми нарахування та виплат грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України потребує особливого методичного підходу.

Процедура нарахування та виплат грошового забезпечення військовослужбовцям включає кілька основних етапів:

- розрахунок грошового забезпечення;
- фінансування та виплата;
- додаткові компенсації та пільги.

Нарахування здійснюється на основі посадового окладу, окладу за військове звання, надбавок за вислугу років, умов проходження служби та інших чинників. У воєнний час військовослужбовці можуть отримувати додаткові виплати, передбачені урядовими рішеннями.

Грошові кошти нараховуються на особові рахунки військовослужбовців у визначених банківських установах. Контроль за своєчасністю виплат здійснюється фінансовими підрозділами військових частин, Міністерством оборони та Державною казначейською службою.

До додаткових виплат відносяться одноразові виплати при звільненні, допомога сім'ям загиблих військовослужбовців, компенсації за поранення чи інвалідність, надбавки за особливі умови служби.

Проблеми та перспективи удосконалення системи грошового забезпечення ґрунтуються на впливі глобалізаційних процесів на державу та виконання її функцій [5].

Незважаючи на значні зусилля держави у забезпеченні фінансової підтримки військовослужбовців, існує ряд проблем, а саме:

- нерівномірність виплат. Затримки у виплатах, особливо у воєнний час, викликають соціальну напругу серед військовослужбовців;
- інфляційні ризики. Через нестабільну економічну ситуацію рівень грошового забезпечення може втрачати купівельну спроможність;
- недостатня автоматизація процесів. Удосконалення електронних систем обліку та нарахування виплат могло б зменшити ризики корупції та затримок.

Перспективи удосконалення системи грошового забезпечення включають:

- підвищення рівня фінансування – необхідність збільшення бюджетного фінансування сектору оборони;
- автоматизація виплат – впровадження електронних систем розрахунку та контролю;
- законодавчі зміни – розробка нових механізмів стимулювання військової служби через систему премій та надбавок тощо.

Таким чином, держава виконує важливі функції у сфері нарахування та виплат грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України. Ця система включає правове регулювання, фінансування, контроль та соціальний захист. Попри наявні проблеми, держава постійно вдосконалює механізми виплат, що є важливим елементом

підтримки військової служби. Подальше реформування системи має бути спрямоване на підвищення ефективності виплат та забезпечення належного соціального захисту військовослужбовців.

Література:

1. Конституція України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

3. Наказ Міністерства оборони України від 07.06.2018 № 260 «Порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України та деяким іншим особам». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text>

4. Бюджетний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

5. Хамініч С.Ю., Дзюба І.В., Наумик А. С. Деякі аспекти адміністративного контролю як засобу підвищення ефективності роботи державної служби в Україні. *Ukrainian science and education in the conditions of European integration : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2024. P.132-136.*

DOI

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ «КОНСТИТУЦІЙНА ЛЮДИНА» ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА УПРАВЛІНСЬКО-ТЕЛЕОЛОГІЧНА ДОМІНАНТА ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Хван Р. М.,

кандидат юридичних наук,

докторант

Національного авіаційного університету

м. Київ, Україна

Повномасштабна агресія росії проти Української держави та її народу, що продовжується вже більше трьох років, спричинила не тільки масштабні жертви серед мирного населення, а й руйнуванням та знищенням критичної інфраструктури територіальних громад, –

енергетичної, промислової, транспортної, соціальної (репрезентативно-кількісної, освітньої, охорони здоров'я, релігійної тощо). Все це об'єктивує, актуалізує та контекстуалізує складні питання повоєнного відновлення держави, насамперед, у вигляді повоєнного відновлення її територіальних громад. Цей процес буде супроводжуватися пошуком, виникненням, формуванням та реалізацією нових функцій держави, що скеровані на профільне відновлення та відрізняються від її функцій, що вже існували своєю масштабністю, просторовістю, різнооб'єктністю та поліоб'єктністю, наявністю великої кількості суб'єктів відновлення, що задіяні в цьому процесі, а також своїми особливостями у матеріально-технічному, технологічному, екологічному, темпоральному, колабораційному, конотаційному та наративному аспектах. Отже, саме в контексті вирішення наведених процесів виникає низка суттєвих управлінських завдань, що володіють телеологічними настановами в розумінні їх реалізації. Саме тому стає об'єктивно важливим пошук основоположної телеологічної домінанти нових функцій держави саме в повоєнному відновленні України. На наш погляд, такою домінантою може виступити феноменологія «конституційної людини». Аргументацією на користь нашої позиції можуть слугувати наступні положення, а саме:

– формування феноменології «конституційна людина», що є основоположною ознакою демократичної правової державності, виступає не тільки і не стільки її важливою ознакою ідентифікації концепції, концепту, макротенденції, феноменології організації існування, функціонування і реалізації такої державності у її широкому та вузькому розумінні, – особливо в контекстуалізації усвідомлення, розуміння, формалізації та реалізації її телеологічної домінанти – захисту прав і свобод людини, а й яскравим свідоцтвом її сутнісного, ціннісного та праксеологічного розвитку і вдосконалення; саме в контексті повоєнного відновлення, причому не тільки держави, але й локальних соціумів, що утворюються на базі локальних територіальних людських спільнот – територіальних громад (далі – ТГ), що існують в умовах місцевого самоврядування (далі – МСВ), в філософському стані повсякденності;

– враховуючи наші авторські доктринальні нароби, пропонується під феноменологією «конституційна людина» розуміти:

а) особливу системно-комплексну форму правового статусу людини (*статусний критерій* – авт.),

б) що визначає її як реального носія системного комплексу конституційних прав, свобод і обов'язків (*конституційно-біхевіористичний критерій* – авт.),

в) які на пряму реалізуються на локальному рівні соціуму, в умовах місцевого самоврядування, в межах територіальної громади, в філософському стані повсякденності (*локально-соціальний критерій* – авт.),

г) у контекстуалізації екзистенційних інтересів людини, її груп та асоціацій (*екзистенційний критерій* – авт.),

г') через їх самостійну діяльність в правовому просторі МСВ (*атитюдно-габітусний критерій* – авт.),

д) за допомогою органів публічної державної та публічної самоврядної влади, що забезпечують належні, оптимальні та ефективні заходи охорони, захисту, гарантування реалізації такого статусу, що передбачений конституцією держави та її міжнародно-правовими зобов'язаннями (*публічно-управлінський критерій* – авт.);

– формування феноменології «конституційна людина» відбувається у повній відповідності до функцій держави, що вона здійснює в процесі ординарних умов функціонування державності, – але її потенціал врахований й на екстраординарні умови функціонування державності, під які й підпадає процес повоєнного відновлення держави та її ТГ. При цьому варто зазначити, що такі екстраординарні умови функціонування державності детермінують формування й нових, характерних тільки для конкретних обставин функцій держави (відновлювальна, міжнародно-коопераційна, міжнародно-колабораційна, міжнародно-військова тощо);

– формування феноменології «конституційна людина» відбувається на стику національного конституційного та національного муніципального права, що обумовлено стратегічними настановами муніципалізму, який виступає повсякденною ідеологічно-ціннісною, соціально-нормативною та гуманістично-гуманітарною основою існування людини, її груп та асоціацій в умовах місцевого самоврядування, в межах територіальної громади та в філософському стані повсякденності, – тобто, в тих умовах, в яких людина здійснює свій життєвий цикл (*міждисциплінарний критерій* – авт.).

Вважаємо, що використання поняття «міждисциплінарність» в процесі аналізу феноменології «конституційна людина» є досить ефективним та значимим. Варто зазначити, що останнє поняття використовується в різних значеннях та контекстах, – причому, головним чином у практичному та теоретичному відношенні, а саме як:

а) інструмент щодо предмета самого дослідження (у контекстуалізації взаємодії, взаємозв'язку, запозичення концепцій, концептів, принципів та норм національного конституційного і муніципального права та міжнародного публічного права);

б) методологія міждисциплінарності (у контекстуалізації формування механізмів взаємодії, взаємозв'язку, запозичення

концепцій, концептів, принципів та норм національного конституційного і муніципального права та міжнародного публічного права за допомогою застосування, використання і реалізації технологій наукового знання).

Отже, у першому випадку ми дивимося на те, яким чином можуть бути задіяні міждисциплінарні підходи; в рамках однієї тематики відбувається вибір серед множини міждисциплінарних підходів. У другому – йдеться про систематизацію уявлень щодо можливих структур міждисциплінарних взаємодій, характерних для досліджень різної тематики, але мають загальний міждисциплінарний характер. Іншими словами, ми стикаємося або з практикою застосування даного методу конкретної роботи, або з теорією його застосування в історичному, актуальному чи перспективному заломленні. При цьому дослідник повинен вирішувати, прямо чи опосередковано, питання пов'язані із методологією міждисциплінарності.

На наш погляд, феноменологія «конституційна людина» в контекстуалізації міждисциплінарності на пряму сприяє формуванню нормативно-управлінської парадигми «права людини – муніципальна людина» [1]. Тобто, йдеться, насамперед, про формування такої системи публічної влади, що містить відповідні телеологічні домінанти (завдання), які ставляться на центральному рівні управління, але реалізуються саме на рівні існування та функціонування локального соціуму. Звідси профільна феноменологія «конституційна людина» трансформується не тільки в управлінську парадигму, але й у відповідний оціночний критерій для визначення оптимальності, ефективності та результативності діяльності публічної влади всіх рівнів в найважливіших аспектах післявоєнного відновлення, але в контекстуалізації визнання, дотримання, реалізації прав і свобод людини, а також їх охорони, захисту і гарантування. Всі наведені настанови на пряму впливають на формування та трансформацію функцій держави в контексті їх оформлення, заснування, легалізації та реалізації.

Отже, в контексті повоєнного відновлення України, йдеться, насамперед, про локальний характер такого відновлення – а звідси про реальне і об'єктивоване зростання ролі і значення органів МСВ та ТГ в його реалізації; про дотримання в цьому процесі конституційних прав і свобод людини, що безпосередньо реалізуються в сфері МСВ – а звідси про формування якісно нового блоку компетенційних повноважень органів МСВ, що регламентують та регулюють їх права в цьому якісно новому процесу: а) реновації локального суспільства, б) реанімації територій та їх інфраструктури, в) трансформації муніципального господарства у бік відновлення, вдосконалення і розвитку його сфер та

галузей; г) формування, застосування, легалізації та реалізації нових функцій держави.

Наведені праксеологічні завдання знаходять своє підтвердження на теоретичному рівні. Отже, якщо розглядати наведені вище доктринально-теоретичні підходи щодо формування феноменології «конституційна людина» в контексті категорії «система правового регулювання», то можливо аргументувати визначення методу, типу, процесу, а також часових (темпоральних) показників такого правового регулювання, а звідси й характеристики зв'язків між національним конституційним та муніципальним правом, що характеризуються суттєвими теоретичними і праксеологічними можливостями та здійснюють безпосередній вплив на процес повоєнного відновлення нашої держави та її ТГ. Отже, відносно:

– *методу правового регулювання*, то тут нарівні з імперативним методом, існує реальна можливість використання більш м'якого, але оптимального та продуктивного диспозитивного методу, що дозволяє взаємодіяти нормам національного конституційного та муніципального права гармонійно, більш злагоджено, вибудовуючи синергічні відносини, що володіють мультиплікативними наслідками – це детермінується не тільки філософією та логікою досліджуваних галузей права і законодавства та їх норм, а й враховуючи те, що стратегічною і загальною метою регламентації, регулювання та застосування профільних відносин виступає людина, її права, свободи та законні інтереси, а також система охорони, гарантування і захисту останніх. Звідси реалізація прав і свобод людини, а також їх інтерпретація в правоохороняваному контексті в процесі повоєнного відновлення набуває стратегічного значення і знаходить своє втілення у сучасних функціях держави;

– *типу правового регулювання*, можна зазначити, що відносини між нормами національного конституційного та муніципального права носять органічний характер. Прикладом цього є визначення конституційно-правової норми вітчизняним дослідником Є. Годоваником у її сучасному європейському розумінні. Цей дослідник визначає, що норма конституційного права у сучасному європейському правовому контексті – це *формально визначене, встановлене чи санкціоноване* народом, або державою, або суб'єктами місцевого самоврядування правило поведінки чи діяльності, що регулює суспільні відносини, які є предметом конституційного права і забезпечується системою конституційних гарантій [3, с. 82]. Тобто, йдеться про те, що норми муніципального права, що прийняті органами МСВ виступають фактично як норми конституційного права, хоча й належать до відносно нової галузі національного права і законодавства. І саме це, як нам

здається, виступає основоположним трендом не тільки взаємодії норм національного конституційного і муніципального права, а й ідентифікацією галузевої приналежності феноменології «конституційна людина», в той час коли в межах муніципального права формується феноменологія «муніципальна людина» (на стику конституційного і муніципального права, причому такої феноменології, що виникає на основі конституційної приналежності, але муніципальної природи виникнення, формування, інституціоналізації, прояву і реалізації [4; 5]). Отже, саме в процесі повоєнного відновлення нашої держави та її ТГ такі настанови набувають суттєвого практичного значення саме в контексті їх використання та реалізації та знаходять свій відбиток у сучасних функціях держави;

– *процесу правового регулювання*, можна зазначити, що відносини між нормами національного конституційного та муніципального права носять складний системно-комплексний та інтеграційний характер – бо:

– по-перше, норми конституційного права, що складають конституційно-правовий статус людини і громадянина, а саме його права, свободи і обов'язки, реалізуються на рівні МСВ, в межах ТГ, в умовах повсякденності;

– по-друге, вони реалізуються нарівні і разом з нормами муніципального права, що регламентують правовий статус органів та суб'єктів МСВ;

– по-третє, норми національного конституційного та муніципального права складають системно-комплексний конгломерат, що детермінує, створює, інституціоналізує, регламентує, регулює, гарантує функціонування людського соціуму, що існує в умовах державної організації;

– по-четверте, в умовах повсякденності правовий статус людини і громадянина, що регламентується і регулюється нормами національного конституційного та муніципального права (конституційно-правовий статус + муніципально-правовий статус) розвивається, вдосконалюється, модифікується, що посилює інтегративну та синергічну взаємодію між такими нормами;

– по-п'яте, останнє напрямку сприяє інтенсифікації та каталізації процесів їх взаємного розвитку в межах профільних галузей права і всієї системи права і системи законодавства;

Отже, в контексті повоєнного відновлення України наведені підходи володіють методологічними ознаками та можуть сприяти формуванню та реалізації локальної системи захисту прав людини фактично в екстраординарних умовах існування і державності і муніципалізму, що супроводжують і забезпечують нові функції держави.

– ознаки темпоральності процесу правового регулювання, необхідно визнати, що часові рамки безпосередньої (прямої) та конотаційної (опосередкованої) дії, взаємодії та взаємовпливу норм національного конституційного та муніципального права є не обмеженими у часі, вони діють на весь час існування державності в її демократичному і правовому розумінні та феноменології муніципалізму (локальної демократії), як її складової та іманентної частини, – але все ж можуть змінюватися з часом в результаті соціально-державних змін і зазвичай динаміки законодавства (зміни, доповнення, припинення дії тощо), що ними детерміновані, – причому як в сторону розвитку і вдосконалення в ординарних умовах (прогресивний розвиток), так й в сторону регресу, особливо в екстраординарних умовах функціонування державності (зміна політичного режиму, надзвичайний стан, екологічні та техногенні катастрофи, воєнний стан, війна тощо). Такі підходи в контекстуалізації повоєнного відновлення держави та її ТГ володіють онтологічно-функціональними ознаками та сприяють конотаційному та наративному супроводженню і забезпеченню наведених процесів та підсилюють нові функції держави.

Наведений аналіз свідчить про об'єднання і співпадіння задач та функцій держави та МСВ у процесі післявоєнного відновлення держави та її ТГ та стимулювання завдяки цьому процесів формування їх органічної єдності.

Резюмуючи викладене вище, можна зазначити, що феноменологія «конституційна людина» виступає не тільки як основоположна управлінсько-телеологічна домінанта функцій держави в повоєнному відновленні України, а й відповідним організаційно-нормативним стандартом у цьому складному і суперечливому процесі, що напрями впливає на формування та модифікацію функцій держави.

Література:

1. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Парадигма «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» як стратегічний напрям розвитку державності в умовах глобалізації. 176 (2023): 3RD ISPC «Modern directions and movements in science» (October 26-28, 2023; Luxembourg, grand duchy of Luxembourg). С. 97-105

2. Годованик Є. Конституційно-правова норма та її відображення в європейському праворозумінні. Актуальні проблеми правознавства. 2018. №1 (13). С. 80-86.

3. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Конституційне та муніципальне право держави: актуальні питання взаємовідношення і взаємодії. Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ», (June 23, 2023; Oxford, UK), P. 61–66. DOI 10.36074/logos-23.06.2023.17

4. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. «Муніципальна людина»: параметральні ознаки, поняття, роль і значення в формуванні і функціонуванні локальної демократії та демократичної правової державності. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.6>

DOI

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЩОДО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Хрідочкін А. В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри економіки та права
Навчально-наукового інституту «Український державний
хіміко-технологічний університет»
Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна*

Політика держави щодо публічного управління сферою інтелектуальної власності є важливим інструментом реалізації державної політики в сфері інтелектуальної власності – діяльності відповідних уповноважених суб'єктів, на які покладені завдання з реалізації політики держави в цій сфері. А тому зміст державної політики щодо публічного управління сферою інтелектуальної власності визначається загальними завданнями політики держави в сфері інтелектуальної власності, і являє собою сукупність сформульованих та закріплених законодавством цілей, задач, функцій і інтересів, якими керуються органи державної влади під час вирішення завдань публічного управління сферою інтелектуальної власності, а також їх практичну діяльність, спрямовану на досягнення запланованого результату. Іншими словами, політика держави у сфері інтелектуальної власності – це державна діяльність уповноважених суб'єктів, що безпосередньо стосується сфери інтелектуальної власності.

Зміст же політики держави щодо управління сферою інтелектуальної власності зумовлюється загальною спрямованістю політики держави, яка на будь-якому часовому відрізку є ключовим елементом розвитку державності. Постійно реагуючи на сучасні виклики, держава визначає напрями власного розвитку, реалізуючи державну політику. Сфера

інтелектуальної власності при цьому є одним із пріоритетних напрямків державного регулювання завдяки багатовекторності та широкої застосовності результатів інтелектуальної творчої діяльності, тому й неодноразово відзначалася особлива значення інтелектуальної власності у справі забезпечення державної безпеки та розвитку економічної системи в цілому [1, с. 207]. Таким чином, сучасна сфера інтелектуальної власності без сумніву належить до галузі безпосередніх інтересів держави.

Державна політика, як досить широка за змістом категорія, належить до предмету вивчення багатьох наук, у тому числі і правової науки. Неможливо вести мову про діяльність суб'єктів публічного управління без ретельного аналізу поняття та головних елементів державної політики, що підтверджує актуальність завдання характеристики інституту державної політики в сфері інтелектуальної власності при дослідженні публічного управління цією сферою. Державна політика є важливим елементом життєдіяльності суспільства, а тому, маючи значну кількість вимірів та характеристик, саме вона формує відповідну систему і механізми соціально орієнтованого публічного управління. Здійснений аналіз наявних у науковій літературі визначень державної політики переконливо доводить наявність достатньо широкого спектру визначень державної політики і варіантів її розуміння, проте кожна теза заснована на відповідному критерії, або висвітлює лише окремий концептуальний аспект. Зазначене дозволяє констатувати, що проблеми змісту державної політики постійно перебувають у центрі уваги науковців, які прагнуть охопити різні аспекти феномену державної політики – її процеси, фактори, інститути, інструменти, моделі, тощо. Подальшого вивчення потребує також проблематика реалізації державної політики в різних сферах суспільного життя.

Невід'ємним елементом державної політики в будь-якій сфері повинні стати цілі та принципи, що закріплюються шляхом розроблення політики держави в кожній окремій сфері діяльності. Сьогодні ж в Україні все ще відсутня єдина практика нормативно-правового закріплення державної політики. Існують лише поодинокі випадки закріплення державної політики у правових актах виконавчих органів влади, наприклад, державної політики в галузі збереження бібліотечних фондів як частини культурної спадщини та інформаційного ресурсу країни. Зазначені обставини дозволяють зробити висновок, що в Україні відсутній єдиний підхід до розв'язання питання стосовно закріплення державної політики в нормативно-правових актах різної юридичної сили. Крім того, не вироблені уніфіковані терміни, які б визначали напрямки державної політики [2, с. 23].

А між тим, державна політика виконує роль засобу (програми), за допомогою якого в державно упорядкованому суспільстві у формі детально розробленої державної діяльності повинні співвідноситися об'єктивно зумовлені суспільними потребами і національними інтересами цілі забезпечення сталого розвитку суспільства та його наявні матеріальні і духовні можливості, суб'єктивні бажання та цілі політичних еліт з реально існуючими історичними умовами, а також визначатися основні напрямки і завдання державної діяльності щодо забезпечення визначених цілей [3, с. 69]. Державна політика на певний період за допомогою нормативно-правових актів фіксує волю держави стосовно реалізації державної влади як в окремих сферах життєдіяльності суспільства, так і у суспільстві в цілому [4, с. 1001].

Як бачимо, ефективне публічне управління сферою інтелектуальної власності виступає важливою умовою успішного вирішення завдань державної політики в сфері інтелектуальної власності. Проте актуальність проблем, пов'язаних з реалізацією розробки державної політики щодо публічного управління сферою інтелектуальної власності не зменшується. Більше того, неподоланими залишаються і постійно з'являються все нові перепони на шляху реформування наявної системи публічного управління сферою інтелектуальної власності. Мова йде про все ще неефективне державне управління і відсутність координації діяльності суб'єктів публічного управління сферою інтелектуальної власності та наявність застарілого законодавства, яке вже не відповідає ані світовим стандартам, ані сучасному стану розвитку суспільних відносин в Україні. На наш погляд, все ще зберігаються невинновданно ускладнені процедури державної реєстрації і захисту прав інтелектуальної власності, які містять корупційні та дискримінаційні ризики через їх не публічність і непрозорість. Має місце і відрив академічної науки від бізнесу через відсутність сучасної інфраструктури комерціалізації наукових досягнень та впровадження їх у виробництво, а також відсутність культури і поваги суспільства до інституту права інтелектуальної власності та прозорих і доступних процедур набуття та захисту прав інтелектуальної власності. Неврегульованими залишаються проблеми колективного управління авторськими і суміжними правами, володіння та управління правами на об'єкти інтелектуальної власності, створені за рахунок коштів державного бюджету та централізованих загальнодержавних фондів, а також не визначено, в яких конкретних випадках і в якому порядку держава може набувати та використовувати права на об'єкти інтелектуальної власності. Існує також проблема законодавчого врегулювання питань захисту прав інтелектуальної власності. Зокрема, вітчизняний законодавець приділяє значну увагу лише процедурі надання прав, але

не дуже замислюється про долю охоронюваного об'єкта в його подальшому життєвому циклі, як і про наслідки його реєстрації.

Крім того, відсутність ефективної політики держави щодо публічного управління сферою інтелектуальної власності пояснюється, насамперед, відсутністю в Україні національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності – довгострокового плану, відповідно до якого і слід реалізовувати завдання публічного управління сферою інтелектуальної власності. Існує і нагальна потреба безпосереднього законодавчого закріплення такої стратегії, адже сьогодні відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би узагальнював і визначав державну політику в сфері інтелектуальної власності. Відсутнім залишається і єдиний науковий підхід до даної проблеми. Україні ж гостро потрібен документ основоположного характеру, яким би встановлювалися основні напрямки діяльності держави стосовно розвитку сфери інтелектуальної власності.

Таким чином, не дивлячись на те, що часто при визначенні державної політики однією із складових дефініції вказується «діяльність» державних органів управління, саме державна політика є статичним явищем і підлягає реалізації через державний механізм, що складається з державних органів і установ. Реалізація такої політики покладена на органи виконавчої влади. Вирішення питання про розмежування компетенції виконавчих органів влади з публічного управління сферою інтелектуальної власності і вироблення пропозицій із вдосконалення системи публічного управління неможливо без дослідження адміністративно-правового статусу таких органів.

Література:

1. Коренюк П. І., Усикова О. М. Аналіз та оцінка іноземного досвіду державного регулювання інноваційної діяльності та захисту інтелектуальної власності. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки.* 2019. № 3. С. 207-219.
2. Шевченко О. Класичні та сучасні підходи до аналізу державної політики. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія : Публічне управління та адміністрування.* 2024. № 2. С. 22-28.
3. Кобко-Одарій В. С. Розвиток державної політики України в контексті правового менталітету : проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми держави і права.* 2020. Вип. 88. С. 66-74.
4. Мунтян Л. Державна політика як форма цілеспрямованої активності держави. *Публічне управління та регіональний розвиток.* 2024. № 25. С. 989-1008.

РОЗБУДОВА ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Циганов О. Г.,

доктор юридичних наук, доцент,

в.о. провідного наукового співробітника

відділу науково-правових експертиз

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Ще відносно не так давно ставлення українського соціуму до осіб з інвалідністю було досить негативним. Доволі чітко це проявлялося у радянську добу, коли таких людей вважали якимось тягарем для суспільства, що заважає «нормальним» його членам стрімко розвиватися та будувати «світле майбутнє». Формувалась ілюзія ідеальної держави, в якій не було місця людям, які не вписувались в ідеальний образ «нової людини» – сильної не просто духом, але й тілом [1]. Радянська парадигма визначала інвалідність як патологію або дефект, який потрібно було обов'язково виправити.

У колишньому СРСР особливий цинізм такої політики радянської влади отримав прояв у перші роки після закінчення Другої світової війни, коли компартійний режим приступив до так званої зачистки країни від фронтовиків-інвалідів. За наказом Й. Сталіна цих людей тисячами було вислано з великих міст країни у безлюдні райони безкрайньої Росії (як-от, о. Валаам на Ладозькому озері), оскільки, на думку кремлівського тирана, вони «своїм виглядом ганьбили радянську владу» [2]. Надалі, вже за часів правління Л. Брежнєва, характерним було створення мережі спеціалізованих будинків-інтернатів та функціонування лікарняно-трудова експертних комісій, які мали за мету повернути особу з інвалідністю до «нормального» життя через відновлення спроможності до праці. Зазначене відповідало офіційній ідеології марксистсько-ленінізму, де праця була ключовою категорією щодо радянської людини. А отже особи з інвалідністю й повинні були стати таким самим трудовим ресурсом для будівництва соціалізму як й інші громадяни країни, а не залишатися на периферії «революційних змін» у суспільстві [1].

Разом з тим, технологічні виклики, розвиток інформаційних та комунікаційних технологій, демографічні зрушення, зміни у сфері зайнятості та охорони здоров'я й інші цивілізаційні перетворення у сучасному світі зумовлюють зміну поглядів та ставлення світової

спільноти, урядів держав та неурядових організацій до проблем осіб з інвалідністю, як носіїв універсального, неподільного, взаємозалежного характеру всіх прав та основних свобод, а також необхідності того, щоб ці права були реалізовані без будь-яких обмежень та дискримінації.

Так, з метою заохочення, захисту й забезпечення повного й рівного здійснення всіма особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод, а також заохочення поважання до притаманної їм гідності, 13 грудня 2006 року державами-учасницями була підписана Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю.

Одним із загальних принципів цієї Конвенції є забезпечення права осіб з інвалідністю на доступність, яка дозволяє цим особам вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя. Це право забезпечує особам з інвалідністю доступ нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах. Заходи по забезпеченню права осіб з інвалідністю на доступність повинні включати виявлення й усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають доступності [3, ст. 9].

Варто вказати, що забезпечення вільного доступу і можливості переміщення осіб з інвалідністю в різних об'єктах соціальної інфраструктури, а також отримання ними необхідної інформації є важливим фактором подолання їхньої безпорадності та ізольованості. Доступність підвищує шанси таких осіб працевлаштуватися, здобути освіту, користуватися публічними послугами, приймати участь у різних соціальних, політичних, культурних, оздоровчих заходах і, таким чином, бути активними членами суспільства.

В Україні правову основу з питань забезпечення здійснення особами з інвалідністю прав людини й основоположних свобод складає значна кількість загальних та спеціальних нормативно-правих актів, які за останній час були прийняті з урахуванням викликів сьогодення. Зокрема, на виконання Указу Президента України від 3 грудня 2020 року № 533/2020 «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» [4] Кабінет Міністрів України розпорядженням від 14 квітня 2021 року № 366-р схвалив Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, в якій передбачено створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер реалізації державної політики [5].

Проте, не дивлячись на наявність законодавчої бази у зазначеній сфері та її постійне удосконалення, на сьогодні все ще існують проблеми

з реалізацією цих норм на практиці. До таких проблем можна віднести: низький рівень контролю за виконанням вимог законодавства і низька обізнаність щодо потреб осіб з інвалідністю з боку органів влади; відсутність єдиних критеріїв оцінювання доступності для таких осіб публічних послуг та інформації про їх надання; відсутність алгоритму дій щодо проведення оцінювання фізичної та інформаційної доступності для осіб з інвалідністю об'єктів фізичного оточення і послуг, що значно ускладнює процес визначення рівня забезпеченості доступності таких послуг, а також відсутність методики оцінювання доступності для осіб з інвалідністю об'єктів фізичного оточення і послуг.

Питання забезпечення права осіб з інвалідністю на доступність і необхідності створення безбар'єрного простору в Україні особливо гостро постало після 24 лютого 2022 року з моменту початку повномасштабного вторгнення російських загарбників на територію нашої держави. Адже російська військова агресія проти України спричинила стрімке зростання кількості осіб з інвалідністю. Причому, ця інвалідність має дещо іншу природу, ніж у довоєнний період: насамперед вона виникає внаслідок бойових дій і ворожих артилерійських та ракетно-бомбових ударів по цивільному населенню. 11 червня 2024 року у своїй промові на відкритті 17-ї сесії конференції держав-учасниць Конвенції про права людей з інвалідністю Назар Танасишин, на той час заступник Міністра соціальної політики України, заявив, що за роки війни кількість людей з інвалідністю зросла на 300 тисяч, тобто на 10% від довоєнного рівня. Тому зараз ми не просто маємо продовжити будувати інклюзивне суспільство – ми маємо робити це надзвичайно швидко і враховувати контекст війни [6].

До основних напрямів розбудови в Україні інклюзивного суспільства слід, зокрема, віднести: цифровізацію всієї соціальної сфери, яка дозволить особам з інвалідністю звертатися по допомогу не виходячи з дому, а також зміни в законодавстві та підзаконних актах, які дозволять особам з інвалідністю працювати офіційно і на тій роботі, яка їм до вподоби. Водночас необхідно створити дієву систему моніторингу та контролю у сфері доступності для осіб з інвалідністю (як і для інших категорій маломобільних груп населення) об'єктів фізичного оточення і послуг. При цьому фаховий і незалежний моніторинг доступності повинен здійснюватися відповідно до встановлених норм доступності на основі визначених критеріїв фізичної та інформаційної доступності у відповідності з розробленими методиками оцінювання цієї доступності.

Література:

1. «В СССР инвалидов нет!..». Як люди з інвалідністю відстоювали свої права в СРСР. Історична правда. 28.02.2025. <https://www.istpravda.com.ua/articles/-2020/12/3/158609/> (дата звернення: 28.02.2025).

2. Сергій Зятьєв Щоб очі мої не бачили цих калік... – статія про фронтовиків. АрміяINFORM – онлайн-медіа Міністерства оборони України. 09.05.2023. <https://armyinform.com.ua/2023/05/09/shhob-ochi-moyi-ne-bachyly-czyh-kalik-stalin-pro-frontovykiv/> (дата звернення: 28.02.2025).

3. Конвенція про права осіб з інвалідністю (13.12.2006): ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#top (дата звернення: 28.02.2025).

4. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні: Указ Президента України від 3 грудня 2020 року № 533/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

5. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#top> (дата звернення: 27.02.2025).

6. Танасишин у штаб-квартирі ООН: В Україні понад 3 млн людей з інвалідністю – це люди з величезним потенціалом, навичками, ідеями, силою. Інтернет-портал Міністерства соціальної політики України. 13.06.2024. <https://www.msp.gov.ua/news/23795.html> (дата звернення: 28.02.2025).

DOI

ПРАВА ЛЮДИНИ В ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ: ДО ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОПРОЄКТУВАННЯ (НОРМОПРОЄКТУВАННЯ)

Чорнолуцький Р. В.,

доктор юридичних наук,

професор кафедри міжнародного права

та галузевих правових дисциплін

Київського університету права Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Повоєнне відновлення України повинно розпочатися з відновлення її територіальних громад (далі – ТГ), що існують та функціонують в умовах місцевого самоврядування (далі – МСВ) та в філософському стані повсякденності. Такий підхід обґрунтовується, по-перше, тим, що саме ТГ, їх інфраструктура (енергетична, житлова, транспортна,

охорони здоров'я, освіти, промислова тощо) пізнали найбільшої кількості руйнувань від агресивних дій російських окупантів. По-друге, постраждав і кількісний і якісний склад ТГ (загибель мирного населення, масова демобілізація, переміщення в межах кордонів держави та пошук прихисту за кордоном жителів-членів ТГ, звуження переліку базових послуг, суттєве зниження якості життя тощо), що обернеться невідомими наслідками для їх реанімації та реновації. По-третє, масово постраждали й індивідуальні, групові та колективні права і свободи людей (особистісні, родинні, майнові, трудові, професійні, екологічні тощо), – що об'єктивно потребує їх відновлення, приведення в належний стан та відповідної компенсації.

В контексті останнього, відновлення індивідуальних, групових та колективних прав і свобод людей, що в об'єктивно-обов'язковому порядку є жителями-членами відповідних ТГ, – володіє стратегічними властивостями для існування і функціонування демократичної правової державності, що на рівні МСВ характеризується створенням належної, оптимальної і ефективної системи визнання, легалізації, охорони, захисту, гарантування реалізації прав і свобод людини. Причому активними суб'єктами такого процесу виступають органи місцевого самоврядування (далі – ОМСВ), що завдяки своїм компетенційним повноваженням повинні створювати належні умови для стабільного існування людини в локальному соціумі. А це завдання напряму пов'язане з тим, що саме на рівні МСВ та в межах ТГ людина в процесі здійснення свого життєвого циклу, а також її групи та асоціації реалізують свій конституційно-правовий статус у вигляді відповідних прав, свобод і обов'язків, що виникають, формуються і проявляються на основі їх відповідних інтересів, атитюдів (поведінкових, в тому числі й правових настанов), сформованих на основі останніх габітусів (практичних і конкретних, в тому числі й правових форм життєдіяльності).

Отже, повоєне відновлення України та її ТГ напряму пов'язане не тільки з реанімацією та реновацією територій, де такі спільноти існують і функціонують, а й з діяльністю ОМСВ щодо відновлення та реалізації екзистенційних прав, свобод і обов'язків людини. Разом з тим, варто зазначити, що процеси повоєнного відновлення, – враховуючи на їх багатооб'єктність, багатосуб'єктність, поліпредметність та полівекторність, є практично новою сферою діяльності ОМСВ, що не тільки виходить за межі їх наявних конституційно-законодавчих повноважень, а характеризуються суттєвою новелістикою і в сфері предметів відання, і в сфері конкретики і специфічності повноважень, – ба більше, вони мають прямий вихід не тільки на національний, а й на європейський і міжнародний рівень правового регулювання, міжсуб'єктних зв'язків, нових форм колаборації, – об'єктивує та

актуалізує нормопроекткування (законопроекткування) у профільній сфері. Тобто, йдеться про:

А) формування відповідного блоку законодавчих повноважень ОМСВ щодо їх реальної участі в процесах повоєнного відновлення саме ТГ в контексті активізації профільного законопроекткування, з наступною загальнонаціональною нормотворчістю в сфері законодавчої влади;

Б) формування відповідного блоку повноважень ОМСВ щодо їх реальної участі в процесах повоєнного відновлення саме ТГ, що витікають з їх законодавчих повноважень, в контексті активізації профільного законопроекткування, з наступною загальнонаціональною нормотворчістю: а) в сфері повноважень виконавчої влади (нормопроекткування структур виконавчої влади), а також б) законопроекткування виконавчої влади в межах її повноважень (розробка і подача законопроектів до єдиного законодавчого органу держави) в контекстуалізації пропозицій її інституційних структур у різних сферах соціально-державного життя;

В) формування нових форм організаційної та організаційно-правової діяльності ОМСВ в контексті практичного супроводження і забезпечення процесу повоєнного відновлення конкретної ТГ в контекстуалізації локальної нормотворчості через активізацію профільного нормопроекткування ОМСВ в контекстуалізації безпосереднього обслуговування профільних процесів.

Важливим стимулом для активізації нормопроекткування (законопроекткування) у повоєнному відновленні України у сфері та її ТГ у сфері екзистенційних прав, свобод і обов'язків людини можуть слугувати важливі зміни в розумінні модифікації конституціоналізму. Це підтверджується доктринальною позицією німецького дослідника Ульріха К. Пройсса, який, по-перше, спочатку відходить від позиції, відповідно до якої історично кажучи «ідея конституціоналізму як моделі порядку має сенс тільки всередині держав» [1, с. 25], по-друге, з часом переглядає цю тезу на основі розуміння того, що в результаті Американської та Французької революцій саме суспільство (локальне суспільство, ТГ – авт.), а не держава стало справжнім об'єктом конституціоналізму. Отже, не територіальний контроль, а колективне самоврядування безлічі (тобто, сукупності спільнот – авт.) є метою конституціоналізму. Це робить, в принципі, можливим уявити, «[а] переосмислення ідеї колективного самоврядування як здатності колективу взаємодіяти з іншими спільнотами та ділитися з ними контролем над умовами їхнього життя в глобальному масштабі незалежно від територіальних кордонів» [1, с. 39].

Звідси, права і свободи людини, що існують та реалізуються в межах ТГ, в умовах МСВ, охороняються і захищаються не тільки ОМСВ, а

також іншими інституціями держави, реалізуються під конституційними гарантіями людиною, її групами і асоціаціями у індивідуальній, груповій та колективній якості, – безумовно, виступають телеологічною метою демократичної правової державності, а звідси й її законодавства та законопроекування, як його складової та іманентної частини.

Треба усвідомити та розуміти, що повоєнне відновлення ТГ України виступає, по-перше, новим напрямом (сферою) муніципальної правової політики держави [2] та новим рівнем розвитку феноменології муніципалізму [3], що ставить в порядок денний питання підвищення якості та технологічного супроводження і забезпечення муніципальної локальної нормотворчості, що буде забезпеченням відповідних і адекватних результатів законопроектної діяльності держави в профільній сфері, а потім й результативної законотворчості.

До наведених вище питань, що потребують обов'язкового врахування в процесі здійснення нормопроекування (законопроекування) впродовж післявоєнного відродження України та її ТГ, на наш погляд, відносяться наступні:

– в конституційному праві, що виступає основною та профілюючою галуззю національного права України, нормопроекування (законопроекування) набуває стратегічного значення, бо «незалежна Українська держава гостро потребує на вирішення на законодавчому рівні нагальних проблем якнайшвидкішого виходу на рівень, коли суспільство та світ стали б свідомо сприймати її як демократичну правову державу» [4];

– ще одним фактором конституюючої властивості виступає актуалізація нормопроекування (законопроекування) у розрізі профільних процесів з врахуванням феномену правової глобалізації, у відповідності до якої національне законодавство, повністю змінивши радянську та пострадянську ідеологію, сприймає загальнодемократичні підходи до врегулювання прав людини, права власності, правового забезпечення підприємництва та інвестицій, а також інших найважливіших соціально-політичних та соціально-економічних об'єктів, що виступають об'єктами конституційно-правового регулювання та є особливо важливими в процесі повоєнного відновлення держави та її ТГ [5, р. 54];

– якщо раніше нормопроекування (законопроекування) у багатьох випадках здійснювалось ситуативно, знаходячись під сильним суб'єктивним впливом та заповнюючи дефіцит правового регулювання суспільних відносин, які гостро потребували на регламентацію зараз, сьогодні, а нерідко – вчора, то саме зараз настав час звернути на нього пильну увагу, бо в умовах здійснення в державі широких конституційної, судової, адміністративної та муніципальної реформ, – причому в контексті повоєнного відновлення посилюється тенденція

децентралізації повноважень публічної влади, – саме і особливо в конституційному праві профільні феномени набувають стратегічного значення – від них напряму залежать якість законодавства, ефективність нормативно-правового регулювання та соціальні зміни, що здійснюються завдяки першому і другому;

– враховуючи той факт, що на рівні МСВ нормопроектування буде торкатися безлічі питань приватноправової властивості (бо у муніципально-правових відносинах беруть участь непомічена кількість фізичних та юридичних осіб), а основоположна відповідальність щодо супроводження і забезпечення їх реалізації лежить на локальних органах публічної влади (публічної самоврядної, муніципальної) – в процесі нормопроектування в сфері локальної нормотворчості необхідно в обов'язковому порядку враховувати такі особливості та здійснювати профільну діяльність саме з акцентуацією на права і свободи, а також обов'язки людини;

– європейський та євроатлантичний вибір України ще більше актуалізує питання гармонізації, уніфікації і адаптації нових актів законодавства, які нерідко лишалися «поза кадром», а з часом або ліквідувалися, або так і лишалися нерегульованими – що вкрай негативно позначалось не тільки на якості нормопроектування, а й на побудові нової правової системи держави, що взяла на себе зобов'язання стати європейською;

– відповідно до п. 1 ст. 12 Закону України «Про правотворчу діяльність» [6], у зв'язку з виникненням нової сфери суспільних відносин (повоєнне відновлення) Верховна Рада України повинна прийняти первинний закон з профільної проблематики, в якому повинні бути враховані не тільки технологічні повноваження органів публічної влади, включаючи й ОМСВ, щодо повоєнного відновлення держави та її ТГ, але вони повинні, по-перше, включати й повноваження ОМСВ щодо відновлення екзистенційних прав, свобод і обов'язків жителів-членів ТГ; ба більше, по-друге, по-друге, всі повноваження органів публічної влади, включаючи й ОМСВ повинні володіти людинорозмірною властивістю;

– нормопроектування (законопроектування) органів публічної влади в сфері повоєнного відновлення держави та її ТГ повинне відбуватися до настанов Розділу IV. «Підготовка проекту нормативно-правового акта» і Розділу V. «Загальні засади техніки нормопроектування» Закону України «Про правотворчу діяльність»;

– методологічною засадою феноменології як національного законопроектування (нормопроектування), так і законотворення (нормотворення), що виступають основоположною запорукою належного і адекватного закріплення і реалізації прав і свобод людини (особистості, громадянина), реалізації нею своїх обов'язків, виступає

визнання і застосування нормативної домінанти – принципу /концепту, концепції, норми, парадигми/ верховенства права. Бо саме в цій вельми тендітній і суперечливій сфері суспільних відносин людина на практиці стикається з державою, і остання, включаючи й її публічну владу (державна + самоврядна /муніципальна/) повинна визнавати свою службову роль, яку вона виконує в межах громадянського суспільства (тобто: а) умови МСВ + б) межі ТГ + в) стан повсякденності) на локальному рівні виникнення, формування, структуризації та функціонування його інституційної основи та в умовах демократичної правової державності;

– забезпечити інституційну спроможність органів публічної влади, включаючи й ОМСВ, для телеологічно обґрунтованої організації національного законопроекування (нормопроекування), так і законотворення (нормотворення) в сфері повоєнного відновлення, через формування їх належної, оптимальної та ефективної компетенційної бази в профільній сфері;

– на наш погляд, на всіх рівнях публічної влади, включаючи й її самоврядний, муніципальний рівень, треба обрати одну з робочих моделей організації спеціальної служби нормо / законопроекування – отже, в будь-якому випадку, необхідно створити групу професійних нормо / законопроекувальників, з високим рівнем матеріального забезпечення та відповідними ресурсними можливостями для організації профільної діяльності та з поставленою перед ними метою – діяти таким чином, щоб забезпечити відповідну гармонійну єдність, системність, комплексність та практичну реалізуємось локальної нормотворчості і національного законодавства, особливо в сфері реалізації, охорони і захисту прав людини;

– для здійснення такої важливої для повоєнного відновлення України та її ТГ діяльності об'єктивною необхідністю виступає підготовка у вищих навчальних закладах юридичного профілю відповідних професійних кадрів нормопроекувальників для обслуговування органів публічної влади різних рівнів, починаючи від законодавчого, виконавчого, і закінчуючи ОМСВ, – також з метою формування наступництва законодавства держави в його широкому розумінні, знову ж з акцентом на його відповідність правам і свободам людини;

– важливою складовою осучаснення нормопроектної (законопроектної) діяльності виступає запозичення іноземного досвіду в профільній сфері;

– також об'єктивується і актуалізується проведення відповідних робіт з діджиталізації в сфері нормопроекування (законопроекування) з метою формалізації його технологічно-функціональних засад та підвищення його якості.

Література:

1. The Twilight of Constitutionalism? Petra Dobner and Martin Loughlin (Eds.). Oxford: Oxford University Press, 2010. 352 p.
2. Хван Р.М. Актуальні питання формування муніципальної правової політики в Україні: дисертація канд. юрид. наук. Київ: НАУ, 2024. 293 с.
3. Посторонка І.Г. Становлення та розвиток феноменології муніципалізму: історичні цивілізаційно-локальні підходи до розуміння та визначення. Часопис Київського університету права. 2021. № 2. С. 107-114.
4. Фрис П. Передмова до кн.: Розенфельд Н. Коротка методика юридичного аналізу ефективності застосування законодавства. Київ: Юстиніан, 2009. С. 5.
5. Чорнолуцький Р.В. Нормопроекування в конституційному праві України: парадигма процесуально-стадійного забезпечення актуальних питань. EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE. 2017. Volume 4. Issue 2. p. 54-60.
6. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 93. Ст. 264.

DOI

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Шакун В. І.,

*доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,
головний науковий співробітник*

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

В умовах воєнного стану постало гостро питання вдосконалення системи діяльності органів правопорядку, позаяк в ході збройної агресії РФ проти України інституції сектору безпеки і оборони України зіштовхнулись із безпрецедентними викликами, насамперед безпековими, на які довелося оперативно реагувати. Сьогодні практично для всіх очевидно: надмірно багато з того, що не виправдало себе в діяльності органів правопорядку з низки причин, передусім суб'єктивних, дістало якщо не безпосередній, то дуже близький до цього простір для продовження і навіть поглиблення кризи у концептуально

інших суспільно-політичних і соціально-економічних умовах. Переважно формальні спроби адаптувати систему органів правопорядку до нових реалій не досягли та й не могли досягти очікуваних від них результатів: не ті часи, не те політичне і суспільно-економічне середовище, не ті завдання, не ті внутрішні інтереси і потреби країни, не той рівень її соціально-економічного розвитку. Органи правопорядку зобов'язані посилити стратегічний та операційний потенціал з метою належного виконання функцій держави, визначених законодавством України [1–3].

Відтак, у ході повоєнного відродження України нагальним є модернізація правоохоронної функції держави [4; 5]. Нові воєнно-політичні реалії зумовлюють необхідність корегування підходів до реформування системи органів правопорядку, створення нової концепції правоохоронної діяльності, визначення місця органів сектору безпеки у системі законності та правопорядку, переосмислення їх ролі.

Концепція модернізації – від підготовки та добору високопрофесійних співробітників на службу до усунення дублювання функцій, забезпечення ефективності функціонування системи, з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема, підзвітності та прозорості. Корупційні та інші ризики слід надалі мінімізувати, у тому числі шляхом посилення механізмів демократичного цивільного контролю за процесом прийняття рішень. Водночас загальна мета модернізації органів правопорядку – удосконалити їхні ціннісні орієнтири, організаційну культуру, структуру управління, законодавче регулювання, зокрема з урахуванням потреб правозастосовної практики. Основні напрями модернізації мають базуватися на: пріоритеті захисту прав і свобод людини і громадянина, на принципах рівності перед законом, незалежно від національності, соціального і майнового стану, віросповідання та політичних переконань; дотриманні принципів і норм міжнародного права, чинних міжнародних договорів, які імплементуються у законодавство України; науковій обґрунтованості, системності й послідовності реформ; громадському контролю, недопущенні впливу політичних партій і рухів на процес і результати реформ.

Модернізацію правоохоронної функції держави правильним було б розпочинати з адміністративної реформи, яка залишається одним з ключових напрямів розвитку України. Вона сприяє децентралізації влади, створює умови для більш ефективного використання ресурсів та стимулює розвиток правоохорони на місцевому рівні. Основою організаційної побудови органів правопорядку є поселенська мережа, що складається з поселень: сіл, селищ, міст як місць постійного компактного проживання людей, а також об'єктів залізничного, повітряного, морського та річкового транспорту, дорожньої інфраструктури. Система органів правопорядку складається із суб'єктів,

які створюються на чотирьох рівнях: громади, району, регіону, держави з дотриманням таких основних вимог:

узгодженість системи органів правопорядку з територіальною структурою місцевих органів виконавчої влади та інших владних структур;

повсюдність юрисдикції органів правопорядку на відповідній території;

відповідність кількості суб'єктів управління критеріям ефективного менеджменту; субсидіарність у розподілі повноважень між рівнями органів правопорядку;

забезпечення однорідності різних рівнів органів правопорядку з розрахунку чисельності населення, оперативної обстановки та віддаленості від центру;

наявність матеріально-технічних, кадрових та фінансових ресурсів і потенціалу для виконання в повному обсязі повноважень, визначених законодавством та іншими нормативно-правовими актами для відповідного рівня органів правопорядку.

Таким чином, реформа адміністративно-територіального устрою, в основі якого покладено принцип концентрації ресурсів, істотно посилить політичну вагу регіональних політичних еліт і тим самим збільшить політичну конкуренцію.

Візія модернізації – створити науково обґрунтовані засади й критерії побудови інституційної структури органів правопорядку, створити оптимальну модель, здатну ефективно забезпечувати права і свободи людини і громадянина, громадську безпеку; протидіяти злочинності та корупції; здійснювати розвідувальну та контррозвідувальну діяльність, підтримання державного обвинувачення в суді, представництво інтересів громадянина або держави в суді, координацію протидії злочинності; проводити досудове слідство й реалізовувати заходи кримінально-виховного впливу.

Головними завданнями модернізації мають стати: оптимізація їх кількості й усунення дублювання повноважень між органами правопорядку; одночасне проведення реформ усієї правоохоронної системи; розроблення та прийняття необхідних змін до законодавства для реалізації реформи; створення ефективної системи реагування на злочини та інші правопорушення, доступності та якості надання соціальних та адміністративних послуг населенню.

Об'єктами модернізації є: Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Національна гвардія України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна міграційна служба України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки, Управління державної охорони, Державна прикордонна служба, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки, Прокуратура України.

На нашу думку, на модернізацію очікують: 1. Управління державної охорони у Державну варту України у складі Національної гвардії України. Такі зміни значно посилять можливість Державної варти України у частині охорони вищих посадових осіб держави та найважливіших об'єктів й усунуть дублювання функцій; 2. Національне антикорупційне бюро України шляхом його включення до Державного бюро розслідувань, що також дасть можливість усунути дублювання функцій; 3. Спеціалізована антикорупційна прокуратура – шляхом її включення до загальної системи прокуратури України; 5. Державна прикордонна служба, з огляду на міжнародну практику, мала б увійти до складу Національної поліції як Департамент прикордонної поліції; 6. Бюро економічної безпеки – структурний підрозділ Національної поліції; 7. Антикорупційні суди мають бути інтегровані в загальну систему суддів у якості палат тощо.

Унаслідок модернізації систему органів правопорядку мали б скласти (не як заключний діагноз або рецепт):

Міністерство внутрішніх справ з розширенням функції координації на усіх рівнях.

Державне бюро розслідувань.

Державне бюро економічної безпеки.

Державне бюро національної безпеки.

Державне бюро виконання покарань.

Проведення системної та збалансованої модернізації правоохоронної функції держави передбачає її поетапність здійснення.

Перший етап – підготовчий: розроблення, обговорення та схвалення Концепції модернізації органів правопорядку; розроблення та затвердження Державної цільової програми «Реформа органів правопорядку»; реалізація передбачених Концепцією заходів, які не потребують внесення змін і доповнень до законодавства України; розрахунок видатків, потрібних для проведення модернізації; розроблення проєктів законів України та інших нормативно-правових актів, необхідних для проведення модернізаційних змін; моделювання результатів формування оновленої системи органів правопорядку на рівні держави, регіону, району та громади; кадрова підготовка та перепідготовка працівників органів правопорядку.

Другий етап – супровідний – передбачає формування нормативно-правової бази: формування позитивного ставлення суспільства до проведення модернізації, основною метою якої є забезпечення прав і свобод людини і громадянина, повернення влади в особі органів правопорядку у кожний населений пункт на рівні місцевого самоврядування; проведення експерименту на базі одного із регіонів щодо втілення нової структури органів правопорядку, його аналіз, оцінка і схвалення відповідних рішень про усунення недоліків;

розроблення критеріїв оцінки діяльності органів правопорядку різних рівнів у частині надання ними адміністративних послуг.

Третій етап – завершальний – передбачає формування вертикалі органів правопорядку, розширення їх повноважень на рівні району, міста, району в місті: створення підрозділів Національної поліції на території кожної територіальної громади та мікрорайону у містах; створення органів правопорядку на рівні району, міста, району в місті; створення регіональних управлінь відповідно до меж регіонів; подальша модернізація органів правопорядку відповідно до змін законодавства України в напрямі їх перетворення на ефективну систему забезпечення прав і свобод людини шляхом поетапної відмови від виконання низки невластивих їм функцій, усунення дублювання із відповідним посиленням повноважень конкретних органів за напрямками їх юрисдикції.

Необхідно зважити, що серед перелічених вище органів правопорядку завдання і функції МВС та виділених свого часу ДСНС і до тепер немає саме законодавчого регулювання, незважаючи що проекти з цих подавались протягом десятиліть (Положення про МВС затверджене ще у 2015 році).

Реалізація Концепції дозволить: створити чіткі засади та критерії побудови інституційної структури органів правопорядку і досягти на цій основі їх оптимальної моделі, здатної ефективно забезпечувати права і свободи особи і громадянина, протидіяти злочинності та корупції, забезпечувати громадську безпеку, здійснювати розвідувальну та контррозвідувальну діяльність, нагляд за дотриманням законодавства, координацію протидії злочинності, проводити досудове слідство та реалізовувати заходи пенітенціарного впливу; поліпшити якісні характеристики діяльності органів правопорядку та просторово-часову доступність населення до цих органів, їх ланок на місцях; визначити зміст науково обґрунтованого комплексу державних функцій, виконання яких має бути покладено на систему державних органів правопорядку, які мають відповідати потребам і вимогам суспільства; визначити засади ієрархії в системі органів правопорядку на основі розподілення державних функцій на рівні громади, району (міста, району в місті), регіону і держави; визначити раціональне розподілення виконання державних функцій, які покладено на органи правопорядку як за вертикаллю, так і за горизонталлю із залученням до їх виконання громадських формувань та органів місцевого самоврядування; визначити нормативи процедур і стандартів діяльності органів правопорядку у чіткій відповідності до наданих їм державних функцій; сформувати нову систему органів правопорядку, оптимізовану за змістом і переліком державних функцій, кількістю особового складу, зорієнтованого на виконання завдань, згідно законодавства; підвищити

ефективність використання бюджетних коштів на утримання органів правопорядку [6].

Для забезпечення модернізації органів правопорядку необхідно створити нормативно-правові передумови, передусім, на законодавчому рівні, з метою вирішення питань, визначених метою і основними завданнями Концепції, відповідно до специфіки кожного з органів. Втілення реформи також передбачає розроблення стандартів і критеріїв їх діяльності, надання органами правопорядку адміністративних та інших послуг і, крім того, внесення змін і доповнень до законів і підзаконних актів у зв'язку з організаційними і функціональними змінами в органах правопорядку.

Узагалі в Україні склалася негативна практика, коли пропозиції щодо реформування тієї чи іншої галузі готують відповідні міністерства або «під себе» відомства. За цих умов жодний орган влади з відомих причин неспроможний об'єктивно оцінити і ефективно визначити шляхи власного реформування та запроваджувати у свою діяльність міжнародні стандарти, незважаючи на те, що ситуація вимагає виходу за звичні рамки та ігнорування канонів традиційного аналізу. Тим часом доба беззаконня, яку переживає Україна, і правовий нігілізм – це не тільки прояв соціальних та економічних потрясінь, тут явно простежується приховане неприйняття імплементації в український етично-правовий організм чужорідних «тканин». Вивільнення від невинуватих запозичень, очікування чергової ідеологічної мани стане основою, підмурком для будівництва національної державно-правової системи України, що модернізується на демократичних засадах.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
3. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
4. Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни : Указ Президента України від 21 квіт. 2022 р. № 266/2022. *Рада національної безпеки і оборони України*. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5428.html>
5. План Відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>
6. Шакун В. І. Знову ті самі «граблі»?...Погляд фахівця на реформу юридичної освіти в Україні. *Юридичний вісник України*. 2024. № 39–40 (1523–1524, 1–15 жовт.). С. 6–10. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/znovu-ti-sami-grabli-poglyad-fahivtsya-na-reformu-yurydychnoyi-osvity-v-ukrayini/>

**РОЗШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ
ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ ЗАЯВНИКАМИ СКАРГ
ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД**

Юринець Ю. Л.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Державного університету «Державний університет
«Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна*

Белкін Л. М.,

*кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник,
адвокат індивідуальної практики
м. Київ, Україна*

Як наголошується у монографії [1], після україно-російської війни Україна матиме шанс модернізувати, зокрема, свою політичну та судову системи та стати повноправним членом ЄС [1, с. 44]. Як зазначається у статті [2], забезпечення ефективності функціонування судової влади, рівня суспільної довіри до неї вимагає наявності розумного балансу між незалежністю та підзвітністю представників суддівського корпусу, формою виразу якої є їхня юридична, зокрема, дисциплінарна відповідальність [2, с. 110].

Разом із тим, різні автори по-різному оцінюють поточні підходи до реалізації дисциплінарної відповідальності суддів. Якщо одні автори [3, 4] наголошують на перекосах у бік надлишкових покарань суддів, що ставить під сумнів їх незалежність і недоторканність, то інші автори [5, 6] наголошують на безкарності суддів, які скоюють правопорушення у процесі відправлення правосуддя. Співатор цієї статті – адвокат – з точки зору власного досвіду схиляється до другої думки. Як правильно зазначено у статті [5], питання недосконалості українського законодавства у сфері притягнення суддів до відповідальності яскраво постало за часів Євромайдану. Під час страшних подій чимало суддів порушили засади незалежності, об'єктивності та добросовісності [5, с. 149]. Р. Маселко, адвокат, захисник автомайданівців, зазначає, що станом на 13.03.2018 лише 14 % «суддів Майдану», які переслідували активістів Майдану, звільнено з посад, але немає жодного обвинувального вироку [6]. Досвід свідчить, що на практиці притягнути

суддів до дисциплінарної відповідальності майже не вдається. Станом на 31.10.2023 року у Вищій раді правосуддя (далі – ВРП) залишаються нерозглянутими 12.366 скарг на суддів¹. У публікаціях [7, 8] наголошується на існуванні «незмінних» проблем українського законодавства щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, зокрема, порушення прав скаржників. Отже, існує велика кількість проблем, що є не дослідженими. Дана доповідь підготовлена на підставі статті співавторів [9].

Згідно ч. 1 ст. 108 Закону України (далі – ЗУ) «Про судоустрій і статус суддів», дисциплінарне провадження щодо судді здійснюють дисциплінарні палати ВРП у порядку, визначеному ЗУ «Про Вищу раду правосуддя». Рішення Дисциплінарної палати щодо дисциплінарної справи судді може стати остаточним рішенням ВРП, якщо не буде оскаржене безпосередньо до ВРП в порядку ч. 4 ст. 35 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя».

Дисциплінарне провадження відносно судді здійснюється виключно за зверненням зацікавленої особи з дисциплінарною скаргою. Згідно ч. 1 ст. 107 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», право на звернення із скаргою щодо дисциплінарного проступку судді має будь-яка особа. Громадяни здійснюють зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників. При цьому згідно ч. 5 ст. 107 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», за подання адвокатом завідомо безпідставної дисциплінарної скарги такий адвокат може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності згідно із законом.

Така система норм містить приховану погрозу адвокатам щодо звернень з дисциплінарним скаргами та призводить до явної дискримінації юридичних осіб, оскільки де-факто обмежує, якщо не позбавляє їх права, звернутися із дисциплінарною скаргою. Питання полягає у тому, що в умовах схильності ВРП переважно захищати суддів і явної оціночності судження *«завідомо безпідставна дисциплінарна скарга»* адвокат завжди знаходиться під загрозою бути притягненим до дисциплінарної відповідальності. За таких умов, адвокату немає сенсу створювати для себе додаткові ризики і подавати такі скарги. Отже, позбавлення юридичної особи права самостійно звертатися із дисциплінарною скаргою є дискримінацією такої юридичної особи.

При цьому вказана норма аж ніяк не сприяє уникненню тиску на суддю з боку органу влади, оскільки органи державної влади та органи

¹ <https://sud.ua/ru/news/publication/284572-v-vysshem-sovete-pravosudiya-nakhodyatsya-12-366-zhalob-na-sudey>

місцевого самоврядування можуть звернутися із дисциплінарною скаргою через своїх керівників або представників, такі представники не обов'язково повинні бути адвокатами, і їм не погрожують притягненням до відповідальності за подання завідомо безпідставної дисциплінарної скарги.

Необхідно також наголосити, що подання дисциплінарної скарги на суддю зовсім не гарантує її об'єктивного розгляду. І справа не тільки у тому, що на момент написання цієї статті у ВРП залишаються нерозглянутими 12.366 скарг на суддів. Питання полягає у тому що ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» передбачає можливість повернення дисциплінарної скарги (ст. 44 цього Закону) та/або відмови у відкритті дисциплінарної справи (ст. 45 цього Закону). Однак відповідно до норм Закону, відсутній орган, який би перевінив правомірність таких суджень, оскільки згідно ч. 4 ст. 44 та ч. 2 ст. 45 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя», рішення про повернення дисциплінарної скарги та рішення про відмову у відкритті дисциплінарної справи **оскарженню не підлягає**.

При цьому спостерігається суттєва асиметрія відносно прав судді і скаржника на оскарження остаточних рішень у дисциплінарних справах.

Так, згідно ч. 1 ст. 111 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», *суддя може оскаржити рішення* про притягнення його до дисциплінарної відповідальності; при цьому право суддів на таке оскарження практичне не обмежене. Згідно ч. 1 ст. 51 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя», право оскаржити рішення Дисциплінарної палати у дисциплінарній справі до ВРП має суддя, щодо якого ухвалено відповідне рішення. Скаржник має право оскаржити рішення Дисциплінарної палати у дисциплінарній справі до ВРП **за наявності дозволу Дисциплінарної палати на таке оскарження**.

Згідно ч. 2 ст. 52 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя», право на оскарження до суду рішення ВРП, ухваленого за результатами розгляду скарги на рішення Дисциплінарної палати, має суддя, щодо якого було ухвалено відповідне рішення, та **скаржник, якщо рішення ВРП ухвалене за його скаргою**.

Отже, якщо суддя не оскаржує рішення дисциплінарної палати до ВРП, то Скаржник може зробити таке оскарження виключно за наявності у нього дозволу; при цьому підстави і умови видачі такого дозволу законом не регламентовано. Про видачу такого дозволу йдеться у пункті 12.39 Регламенту Вищої ради правосуддя, затвердженого рішенням ВРП від 24.01.2017 № 52/0/15-17, за абзацом другим якого (пункту) при ухваленні рішення дисциплінарна палата **може надати** дозвіл скаржнику на оскарження рішення палати, зокрема у разі, якщо рішення прийнято не одностайно та/або якщо прийняте рішення не співпадає з позицією доповідача. Але якщо Скаржник не отримає такий

дозвіл, а до ВРП рішення Дисциплінарної палати оскаржить суддя, і ВРП прийме рішення на користь судді, то такий Скаржник все одно не зможе оскаржити рішення ВРП до суду, оскільки така можливість є тільки у тому випадку, якщо скаргу до ВРП подав саме Скаржник.

Тобто, якщо дисциплінарна палата прийме рішення на користь Скаржника, суддя таке рішення дисциплінарної палати оскаржить до ВРП, і ВРП прийме рішення на користь судді, то Скаржник не зможе оскаржити таке рішення ВРП до суду з метою відновити «статус-кво», оскільки зі скаргою до ВРП звертався не Скаржник. Отже, сучасне правове регулювання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності прийняте з ухилом у бік захисту суддів проти інтересів Скаржників. Обмеження права Скаржників на оскарження рішень ВРП перешкоджає можливості домогтися справедливості у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності і повинно бути змінене.

Література:

1. Милованов Т., Жерар Ролан. Пovoєнна відбудова та реформи державного управління України. Зб.: Відбудова України: принципи та політика / Під ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Беатріс Ведер ді Мауро. С. 44-76. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf

2. Хотинська-Нор О. Дисциплінарна відповідальність vs незалежність судді: у пошуках балансу. Право України. 2018. Вип. 3/2018. С. 110-122.

3. Староста І. Особливості притягнення судді до відповідальності. Юридична газета online. 03.12.2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/osoblivosti-prityagnennya-suddi-do-vidpovidalnosti.html>

4. Іванець О. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 4. С. 58–65. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/>

5. Кухта М.М. Дисциплінарна відповідальність суддів у контексті Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2017. Вип. 46(2). С. 148-152.

6. Штогрін І. Невідворотність покарання суддів просуне судову реформу – експерти. Радіо Свобода. 13.03.2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29096301.html>

7. Хімчук А., Кологитло М. 8 проблем з притягненням суддів до дисциплінарної відповідальності. Фондація DEJURE. Березень 2018.

URL: <https://dejure.foundation/longread/8-problems-of-disciplinary-proceedings#problem1>

8. Колотило М. Незмінні проблеми з притягненням суддів до дисциплінарної відповідальності. Фондація DEJURE. Квітень 2019.

URL: <https://dejure.foundation/constant-problems-with-disciplinary-proceedings>

9. Нікітін В.В., Юринець Ю.Л., Белкін Л.М., Белкін М.Л. Адміністративно-правові засади дисциплінарної відповідальності суддів в контексті гарантій їх недоторканності. Держава та регіони. Серія: Право. 2023 р., № 3 (81). С. 280-288.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

*Збірник матеріалів
науково-практичного круглого столу*

м. Київ, 13 березня 2025 року

*Матеріали друкуються в авторській редакції.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр,
прізвищ тощо несуть автори.*

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 06.05.2025 р. Формат 60 × 84 / 16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 17,67. Наклад 100. Замовлення № 035-0525.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.